

Daniels Per-Erik RK STAB

Från: Folkbildningsrådet (studieförbund) <studieforbund@folkbildningsradet.se>
Skickat: den 11 september 2024 12:21
Till: REGION HALLAND officiell e-post; Johansson Anette S KS STAB; Carlsson Anders T KS STAB
Ämne: Cirkulär studieförbund 24:03
Bifogade filer: Cirkulär 24-03.pdf; Cirkulär 24-03-01 – Folkbildningsutredning på remiss.pdf; Cirkulär 24-03-02 – Första andelsbeslutet till studieförbunden.pdf; Cirkulär 24-03-05 – Folkbildning på landsbygder.pdf; Cirkulär 24-03-06 – Digitaliserad folkbildning.pdf

Du får inte e-post ofta från studieforbund@folkbildningsradet.se. [Se varför det här är viktigt.](#)

Region Halland
Box 517
30180 HALMSTAD

Cirkulär studieförbund 24:03
Diarienummer 24/0002

Mottagare: handläggare och chefer på kommuner och regioner med ansvar för studieförbundsfrågor

Folkbildningsrådet skickar ut cirkulär när vi behöver nå samtliga kommuner och regioner om studieförbundens verksamhet. Informationen är av karaktären att alla kommuner och regioner behöver känna till den. Cirkuläret get ut som PDF och utskicket kan innehålla bilagor.

Vill du få framtida cirkulär skickade direkt till dig kan du lämna dina kontaktuppgifter på <https://forms.office.com/e/TS7tdsfwbG>. Vill du inte ta emot cirkulär från oss kan du meddela det genom att svara på det här mejlet.

Har du några frågor är du välkommen att kontakta oss.

–

Folkbildningsrådet
Enheten för statsbidrag studieförbund

T 08-412 48 00 | studieforbund@folkbildningsradet.se
Ringvägen 100 | 118 60 Stockholm

När du skickar e-post till oss behandlar vi dina personuppgifter. Mer om hur dina personuppgifter behandlas hittar du på [folkbildningsradet.se/personuppgifter](https://www.folkbildningsradet.se/personuppgifter)

Cirkulär studieförbund 24:03

Innehåll

01. Folkbildningsutredning på remiss
02. Folkbildningsrådet har fördelat bidragsandel 2025–2027 till studieförbunden
03. Aktuellt om Ibn Rushd
04. Tidplan för Folkbildningsrådets stöd till kommuner och regioner
05. Ny rapport: Folkbildning i landsbygder
06. Ny rapport: Digitaliserad folkbildning

01. Folkbildningsutredning på remiss

I juni överlämnade Christer Nylander folkbildningsutredningens betänkande. I måndags skickades den ut till 194 remissinstanser. Svar ska lämnas senast den 9 december 2024.

I betänkandet föreslås att statens mål och syften med att ge bidrag till studieförbund och folkhögskolor ersätts av ett system med mål, delmål och indikatorer. Avsikten är att bidra till ett slags nystart för folkbildningen och samtidigt ge riksdagen bättre möjlighet att bedöma effekterna av statsbidraget.

Utredningen har också haft i uppdrag att överväga om en myndighet ska ta över ansvaret att fördela och följa upp statsbidraget. Förslaget är att Folkbildningsrådet fortsatt ska ha denna uppgift, men att villkor, kontroll, uppföljning och utvärdering behöver utvecklas.

– Vi konstaterar att utredningen föreslår att den så kallade självförvaltningsmodellen bevaras. Om regeringen väljer att ge Folkbildningsrådet fortsatt förtroende, avser vi att förvalta det väl, kommenterade Folkbildningsrådets generalsekreterare Anna-Karin Lindblom när utredningen presenterades.

(Bilaga)

02. Folkbildningsrådet har fördelat bidragsandel till studieförbunden 2025–2027

Folkbildningsrådet har beslutat om en bidragsandel till studieförbunden för åren 2025–2027. För första gången tar Folkbildningsrådet ställning till hur bidragen ska fördelas till de nio studieförbunden utifrån den nya kvalitetsbaserade modellen.

I det nya systemet får studieförbunden bidrag för tre år i taget. I så kallade verksamhetsåtaganden som studieförbunden lämnat in redogör de för vilken verksamhet de vill genomföra, vilka målgrupper de vill nå samt hur de avser att jobba med de fem kvalitetsområden som i villkoren beskrivs som en förutsättning för att få ta del av statsbidraget.

Folkbildningsrådet har gjort en helhetsbedömning av verksamhetsåtagandena bland annat i relation till folkbildningens kvalitetskrav, studieförbundens egna målsättningar och omvärldsanalys. Studieförbundens respektive storlek och tidigare verksamhet har också vägts in.

Med det nya beslutet får fyra studieförbund en högre andel och fyra studieförbund får en lägre andel av statsbidraget under de kommande tre åren, jämfört med i dag. Beslutet innebär också att Ibn Rushd Studieförbund inte får en bidragsandel för åren 2025–2027.

Ibn Rushd bedöms inte för den närmaste perioden ha förutsättningar att förvalta och utveckla verksamheten i enlighet med statens syften med bidraget och de villkor på kvalitet som det nya systemet ställer upp. Ibn Rushd är i dag det minsta studieförbundet med drygt 6 000 unika deltagare i verksamheten. De har erhållit under två procent av det totala statsbidraget till studieförbunden.

Så här fördelas medlen till studieförbunden:

ABF – Arbetarnas Bildningsförbund – 24,9 procent

Studieförbundet Vuxenskolan – 19,9 procent
Studiefrämjandet – 11,9 procent
Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet – 9,2 procent
Sensus studieförbund – 9,1 procent
Medborgarskolan – 8,7 procent
Studieförbundet Bilda – 8,6 procent
Folkuniversitetet – 7,7 procent

(Bilaga)

03. Aktuellt om Ibn Rushd

Beslut om bidragsandel 2025–2027

Folkbildningsrådet har beslutat att inte tilldela Ibn Rushd en bidragsandel av statsbidrag till verksamhet i studieförbunden för perioden 2025–2027. Detta då vi bedömer att studieförbundet inte har förmåga att utveckla verksamheten i enlighet med statens syften med bidraget.

Beslutet är en del av det nya bidragssystemet och Ibn Rushd har bedömts på samma sätt och på samma grunder som övriga studieförbund.

Granskningar av viss verksamhet

I december 2023 fattade Folkbildningsrådet beslut i ett granskningsärende som gällde Ibn Rushd Studieförbund. Sett till de brister som konstaterats inom ramen för granskningen bedömde Folkbildningsrådet att studieförbundet behövde vidta konkreta åtgärder, som bland annat säkerställer rutiner kring val av material samt högt ansvarstagande och problematiserande kontext i liknande verksamhet. Studieförbundet arbetar sedan i februari med en åtgärdsplan.

Utifrån Folkbildningsrådets beslut har ett antal kommuner och regioner fattat beslut om att genomföra egna granskningar. Två av dem, Region Skåne och Region Stockholm, avslutade sina granskningar med beslut i juni. I båda fallen innebar det att man menade att studieförbundet inte levt upp till regionernas demokrativillkor. Folkbildningsrådet arbetar nu med att granska vad som kommit fram i dessa beslut och hur rådet ska ställa sig till dessa. Utredningarna är i slutskedet men inte avslutade.

Det är viktigt att understryka att Folkbildningsrådets utredning i december samt de lokala och regionala utredningarna har det gemensamma att de

blickar bakåt. Beslutet om bidragsandel är däremot ett framåtblickande beslut som handlar om att bedöma studieförbunden på längre sikt utifrån det nya bidragssystemet.

Framtida bidrag

Beslutet om bidragsandelen innebär att Folkbildningsrådet inte har för avsikt att betala ut statsbidrag till Ibn Rushd till det verksamhetsåtagande de lämnat in. Däremot har vi inte fattat beslut om att avregistrera dem i våra register och det kan också vara så att vi även under nästa år kommer att lämna stöd för att viktig verksamhet ska kunna fortsätta i ett annat studieförbund. Folkbildningsrådet har kontakt med studieförbundet för att föra en sådan dialog.

Kommuner och regioner som lämnat stöd till studieförbundet har ibland villkorat utbetalningar med att bidragsmottagare måste få statsbidrag enligt förordningen om stöd till folkbildningen. I vissa fall lämnas sådana bidrag för en period bakåt i tiden och ibland framåt. En bedömning kan därför behöva göras av respektive bidragsgivare kring hur det regionala eller lokala bidraget ska hanteras. Lokala samtal kring studieförbundets verksamhet och samarbeten kan se ut.

04. Tidplan för Folkbildningsrådets stöd till kommuner och regioner

Som vi berättat i tidigare cirkulär arbetar vi med att ta fram en modell som kommuner och regioner ska kunna använda för fördelning av bidrag. Den tänkta modellen ansluter till de fem kvaliteterna i det nya bidragssystemet men utan att omfattande bedömningar ska behöva göras på kommunnivå.

Folkbildningsrådets tidplan är att modellen ska kunna användas för beslut om fördelning från och med maj 2025.

För att vi ska kunna erbjuda det systemstöd (PowerBi från Microsoft) som behövs för att hantera de kvalitetsindikatorer som modellen är tänkt att vila på pågår ett utvecklingsarbete. Förra veckan nåddes en viktig milstolpe då studieförbunden fick tillgång till sina egna kvalitetsindikatorer genom verktyget.

Nästa milstolpe är att få på plats en testversion av den tänkta modellen. Detta arbete har visat sig vara mer tidskrävande än vi först trodde. Det betyder tyvärr att vi har vissa förseningar i att få fram testversionen.

Testversionen är nödvändig för att vi ska kunna kvalitetssäkra den tänkta modellen. Vi kan därför inte göra klart alla beskrivningar som behövs för att de som vill ta ställning till modellen ska kunna ha det beslutsunderlag som politiska beslut kräver. Vi arbetar nu med att fastställa en tidplan för när testversionen och en skrivelse som beskriver modellens ingående delar ska kunna vara klar. Vi återkommer i ett särskilt meddelande om detta.

Vi tar emot intresseanmälningar om man vill vara med och testa verktyget på bit.ly/testverktyg.

05. Ny rapport: Folkbildning i landsbygder

I rapporten *Folkbildning i landsbygder* undersöks folkbildningens betydelse för människor och lokalsamhällen i tre utvalda svenska landsbygder. Vilka betydelser har studieförbund och folkhögskolor som mötesplatser och lokala offentligheter? Som infrastrukturer för lokalt samhällsengagemang? För lokal kompetensutveckling? Eller för det lokala kulturutbudet?

Rapportens avslutande analys handlar om de avvägningar som studieförbundens och folkhögskolornas anställda gör mellan de ideal och riktlinjer som styr folkbildningen, och de behov som präglar det lokalsamhälle som de är verksamma i.

Se ett inspelat samtal mellan professor Johan von Essen och Folkbildningsrådets Eva Åström som adresserar dessa frågor och tar sin utgångspunkt i den nya rapporten. Se samtalet på bit.ly/landsbygder.

(Bilaga)

06. Ny rapport: Digitaliserad folkbildning

Frågan om folkbildningens digitalisering har varit aktuell länge, men gavs extra tyngd under coronapandemin. Då behövde studieförbund och folkhögskolor ställa om sina cirklar, kurser och kulturprogram till digitaliserad folkbildning på distans, eller till olika blandformer. På det stora hela gick omställningen bra.

Men vad har hänt efter det? Och hur inverkar digitaliseringen mer övergripande på folkbildningens identitet och arbetsformer? I rapporten *Digitaliserad folkbildning* analyseras pågående förändringsprocesser, innovativa fördelar med digitaliseringen och digitaliseringen i ett framtidsperspektiv.

Digitaliseringen framstår i rapporten som en mångfacetterad och positiv resurs för folkbildningen. Den kan öka studieförbundens och folkhögskolornas räckvidd och ger nya arbetsredskap. Men den är även omdiskuterad.

(Bilaga)

Har du frågor om bidragsgivning till studieförbund mejla studieforbund@folkbildningsradet.se eller ring vår växel 08-412 48 00. Kontaktuppgifter till medarbetare finns på vår webbplats.

Folkbildningsrådet vision är kunskap bildning och handlingskraft i hela samhället. Folkbildningsrådet bidrar till att uppnå visionen genom att skapa förutsättningar för en fri och självständig folkbildning som svarar mot individens och samhällets behov. Läs mer på folkbildningsradet.se

Utbildningsdepartementet
Gymnasie- och vuxenutbildningsenheten

Remittering av betänkandet Bildning, utbildning och delaktighet – folkbildningspolitik i en ny tid (SOU 2024:42)

Remissinstanser

1. Arbetarnas bildningsförbund
2. Arbetsförmedlingen
3. Arjeplogs kommun
4. Arvsfondsdelegationen
5. Ax - Kulturorganisationer i samverkan
6. Barnombudsmannen
7. Bildningsförbundet Östergötland
8. Bjurholms kommun
9. Brottsförebyggande rådet
10. Bygdegårdarnas riksförbund
11. Bäckedals folkhögskola
12. Centrala studiestödsnämnden
13. Centrum för idrottsforskning
14. Civilsamhällets organisationer i samverkan
15. Delegationen för migrationsstudier
16. DHR
17. Diskrimineringsombudsmannen
18. Edelviks folkhögskola
19. Ekobrottsmyndigheten

20. Falkenbergs kommun
21. Folkbildning Mittnorrland
22. Folkbildningsrådet
23. Folkets Hus och Parker
24. Folkuniversitetet
25. Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd
26. ForumCiv
27. Forum – Idéburna organisationer med social inriktning
28. Fremia
29. Fridhems folkhögskola
30. Funktionsrätt Sverige
31. Föreningen för folkbildningsforskning
32. Företagarna
33. Försvarshögskolan
34. Gamleby folkhögskola
35. Glimåkra folkhögskola
36. Gullspångs kommun
37. Gymnastik- och idrottshögskolan
38. Gävle kommun
39. Göteborgs kommun
40. Göteborgs universitet
41. Haparanda kommun
42. Hela Sverige ska leva
43. Helsingborgs kommun
44. Hudiksvalls kommun
45. Hyllie Park folkhögskola
46. Hyresgästföreningen
47. Härnösands folkhögskola
48. Hörselskadades Riksförbund
49. Ibn Rushd studieförbund

50. Ideell Arena
51. Ideell Kulturallians
52. Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering
53. Institutet för mänskliga rättigheter
54. Institutet för språk och folkminnen
55. IOGT-NTO
56. Jakobsbergs folkhögskola
57. Jönköpings kommun
58. Kammarkollegiet
59. Karlstads kommun
60. KFUM Sverige
61. Konstnärliga och Litterära Yrkesutövares Samarbetsnämnd
62. Kontaktnätet – Riksorganisation för ideella kulturföreningar
63. Kreativ Sektor
64. Kristianstads kommun
65. Köpings kommun
66. Landsorganisationen i Sverige
67. Landsrådet för Sveriges barn- och ungdomsorganisationer
68. Lantbrukarnas Riksförbund
69. Laxå kommun
70. Lidköpings kommun
71. Lillsveds folkhögskola
72. Linköpings universitet
73. Linnéuniversitetet
74. Luleå kommun
75. Lunnevads folkhögskola
76. Malmfältens folkhögskola
77. Malmö kommun
78. Marie Cederschiöld högskola
79. Medborgarskolan

80. Migrationsverket
81. Mora folkhögskola
82. Munkfors kommun
83. Musikarrangörer i samverkan
84. Myndigheten för delaktighet
85. Myndigheten för kulturanalys
86. Myndigheten för psykologiskt försvar
87. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap
88. Myndigheten för stöd till trossamfund
89. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor
90. Myndigheten för yrkeshögskolan
91. Mötesplats Social Innovation
92. Naturvårdsverket
93. Nordens Folkhögskola Biskops Arnö
94. Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet
95. Nyköpings kommun
96. Nämnden för hemslöjdsfrågor
97. Nätverket unga för tillgänglighet
98. Offentligägda folkhögskolors intresseorganisation
99. Paideia folkhögskola
100. Pensionärernas riksorganisation
101. Polismyndigheten
102. Region Kronoberg
103. Region Stockholm
104. Region Värmland
105. Region Västernorrland
106. Riksantikvarieämbetet
107. Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar
108. Riksförbundet Vuxenutbildning i Samverkan
109. Riksdagens ombudsmän

110. Riksförbundet Unga Musikanter
111. Riksföreningen för Folkmusik och Dans
112. Riksidrottsförbundet
113. Riksrevisionen
114. Riksteatern
115. Rådet för Europeiska socialfonden i Sverige (Svenska ESF-rådet)
116. Röda Korset
117. Rörelsefolkhögskolornas intresseorganisation
118. Samernas utbildningscentrum
119. Sametinget
120. Sankt Ignatios folkhögskola
121. Scouterna
122. Sensus studieförbund
123. Skellefteå kommun
124. Socialstyrelsen
125. Sollefteå kommun
126. Sorsele kommun
127. Specialpedagogiska skolmyndigheten
128. SPF Seniorerna
129. S:ta Elisabets folkhögskola
130. Statens kulturråd
131. Statens skolinspektion
132. Statens skolverk
133. Statistiska centralbyrån
134. Statskontoret
135. Stiftelsen Högskolan i Jönköping
136. Stockholms kommun
137. Stockholms universitet
138. Studieförbundet
139. Studieförbunden i samverkan

140. Studieförbundet Bilda för kyrka och samhälle
141. Studieförbundet SISU Idrottsutbildarna
142. Studieförbundet Vuxenskolan
143. Svensk biblioteksörening
144. Svensk scenkonst
145. Svenskt friluftsliv
146. Svenska kyrkan
147. Svenska Naturskyddsföreningen
148. Svenska Samernas Riksförbund
149. Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund
150. Svenskt Näringsliv
151. Sverigefinska folkhögskolan
152. Sveriges Akademikers Centralorganisation
153. Sveriges Civilförsvarsförbund
154. Sveriges Dövas Riksförbund
155. Sveriges Hembygdsförbund
156. Sveriges Kommuner och Regioner
157. Sveriges kristna råd
158. Sveriges Lärare
159. Sveriges Museer
160. Sveriges Riksidrottsförbund
161. Sveriges Skolledare
162. Sveriges Utbildningsradio AB
163. Sverok
164. Synskadades Riksförbund
165. Säkerhetspolisen
166. Södra folkhögskolan
167. Tillväxtverket
168. Tjänstemännens centralorganisation
169. Tornedalens folkhögskola

170. Trollhättans kommun
171. Umeå folkhögskola
172. Unga hörselskadade
173. Universitets- och högskolerådet
174. Universitetskanslersämbetet
175. Uppsala kommun
176. Utbetalningsmyndigheten
177. Valjevikens folkhögskola
178. Vindelns folkhögskola
179. Våra Gårdar
180. Värnamo folkhögskola
181. Västanviks folkhögskola
182. Västerbergs folkhögskola
183. Västerås folkhögskola
184. Västra Götalands Bildningsförbund
185. Västra Götalandsregionen
186. Växjö kommun
187. Wendelsbergs folkhögskola
188. Ydre kommun
189. Ystads kommun
190. Ågesta folkhögskola
191. Åsa folkhögskola
192. Örebro kommun
193. Östersunds kommun
194. Östra Grevie folkhögskola

Remissvaren ska ha kommit in till Utbildningsdepartementet **senast den 9 december 2024**. Svaren bör lämnas per e-post till u.remissvar@regeringskansliet.se. Ange diarienummer U2024/01680 och remissinstansens namn i ämnesraden på e-postmeddelandet.

Svaret bör lämnas i två versioner: den ena i ett bearbetningsbart format (t.ex. Word), den andra i ett format (t.ex. pdf) som följer tillgänglighetskraven enligt lagen (2018:1937) om tillgänglighet till digital offentlig service. Remissinstansens namn ska anges i namnet på respektive dokument.

Remissvaren kommer att publiceras på regeringens webbplats.

I remissen ligger att regeringen vill ha synpunkter på förslagen eller materialet i betänkandet.

Myndigheter under regeringen är skyldiga att svara på remissen. En myndighet avgör dock på eget ansvar om den har några synpunkter att redovisa i ett svar. Om myndigheten inte har några synpunkter, räcker det att svaret ger besked om detta.

För **andra remissinstanser** innebär remissen en inbjudan att lämna synpunkter.

Betänkandet kan laddas ned från Regeringskansliets webbplats www.regeringen.se.

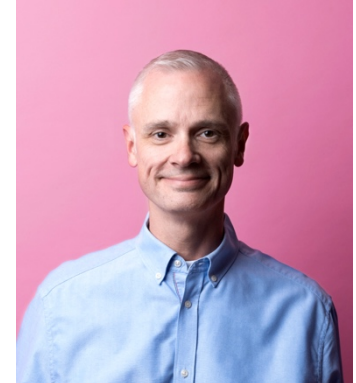
Remissinstanserna kan utan kostnad beställa tryckta exemplar av betänkandet via ett [beställningsformulär hos Elanders Sverige AB](#).

Råd om hur remissyttranden utformas finns i Statsrådsberedningens promemoria [Svara på remiss \(SB PM 2021:1\)](#). Den kan laddas ned från Regeringskansliets webbplats www.regeringen.se.

Eva Lenberg
Rättschef

Kopia till

Elanders Sverige AB, e-postadress: betankande@elanders.com

Första andelsbeslutet till studieförbunden klar

Morgan Öberg, chef för enheten för statsbidrag studieförbund på Folkbildningsrådet svarar på frågor om andelsfördelningen i den nya statsbidragsmodellen för studieförbunden.

Kan du berätta mer om hur arbetet med det nya statsbidragssystemet har gått till?

– Det är en process som pågått sedan i maj förra året när vi bestämde att vi skulle införa ett nytt system för statsbidrag till studieförbunden. Förslaget till ny modell hade då varit ute på en bred remissrunda och fick där stort stöd från bland annat studieförbunden själva.

– I det nya systemet får studieförbunden förutsättningar att förverkliga sina folkbildningsambitioner samtidigt som fokus läggs på gemensamma kvaliteter. Det nya systemet möjliggör ett tydligare kvalitetsinriktat arbete.

Folkbildningens fem kvaliteter

- Bildning
 - Demokrati och delaktighet
 - Utbildning
 - Civilsamhälle
 - Kultur
-

Vilka metoder använder ni för att bedöma studieförbunden?

– I höstas hade vi dialog med studieförbunden om hur de bäst skulle beskriva sina mål och prioriteringar i verksamhet utifrån sina respektive profiler. I våras påbörjade vi sedan arbetet med att bedöma deras olika verksamhetsåtaganden utifrån de fem kvaliteterna och vår omvärldsanalys. I bedömningsarbetet använder vi också fem nyckelfrågor som är framtagna för att ge en helhetsbild av verksamhetsåtagandet.

– Nu är bedömningen klar och arbetet har alltså resulterat i en samlad bedömning med bidragsandelar till studieförbunden för de kommande tre åren.

Fem frågor i bedömningen av studieförbundens verksamhetsåtaganden

- På vilket sätt och i vilken grad innehåller verksamheten de fem kvaliteterna?
- Hur bidrar studieförbundets profil till hög kvalitet i folkbildningsverksamheten?
- Hur förvaltar och utvecklar studieförbundet den upparbetade verksamhetens omfattning?
- Hur relevant är studieförbundets verksamhetsåtagande och i vilken grad har studieförbundet kapacitet att genomföra det?
- Är verksamheten av sådan kvalitet att den har förutsättningar att bidra till att uppfylla statens syfte med bidraget?

Vad är den stora skillnaden i den nya modellen, jämfört med tidigare?

– Det går nästan inte att jämföra de båda systemen. Tidigare fördelades bidraget utifrån hur mycket verksamhet respektive studieförbund hade genomfört – och även om vi i den nya modellen fortfarande tar hänsyn till verksamhetens omfattning så fördelar vi nu primärt utifrån bedömningar.

– Bedömningarna utgår ifrån studieförbundens olika profiler, deras kapacitet och förmåga att leva upp till målen de själva satt upp – och hur de relaterar

till vår omvärldsanalys och de fem kvaliteterna. Men det handlar också om vad studieförbunden har åstadkommit tidigare och hur det påverkar ingången och förutsättningarna för den kommande treårsperioden.

Blev det några stora förändringar i den nya andelsfördelningen?

– Det är svårt att tala om förändringar eftersom vi har varit tvungna att utgå från hur mycket medel studieförbunden fått i det tidigare systemet. Jämfört med nivåerna de senaste åren är det dock några studieförbund som får lite mer och några studieförbund som får lite mindre. Det rör sig inte om enorma förflyttningar men ger ändå några av de mindre studieförbunden möjlighet att fortsätta arbeta progressivt, med ambitiösa kvalitetskliv och verksamhetsåtaganden.

Hur görs avvägningen att dra ner på ett studieförbunds andel kontra att ge dem mer medel för att kunna uppnå sitt verksamhetsåtagande?

– Det blir ofrånkomligt att vi måste justera ned bidragsandelen för någon för att kunna ge mer till någon annan. Med det nya fokuset på kvalitet blir folkbildningen mindre statisk och studieförbunden blir friare att fokusera på sådan verksamhet som är viktig för dem utifrån deras olika profiler. Det betyder också att verksamhet som har svag koppling till studieförbundens egna mål, de fem kvaliteterna och vår omvärldsanalys inte belönas på samma sätt som tidigare, även om verksamheten har stor volym.

Hur mycket påverkar omvärlden och andra processer Folkbildningsrådets bedömning och beslut?

– Vår bedömning handlar om studieförbundets åtagande till folkbildningsverksamhet de kommande tre åren. Vi har bedömt alla studieförbund på samma sätt, fråga för fråga och underlag för underlag. Vår bedömning är vår egen och utgår inte från andras politiska eller ideologiska krav. Vår uppgift är att så många som möjligt i vårt land ska få tillgång till bildning och kultur.

Spelar inte samhällsutvecklingen någon roll alls?

– En ingrediens i det nya systemet är en omvärldsanalys som vi vill att studieförbunden ska relatera till i sina verksamhetsåtaganden. Om verksamheten ska vara relevant för människor måste den också påverkas av det som händer runtomkring oss. Vi har givetvis också bedömt hur

studieförbunden utvecklats de senaste åren, hur deras systematiska kvalitetsarbete har sett ut och om det har funnits brister i verksamheten. Allt det här handlar om hur studieförbunden svarar mot samhällets utveckling och medborgarnas behov. Vad vi däremot inte tar hänsyn till är vad andra, exempelvis opinionsbildare och olika medier, tycker om de enskilda studieförbunden.

Ett studieförbund får ingen bidragsandel alls och blir utan statsbidrag 2025–2027. Varför blev det så?

– Kraven för att få vara ett statsbidragsberättigat, nationellt studieförbund är höga. Enligt villkoren är det en förutsättning att Folkbildningsrådet bedömer att studieförbundet kan hålla tillräckligt hög kvalitet de kommande tre åren. Det handlar bland annat om att finnas i hela landet och om att erbjuda människor såväl kultur som unika bildningsresor. Ett studieförbund ska också klara att vara ett stöd till föreningar i civilsamhället och hjälpa dem att utvecklas. Den sammantagna bedömningen för Ibn Rushd är att de har mycket små möjligheter att nå sina mål. En del av det är att de befinner sig i en organisatoriskt besvärlig situation som gör det svårt att upprätthålla kvalitet i verksamheten.

Beror beslutet på de granskningar som genomförts av Ibn Rushd?

– Det har förekommit granskningar och avvikelseärenden hos Ibn Rushd, precis som hos flera andra studieförbund. Men det har inte varit avgörande för den här bedömningen. Beslutet baseras i stället på hur studieförbundet kan genomföra sitt verksamhetsåtagande för kommande treårsperiod. Beslutet innebär alltså inte att vi säger att studieförbundet har brutit mot våra riktlinjer. Däremot är vår helhetsbedömning att de inte har tillräckliga förutsättningar de närmaste åren för att få en bidragsandel. Det är en mycket viktig skillnad.

Nu försvinner bidragsandelen för ett tydligt profilerat studieförbund. Blir det inte svårare att nå "en mångfald människor" då?

– Jag håller inte med om att bidragsandelen försvinner. Den fördelas till andra studieförbund och vi lägger stor vikt vid att de når just en mångfald med människor. Det kan inget enskilt studieförbund göra, utan alla måste hjälpas åt. Och det kommer vi att följa upp med hjälp av kvalitetsindikatorer och verksamhetsnära utvärderingar.

Men kommer inte beslutet att påverka förutsättningarna för det muslimska civilsamhället?

- Det finns ett studieförbund med uttalat muslimsk profil – men det finns fler studieförbund som har verksamhet med liknande målgrupper.
 - Ibn Rushd finns i knappt en fjärdedel av Sveriges kommuner. De har de senaste åren fått en försämrad ekonomi och medarbetare med lång erfarenhet har slutat. Därför blir det svårt för dem att stödja föreningar och organisationer på ett bra sätt. Återigen handlar beslutet om att studieförbundet inte har tillräcklig kapacitet för att vi ska kunna fördela bidrag till dem.
-

Bidragsandelarna till studieförbunden 2025-2027

- ABF – Arbetarnas Bildningsförbund 24,9 procent
 - Studieförbundet Vuxenskolan 19,9 procent
 - Studiefrämjandet 11,9 procent
 - Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet 9,2 procent
 - Sensus studieförbund 9,1 procent
 - Medborgarskolan 8,7 procent
 - Studieförbundet Bilda 8,6 procent
 - Folkuniversitetet 7,7 procent
-

Folkbildning i landsbygder

— Om folkbildningens betydelser för människor och lokalsamhällen i svenska landsbygder

Publicerad av Folkbildningsrådet

FÖRFATTARE: Pelle Åberg, Johan von Essen,
Patrik Cras, Marie Nordfeldt och Kjell Hansen.

OMSLAGSILLUSTRATION: Emma Hanquist

LAYOUT: Pasadena Studio

ISBN: 978-91-88692-87-0

www.folkbildningsradet.se

Förord

Folkbildningen finns nästan överallt och är tillgänglig för nästan alla. Under 2023 erbjöd studieförbunden studiecirklar i alla landets kommuner och folkhögskolorna arrangerade långa kurser i 154 kommuner.

De förutsättningar och behov som studieförbunden och folkhögskolorna möter varierar. Folkbildning spelar olika roll för olika deltagare och har olika betydelser i olika landsdelar, regioner, kommuner och geografiska områden. Studieförbund och folkhögskolor påverkas också själva av lokala och regionala förutsättningar. Den folkbildning som efterfrågas, och som erbjuds, ser olika ut på olika håll.

I rapporten *Folkbildning i landsbygder* undersöks folkbildningens betydelse för människor och lokalsamhällen i tre utvalda svenska landsbygder. Vilka betydelser har studieförbund och folkhögskolor som mötesplatser och lokala offentligheter? Som infrastrukturer för lokalt samhällsengagemang? För lokal kompetensutveckling? Eller för det lokala kulturutbudet?

Rapportens avslutande analys handlar om de avvägningar som studieförbundens och folkhögskolornas anställda gör mellan de ideal och riktlinjer som styr folkbildningen, och de behov som präglar det lokalsamhälle som de är verksamma i.

Stockholm i januari 2024

Mats Bernerstedt

Tillförordnad generalsekreterare

Folkbildningsrådet

Innehåll

Förord.....	3
Sammanfattning.....	7
DEL I: Frågor, teori och metod	11
1 Inledning	13
2 Civilsamhälle och folkbildning i rurala sammanhang	23
3 Folkbildningens värderingar och praktik.....	39
DEL II: Vilka betydelser har folkbildningen för människor och lokalsamhällen i landsbygderna?.....	51
4 Folkbildning i jordbruksbygd.....	53
5 Folkbildning i skogsbygd	81
6 Folkbildning i industribygd	109
DEL III: Analys och avslutning.....	129
7 En analys av folkbildningens betydelser i olika svenska landsbygder	131
8 Hur landsbygderna formar folkbildningen.....	155
Litteratur	165
Bilaga 1: Sökandet efter program- och kamratcirklar	175

Sammanfattning

Denna rapport beskriver och diskuterar studieförbundens och folkhögskolornas betydelser för människor som bor i landsbygder och för de lokalsamhällen som finns där.

Att studera hur folkbildningen tar sig uttryck i specifika kontexter, här landsbygder, är betydelsefullt för att bättre förstå folkbildningens skiftande funktionssätt och villkor. Flera aktuella samhällsdiskussioner har också satt nytt fokus på landsbygderna och spänningsfältet mellan det rurala och urbana, gällande exempelvis frågor om politiska spänningar, ekonomisk utveckling, identitet och frågor om hur klimatomställningen ska ske. De folkhögskolor och studieförbund som ingår i vår studie är *inbäddade* i landsbygder – vilket avser organisationers kopplingar till de miljöer där de verkar såväl materiellt som socialt – men till vilken grad och hur varierar.

Rapporten diskuterar folkbildningens betydelser för deltagare och lokalsamhällen i tre utvalda bygder. Den avslutas med att resultaten dras samman i mer övergripande analyser och resonemang kring skillnader och likheter.

En övergripande observation är att folkhögskolor och studieförbund skiljer sig åt genom att folkhögskolorna är mer knutna till de platser där de är belägna. Studieförbunden är mindre platsbundna och då de ofta verkar i samarbete med det lokala civilsamhället varierar deras närvaro och verksamheter mellan olika platser.

FOLKBILDNINGENS ROLL SOM SOCIAL MÖTESPLATS OCH LOKAL OFFENTLIGHET

Att folkhögskolorna är belägna i landsbygdernas mindre lokalsamhällen bidrar till att skapa en avskild folkhögskolemiljö som deltagare uppskattar. Huruvida folkhögskolan också blir en social mötesplats eller till och med en lokal offentlighet för lokalsamhället där den är belägen varierar, och detta är

också villkorat i och med att inte alla som bor i lokalsamhället nödvändigtvis är bekväma med eller passar in i folkhögskolans miljö.

Studieförbundens öppna kursutbud i form av så kallade programcirklar utgör inte en del av folkbildningens verksamheter i de bygder vi studerat. I dessa bygder verkar studieförbunden i stället genom det lokala civilsamhällets organisationer i form av så kallade föreningscirklar. Studieförbundens verksamhet blir därför inte lika synlig, utan mer inbäddad i lokalsamhället, där de kan bidra till en infrastruktur som skapar sociala mötesplatser. I förlängningen kan studieförbunden tillsammans med det lokala civilsamhället skapa och stärka nätverk mellan människor, vilket även kan innebära organisering för att värna och vitalisera bygden eller lokalsamhället. Genom inbäddning i det lokala civilsamhället blir det mångtydigt vad det innebär att vara deltagare i folkbildningen. Formellt är personer som deltar i de föreningscirklar som anordnas i samverkan med lokala organisationer cirkeldeltagare, men i än större utsträckning förefaller de vara medlemmar och aktiva i den organisation som studieförbundet samverkar med.

FOLKBILDNINGEN SOM INFRASTRUKTUR FÖR LOKALT SAMHÄLLENGAGEMANG

Folkbildningens bidrag till lokala offentligheter och föreningslivets infrastruktur ger inte bara uttryck för folkbildningens sociala dimension, utan även dess politiska dimension. Folkbildningen ger deltagare och de som bor i lokalsamhället möjlighet till lokalt samhällsengagemang och demokratiskt deltagande. Folkbildningens organisationer kan vara inkluderande och samtidigt värderingsmässigt tydliga. Förmågan att samtidigt vara både och ger förutsättningar för ett politiskt samtal som kan leda till gemensamma värderingar men också till konflikter. Studieförbundens samverkan med lokala organisationer som på olika sätt är engagerade i att värna och utveckla bygden där de verkar utgör också en potentiell politisk kraft, åtminstone med en vid definition av politik som går utöver partipolitik och politiska institutioner. Genom sådan samverkan bidrar studieförbunden till demokratisk delaktighet och samhällsengagemang i Sveriges landsbygder.

FOLKBILDNINGEN GER MÖJLIGHETER TILL LOKAL KOMPETENSUTVECKLING

Folkhögskolor och studieförbund erbjuder människor runtom i landet möjligheter till utbildning och bildning, något som är extra betydelsefullt i lands-

bygder där sådana möjligheter ofta är mer begränsade. Särskilt i områden med långa avstånd till centralorten eller till ett större samhälle ger folkbildningen möjligheter för lokalbefolkningen att skaffa sig kunskap på deras egna villkor, genom att de kan studera utan att behöva flytta från bygden.

Samtidigt rekryterar folkhögskolorna i denna studie främst deltagare från andra orter, vilket kan förklaras med ett kursutbud som, utöver allmän kurs, erbjuder olika specialiserade utbildningar som lockar deltagare från olika delar av landet. För deltagare som kommer från städer, tätorter eller andra landsbygder handlar det också om möjligheten att söka sig bort från städer och hemorten för att kunna koncentrera sig på sina studier och studera i "rätt" miljö.

Studieförbunden bidrar också till kompetensutveckling genom att stärka äldres kunskaper om teknik och förmågor att hantera digitala hjälpmedel, vilket kan bidra till att minska det digitala utanförskapet. Särskilt i landsbygdsområden som ofta har en åldrande befolkning och otillräckligt lokalt serviceutbud är sådana insatser viktiga bidrag. Studieförbunden bidrar också till de lokala civilsamhällesorganisationernas kompetensutveckling genom såväl utbildningar som nätverksbyggande.

FOLKBILDNINGEN BIDRAR TILL LOKALT KULTURUTBUD

Folkbildningens organisationer bidrar på olika sätt till det lokala kulturutbudet, som många gånger är begränsat i landsbygdernas lokalsamhällen. Folkhögskolorna berikar lokalsamhället genom konserter, utställningar och liknande aktiviteter. Att folkhögskolan både bjuder in lokalsamhället till sina lokaler och kommer ut med sin verksamhet till lokalsamhället, uppfattas som viktigt på de platser vi besökt och bidrar till att stärka den lokala identiteten, samtidigt som det tillför nya perspektiv och vitaliserar det lokala kulturlivet.

Studieförbunden stödjer också det lokala kulturlivet, exempelvis genom aktiviteter som att stötta en lokal revy i bygdegården eller genom att i samverkan med hembygdsföreningen erbjuda möjlighet att fördjupa sig i ett hantverk. Genom samarbeten bidrar studieförbunden även till att bevara och förmedla intresse för lokal kultur och platsens historia. I denna typ av kulturverksamhet ingår studieförbunden i nätverk tillsammans med bygdegårdar, hembygdsföreningar och andra organisationer för att hålla lokala traditioner vid liv och erbjuda olika kulturarrangemang. Studieförbunden i denna studie har ofta inte en självständig betydelse för det lokala kulturlivet utan de stödjer det genom samverkan med lokala organisationer.

KONTEXTENS BETYDELSE

I rapportens avslutande kapitel diskuterar vi hur anställda och deltagare i folkbildningen kan behöva göra avvägningar mellan de idéer, ideal och riktlinjer som styr folkbildningen, och de behov som präglar det lokalsamhälle de bor eller är verksamma i. Sådana avvägningar kan ge upphov till spänningar, vilket i förlängningen kan leda till att folkbildningens särart kopplas isär från den lokala verksamhet som både är möjlig och relevant i landsbygderna. Det vill säga att folkbildningens särart kan översättas till landsbygdernas villkor men den kan även därigenom förlora sin särart och bli något annat än det som vi i allmänhet förknippar med ”folkbildning”. En möjlig tolkning är då att för att folkbildningen ska kunna ha betydelse för landsbygderna måste den kunna formas av landsbygdernas villkor.

DEL I

Frågor, teori och metod

I denna inledande del av rapporten beskrivs uppdraget och de frågeställningar som styr utvärderingen. Det material som samlats in och analyserats för att besvara frågeställningarna diskuteras också. Dessutom presenteras begrepp som är av betydelse för de analyser som gjorts, tillsammans med relevant bakgrundsinformation.

1 Inledning

För att visa hur viktig folkbildningen är för människor har det ofta lyfts fram att den, utöver att bidra till att höja bildnings- och utbildningsnivån, ger individer möjlighet att själva välja vad de vill bilda eller utbilda sig i – frivilligheten är alltså en viktig del. Forskare har också visat på folkbildningens betydelse för organisationer i det svenska civilsamhället, både historiskt för framväxten av folkrörelsernas organisationer och för organisationer i det samtida svenska samhället (Bjursell & Nordvall, 2016; Eriksson, 2007; von Essen & Åberg, 2009). Tidigare studier, likväl som företrädare för folkbildningen, påminner också gärna om hur viktig den är och har varit för att hålla samman, stärka och utveckla det svenska samhället och demokratin (Folkbildningsrådet, 2023a, 2023b; Sundgren, 2000; Åberg, 2008). Mer sällan diskuterar forskare och företrädare för folkbildningen vad den kan betyda för, och hur den formas av, konkreta sociala och lokala sammanhang.

Förutom forskning om vad folkbildningen betyder för individer, organisationer och samhället som helhet är det viktigt att studera vad den kan bidra med i de konkreta lokala sociala sammanhang som den är verksam i, men också hur folkbildningens idéer, organisering och praktiker formas av konkreta kontexter. För att bidra med kunskap om vad folkbildningen kan betyda och hur den kan gestaltas beskriver och diskuterar vi i den här rapporten folkbildning i en konkret samhällskontext – på landsbygden, eller snarare i landsbygderna. Vi kommer både använda uttrycket ”landsbygd” och ”landsbygder”, vilket vi återkommer till senare.

Folkbildningen verkar i hela det svenska samhället och det finns förstås många olika samhällskontexter som är relevanta att undersöka för att visa på folkbildningens många betydelser och gestaltningar. Ett exempel på hur viktig den lokala kontexten är för att förstå folkbildningens betydelse och möjligheter är en studie om folkbildning i marginaliserade stadsdelar som Folkbildningsrådet initierade 2018. Efter att ha undersökt folkbildningens

betydelser, utbredning och organisering kunde forskarna visa att folkbildningens roll varierar mellan olika lokala kontexter (Tahvilzadeh, Mellander & Kellecioglu, 2019). I denna studie har vi i stället valt att låta landsbygderna utgöra kontexten.

Landsbygderna har under de senaste åren alltmer hamnat i blickfånget i det offentliga samtalet. Vissa landsbygder har under de senaste decennierna upplevt kontinuerlig befolkningsminskning, vilket gett upphov till kritiska reaktioner på den urbana normens företräde och att många landsbygder hamnar i periferin av samtal kring det moderna samhället och dess utveckling. Under de senaste åren har dock utflyttningen från storstadsregionerna till mellanstora städer och framför allt de tätortsnära landsbygderna ökat, vilket gör samtalet om landsbygdernas ställning mer komplex. Under senare år har också intresset för självhushållning och vad naturen kan betyda för människor ökat. Samtidigt har den politiska debatten om miljöfrågor och klimatförändringar öppnat för kritik av lantbruk och skogsbruk och för krav på ett hållbart lantbruk. Det finns med andra ord många aktuella diskussioner som berör landsbygden, gällande allt från klimatfrågor till ekonomi, politik och frågor om identitet. Allt detta sammantaget gör denna rapports fokus på hur folkbildningen verkar i och formas av landsbygder än mer relevant.

Liksom i flera andra länder finns det en spänning mellan stad och landsbygd i det svenska samhället, eftersom många människor som bor på landsbygden uppfattar att de är förbisedda av politiker och myndigheter (Erlingsson, m fl., 2023). Dessa spänningar kan ta sig politiska uttryck som ibland leder till extrema politiska uppfattningar (Alarcón Ferrari, 2020; Wuthnow, 2018). Att spänningen mellan stad och landsbygd har gjort att det politiska samtalet allt oftare kretsar kring landsbygdernas villkor är ett viktigt skäl till att undersöka vad folkbildningen betyder för och hur den formas av landsbygder. Även statens syften med stödet till folkbildningen, som bland annat anger att den ska bidra till att stärka och utveckla demokratin samt göra det möjligt för en ökad mångfald av människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen (SFS 2015:218), pekar på vikten av att undersöka vad folkbildningen betyder för människor och lokalsamhällen på landsbygder. Det finns även kopplingar till statens övriga syften men det är något vi återkommer till.

Det lokala civilsamhället kan inte bara ersätta eller komplettera det lokala serviceutbud som försvinner när offentlig och kommersiell service centraliseras. Civilsamhällets organisationer erbjuder också mötesplatser som blir till lo-

kala offentligheter, där de som bor i lokalsamhället kan diskutera gemensamma angelägenheter. Genom sådana mötesplatser får människor möjlighet att forma lokala identiteter och organisera sig politiskt (Cederling, 2016; Cras, 2017; von Essen & Ydremark, 2020; Forsberg, 2010; Niklasson, 2002).

Historiskt har folkbildningen bidragit till civilsamhället genom att utbilda förtroendevalda, engagerade och anställda i folkrörelsernas organisationer, erbjuda mötesplatser och politiska offentligheter samt genom att ge människor, oberoende av klass- och grupptillhörighet, en starkare ställning i samhället (von Essen & Sundgren, 2012a). Folkbildningen kan antas fylla liknande funktioner för de lokala civilsamhällen i landsbygderna som upprätthåller serviceutbud och erbjuder lokala offentligheter (jfr Niklasson, 2002). Med tanke på folkbildningens långa historia, folkliga förankring och decentraliserade struktur finns det alltså anledning att anta att den kan vara en nyckelresurs för de medborgerliga initiativ, nätverk och organisationer som håller samman lokalsamhällen som befinner sig utanför städer och tillväxtregioner.

I denna utvärdering studeras den organiserade folkbildningen, alltså den verksamhet som sker inom studieförbund och folkhögskolor. Under 2022 fanns 10 statsbidragsberättigade studieförbund och 155 folkhögskolor, varav 113 rörelsefolkohögskolor och 42 regionägda folkhögskolor (Folkbildningsrådet, 2023b). De 10 studieförbunden erbjuder verksamheter i samtliga svenska kommuner och hade under 2021 nära 300 000 deltagare i studiecirklar och drygt 4,7 miljoner besökare vid sina kulturprogram. Folkhögskolorna hade cirka 85 000 deltagare i långa och korta kurser samma år och cirka 90 000 besökare vid sina kulturprogram (Folkbildningsrådet, 2022a).

Eftersom folkbildningens organisationer redan från början verkade både i städer och i landsbygderna har de även en historisk förankring i landsbygderna. Folkhögskolan uppstod ur böndernas behov av att organisera sig i landsbygdernas lokalsamhällen för att utveckla jordbruket och påverka kommunalpolitiken (Johansson, 2002). Även studieförbunden bedrev verksamhet i lokalsamhällen utanför storstäderna och dess urbana omgivningar eftersom folkrörelsernas organisationer redan tidigt spreds och etablerade sig i hela Sverige (Selle m.fl., 2019).

UTVÄRDERINGSUPPDRAGET OCH UTVÄRDERINGENS FRÅGESTÄLLNINGAR

Denna utvärdering syftar till att belysa studieförbundens och folkhögskolornas betydelser för människorna som bor i landsbygderna och för lokalsam-

hällen i landsbygder. I rapporten beskrivs och diskuteras hur studieförbund och folkhögskolor verkar i tre olika landsbygder, med ett särskilt intresse för hur de bidrar till en uthållig infrastruktur och erbjuder lokala offentligheter där boende kan formulera politiska krav och kollektiva identiteter.

Följande frågeställningar har väglett utvärderingen och under var och en av dem finns en rad aspekter som potentiellt är av särskild betydelse och som därför har funnits med som viktiga dimensioner att undersöka:

Vad betyder folkbildningen på landsbygden för deltagarna?

Följande möjliga betydelser har särskilt studerats med avseende på denna frågeställning:

- social mötesplats
- infrastruktur för (lokalt) samhällsengagemang/demokratiskt deltagande
- leverantör av (samhälls-)service
- leverantör av kompetensutveckling/utbildningsmöjligheter (inklusive koppling till lokal arbetsmarknad)
- infrastruktur för, och leverantör av, kultur/kulturkonsumtion.

Vilken betydelse har folkbildningen för lokalsamhällen på landsbygden?

Följande möjliga betydelser har särskilt studerats med avseende på denna frågeställning:

- offentligt rum/social mötesplats (inklusive tillgång till lokaler)
- infrastruktur för (lokalt) samhällsengagemang/demokratiskt deltagande (inklusive kanal för information och opinionsbildning)
- leverantör av (samhälls-)service
- leverantör av kompetensutveckling/utbildningsmöjligheter (inklusive betydelse för lokal arbetsmarknad)
- stöd/utveckling av det lokala kulturlivet
- utveckling av lokal identitet/stöd och utveckling av ortens attraktivitet.

Viktigt att notera är att de betydelser som räknats upp under respektive frågeställning är *möjliga* betydelser som kan vara viktiga, men det hindrar förstås inte att även andra betydelser kan träda fram i de empiriska undersökningarna.

Utöver de frågor som presenterats ovan finns det skäl att studera hur lokalsamhället kan påverkas av att delar av befolkningen står utanför folkbildningen, vilket leder till ytterligare frågor:

- Vilka står utanför folkbildningen på landsbygden?
- Går det att hänföra dem som står utanför folkbildningen till särskilda grupper?
- Hur påverkas lokalsamhällen på landsbygden av att grupper av befolkningen står utanför folkbildningen?

Slutligen analyseras utvärderingsresultaten i relation till statens fyra syften med stödet till folkbildningen.

Att vända på perspektivet

Utvärderingens syfte är att ge kunskap om vad folkbildningen betyder för människor, deltagare och lokalsamhällen i landsbygderna. Det är alltså vad folkbildningen betyder för en viss kontext – landsbygderna – som står i förgrunden. Det är dock lika intressant att vända på perspektivet och studera vad kontexten betyder, alltså hur folkbildningen formas av de olika landsbygder den verkar i.

Till de utvärderingsfrågor vi presenterat ovan fogar vi därför ytterligare en fråga:

- Hur gör studieförbund och folkhögskolor för att förhålla sig till de villkor som präglar de landsbygdscontexter de är inbäddade i?

Denna fråga aktualiserar förstås många olika aspekter av de villkor som formar folkbildningen i landsbygderna. Men ett viktigt tema för att förstå hur folkbildningen formas av landsbygderna handlar om spänningen mellan centrum och periferi. Detta tema finns med i de empiriska kapitlen (kapitel 4–6) eftersom spänningen mellan stad och landsbygd är så integrerad i hur människor beskriver de villkor som präglar landsbygderna. Men spänningen mellan centrum och periferi kan också handla om hur folkbildningens organisationer på lokal nivå förhåller sig till de folkbildningsideal och -traditioner som omfattas av samma organisationer på nationell nivå.

METOD OCH MATERIAL

För att besvara frågorna ovan har utvärderingen använt sig av en etnografiskt inspirerad metod som gör det möjligt att komma nära de lokalsamhällen som folkbildningen verkar i och den vidare kontext som dessa lokalsamhällen befinner sig i. En utmaning med detta har varit att studien planerade genomföras under en tid när covid-19-pandemin ledde till restriktioner som gjorde

etnografiska studier omöjliga. När det sedermera återigen blev möjligt att genomföra sådana undersökningar levde många av sviterna efter pandemin kvar, vilket haft effekt för i vilken mån och på vilka sätt folkbildningsverksamheter har kunnat genomföras.

De empiriska undersökningarna har gjorts på tre platser som i rapporten har fått följande fingerade namn: Kronoby socken med omnejd i jordbruksbygd, Stigby med omnejd i skogsbygd och Härånger i industribygd. Kring respektive plats finns andra orter och även organisationer som också har fått fingerade namn. Tabellen nedan ger en översikt över de fingerade namn som används i rapporten framöver.

TABELL 1. Fingerade namn som förekommer i rapporten.

Bygd	Jordbruksbygd	Skogsbygd	Industribygd
Region	Jordbrukslandet	Skogslandet	Industrilandet
Kommun/Socken	Kronoby socken	Älvsta kommun Stigby socken	Nordlia kommun
Närliggande kommuner/ Socknar	Stule socken	Skönsta kommun Blomby socken	
Empirisk huvudort	Kronoby	Stigby	Härånger
Närliggande orter	Stule Kronobyhamn Karleby Kirnäs	Tallby Blomby Sjösta	
Folkhögskola	Jordbrukslandets folkhögskola	Skogslandets folkhögskola	Industribygdens folkhögskola

Det empiriska materialet kommer framför allt ur intervjuer och deltagande observationer. Analyser av dokument samt socioekonomisk och demografisk statistik används för att ge nödvändig bakgrundsinformation och kontextualisera intervjumaterial och etnografiska data.

Såväl i Jordbrukslandet som i Skogslandet har vi också använt material som hämtats in utanför Kronoby respektive Stigby för att fånga folkbildningens verksamheter och betydelser. Folkbildningens organisationer bedriver visserligen verksamhet i Kronoby och Stigby, men har inte lokalavdelningar eller anställda på dessa platser. Därför har materialinsamlingen vidgats till att även inkludera dessa platsers närområden.

Vi har också haft tillgång till material som kommer från områden utanför de platser som står i fokus, eftersom utvärderingen knyter an till ett större

forskningsprojekt som är finansierat av forskningsrådet Formas.¹ Det större forskningsprojektet kretsar kring lokala civilsamhällens roll för rurala samhällen, med fokus på hur civilsamhället går till väga för att tillhandahålla olika typer av service som försvunnit på orten, vad som underlättar respektive försvårar civilsamhällens arbete som serviceproducenter och hur lokalsamhället som helhet påverkas när civilsamhället åtar sig ett allt större serviceansvar.

Det större forskningsprojektet bidrar med ytterligare material kring och kunskap om de studerade platserna, i vilka de lokala folkbildningsverksamheterna är belägna, för att fånga de strukturer som den organiserade folkbildningen måste förlita sig på. Eftersom utvärderingen bara omfattar material från de tre platser, eller de tre landsbygder, vi har studerat kan vi inte jämföra med material från andra typer av kontexter. Det går därför inte att avgöra om studieförbunden och folkhögskolorna verkar och organiseras på andra sätt på dessa platser än i storstäder, tätbebyggda områden, eller i andra landsbygder.

Intervjumaterial, observationer och texter

Den här rapporten lutar sig i huvudsak mot kvalitativt empiriskt material. Semistrukturerade intervjuer med företrädare för folkbildningen i form av folkhögskolerektorer och anställda vid studieförbund har genomförts på de tre orter som studerats eller, i förekommande fall, på närmaste plats där studieförbund eller folkhögskola är lokaliserade. Semistrukturerade intervjuer har också genomförts med personer som bor i lokalsamhället och som är aktiva i det lokala civilsamhället, individer som i många fall deltar i studieförbundens så kallade föreningscirklar, alltså studiecirklar som bedrivs med eller via andra civilsamhällesorganisationer som ett studieförbund samverkar med – detta för att fånga folkbildningens betydelse för lokalsamhället. Dessutom har intervjuer genomförts med personer som arbetar med folkbildningsfrågor i den kommun eller region som vart och ett av de tre områden som har studerats ingår i. Totalt har 38 individuella semistrukturerade intervjuer genomförts. Dessa intervjuer har ibland även kompletterats med material från intervjuer som gjorts i andra, närliggande lokalsamhällen.

Utöver att tala med deltagare i studieförbundens föreningscirklar, var planen att också genomföra fokusgruppsintervjuer med deltagare i program-

¹ Resultat från detta projekt har hittills publicerats i Cras, von Essen & Åberg, 2022; Cras m.fl., 2022; Cras m.fl., 2023; von Essen & Åberg, 2022.

cirklar, alltså studiecirklar som ingår i ett studieförbunds annonserade kursutbud, alternativt så kallade kamratcirklar, vilket är cirklar där en grupp individer själva tar initiativ till att starta en studiecirkel (utan att det är kopplat till verksamheten i någon annan organisation eller förening). Det visade sig dock inte vara möjligt att finna program- eller kamratcirkeldeltagare att intervjua eftersom det inte gick att finna några aktiva cirklar av dessa typer på de orter vi undersökt.²

Utöver de semistrukturerade intervjuerna, har vi genomfört fokusgruppsintervjuer med deltagare vid de folkhögskolor som ligger i eller nära de områden som ingår i utvärderingen. En intervju har genomförts med deltagare på Jordbrukslandets folkhögskola i Stule nära Kronoby socken, en på norra Skogslandets folkhögskola i Tallby (i närheten av Stigby) och en på Industribygdens folkhögskola i Härånger.

Förutom ovan nämnda intervjuer omfattar utvärderingen också deltagande observationer på folkhögskolorna, vid möte mellan kommunpolitiker och det lokala civilsamhället, på en bygdegård, vid informella samlingsplatser i lokalsamhället och i församlingshem. Vi besökte lokaler, arrangemang och platser som är betydelsefulla för det lokala civilsamhället eftersom de utgör sociala mötesplatser för de som bor på orten och i dess närområde. På en av orterna bodde forskaren på folkhögskolan under fältarbetet, vilket möjliggjorde observationer i folkhögskolans gemensamma lokaler under ett flertal dagar.

Kvantitativt material

Som kompletterande underlag har vi använt två olika kvantitativa material. Det ena materialet är demografisk och socioekonomisk statistik som beställts från Statistiska centralbyrån (SCB) för var och en av de tre platser, med omnejd, som studerats i utvärderingen.³ Denna data är nödvändig för att kunna

2 Detta är viktigt att skriva ut för att förklara frånvaron av denna typ av intervjuer i utvärderingen, men det visar också på en del av folkbildningens förutsättningar i olika landsbygder. Därför redogör vi i Bilaga 1 mer detaljerat för sökandet efter program- och kamratcirklar på de olika platser vi undersökt.

3 Från SCB beställdes så kallade "Närområdesprofil Stor" (SCB, 2022) för områdena runt var och en av de platser som studeras samt, i förekommande fall, närliggande områden när så bedömts vara nödvändigt för denna studies syften. För Kronoby valdes Kronoby socken men även Stule socken, då Jordbrukslandets folkhögskola ligger i Stule (som angränsar till Kronoby); för Stigby valdes Stigby socken men även Blomby socken då det studieförbund som är aktivt i området har sitt säte där; för Härånger valdes tätorten Härånger. Det sistnämnda kommer sig av att Härånger är en betydligt större ort än de två övriga.

beskriva de platser som ingår i studien men också för att kunna tolka materialet och finna eventuella mönster beroende på platsernas förutsättningar och struktur.

Det andra kvantitativa materialet utgörs av data rörande deltagande i folkbildning som tagits fram av forskare i nationalekonomi vid Handelshögskolan i Jönköping. Denna data finns tillgänglig enbart på kommunnivå. Deltagandestatistiken används i rapporten för att beskriva omfattningen av folkbildande verksamhet i de kommuner som de studerade orterna ingår i.

DISPOSITION

Del I av rapporten utgörs av tre kapitel och i detta inledande kapitel har vi presenterat utvärderingsuppdraget, dess bakgrund och de frågeställningar vi söker besvara, samt de metoder och det material vi har använt oss av för att närma oss frågorna.

I nästkommande kapitel kommer vi att diskutera begrepp som är centrala för utvärderingen såsom civilsamhällesbegreppet, vad vi avser med ”landsbygd”, relationen mellan stad och land och folkbildningens anknytningar till det lokala.

I kapitel 3 kommer vi att diskutera centrala aspekter av folkbildningens idé och praktik, statens syften med stödet till folkbildningen och olika typer av studiecirkel, vilket också utgör viktiga utgångspunkter för att sätta in de resultat som utvärderingen fått fram i en vidare kontext.

I Del II av rapporten redovisas resultaten från våra empiriska undersökningar. Även Del II består av tre kapitel, som vart och ett handlar om en av de orter som studerats. Följaktligen fokuserar kapitel 4 på folkbildning i jordbruksbygd, kapitel 5 på folkbildning i skogsbygd, och kapitel 6 på folkbildning i industribygd.

Rapportens avslutande Del III består av två kapitel. Kapitel 7 är ett analyskapitel där de empiriska resultat som redovisats bryts mot de teoretiska perspektiv vi presenterat i kapitel 2 och den tidigare forskning som finns på området. Kapitel 8, avslutningsvis, återvänder till den ytterligare fråga som fogats till de ursprungliga utvärderingsfrågorna, det vill säga frågan om hur folkbildningen formas av de olika landsbygder den verkar i.

2 Civilsamhälle och folkbildning i rurala sammanhang

Eftersom vi undersöker vad folkbildningen betyder för människor och lokalsamhällen i landsbygderna har studien en *kontextuell utgångspunkt*. Det innebär att vi lägger vårt fokus på de konkreta sammanhang som kan hjälpa oss att förstå vad studieförbunden och folkhögskolorna betyder för och hur de formas av människor och lokalsamhällen i landsbygderna.

Ett sätt att visa på kontextens betydelse för organiserad verksamhet är uttrycket *inbäddning* (eng. *embeddedness*) vilket avser kopplingar mellan organisationer och deras miljöer. Miljön, det vill säga det materiella och sociala rummet, kan både bidra med möjligheter i form av till exempel resurser och legitimitet, men även utgöra hinder för aktörer och verksamheter (Giddens, 1984; Granovetter, 1985; Korsgaard, Ferguson & Gaddefors, 2015).

De folkhögskolor och studieförbund som ingår i vår studie är inbäddade i landsbygder med olika karaktäristika – jordbruksbygd, skogsbygd samt industribygd. Verksamheterna är vidare belägna på platser som skiljer sig från varandra när det gäller demografi, socioekonomiska förhållanden, historia och tradition. De är även geografiskt olika, till exempel med avseende på avstånd till andra orter och städer samt när det gäller infrastruktur i form av kommunikationer. När vi beskriver de verksamheter vi studerat samt de orter där de är belägna kommer vi att lyfta den lokala kontextens betydelse som både möjliggörande och hindrande, och utifrån såväl materiella som sociala aspekter.

Tidigare studier har visat att det är mer korrekt att tala om olika landsbygder än en enhetlig landsbygd (Westholm & Waldenström, 2008; jfr Jordbruksverket, 2013b), vilket också diskuteras mer nedan i kapitel 3. Därför har vi valt olika typer av platser att undersöka. Det innebär dock att studien inte kan göra anspråk på att vara giltig för alla olika typer av landsbygder där folkbildning sker. Det betyder att vi tar vår utgångspunkt i det som är specifikt för

de tre platser vi studerat. Samtidigt vill vi kunna dra slutsatser som vi bedömer är mer generellt relevanta för en viss typ av landsbygd. För att göra det ska vi peka på några viktiga övergripande förutsättningar för landsbygderna som påverkar folkbildningens aktörer som är verksamma i dessa miljöer, och som i många fall ställer folkbildningen inför utmaningar.

CIVILSAMHÄLLET OCH DET RURALA

Civilsamhällesbegreppet är mångtydigt och används ofta för att beteckna en samhällssfär som är separerad från den statliga sfären där statliga, kommunala och regionala organisationer ingår; från näringslivssfären där företag agerar på marknader utifrån vinstintresse; och från den privata sfären bestående av familj, släkt och vänner. Ett sådant perspektiv innebär att civilsamhället då omfattar ideella organisationer, medborgarnas ideella engagemang och ideologier som gör människors handlingar meningsfulla och som bygger organisationers legitimitet (Alexander, 2006; Kocka, 2006; Wijkström & Lundström, 2002). Det är också på detta sätt vi kommer att använda begreppet i denna studie.

Den organiserade folkbildningen i form av studieförbund och folkhögskolor har länge varit en viktig del av det svenska civilsamhället, eftersom de historiskt har haft nära kopplingar till de svenska folkrörelser som varit avgörande för framväxten av det svenska civilsamhället. Eftersom folkrörelserna, som växte fram kring förra sekelskiftet, bidrog till att forma det moderna svenska samhället kom de också att forma förväntningarna på hur kollektiv organisering bör gå till, och denna folkrörelsetradition påverkar och strukturerar än i dag organisationer i det svenska civilsamhället. Oavsett om en organisation är en del av folkrörelsetraditionen eller inte så utgör ”folkrörelse” ett normativt ideal som de flesta civilsamhällesorganisationer i Sverige fortsatt behöver förhålla sig till (Hvenmark, 2008; Micheletti, 1995; Åberg, 2015).

Civilsamhällesbegreppet är på flera sätt främst kopplat till urbana miljöer. Att det finns en idémässig koppling mellan civilsamhälle och urbanitet visar sig till exempel när Robert Putnam menar att de norditalienska stadsstaterna har haft stor betydelse för civilsamhällets framväxt och att de rurala områdena i södra Italien tvärtom hindrat eller undergrävt civilsamhället och medborgerlig tillit (Putnam, 1996). Vidare har historiker och filosofer argumenterat för att civilsamhället växte fram i samband med urbaniseringen och en ökande modernitet (Keane, 2006; Kosselleck, 1959). Även civilsamhällesforskningen i Sverige har hittills främst intresserat sig för civilsamhällets

roller i urbana miljöer, där civilsamhällets organisationer, tack vare städernas utbyggda och fungerande infrastruktur, kan specialisera sig utifrån sitt särskilda uppdrag.

Den konkreta platsen eller den lokala kontextens villkor har mer sällan varit viktiga för empiriska studier av det svenska civilsamhället. Det finns dock exempel på studier där utgångspunkten tagits i den lokala kontexten (Kings, 2011, 2012) och studier där forskare har jämfört olika lokala civilsamhällen. Men i dessa studier har det ofta handlat om jämförelser mellan olika urbana kontexter (Arvidson m.fl., 2018). Det finns dock även studier som utgått från de lokala villkor som formar landsbygdernas civilsamhällen, till exempel hur medborgare går samman i landsbygdskommuner för att lösa gemensamma problem (Cras, 2017; Lindberg, 2005), hur organisationer i lokala civilsamhällen påverkar kommunpolitiken (Wallman Lundåsen, 2020), och forskning kring innovationer i landsbygders lokalsamhällen (Lindberg, 2017). Trots dessa och andra undersökningar är studier av lokala landsbygdskontexter från ett civilsamhällesperspektiv fortfarande få.

Inom landsbygdsvetenskapen har man hävdats att kunskap som utvecklats utifrån empiriska studier av tätbefolkade miljöer tenderar att bli normerande för hur samhället kan förstås och att det därför är viktigt att studera även landsbygder utifrån dess egna förutsättningar (Rönblom, 2014; Westholm & Waldenström, 2008). Denna uppmaning torde rimligen också gälla empiriska studier av civilsamhället och dess lokala förutsättningar.

Som begrepp må civilsamhället ha sitt ursprung i urbana miljöer, men empiriskt etablerades många civilsamhällesorganisationer redan tidigt på landsbygderna i Sverige, som till exempel frikyrkoförsamlingar, nykterhetsloger och kooperativ, samt folkhögskolor och studieförbund. Civilsamhället utvecklades historiskt på ett liknande sätt i våra skandinaviska grannländer (Selle m.fl., 2019).

När man närmar sig den konkreta lokala nivån finns det olika sätt att betrakta lokala civilsamhällen, och inte minst den lokala infrastrukturen de verkar i. En ansats är att uppfatta civilsamhället som ett nätverk av människor och organisationer (jfr Granovetter, 1973). Inte minst i små lokalsamhällen är det vanligt att de som är engagerade i ideella organisationer känner varandra och vet vem som sitter på vilken post i det lokala föreningslivet och i det omgivande lokalsamhället.

Givet den goda kännedom om andra aktörer som ofta finns på lokal nivå kan vi anta att det lokala civilsamhället kan utgöra en tämligen välordnad

social sfär där det är relativt enkelt att samverka. Samtidigt kan civilsamhället – också på lokal nivå – även vara en arena för politisk kamp som snarare bidrar till polarisering än samverkan (Lundberg, 2021; Rolf, 2020).

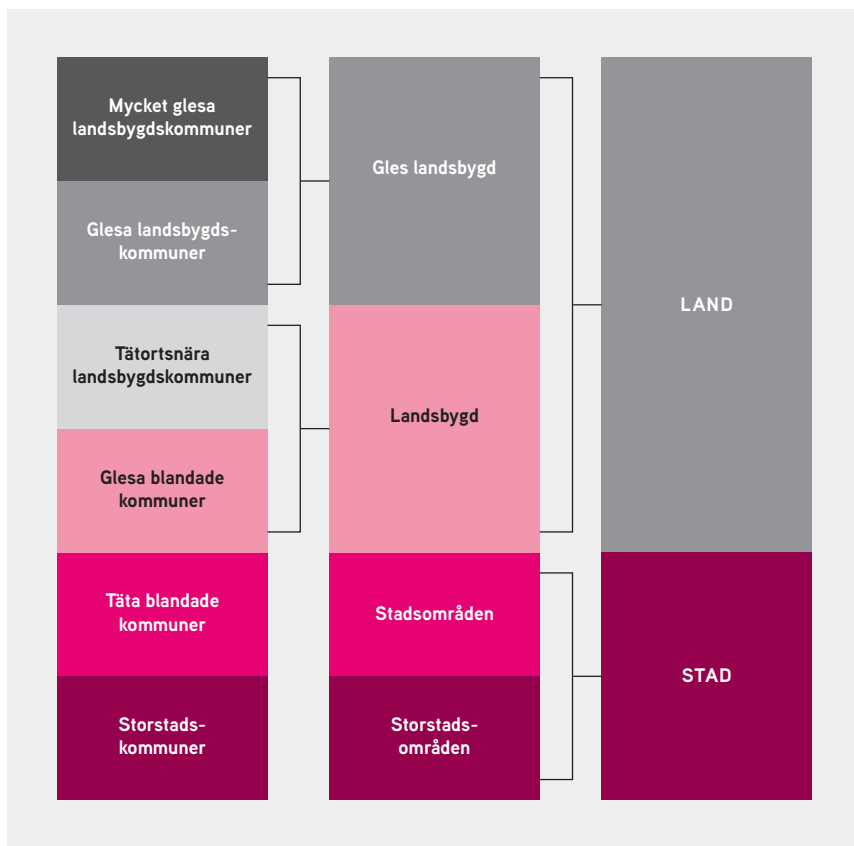
Nätverkstanken kan också vara ett sätt att förstå folkbildningens relationer till det omgivande lokala samhället. Genom att studera relationerna mellan medborgarna och folkbildningsorganisationerna är det möjligt att ringa in de betydelser som studieförbund och folkhögskolor har i lokalsamhället. Men även nätverkens kvalitet är av betydelse. Starka nätverk består av aktörer som möts regelbundet medan svaga nätverk består av aktörer som endast möts för specifika händelser (Granovetter, 1973). Regelbundna och upprepade kontakter mellan medborgare och folkbildningsorganisationer skulle då vara uttryck för ett starkt nätverk som potentiellt kan ge medborgarna ett större inflytande över hur folkbildningen utformas.

VAD ÄR LANDSBYGD(-ER)?

Vad uttrycket ”landsbygd” avser är inte självklart, det finns inte en allmänt vedertagen definition att luta sig mot. Inom landsbygdssociologin menar man att begreppet ”landsbygd” bör definieras utifrån den forskningsfråga som ska besvaras, och således varierar landsbygdsdefinitionerna mellan olika studier (Schucksmith & Brown, 2016). Att ”landsbygd” är ett brett och tämligen obestämt begrepp visar sig i att det, enligt Tillväxtverket, är möjligt att hävda att alltifrån 13 till 76 procent av Sveriges befolkning bor på landsbygden – beroende på om man använder SCB:s eller FN:s definition av landsbygd (Tillväxtverket, 2022). Jordbruksverket har i arbetet med den EU-gemensamma landsbygdspolitiken utgått från en definition av landsbygd som gör att 36 procent av befolkningen i Sverige definieras som landsbygdsbor (Jordbruksverket, 2013a), vilket ligger nära den andel (33 procent) av Sveriges befolkning som själva anger att de bor på landsbygden eller i mindre tätorter (Oskarsson, 2016).

Den övervägande delen av den svenska offentliga statistik som är geografiskt uppdelad bygger på data som har kommunen som grundläggande enhet. Att låta kommunen vara den grundläggande enheten är ett tämligen väl-etablerat sätt att definiera landsbygd på och präglar det arbete som gjordes i Tillväxtanalys rapport (2014:04) och som använts för att kategorisera Sveriges kommuner som landsbygd eller stad. Denna kategorisering används av Tillväxtverket och Jordbruksverket och en snarlik klassificering används av Sveriges kommuner och regioner (SKR). Figur 1 nedan visar denna indelning.

FIGUR 1. Kommuntyper utifrån befolkningstäthet och närhet till städer

Källa: Jordbruksverket (2022).

Figuren visar tre olika klassificeringar som är mer eller mindre finmaskiga. Den grövsta indelningen finner vi längst till höger, en tämligen rudimentär indelning i stad och land. För att göra indelningen något mer differentierad kan de svenska kommunerna i stället delas in i fyra kommuntyper (den mellersta stapeln) och den mest fingraderade indelningen finner vi i de sex kommuntyperna längst till vänster. Utförligare beskrivning av respektive kategori återfinns på Jordbruksverkets hemsida (Jordbruksverket, 2022) och i Tillväxtanalys rapport (2014:04).

Tabell 2 nedan visar hur de svenska kommunerna fördelar sig efter den mest fingraderade nivån i indelningen i Figur 1, utifrån nyast tillgängliga data (2021).

TABELL 2. Indelning av Sveriges kommuner utifrån befolkningstäthet och närhet till städer.

Kommuntyp	Antal kommuner	Procent av samtliga kommuner
Storstadskommuner	26	9
Täta blandade kommuner	87	30
Glesa blandade kommuner	29	10
Tätortsnära landsbygdskommuner	80	28
Glesa landsbygdskommuner	53	18
Mycket glesa landsbygdskommuner	15	5

Källa: Tillväxtverket (2023).

Om vi använder denna information och slår samman kategorierna till den mest grovmaskiga kategorin i Figur 1, bestående av de två kategorierna ”stad” och ”land”, kan vi konstatera att 113 av Sveriges kommuner då kategoriseras som ”stad” (39 procent) och 177 kommuner som ”land” (61 procent).

Eftersom detta sätt att kategorisera områden som rurala eller urbana vilar på kommunen som grundläggande enhet, skiljer sig indelningen dock både från människors vardagsdefinitioner av landsbygd och från hur landsbygden vanligtvis definieras i etnografiska studier (Cras, 2017; Enlund, 2020; Gunnarsdotter, 2005). Den etnografiska forskningen utgår ofta från lokala definitioner av landsbygdsområden där gränsen mellan landsbygd och stad dras inom en kommun. Även stora kommuner som är definierade som storstad kan alltså ha en betydande andel landsbygdsområden. Dessutom, utifrån människors vardagsdefinitioner spelar frågor kring bland annat infrastruktur, tillgång till service och avstånd en viktig roll för att bestämma vad landsbygd är. De områden som karaktäriseras som landsbygd i Norrlands inland skiljer sig alltså från de områden som karaktäriseras som landsbygd i Stockholms län.

Om nu inte kommuner kan kategoriseras som antingen stad eller landsbygd kan man fråga sig var den relevanta gränsen mellan stad och landsbygd bör gå. Även om det inte finns en vedertagen definition av begreppet ”landsbygd” tenderar man inom det akademiska samtalet att vara överens om att undvika att se relationen mellan det rurala och det urbana som en endimensionell dikotomi – *antingen stad eller landsbygd* (Schucksmith & Brown, 2016). I stället strävar forskare efter att behandla det rurala som en variabel på en flytande skala som sträcker sig från det mest rurala till det mest urbana, vilket innebär att skalan innehåller en stor gråzon (Hugo, Champion, & Lattes, 2003; Schucksmith & Brown, 2016). Åtminstone de orter som enligt

Jordbruksverket har en storlek som tillåter landsbygdspolitiska åtgärder (upp till 3000 invånare) uppvisar de karakteristika och de utmaningar som förknippas med landsbygden. Vi avstår dock från att ta ställning till var gränsen mellan landsbygd och stad exakt bör gå utan menar att det rimligaste perspektivet är att förstå landsbygden som ett relativt begrepp som får skiftande gränser beroende på den vidare kontexten.

De som arbetar inom landsbygdsforskningen har argumenterat under lång tid för att det egentligen inte är relevant att tala om landsbygd i singular, utan att man i stället bör använda sig av uttrycket "landsbygder". Detta då förutsättningarna för olika landsbygdsområden skiljer sig så mycket åt mellan olika delar av landet (Westholm & Waldenström, 2008; jfr Jordbruksverket, 2013b). Exempelvis är avståndet till en tätare befolkningskoncentration med större utbud av service och arbetstillfällen viktigt för karaktären på landsbygdsområdet.

I kommunal planering, exempelvis i kommunala översiktsplaner och utvecklingsplaner, definieras landsbygd så gott som alltid som det område inom kommunen som ligger utanför centralorten (Cras & Wahlström, 2021). De kransorter som omger centralorten definieras då ofta också som landsbygd likväl som resten av det geografiska området. Huruvida en kommun koncentrerar sin offentliga verksamhet kring en viss ort verkar också spela roll för om den orten karaktäriseras som landsbygd eller inte. Storleken på de orter som då klassificeras som landsbygd skiljer sig därför åt mellan olika kommuner.

När vi i rapporten relaterar till generell statistik om landsbygder utgår den från en kommuncentrerad definition av landsbygd. Denna statistik är, trots bristande överlappning med vår etnografiska landsbygdsdefinition, den bästa statistiska data om landsbygden som är tillgänglig. Statistiken över den generella befolkningsutvecklingen av landsbygden, som vi refererar till i nästa avsnitt, utgår dock från SCB:s tätortsdefinition och inte från kommungränser.

FÖRÄNDERLIGA LANDSBYGDER

En förändring som direkt påverkar de sammanhang där folkbildningen verkar i landsbygderna är befolkningsutvecklingen. Under en lång period under 1900-talet förändrades Sverige på så vis att människor i stor omfattning flyttade från landsbygderna för att bosätta sig i städer eller dess förstäder (SCB, 2015). Genom urbaniseringen blev samhällen i landsbygderna allt glesare befolkade och andelen av befolkningen som bodde i städer ökade relativt

andelen som bodde i landsbygderna. Detta är en utveckling som också återfinns i många andra länder.

I ett historiskt perspektiv spelade folkrörelserna och folkbildningen en helt avgörande roll för att organisera och bilda de stora befolkningsgrupper som – mer eller mindre självvalt – lämnade landsbygderna kring förra sekelskiftet och bosatte sig i städerna (Rolf, 2022). Folkbildningen bidrog därigenom till att ge dem som ryckts upp ur landsbygderna med dess traditioner och relationer en identitet som medborgare i det framväxande moderna svenska samhället (Ambjörnsson, 2017; Ekström von Essen, 2003). En fråga som finns i bakgrunden i denna studie är då om folkbildningen även i dag kan fylla samma identitetsbyggande funktion, men då för de som fortsätter att leva sina liv i landsbygdsområden?

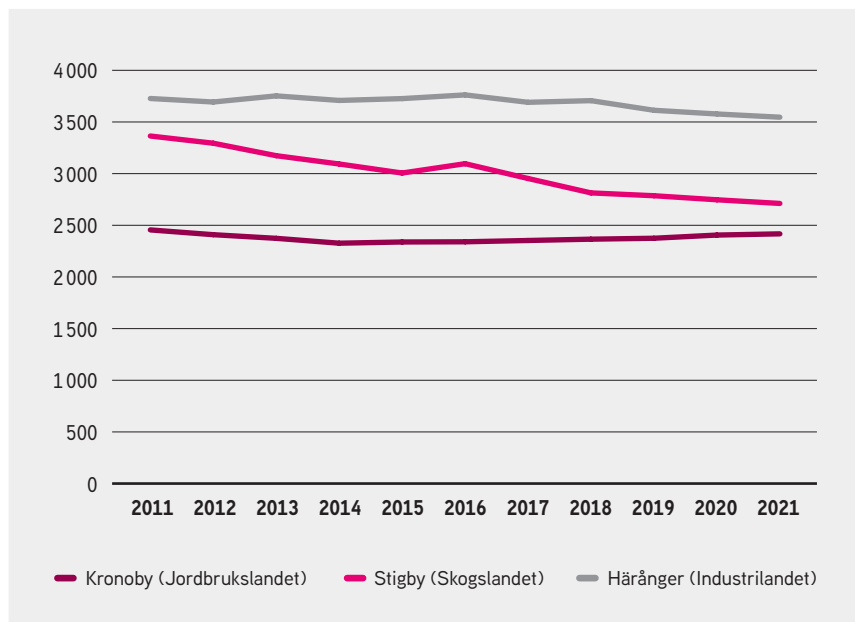
Graden av urbanisering är ett relativt mått och mäts som andelen av befolkningen som bor i en tätort. Detta mått visar på fortsatt urbanisering även under de senaste decennierna, men processen har blivit mer komplex (SCB, 2015; Boverket, 2019). Att graden av urbanisering fortfarande ökar beror till största del på att städernas befolkning växer (genom ökad nativitet och internationell migration) medan mängden människor som bor i landsbygderna inte förändrats nämnvärt de senaste två decennierna. SCB beskriver det som en tredje fas i urbaniseringsprocesserna och att ”den svenska urbaniseringen som folkomflyttning från land till stad är i stort avslutad” (SCB, 2015). Genomsnittligt är landsbygdernas faktiska befolkningsstorlek alltså i stort sett oförändrad men i relation till den ökande befolkningen i städer minskar fortfarande andelen av befolkningen i landsbygderna.

Att befolkningsstorleken anges i genomsnitt döljer dock variationer inom landet. Det finns landsbygdsområden som fortfarande har betydande befolkningsminskning medan befolkningen ökar i andra landsbygdsområden. I de landsbygdsområden där befolkningen minskar leder denna förändring till betydande utmaningar när det gäller utbudet av lokal service och infrastruktur (Syssner, 2018, 2020).

SCB sammanställer befolkningsutvecklingen på församlingsnivå och ser vi till utvecklingen i våra tre studerade områden så följer vår utvalda jordbruksbygd i Jordbrukslandet det nationella genomsnittet, med relativt stabila befolkningstal under det senaste decenniet. Den skogsbygd och industribygd vi studerat i Skogslandet respektive Industrilandet tillhör dock de landsbygdsområden i Sverige där befolkningen fortfarande minskat under det senaste decenniet (se figur 2). Befolkningen krymper dock betydligt snabbare

i Skogslandet som över en tioårsperiod förlorat 20 procent av befolkningen, jämfört med Industrilandet som haft en mer måttlig befolkningsminskning på 5 procent under samma period.

FIGUR 2. Befolkningsutvecklingen i de tre församlingar som de tre undersökta huvudorterna ingår i. Antal (N) invånare.

Källa: SCB:s befolkningsstatistik per församling.

Av Figur 2 framgår dock inte att den demografiska sammansättningen inom ett område ofta förändras över tid. Exempelvis kan utvecklingen för ett givet område ofta innebära att befolkningen blir allt äldre i takt med att andelen av befolkningen i de äldre åldersgrupperna blir större. Detta är en utveckling som är än mer påtaglig i landsbygderna än i städerna. Relationen mellan den del av befolkningen som är ekonomiskt aktiv och den del som inte är det, den så kallade försörjningskvoten, blir generellt en större utmaning för landsbygderna än för städerna (Anderstig, 2012). I de områden där orterna som studeras i denna utvärdering är belägna, är befolkningsgruppen som är 65 år eller äldre större (mellan 28 och 38 procent) än i riket i genomsnitt (20 procent).

Befolkningsminskning och andra strukturförändringar leder ofta till att lokalsamhällen i landsbygderna försvagas, bland annat så att den service som erbjuds av såväl offentliga som kommersiella aktörer på platsen mins-

kar (Erlingsson, Syssner & Ödalen, 2015; Syssner, 2014; Tillväxtanalys, 2014; Westholm & Amcoff, 2007). Sådana processer leder till att den samhälleliga infrastrukturen försvagas, vilket givit upphov till många initiativ från de som lever i landsbygdernas lokalsamhällen för att ersätta eller komplettera den infrastruktur som saknas. Dessa initiativ organiseras ofta av civilsamhällesorganisationer som, genom att stimulera medborgerlig mobilisering, försöker möta en utveckling som gör det svårare att leva i landsbygdernas lokalsamhällen (Cedering, 2016; Cras, 2017; Enlund, 2020; Forsberg, 2010; Forsberg, Höckertin & Westlund, 2002; Gunnarsdotter, 2005; Larsson Taghizadeh, 2016; Wänström, 2013). Genom att ersätta den service som saknas och skapa infrastruktur i lokalsamhället fyller lokala civilsamhällen ofta viktiga funktioner i landsbygderna. Det för med sig att de uppgifter som civilsamhällesorganisationer tar på sig och den verksamhet de bedriver ofta blir mer mångfaceterad i mindre lokalsamhällen än i städer, där en tätare infrastruktur gör det mer naturligt att specialisera sig.

Det finns många exempel på hur organisationer i lokala civilsamhällen i landsbygderna agerar för att lösa en situation där till exempel livsmedelsaffären, den lokala skolan, bensinmacken eller sjukvårdsinrättningen har lagts ner (Cras, 2017; Enlund 2020, Forsberg, 2010). För att civilsamhället ska kunna bidra till lokalsamhället behöver det dock någon form av lokal infrastruktur i form av mötesplatser, kontakter mellan ideella organisationer och kommunikationskanaler. Många gånger kan civilsamhällets organisationer, till exempel Svenska kyrkans och andra trossamfunds församlingar, idrottsföreningar och bygdegårdar bidra med en sådan infrastruktur. I denna utvärdering intresserar vi oss för på vilka sätt som folkbildningens organisationer bidrar till denna lokala infrastruktur i landsbygdssamhällen.

Eftersom mycket av den offentliga diskussionen kring det moderna Sverige och utvecklingen framåt fokuserar på städerna som hemvist för tillväxt och utveckling, blir landsbygderna alltmer perifera i den diskussionen. I en sådan situation kan organisationer i det lokala civilsamhället, förutom att företräda landsbygdernas intressen, också utgöra sociala mötesplatser för en gemenskap som ger uttryck för lokala identiteter som kan vara alternativ till de identiteter och ideal som följer av urbana normer (von Essen & Ydremark, 2020).

SPÄNNINGEN MELLAN CENTRUM OCH PERIFERI

Förhållandet mellan stad och landsbygd beskrivs ibland som förhållandet mellan centrum och periferi. Ett sådant sätt att se på förhållandet mellan stad och

landsbygd kan dock kritiseras eftersom det förutsätter att staden är centrum och landsbygden är periferi. Sett från landsbygdens perspektiv kan man ju vända på perspektivet, då blir staden periferi och landsbygden centrum.

I den här utvärderingen anlägger vi ett institutionellt och organisatoriskt perspektiv när vi talar om centrum och periferi. Politiken och offentliga myndigheter har exempelvis ett geografiskt ”centrum” och områden som ligger utanför detta centrum utgör det politiska systemets ”periferi” (Erlingsson m.fl., 2021). Hur staten eller statsapparaten, liksom regioner och kommuner, förhåller sig till landsbygdernas lokalsamhällen kan betraktas ur ett sådant perspektiv på centrum och periferi.

På liknande sätt kan rikstäckande organisationer i civilsamhället, exempelvis Svenska kyrkan, Svenska fotbollförbundet, Lantbrukarnas riksförbund (LRF), men också studieförbunden, utveckla centrum-periferi-relationer i sina interna organisatoriska strukturer. Det handlar då till exempel om hur riksorganisationen med förbundskansli (oftast i en stad) förhåller sig till organisationens regionala och lokala nivåer (von Essen & Åberg, 2009; Hvenmark, 2008). Den ibland spänningsfyllda relationen inom en organisation mellan dess centrum (nationella nivå och förbundskansli) och periferi (regioner och lokalavdelningar) är ett viktigt perspektiv för att förstå förutsättningarna för hur folkrorelseorganisationer fungerar på lokalplan i relation till sina förbundskanslier.

Relationen mellan centrum och periferi kan ibland leda till konflikter. Tidigare studier visar att risken för konflikt ökar om skillnader i socioekonomiska förutsättningar korrelerar med den geografiska centrum-periferi-dimensionen och om centrum och periferi utmärks av olika politiska uppfattningar (Erlingsson m.fl., 2021). I vissa områden och för vissa grupper är centrum-periferi en betydande konfliktdimension som präglar hur människor uppfattar sin livssituation medan det i andra sammanhang inte är så.

I denna rapport ser vi betydelsen av relationen mellan stad-landsbygd, eller centrum-periferi, som en öppen empirisk fråga som kan undersökas på olika platser och i olika sammanhang. Eftersom den folkbildning vi studerar verkar i landsbygderna ska vi undersöka om det även inom folkbildningens organisationer finns spänningar mellan centrum och periferi.

FOLKBILDNINGEN OCH DET LOKALA

Den organiserade folkbildningen, i form av folkhögskolor och studieförbund, har en lång historia och en djup förankring i det svenska civilsamhället och i de lokalsamhällen de verkat och fortfarande verkar i.

Folkhögskolor i det lokala och i landsbygderna

Folkhögskolan är ett exempel på en folkbildande organisation vars historiska ursprung är knutet till en viss plats, då de tidiga folkhögskolorna tillkom som en angelägenhet för bygden och därmed organiserades lokalt (Åberg & von Essen, 2013).

Under andra halvan av 1800-talet, när de första folkhögskolorna grundades, var gränserna mellan civilsamhället och staten inte lika tydliga som de senare kom att bli (Trägårdh, 2019; Qvarsell, 1993). Ett uttryck för att gränserna var otydligare var att exempelvis sociala verksamheter både kunde bedrivas av medborgarsammanslutningar och av landsting och kommuner. Dessa suddiga gränser mellan olika samhällssfärer är också en anledning till varför vi fortfarande i dag har såväl regionägda folkhögskolor som rörelsefolkhögskolor. Folkhögskolans koppling till en viss plats gjorde att lokala ideella organisationer och personer inom kommunorganisationen ibland gick samman för att skapa en lokal folkhögskoleförening men att driften och ansvaret för folkhögskolan ibland kom att övergå till landstinget (Runesdotter, 2010).

Historiskt är folkhögskolan emellertid inte bara kopplad till ett visst lokalsamhälle utan också till landsbygderna. De första svenska folkhögskolorna startades 1868 för att ge böndernas söner, sedermera även döttrar, möjlighet att tillgodogöra sig de kunskaper som behövdes för att driva, modernisera och utveckla jordbruket, och därmed förbättra landsbygdernas förutsättningar att möta de utmaningar som följde i industrialiseringens och den ökande urbaniseringens kölvatten (Åberg & von Essen, 2013).

Men att det var bönderna som kom att bilda de första folkhögskolorna hade också en politisk dimension. I de reformer som genomfördes i den nya kommunallagen 1862 förändrades de politiska representationsformerna och de regionala och kommunala organen blev viktigare, något som också gjorde bönderna mer politiskt betydelsefulla (Åberg & von Essen, 2013; Runesdotter, 2010). Att bilda en folkhögskola blev då ett sätt för välbärgade bönder att utbilda landsbygdernas folk för att skaffa sig politiskt inflytande på regional och lokal nivå. Följaktligen uppstod många folkhögskolor i landsbygderna, och när de framväxande folkrörelserna också började bilda folkhögskolor kom även de ofta att förlägga sina skolor i landsbygderna.

De folkhögskolor som bildades av folkrörelserna eller andra organisationer formades dock snarare kring en gemensam värdegrund än kring bygdens behov, vilket skulle ha kunnat innebära att rörelsefolkhögskolornas

lokala förankring inte blev lika självklar. Trots att dessa folkhögskolor inte har sprungit ur bygdens behov har emellertid även de ofta blivit viktiga för lokalsamhället.

Folkhögskolorna har alltså historiskt starka kopplingar till både de lokalsamhällen de är belägna i och till landsbygderna. De är därför inte sällan involverade i politiska processer på kommunal och regional nivå, ofta för att tillvarata platsens intressen, inte minst för att ta spjörn mot urbaniseringsprocesser och mot att politisk och administrativ makt centreras till städer.

Folkhögskolornas förankring, eller inbäddning, i landsbygderna gör att de har en politisk betydelse. En tidigare studie av folkhögskolorna som en plats för politiska samtal om lokala angelägenheter tillskrev folkhögskolan betydelsen av att vara en lokal offentlighet (Niklasson 2002). Att vara en lokal offentlighet innebär att vara tillgänglig för allmänheten och att de som befinner sig där har samlats för ”något gemensamt” som ett möte, en konsert eller en debatt och därmed utgör en ”publik” (Habermas, 1962/1984). Detta skiljer en offentlighet från torg och trottoarer, som ju också är tillgängliga för allmänheten men där människor inte nödvändigtvis har något gemensamt skäl att befinna sig, utan är anonyma privatpersoner (Ahrne, 1994). Med offentlighet avses här en mer ”kvalificerad” mötesplats, en plats eller ett sammanhang som är sådant att de som finns där deltar i eller förhåller sig till något gemensamt.

Förutom att utgöra en lokal offentlighet kan folkhögskolan också *förbereda* medborgare för offentligheten genom att rusta deltagare och de som bor i lokalsamhället för att delta i offentligheten (Niklasson, 2002). En tidigare studie om folkhögskoledeltagares samhällsengagemang visade att folkhögskolan har mycket goda förutsättningar att förbereda för offentlighet. Folkhögskolan kan förstås som ett ”mikrokosmos” i vilket idéer och ideal om medborgerligt engagemang översätts till konkreta infrastrukturer, vilket i sin tur ofta leder vidare till ett medborgerligt engagemang (Sjöstrand & Svedberg, 2021). Till sist kan folkhögskolan också *agera* i offentligheten genom att dess företrädare och deltagare deltar i det offentliga politiska samtalet eller skapar opinion bland allmänheten i lokalsamhället (Niklasson, 2002). Genom att folkhögskolan kan utgöra en lokal offentlighet, förbereda människor för att agera i offentligheten och själv agera i offentligheten kan folkbildningen vara en resurs för både lokalsamhället och det lokala civilsamhället och utgör då en infrastruktur för lokalt samhällsengagemang och demokratiskt deltagande.

En folkhögskola kan förstås vara en potentiell lokal offentlighet oavsett om den är belägen i en stad eller på landsbygden. Men en folkhögskola i ett

mindre lokalsamhälle på landsbygden får en tydligare och större betydelse som offentlighet än i en urban miljö, eftersom ett mindre lokalsamhälle oftast inte rymmer lika många andra möjliga offentligheter, vilket gör att en folkhögskola gärna blir en naturlig samlingsplats (jfr Paarlberg, m.fl., 2022). Vidare kan en folkhögskola på landsbygden vara en offentlighet som ger de som bor i landsbygderna möjlighet att artikulera och organisera politiska krav. När folkhögskolan agerar i offentligheten kan den artikulera de politiska krav som de som bor i landsbygderna reser mot den politik och offentliga administration som utgår från städernas eller tillväxtregionernas perspektiv i stället för att ta hänsyn till landsbygdernas behov och villkor. I en landsbygdscontext får alltså folkhögskolan en särskild politisk betydelse som lokal offentlighet.

Genomgående i rapporten använder vi en vidare förståelse av begreppet *politik* som går utöver partipolitik och politiska institutioner. Politik kan då även avse att människor kommer samman och organiserar sig för eller har konflikter om gemensamma angelägenheter (Rosenblum, 2006). Folkrörelserna var exempelvis politiska i denna mening eftersom de organiserade människor som stod utanför politiska institutioner så att de kunde ge uttryck för sin politiska övertygelse och påverka statsapparaten (Rolf, 2022).

Med en vidare förståelse av politik ger civilsamhället utrymme för politiska offentligheter eftersom individer inte är anonyma utan agerar som medborgare när de ingår i organisationer eller gemenskaper. Sådana offentligheter ger utrymme för samtal om gemensamma angelägenheter som påverkar andra, vilket gör samtalen potentiellt politiska. Civilsamhället är därmed en politisk samhällsför som går utöver partipolitik och politiska institutioner eftersom det rymmer konfliktfyllda samtal om det gemensamma samhället (Sörbom, 2002, 2010). Civilsamhället ger då utrymme för vad bland andra Chantal Mouffe har kallat "the political" som avser det politiska, ibland antagonistiska, samtalet som finns latent utanför partipolitik och politiska institutioner (Mouffe, 2006).

Studieförbund i det lokala och i landsbygderna

Eftersom de flesta studieförbund vuxit fram ur det bildningsbehov som fanns inom folkrörelserna har de historiskt en närmare koppling till de svenska folkrörelserna än vad folkhögskolorna har (Arvidson, 1985). Folkrörelsernas organisationer etablerades tidigt även i landsbygderna och i mindre städer (Selle, m.fl., 2019). Det gjorde att även studieförbunden tidigt kom att bedriva verksamhet i landsbygderna.

Att den bildningsverksamhet som redan från början varit del av folkrörelsernas arbete började organiseras i studieförbundsform har direkt koppling till det offentliga stöd som växte fram under tidigt 1900-tal, med början i stödet till studiecirkelbibliotek 1912, som med tiden byggdes ut. För att få tillgång till dessa stöd fanns villkor som bland annat handlade om verksamhetens omfattning och oberoende, vilket gjorde det fördelaktigt för folkrörelserna att organisera sitt bildningsarbete i separata bildningsorganisationer. Sådana bildningsorganisationer blev det vi nu kallar för studieförbund (Andersson, 1980; Arvidson, 1985; von Essen & Åberg, 2009).

Historiskt var föregångarna till det som nu är känt som NBV (Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet) tidigt ute och följdes av arbetarrörelsen som bildade Arbetarnas bildningsförbund (ABF) 1912. Dessa följdes sedan av studieförbund med kopplingar till både liberala och konservativa organisationer.

Det var dock inte bara folkrörelser och politiska partier som organiserade sitt bildningsarbete i studieförbund, utan också rörelser och bildningsorganisationer med tydlig koppling till landsbygden. Under slutet av 1800-talet växte en bonderörelse fram som en reaktion mot den tilltagande urbaniseringen och den avfolkning av landsbygderna som följde i dess spår. För att motverka denna utveckling försökte man mobilisera ungdomen i landsbygderna. Ett resultat av detta var att det partipolitiskt obundna Jordbrukareungdomens förbund (JUF) bildades 1918. I organisationens syfte och verksamhet för att stärka landsbygdernas livskraft fanns redan från början bildningen med som en viktig punkt (Andersson, 1980). JUF:s bildningsverksamhet utvecklades så småningom till det som i dag är Studieförbundet.

Det fanns emellertid även andra krafter som sökte stärka landsbygderna men som var partipolitiskt anknutna och där finner vi Svenska landsbygdens ungdomsförbund (SLU) som så småningom blev till Centerpartiets ungdomsförbund. Också för SLU var bildningsverksamhet en viktig del och genom en sammanslagning med Liberala studieförbundet bildades Studieförbundet Vuxenskolan 1967, dit även Bondeförbundet (sedermera Centerpartiet) anslöt sig.

Folkbildningen har med andra ord en historiskt lång närvaro på den svenska landsbygden, där de utmaningar som fortfarande möter landsbygderna motiverade att folkbildande verksamheter drogs igång redan under 1800- och tidigt 1900-tal.

3 Folkbildningens värderingar och praktik

När man visar på folkbildningens betydelse för det svenska samhället ligger det nära till hands att tala om folkbildningen i vidare bemärkelse och då kan den innefatta många olika typer av verksamheter och organisationer. Biblioteksverksamhet ansågs till exempel länge som en självklar del av folkbildningen, fram tills dess att kommunerna tog över huvudansvaret för driften av bibliotek (Abrahamsson m.fl., 2016). I denna rapport avgränsar vi oss dock till den statsunderstödda och organiserade folkbildningen, alltså till studieförbund och folkhögskolor och deras verksamheter.

FOLKBILDNINGENS IDEAL, EN HISTORISK BAKGRUND

Folkbildningen och dess verksamheter formas såväl av styrsystem, statliga bidragssystem, traditioner och förväntningar internt inom folkbildningens organisationer, som externt av andra aktörer, organisationer och av allmänheten i stort. Även om det inte finns någon formaliserad och sammanhållen idé, eller värdegrund, som anger vad folkbildning är så finns det en mängd praktiker och uttalade värderingar som bygger en bild av vad folkbildning ”är” eller bör vara.

Statens fyra syften med stödet till folkbildningen är exempel på krav på folkbildningen – eller egentligen på folkbildande verksamhet som får statligt stöd. Utöver dessa syften, som diskuteras vidare längre fram i detta kapitel, finns det ideal som uttrycker att folkbildningen ska vara fri och frivillig, att den ska vara inkluderande och att den ska utgå från individens förutsättningar och intressen (Prop. 2013/14:172; Prop. 1990/91:82; Andersén, Lundin & Sundgren, 2003).

Folkbildningen har haft stor betydelse för de svenska folkrörelsernas strävan efter politiska, sociala och ekonomiska rättigheter. Kopplingarna till folkrörelserna och deras kamp har också bidragit till att forma de ideal som utmärker folkbildningen. I Sverige har forskare, företrädare för folk-

bildningen likväl som staten återkommande pekat på dess betydelse för den demokratiska utvecklingen och dess bidrag till att utveckla medborgerliga kompetenser och förmågan att agera politiskt för att påverka samhället på ett demokratiskt sätt (von Essen & Sundgren, 2012b; Folkbildningsrådet, 2022b; Folkbildningsrådet, 2023a; Prop. 2013/14:172).

Att man menar att folkbildningen har förmågan att bidra till demokratisk utveckling och att bilda medborgarna i demokratisk påverkan knyter an till att organisationer i det civila samhället antas fungera som demokratiskolor genom att fostra människor in i demokratin (Amnå, 2007; Wijkström & Lundström, 2002; jfr de Tocqueville, 2000).

Historiskt har kopplingen mellan folkbildning och den demokratiska utvecklingen i Sverige varit tydlig. För att främja folkrörelsernas mål, och de samhälleliga förändringar som rörelserna strävade efter, ansågs bildning och utbildning vara mycket viktigt. De rörelser som sökte social förändring, exempelvis bonderörelsen, arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen, ville öka sin politiska styrka och sina påverkansmöjligheter och hade därför behov av att bilda och utbilda medlemmar och andra som var aktiva i organisationerna. Kunskap och utbildning förväntades bidra till att ge grupper i samhället som inte hade ekonomisk och politisk makt de resurser som behövdes för att de skulle kunna sträva efter ökad frihet och demokrati (Gougoulakis, 2006; Johansson, 2002; jfr Micheletti, 1995). Det finns forskare som hävdar att inte minst arbetarrörelsen under stora delar av 1800-talet främst var en bildningsrörelse (Johansson, 2002).

Att folkbildningen ska vara fri från staten och dessutom frivillig för människor att delta i är två ideal som följt folkbildningen under lång tid och som knyter an till den demokratisering och liberalisering av det svenska samhället som tog fart under senare delen av 1800-talet. Dessa ideal hör i sin tur samman med en idé om att folkbildningen ska vara inkluderande, men också med det demokratiska samhällets idé om medborgaren som politiskt subjekt – eftersom individen själv väljer att ta del av verksamheten.

Folkbildningens kännetecken

Även om folkbildningen historiskt har tillskrivits viktiga ideal är det inte möjligt att peka ut en tydlig definition av vad folkbildning är, som avgränsar den mot andra typer av utbildnings- och bildningsverksamheter. Det är därför inte oväntat att det finns en mångfald av såväl verksamheter som metoder och ideologiska profiler bland de studieförbund och folkhögskolor som är

verksamhet – vilket anses vara önskvärt, inte minst för att ge frihet för lokala anpassningar.

Samtidigt uttrycker både aktörer inom folkbildningen och det politiska etablissemangen att folkbildningen har en särart som gör att den skiljer sig från annan liknande verksamhet (Sandahl, 2016). Trots folkbildningens mångtydighet går det därför att närma sig någon form av kärna eller gemensamma kännetecken som antyder vad som utmärker folkbildningen. Flera av de aspekter som vi redan nämnt återkommer i sådana beskrivningar.

Folkbildningen sägs vara inkluderande genom att dess organisationer och verksamheter når ut till många människor och olika grupper i befolkningen och genom sin geografiska spridning då folkbildningens organisationer och verksamheter finns, mer eller mindre, över hela landet (Folkbildningsrådet, 2022b).

Folkbildningen, genom studieförbund och folkhögskolor, kan också utgöra mötesplatser och sociala arenor för olika grupper men också för möten *mellan* olika grupper, och på så vis utgör folkbildningen offentligheter (Folkbildningsrådet, 2022b; Tahvilzadeh, Mellander & Kellecioglu, 2019) – ett begrepp vi diskuterat i föregående kapitel. De lokaler som en del folkbildningsorganisationer besitter är många gånger av stor betydelse för att fylla rollen som mötesplats. Lokalerna är resurser som kan nyttjas av individer och andra civilsamhällesorganisationer, vilket också gör att de blir en länk mellan folkbildningens organisationer och övrigt civilsamhälle. Bland annat genom att tillhandahålla en sådan typ av resurs fyller folkbildningen viktiga funktioner för sina medlemsorganisationer och samverkande organisationer och folkbildningen kan på så vis utgöra en infrastruktur som understödjer civilsamhället och dess mångfald av organisationer (Folkbildningsrådet, 2022b; jfr Svedberg & von Essen, 2015).

Ett av folkbildningens möjliga bidrag till samhället och demokratin, och en central aspekt av folkbildningens pedagogik, är att den har sin grund i demokratiska samtal som präglas av inkludering, respekt för andras åsikter, allas lika värde och den enskildes fri- och rättigheter. Aspekter som ömsesidig respekt, jämlikhet och aktivt deltagande, där deltagarna också ska ha inflytande över aktiviteter och beslut, förs fram som centrala kännetecken för folkbildningens värdegrund (Folkbildningsrådet, 2022b; jfr Folkbildningsrådet, 2021a; Rutgersson & Åberg, 2020). I detta är förstås också frivilligheten central, att deltagare engagerar sig i folkbildningsaktiviteter på frivillig grund.

Det som diskuterats ovan visar på potentiella centrala karaktärsdrag som avgränsar folkbildningen från andra typer av organisationer och

verksamheter. Det kan då tentativt beskrivas som folkbildningens ”särart”. En sådan särart kan vara essentiell men kan också förstås som en språklig och social konstruktion som syftar till att hålla samman det organisatoriska fält som folkbildningen befinner sig i, eller dess ”föreställda gemenskap” (Ander-sén, Lundin & Sundgren, 2003; jfr Anderson, 1991).

Styrning och formning av folkbildning som ett organisatoriskt fält

För att upprätthålla de avgränsningar som ger folkbildningen dess särart krävs att det finns aktörer som bevakar och försvarar dessa gränser vilket bi-drar till att forma och styra folkbildningen. Även på organisatorisk nivå och på systemnivå finns ideal, förväntningar och krav från olika håll som påverkar folkbildningens organisationer och deras verksamheter. De krav och förväntningar som följer av statens syften med stödet till folkbildningen är förstås ett exempel på detta och torde prägla de föreställningar och förväntningar som finns inom studieförbund och folkhögskolor.

Statliga skrivningar och politiska diskussioner om folkbildningen betonar att folkbildningen är fri. Att styra via de krav som följer av exempelvis statsbi-draget och att betona folkbildningens frihet genom att inte styra, skapar dock en svår balansgång (Sandahl, 2016; jfr Prop. 1990/91:82; Sandahl & Sjöstrand, 2014). Delar av det som är kännetecknande för folkbildningen, och som bidrar till folkbildningens särart, ligger också nära de krav och förväntningar som ställs från statligt håll – inte minst genom statens syften med stöd till folkbildningen som diskuteras vidare nedan. I översättningen eller anpassningen av dessa idéer, förväntningar och krav är inte minst Folkbildningsrådet en viktig aktör.

Folkbildningsrådet är formellt en ideell organisation som ”i myndighets ställe” agerar mellan staten och folkbildningens organisationer, och befinner sig i gränslandet mellan att vara en myndighet och en del av civilsamhället (jfr Sandahl, 2016). Folkbildningsrådet har bland annat till uppgift att fördela de statliga bidragen till folkbildningens organisationer men också att följa upp och utvärdera hur medlen används (www.folkbildningsradet.se), även om det är folkbildningsorganisationerna som har ansvar för att efterleva statsbidragsbestämmelserna. Folkbildningsrådets roll och uppgifter innebär att det har en strategisk position där det med nödvändighet kommer att på-verka folkbildningens organisationer och bidra till att forma och möjligen stärka det organisatoriska fält som folkbildningen utgör.

Det finns även andra aktörer som kan forma studieförbund och folk-högskolor, deras verksamheter och identiteter. För en folkhögskola kan det

handla om huvudmannen eller huvudmännen som kan forma folkhögskolan genom att bidra till en stabil organisationsidentitet och med förankring i en folkrörelseidentitet. Samtidigt kan huvudmannens förväntningar både uppfattas som betungande pålagor och begränsningar för folkhögskolans verksamhet och utvecklingsambitioner (Åberg & von Essen, 2013; Åberg, 2015). Till skillnad från folkhögskolorna har studieförbunden inte huvudmän. I stället har de flesta studieförbund ett stort antal medlems- och samverkansorganisationer som kan ha inflytande över studieförbundens verksamhet (von Essen & Åberg, 2009).⁴

När vi närmar oss folkbildningens uttryck på svenska landsbygder behöver vi också fundera över hur lokala förutsättningar och idéer påverkar folkbildningens möjligheter och praktiker, vilket vi återkommer till när vi resonerar kring de empiriska utfallen.

Då vi studerar hur folkbildning uttrycks på lokal nivå i landsbygdernas lokalsamhällen blir den interna strukturen i folkbildningens organisationer intressant eftersom den kan vara formad av idéer om vad folkbildning är, som kan komma i konflikt med förväntningar på praktiska lösningar på de problem eller utmaningar som uppstår i en landsbygdscontext. Det kan exempelvis röra sig om vilka andra organisationer som studieförbund eller folkhögskolor bör eller inte bör samverka med, vilka typer av aktiviteter de förväntas organisera och vad de inte bör befatta sig med, och om hur relationerna till andra organisationer i lokalsamhället förväntas vara. Med andra ord kan det även finnas relationer mellan exempelvis gemensamma intresseorganisationer (Studieförbunden, Rörelsefolk högskolornas intresseorganisationer, Sveriges kommuner och regioner) och enskilda folkhögskolor och studieförbund, samt mellan olika delar av studieförbundens egna organisatoriska strukturer (exempelvis riksförbund, region, distrikt, avdelning, lokalavdelning och kontor) som kan vara viktiga för styrningen och formningen av organiseringen och verksamheten.

I mellanrummen mellan å ena sidan Folkbildningsrådet, huvudmän, medlemsorganisationer och förbundskansli och å andra sidan den lokala verksamheten i landsbygdernas lokalsamhällen, finns det möjlighet att fånga eventuella anpassningar, glapp och utmaningar när de förväntningar och krav som format vad folkbildning antas vara bryts mot de praktiska realiteter som utmärker vardagsverkligheten i lokalsamhällen i landsbygderna.

⁴ Folkuniversitetet utgör här ett undantag då där inte finns medlemsorganisationer på samma sätt som i övriga nio statsbidragsberättigade studieförbund.

STATENS SYFTEN MED STÖDET TILL FOLKBILDNINGEN OCH KOPPLINGEN TILL DET RURALA

En aspekt som inte går att bortse från när man diskuterar den organiserade folkbildningen, är dess relation till staten. Folkbildningens möjligheter och faktiska betydelser för det svenska samhället har uttryckts i flera statliga skrivelser. Ett exempel är propositionen från 2014 där folkbildningen beskrevs som en viktig faktor för den demokratiska utvecklingen i Sverige, och som en del av det svenska civilsamhället (Prop. 2013/14:172). Dessa teman återfinns även i liknande tidigare dokument (SOU 2012:72; Prop. 2005/06:192). Propositionerna och den offentliga utredningen är skrivna efter millennieskiftet, men det statliga stödet till folkbildningen har en lång historia som går tillbaka till tidigt 1900-tal. Det var dock först 1991 som staten formulerade tydliga syften med det statliga stödet (Andersson m.fl., 2014).

Statens syften med stödet till folkbildningen återfinns i propositionen *Allas kunskap – allas bildning* (Prop. 2013/14:172), där ett mål med folkbildningspolitiken också skrevs fram:

Folkbildningen ska ge alla möjlighet att tillsammans med andra öka sin kunskap och bildning för personlig utveckling och delaktighet i samhället.

Det är dock viktigt att komma ihåg att den statliga folkbildningspolitikens mål är något annat än hur folkbildningen själv formulerar sina mål. Folkbildningen är fri att formulera sina egna mål med sina verksamheter oaktat om staten är villig att ge ekonomiska bidrag till alla dessa mål eller inte.

Det finns i dag fyra syften med det statliga stödet till folkbildningen. Stödet ska:

- stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin
- bidra till att göra det möjligt för en ökad mångfald människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen
- bidra till att utjämna utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället
- bidra till att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet. (Prop. 2013/14:172)

I flera tidigare studier har forskare hävdat att det är vanskligt att utvärdera om folkbildningen uppfyller dessa syften, bland annat då syftena är svåra att operationalisera på grund av att de är så generellt skrivna (Andersson m.fl., 2014; Nordzell m.fl., 2017). Dessutom har flera forskare påpekat att syftena överlap-

par varandra, vilket gör det svårt att särskilja dem från varandra. Det är alltså möjligt att problematisera om det verkligen är fyra syften eller om det snarare handlar om ett syfte med fokus mot demokrati, med några därunder liggande delsyften (Andersson m.fl., 2014; Tahvilzadeh, Mellander & Kellecioglu, 2019). Oavsett de problem som kan vara förknippade med att uttolka eller mäta statens syften, anknyter denna utvärdering till dem på olika sätt.

Då utvärderingens huvudsakliga frågeställningar rör vilka betydelser folkbildningen har för lokalsamhällen, aktualiserar dessa kravet att folkbildningen ska bidra till den lokala demokratin. Även det andra syftet kan vara relevant för hur folkbildningen verkar i landsbygderna med tanke på marginalisering av rurala områden och tendensen att människor som bor i landsbygderna uppfattar att de inte inkluderas i den allmänna samhällsdiskursen (Bock, 2016; von Essen & Ydremark, 2020). Det är också så att det generellt finns färre utbildningsmöjligheter i rurala områden, vilket gör folkbildningen till en än viktigare aktör för de bildningsbehov som kan finnas i lokalsamhällen i landsbygderna, vilket talar till det tredje syftet. Slutligen finns också en diskussion om kulturens förutsättningar i landsbygderna, vilket betyder att landsbygdskontexten är relevant även för statens fjärde syfte.

Vår ambition är dock inte i första hand att utvärdera om folkbildningen uppfyller statens syften när den verkar i landsbygderna, utan att resonera om syftena ens är aktuella och hur de gestaltas i landsbygdskontexter. Eller om det rentav är så att strävan efter att uppfylla statens syften kan komma i konflikt med den kontext som landsbygden utgör?

ANORDNARSKAPETS BETYDELSE OCH OLIKA TYPER AV STUDIECIRKLAR

Krav på ett tydligt *anordnarskap* är en aspekt som knyter an till statens syften, eller snarare till statens stöd. Denna aspekt är viktig att ta hänsyn till för att studera hur folkbildningen verkar lokalt och de villkor som präglar lokal folkbildningsverksamhet.

När studieförbund genomför verksamheter understödda av statsbidrag är de ansvariga för att verksamheten följer statsbidragsvillkoren. För att ansvaret för detta ska vara tydligt ska det framgå att studieförbundet är anordnare och deltagare ska vara medvetna om att det är ett visst studieförbund som står bakom arrangemanget eller aktiviteten (Folkbildningsrådet, 2021b; Studieförbunden, 2021). I den lokala praktiken kan kravet på ett tydligt anordnarskap försvåras av att en stor del av studieförbundens verksamhet sker

i nära samverkan med andra lokala civilsamhällesorganisationer, varav vissa är medlemmar i studieförbundet. För deltagare kan det därför vara mer eller mindre osynligt att det är ett studieförbund som anordnar verksamheten eftersom de snarare ser den organisation de är medlemmar i – till exempel LRF, en patientorganisation eller en PRO-avdelning som anordnare.

Ovanstående handlar om så kallade *föreningscirklar*, en av flera typer av studiecirklar. För att förstå den empiri som den här rapporten lutar sig mot, och hur fördelningen mellan olika cirkeltyper ser ut i landsbygderna i förhållande till hur det ser ut i landet som helhet, vilket kan innebära vissa utmaningar för folkbildningens organisationer, ska vi kort beskriva dessa cirkeltyper.

Tidigare studier har visat på tre olika typer av studiecirklar, alltså tre olika sätt som en studiecirkel kan arrangeras på (Rutgersson & Åberg, 2020):

- *Föreningscirkel*: Cirkeln arrangeras via en förening eller organisation. Den arrangeras alltså i samverkan mellan ett studieförbund och en annan civilsamhällesorganisation.
- *Programcirkel*: Cirkeln arrangeras via studieförbundets annonserade kursutbud. Det är alltså ett öppet utbud av cirklar eller kurser som människor kan anmäla sig till individuellt.
- *Kamratcirkel*: En grupp av individer tar själva initiativ till cirkeln, utan att de nödvändigtvis ingår i någon organisation eller förening.

Dessa olika typer av studiecirklar möter behoven hos olika grupper och intressen och gör det möjligt att fånga upp och stimulera olika former av engagemang. Ser man till hur fördelningen mellan dessa cirkeltyper ser ut så visar en enkätstudie riktad till studiecirkeldeltagare och som genomfördes hösten 2019 att 55 procent hade deltagit i en föreningscirkel, 24 procent i en programcirkel, och 17 procent i en kamratcirkel (Rutgersson & Åberg, 2020). Över tid har andelen som deltar i föreningscirklar ökat (Folkbildningsrådet, 2020; Nordzell, m.fl., 2017).

FOLKBILDNINGENS UTBREDNING OCH LOKALA AVTRYCK

Ser man då till omfattningen av den organiserade folkbildning som sker genom studieförbund och folkhögskolor, så anordnar studieförbunden studiecirklar och kulturprogram i alla svenska kommuner och under 2022 arrangerade folkhögskolorna långa folkhögskolekurser i 154 av landets kommuner (Folkbildningsrådet, 2023b).

I relation till befolkningsmängden skapar folkhögskolor och studieförbund flest tillfällen till bildning, utbildning och kultur i de kommuner, framför allt i landsbygderna, där tillgången till formell utbildning, kultur och mötesplatser ofta är sämre än i städer och tätbebyggda områden (Folkbildningsrådet, 2023b).

På kommunal nivå finns det tecken på att folkbildningen har en mer framskjuten position i mindre kommuner än i större. Tidigare studier har bland annat visat att andelen deltagare i både studiecirkel och kulturprogram är större i relation till befolkningsmängden i små kommuner än i större. Andelen deltagare är också större i kommuner där befolkningen har minskat mellan 2005 och 2015, jämfört med kommuner som under samma period har haft en stabil eller växande befolkning. Andelen deltagare är dessutom större i kommuner där utbildningsnivåerna och lönenivåerna är relativt låga, där det finns sämre tillgång till formell utbildning – gymnasieutbildning, högre utbildning – och där avgångsbetygen från grundskolans årskurs 9 är relativt låga (Bjerke & Mellander, 2019).

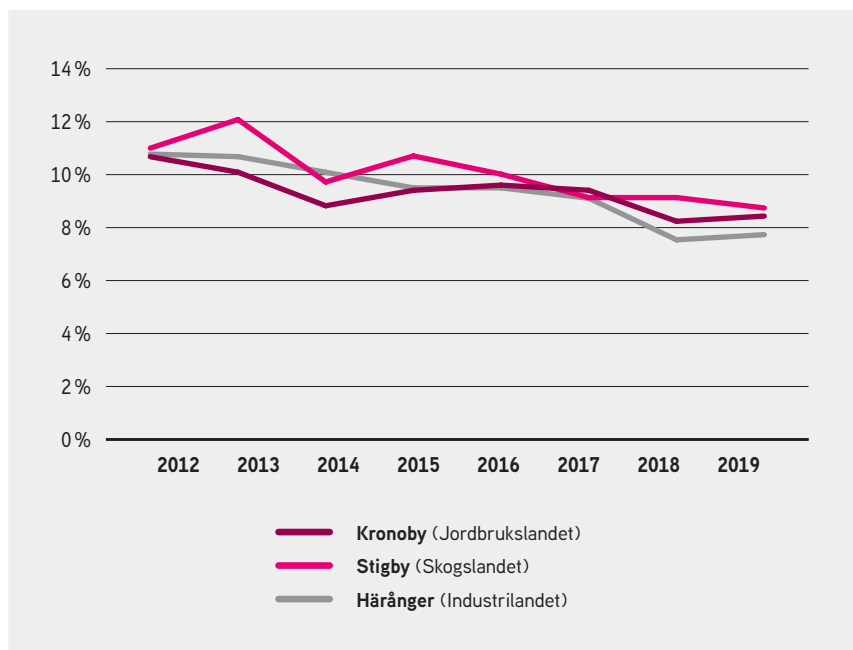
Det finns också tidigare studier om folkbildningens relation till små lokalsamhällen och lokal utveckling. Resultaten av en sådan studie (Forsberg & Säfström, 2009), pekar bland annat på att folkbildningen, i form av studieförbund och folkhögskolor, ofta fungerar som en resurs i lokalt utvecklingsarbete, men också att den många gånger blir osynlig. Det är framför allt i direkta samtal med dem som är aktiva inom folkbildningen som kopplingar till det lokala utvecklingsarbetet träder fram. I samtal med andra lokala aktörer nämns folkbildningen mer sällan. I den bygd som studerades av Forsberg och Säfström framstår även folkhögskolan som tämligen isolerad. Enligt de boende i bygden gör den inte några större avtryck, utöver att locka något fler människor till bygden. Samtidigt visar deras studie på den stora betydelse som folkbildningen ändå verkar ha haft på det lokala utvecklingsarbetet, framför allt genom att sprida arbetsmetoder till olika lokala grupper.

Vilken betydelse som folkbildningen har haft för lokalt utvecklingsarbete i landsbygderna verkar i stor utsträckning vara beroende av de personliga relationer som finns mellan individer i lokalsamhället. Författarna till den ovan nämnda studien kopplar i viss mån den osynlighet de observerat till folkbildningens centralisering, främst då gällande studieförbunden. Centraliseringen har inneburit att de flesta studieförbund har lagt ner många av sina lokala organisationer och kontor under senare år, och de har därmed i praktiken blivit mer osynliga i lokalsamhällena (Forsberg & Säfström, 2009). Denna utveckling

har gjort studieförbunden mer beroende av lokala samarbeten för att nå ut med sina verksamheter, alltså mer beroende av lokala föreningar och av etablerade, personliga relationer.

Som en övergång till de empiriska undersökningarna av de orter som står i fokus för denna utvärdering visar figur 3 nedan omfattningen av studiecirkeldeltagande i de kommuner som dessa orter ingår i mellan 2012 och 2019. Sådan data finns dock enbart tillgänglig på kommunnivå vilket som sagt inte ger en särskilt god bild av verksamheten på de mindre orter som skildras i denna rapport. Men siffrorna kan ändå fungera som en inledning till det kvalitativa material som presenteras i kommande kapitel.

FIGUR 3. Andel (procent) av befolkningen i de kommuner som de tre undersökta huvudorterna ingår i, som deltagit i studiecirkel 2012–2019. Befolkning 13 år och äldre.

Källa: Data från Handelshögskolan i Jönköping.

Figur 3 ovan visar att det finns en svagt negativ trend i studiecirkeldeltagandet under tidsperioden. Men samtliga kommuner ligger mycket nära, och två av dem till och med strax över, riksgenomsnittet. Under 2019 deltog i genomsnitt 7,8 procent av en kommuns invånare i studiecirkel.

Vi påminner om trubbigheten i att använda data på kommunnivå för att förstå folkbildningens förutsättningar och betydelser i lokalsamhällen i Sveriges landsbygder. Utifrån ovanstående figur kan vi dock konstatera att, på kommunnivå, verkar inte de områden vi studerat avvika nämnvärt från Sverige generellt när det gäller omfattningen av cirkeldeltagande.

DEL II

Vilka betydelser har folkbildningen för människor och lokalsamhällen i landsbygderna?

I denna del av rapporten presenteras de empiriska studierna. De tre orter som är i fokus presenteras i varsitt kapitel, och folkbildningens roll i bygden och lokalsamhället beskrivs. Den avslutande Del III innehåller de mer övergripande analyserna.

Nästan alla namn som används i den följande texten är fingerade. Det gäller såväl områden och bygder som orter och folkhögskolor. Dock återges de verkliga namnen på studieförbunden eftersom dessa organisationer finns på så många platser runtom i Sverige att deras namn inte avslöjar vilka platser som utvärderingen handlar om.

4 Folkbildning i jordbruksbygd

Som vi resonerat om inledningsvis är landsbygden inte enhetlig, snarare är det fråga om flera olika landsbygder som innebär olika villkor och sammanhang. Jordbruksbygd är en form av landsbygd som har sina speciella begränsningar och möjligheter. Inte heller ”jordbruksbygd” är ett enhetligt begrepp, det finns många olika jordbruksbygder som präglas av olika villkor. För att kunna studera folkbildningens betydelser i en av dessa jordbruksbygder på djupet har vi valt ut Kronoby socken som ligger i regionen Jordbrukslandet, som är en del av Sverige som under lång tid präglats av främst jordbruk men i viss mån också av skogsbruk. I detta kapitel ska vi resonera om folkbildningens betydelser för lokalsamhället och de människor som lever i Kronoby socken och hur folkbildningen samspelar med det lokala civilsamhället och med lokalsamhället generellt.

I Kronoby socken finns folkbildningen närvarande i form av Jordbrukslandets folkhögskola, som ligger i det närliggande lokalsamhället Stule. Här befinner sig folkhögskolans deltagare, anställda och verksamhet. I Kronoby socken finns den verksamhet som främst Studieförbundet Vuxenskolan och Sensus studieförbund bedriver. Eftersom folkhögskolan och studieförbunden har olika verksamheter och verkar på olika villkor närmar vi oss dem inledningsvis var och en för sig för att därefter resonera om dem tillsammans.

OM KRONOBY SOCKEN

Kronoby socken ligger i sydöstra Jordbrukslandet och omfattar drygt 4 500 hektar, varav 1 700 hektar är åker. År 2021 uppgick befolkningen till knappt 400 personer. Mer än 87 procent av bostäderna är småhus vilket innebär att socknen främst präglas av spridda lantgårdar och villor, men det finns också två mindre lokalsamhällen, Kronoby och Kronobyhamn. Kronoby socken gränsar till Stule socken och centralorten Stule, som är södra Jordbrukslandets största samhälle. Stule ligger inte mer än drygt fem kilometer från

Kronoby och ger därmed de som bor i Kronoby socken tillgång till infrastruktur i form av affärer, skolor och sjukvård. Stule är också en knutpunkt för folkbildningen i södra Jordbrukslandet eftersom Jordbrukslandets folkhögskola ligger mitt i samhället och Studieförbundet Vuxenskolan har sitt kontor i Stule. Det primära intresset i denna studie är riktat mot Kronoby socken. Men eftersom folkbildning i Kronoby socken kretsar kring Vuxenskolan, som är det studieförbund som främst är verksamt i Kronoby, och Jordbrukslandets folkhögskola kommer vi även använda intervjumaterial från personer som bor eller är verksamma i Stule, samt i Karleby där Jordbrukslandets folkhögskola har en filial.

Lantbruket präglar Kronoby socken eftersom mer än en tredjedel av ytan är åkermark och 2019 fanns drygt 47 procent av alla arbetstillfällen inom jordbruk, skogsbruk och fiske. Dessutom har Kronoby socken varit lantbruksbygd under lång tid vilket gör att lantbrukstraditionen fortfarande präglar socknen. Även om Kronoby och Kronobyhamn har en tätare bebyggelse ligger de flesta bostäderna utspridda vilket gör att socknen har en lantlig karaktär. Samtidigt minskar antalet aktiva lantbrukare som arbetar heltid eftersom allt fler gårdar arrenderas eller läggs samman (Jordbruksverket, 2021).

Inte minst för att Kronoby socken gränsar till havet och har en hamn som fortfarande är i kommersiellt bruk finns det också ett tydligt inslag av ”sommargäster” i socknen. Alltså personer som inte är uppvuxna i eller inte bor stadigvarande i socknen och som har köpt ett hus som de använder för fritidsboende. En del av sommargästerna är väletablerade och resursstarka personer från Stockholm eller någon annan större stad. Denna blandning av infödda fastboende, varav många har varit eller fortfarande är rotade i lantbruket, och sommargäster som har sitt huvudsakliga liv i städer i andra delar av Sverige, påverkar det sociala livet i Kronoby socken och inte minst det lokala civilsamhället.

Kronoby socken är alltså landsbygd, närmare bestämt jordbruksbygd. Den präglas av flera av landsbygdernas utmaningar, som avfolkning och en åldersstruktur med en mindre andel yngre och medelålders och en större andel äldre än i både den omgivande regionen och i det svenska samhället som helhet. På nittioalet lades skolan i Kronoby ned vilket gjorde socknen mindre attraktiv för småbarnsfamiljer och det finns endast en livsmedelsaffär kvar. Eftersom antalet lantbrukare minskar har Lantbrukarnas riksförbund (LRF), som traditionellt varit en viktig organisation för Kronoby socken, fått allt svårare att hitta medlemmar och personer som vill engagera sig i lokalavdelningen.

Samtidigt har Kronoby ett mycket aktivt föreningsliv med mer än 15 ideella organisationer som bedriver verksamhet i och för Kronoby socken och som har ett starkt stöd bland de som bor där. För att utveckla Kronoby socken och göra det möjligt att bo, arbeta och besöka Kronoby bildades 2015 Kronoby utveckling AB (KUAB). Utvecklingsbolaget uppstod ur och samverkar med det lokala civilsamhället men är alltså inte en ideell organisation utan ett aktiebolag. Eftersom sommargästerna ofta är väletablerade och resursstarka utgör de ett viktigt tillskott till det lokala civilsamhället, i dess arbete med att utveckla Kronoby. De bidrar också till det lokala civilsamhällets arbete med att påverka regionalpolitiken och den offentliga förvaltningen i Jordbrukslandet.

Att det finns så pass många ideella organisationer samt ett utvecklingsbolag som bedriver verksamhet i Kronoby gör att det lokala civilsamhället är viktigt för folkbildningens möjligheter att verka i Kronoby. Samtidigt bidrar folkbildningen till att skapa en infrastruktur för det lokala civilsamhället.

JORDBRUKSLANDETS FOLKHÖGSKOLA I STULE

Jordbrukslandets folkhögskola grundades 1872 och har bedrivit verksamhet i Stule i södra Jordbrukslandet sedan 1879 och är därmed en av landets äldsta folkhögskolor. Jordbrukslandets folkhögskola är en regionägd folkhögskola, vilket innebär att regionen är huvudman. Administrativt ingår den i Utbildnings- och Arbetsmarknadsförvaltningen, vilket innebär att den inte ingår i samma organisatoriska enhet i regionen som de kulturutvecklare verkar inom som ska stödja studieförbunden. Inom regionen är alltså folkhögskolan och verksamheten som ska stödja studieförbunden organiserade i olika delar av förvaltningen. Enligt en av regionens kulturutvecklare som arbetar inom kultur- och fritidsavdelningen är detta olyckligt eftersom det vore bra att samla vuxenutbildning och den fria utbildningen i samma förvaltning. Följden är att kontakten mellan folkhögskolan och studieförbunden inom regionen inte är så utvecklad som den kunde vara.

Till skillnad från de så kallade rörelsefolkhögskolorna, vars huvudmän är ideella organisationer, är Jordbrukslandets folkhögskola alltså formellt inte en del av civilsamhället. Men liksom många andra regionägda folkhögskolor gör folkhögskolans verksamhetsformer, värderingar och förankring i lokalsamhället att den i praktiken snarare har karaktär av ideell organisation än offentlig förvaltning och präglas därmed av den dynamik som utmärker civilsamhällets organisationer (Wijkström & Einarsson, 2006; se också Åberg &

von Essen, 2013). Denna dubbelhet gör att det finns en viss spänning inom folkhögskolan mellan att i praktiken vara en del av det lokala civilsamhället, samtidigt som den formellt ingår i regionens förvaltning.

Jordbrukslandets folkhögskola ligger i Stule, men sedan 2002 har den också en filial i Karleby.⁵ I Stule ger Jordbrukslandets folkhögskola allmänna kurser. Förutom allmän kurs utan särskild inriktning ges också kurser med mer specifik inriktning som exempelvis etableringskurs för personer som är nyanlända i Sverige. I Stule finns också profilkurser som fotokurs, musik-kurs och textilkurs. I Karleby erbjuder folkhögskolan både ett- och två-åriga yrkesutbildningar i manus och dramaturgi. Utöver de allmänna kurserna och profilkurserna erbjuder Jordbrukslandets folkhögskola olika sommarkurser, många av dem med inriktning mot hantverk och kultur. Kursutbudet gör att deltagarna vid Jordbrukslandets folkhögskola utgör en tämligen heterogen grupp. För en del av deltagarna erbjuder folkhögskolans allmänna kurs ett sätt att skaffa sig ett gymnasiebetyg eller få möjlighet att börja studera. För andra deltagare erbjuder folkhögskolan möjligheter att fördjupa sina kunskaper i musik, foto eller skrivande, kanske för att etablera sig inom ett kreativt yrke. För ytterligare andra erbjuder folkhögskolan en lärorik sommarvistelse i Jordbrukslandet. En del av deltagarna kommer från Jordbrukslandet och söker sig till folkhögskolan eftersom de bor inom regionen. Andra deltagare kommer från andra delar av landet och söker sig till folkhögskolan eftersom den erbjuder kurser som är intressanta för dem. Sommarkurserna är uppenbarligen tillräckligt attraktiva för att göra deltagarna beredda att betala de omkostnader som en sommarkurs innebär. Deltagarna skiljer sig alltså åt i ålder, tillgång till resurser, mål med studierna och därmed också i förväntningar på folkhögskolan.

FOLKHÖGSKOLAN – I KONTRAST TILL JORDBRUKSSAMHÄLLET

I Stule har folkhögskolan ett femtiotal anställda, vilket gör den till en relativt stor arbetsgivare i lokalsamhället – med tanke på att det i hela socknen finns 920 förvärvsarbetande personer. En del av deltagarna bor på internatet som omfattar omkring 90 bäddar, de som inte är hemmahörande i Stule eller i när-

⁵ Först och främst kommer vi använda intervju-material med deltagare och anställda från folkhögskolan i Stule, men för att fördjupa och komplettera intervju-materialet kommer vi även att använda material från intervjuer med personer som är verksamma vid folkhögskolans filial i Karleby.

liggande lokalsamhällen har ordnat annat boende i Stule. Sammantaget innebär de centralt belägna byggnaderna, verksamheten, deltagare och anställda att folkhögskolan utgör en viktig del av lokalsamhället Stule. Folkhögskolan är betydelsefull för Stule eftersom den bidrar med kompetensutveckling genom sin verksamhet samt utgör en betydande del av den lokala arbetsmarknaden.

Med tanke på att folkhögskolans alla lärare har akademisk utbildning och eftersom en stor del av deltagarna kommer från andra delar av Sverige, många av dem från större städer, innebär folkhögskolan att Stule får ett inflöde av andra kompetenser, uppfattningar och vanor än vad som präglar själva Stule. Eftersom Stule är belägen i en jordbruksbygd och präglad av landsbygden kan man vänta sig att detta inflöde påverkar vardagslivet i Stule. Det är också något som folkhögskolans rektor slår fast när han säger att:

... om inte folkhögskolan skulle finnas här, så skulle Stule snabbt fasa ur och bli en byhåla i betydligt högre grad än vad det är, det kan jag säga.

Även en grupp deltagare som vid intervjutillfället gick sitt tredje år på allmän kurs menade att folkhögskolan, inte minst genom alla deltagarna, påverkar Stule. Deltagarna uttrycker sig dock något mer försiktigt än rektorn och betonar att det inte bara är folkhögskolan som påverkar Stule, utan att folkhögskolan och dess deltagare också formas av Stule. En kvinna uttryckte det på följande sätt:

Genom att flytta personer som kommer från till exempel större städer eller en annan miljö och man flyttar det hit, så blandas ... då blir det en blandning av storstadspersoner och småstadspersoner och småstadskultur med storstadskultur. Alltså att det uppstår ett möte då.

Rektorn menar att folkhögskolan kan bidra till lokalsamhället eftersom de kompetenser, värderingar och vanor som den för med sig skiljer sig från den jordbruksbygd som präglar Stule. Det folkhögskolan för med sig står också i stark kontrast till Jordbrukslandets folkhögskolas historia eftersom den, liksom många andra folkhögskolor, är sprungen ur lantbrukarnas behov av utbildning för att kunna utveckla jordbruket och påverka den lokala politiken (Runesdotter, 2010). I flera av samtalen med personer som bor i Kronoby visar det sig att äldre personer har gått på ”folkan” i Stule när de var yngre, och att många av dem gärna deltar i någon av folkhögskolans hantverkskurser när de blivit pensionärer. För dem som växte upp på landsbygden och nu tillhör den äldre generationen i Kronoby har folkhögskolan alltså varit viktig

eftersom den gett möjlighet till utbildning och tillgång till kultur. En kvinna som är uppvuxen i Kronoby men som flyttat därifrån, berättade hur viktig folkhögskolan varit för dem i Kronoby:

... ska du ha en yrkesförberedande skola, eller har du då missat vissa ämnen i Komvux så du behöver påbygga det. Där har folkhögskolan en viktig roll. Och då är det klart att den har det på landsbygden [...] ... speciellt då socioekonomiska sidan inte är så stark, med att bygga färdigt utbildningsnivån och bygga på det.

Men när kvinnan fortsatte att tala om folkhögskola sa hon, ”... av de jag känner, så är det min mamma som älskar den. Men ingen i min generation ...” och markerade att för yngre personer boende i Stule har folkhögskolan inte samma betydelse.

Eftersom folkhögskolan har bidragit med utbildningsmöjligheter och tillgång till kultur har den alltså en historia av att vara betydelsefull för de boende i Kronoby, men det som framför allt framträder i intervjuerna är att den har fjärrat sig från lantbruket och därmed från sitt ursprung. Folkhögskolan är snarare något som avviker från jordbruksbygden, vilket rektorn menar är en tillgång eftersom det gör att den kan vitalisera lokalsamhället Stule. I intervjuerna ges många exempel på hur folkhögskolan bidrar till lokalsamhället genom att erbjuda verksamheter, arrangemang och annat som mer sällan förekommer i jordbruksbygden i södra Jordbrukslandet.

I Karleby kom dock kontrasten mellan de deltagare som folkhögskolans verksamhet drog till sig och delar av lokalbefolkningen att leda till konflikt. Rektorn berättade att tidigare hade folkhögskolan bedrivit en genusmedveten utbildning, vilket var främmande för några av dem som bodde i lokalsamhället:

... och de var ju normtypiska och däruppe då, på den lokala puben så hängde det några som ... [hade en] ... väldigt försnävad människosyn och världsbild. Och det fick de höra då av de här tjejerna, för det var bara tjejer på den utbildningen, som väl tyckte att det var bondläppar, och att de inte förstod mycket av livets helhet.

Spänningen mellan deltagarna och lokalbefolkningen kulminerade i ett öppet bråk. Även om konfrontationen mellan deltagare och boende snabbt lugnade ned sig kvarstår det faktum att folkhögskolans genusmedvetna utbildning innebar en kulturkrock med några av de boende i Karleby.

Att det finns stora olikheter och till och med en spänning mellan å ena sidan de värderingar och den kultur som präglar folkhögskolan och å andra sidan det lokalsamhälle som den är en del av, blev också tydligt när några av

deltagarna i allmän kurs talade om de föreställningar de hade haft om Stule innan de började på folkhögskolan. En av deltagarna som inte är uppvuxen i södra Jordbrukslandet svarade på frågan om vad Stule hade betytt för hennes val att söka till folkhögskolan:

För mig betydde att det var Stule, att det var obekvämt långt bort och att det var en liten ort som jag aldrig varit i innan och som jag kanske inte heller trodde så gott om, eller hade ganska mycket förutfattade meningar och ... [...]. Jag har haft massa egna fördomar om ... och hört konstiga grejer om Stule och in... eller jag har aldrig hört någon prata gott om Stule, så att jag hade inga positiva referenser så.

När hon sedan fick frågan om hennes uppfattning om Stule har förändrats efter att ha bott på folkhögskolans internat i tre år svarade hon:

Både och. Ja. Eller jo, absolut har min bild förändrats, just för att jag ... Jag tror att jag tänker att folkhögskolan har stor del av min bild av den här platsen. Och sen har mina fördomar både motbevisats och inte, så att det har absolut förändrats.

De idéer hon hade om Stule innan hon flyttade in på folkhögskolans internat har både besannats och reviderats. Hon uttryckte det som att hennes bild har blivit:

... mer komplex och därför mer rättvis. Att det är inte så enkelt att bara säga "där bor bara såna personer och där har folk såna värderingar", som kanske var mer sånt som jag ... den uppfattningen jag hade innan.

Hon gick dock inte in på vad det var för värderingar och personer som hon fått en mer rättvis bild av. Men av sammanhanget framgår att det kretsar kring sådana värderingar som ofta tillskrivs personer som bor i landsbygderna.

Flera av de deltagare vid allmän kurs som var med i samtalet höll med henne om att det finns stora skillnader mellan den kultur som präglar folkhögskolan och de värderingar som omfattas av en del av dem som bor i Stule. En kvinna som är uppvuxen i en närliggande socken menade att de som bor i Stule kan provoceras av att det kommer "stockholmare" till Stule, inte för att de är intresserade av lokalsamhället utan bara för att folkhögskolan råkar ligga där. Hon menar att de som bor i Stule uppfattar det som att de som kommer utifrån tycker att det är "så mysigt på landet" utan att förstå att även de som bor på landet har ett vardagsliv som inte alltid är så mysigt.

Det finns alltså förutfattade meningar och idéer om "den andre", både bland de som kommit till folkhögskolan från övriga delar av Sverige eller

regionens centralort, och bland dem som är uppvuxna i eller omkring Stule. Men deltagarna menar också att mötet mellan folkhögskolan och Stule förändrar dem alla, såväl deltagare som Stulebor. En man som är uppvuxen i närheten av Stule invänder dock och menar att de som bor i Stule varken ogillar eller uppskattar folkhögskolan, de bryr sig helt enkelt inte om den.

Enligt rektorn och deltagarna vid allmän kurs finns det alltså en spänning mellan folkhögskolan och lokalsamhället som ibland visar sig och som kommer sig av att folkhögskolans verksamhet och deltagare står i kontrast till den jordbruksbygd som folkhögskolan är sprungen ur. Denna kontrast visar sig också i en intervju med en kvinna som bor och vuxit upp i Kronoby. När hon talade om hur det var när hon växte upp i Kronoby sa hon, *”När folk har dreads på Stule så tror man att de går fotolinjen. Så var det förut i alla fall ...”*. Att hon berättade om ”dreads på Stule” med ett skratt tyder på att de avvikande frisyrrerna inte skapade någon konflikt mellan lokalsamhället och deltagarna, utan snarare var ett roligt inslag i vardagen. Hon fortsatte med att säga:

Under min livstid, som inte är så jättelång, så har det mer varit ... ja, men då visste man ... alltså när någon såg konstig ut, då var det någon som gick fotofolkan.

Från hennes perspektiv har deltagarna vid folkhögskolan alltså varit främmande för lokalsamhället och dem som bor i Kronoby eftersom de *”...har sin egen värld...”*. När hon får frågan om folkhögskolan fortfarande har någon koppling till lantbruket svarar hon mycket bestämt, *”Absolut inte!”*.

Men att folkhögskolan utgör ett främmande inslag i den jordbruksbygd den en gång uppstod ur innebär att den också kan vara en tillgång. Flera av de som intervjuades berättade att ett år fick deltagare vid fotokursen som uppgift att dokumentera livet i Kronoby och att projektet avslutades med en vernissage i Kronoby – vilket uppskattades av många. Deltagarna vid musikkursen har gett konserter i bygdegården, även det har varit mycket uppskattat. De som bor i Kronoby åker ibland in till folkhögskolan i Stule om det är en konsert, *”För de kan vara ganska roliga att gå och se på”*, som en kvinna uttryckte det. Och som konstateras i en av intervjuerna ovan är det flera i Kronoby som deltar i en hantverkskurs eller liknande när de blivit pensionärer. Att folkhögskolan uppfattas som något annat än den jordbruksbygd den är sprungen ur och verkar i, gör alltså att den kan ha betydelse för dem som bor i Kronoby.

Förutom att folkhögskolan drar till sig personer som ägnar sig åt kultur och hantverk, har den även ekonomisk betydelse för lokalsamhället Stule och för Kronoby socken. Folkhögskolan har betydelse för den lokala arbetsmarkna-

den eftersom den är en betydande arbetsgivare som genererar arbetstillfällen för de som bor i Kronoby och för personer från övriga Sverige och andra delar av Jordbrukslandet, vilket innebär att de flyttar till södra Jordbrukslandet.

För affärsidkare i Stule innebär alla deltagare som bor på internatet att kundunderlaget ökar, vilket gör att omsättningen ökar och lönsamheten växer. Det sistnämnda är viktigt för att säkra affärsutbudet i Stule. Folkhögskoledeltagarna som ofta är yngre och från andra delar av Sverige efterfrågar också andra varor än de fastboende, vilket breddar utbudet under terminerna men också för de sommargäster som kommer från andra delar av Sverige och handlar under sommarmånaderna. En person som arbetar vid folkhögskolan i Karleby talade om hur de många veganer som finns bland folkhögskolans deltagare hade fått Ica-handlaren att beställa hem veganska produkter som han sedan också kunde sälja till sommargäster, vilket ökade Karlebys attraktivitet. På så sätt fyller folkhögskoledeltagarna en överbryggande funktion mellan vardagslivet under terminerna och den efterfrågan som kommer med sommargästerna.

Förhållandet mellan folkhögskolan och den jordbruksbygd som den är sprungen ur men i dag står i kontrast till är alltså mångtydigt. Folkhögskolan är inte längre förankrad bland dem som lever i och av jordbruksbygden. Tvärtom uppfattas den av många som främmande och ibland som lite lustig. Eftersom folkhögskolan inte är integrerad i den bygd som omger den har den relativt begränsad direkt betydelse för dem som bor i Kronoby, och i Karleby ledde kontrasten mellan folkhögskola och det lokalsamhället tidigare till en konflikt.

Men att folkhögskolan står för någonting annat än de vanor och värderingar som präglar vardagslivet i Kronoby socken, innebär samtidigt att den har betydelse genom att bidra både kulturellt och ekonomiskt. De som bor i Kronoby talar om veganska produkter, dreadlocks, fotoutställningar och konserter, ibland med ett skratt och med glimten i ögat, men det är tydligt att det folkhögskolan bidrar med också är välkommet och att det vitaliserar bygden. På så sätt kan rektorn ha rätt när han säger att utan folkhögskolan skulle Stule stagnera och ”bli en byhåla” – även om alla som bor i Kronoby förmodligen inte skulle hålla med om den formuleringen.

JORDBRUKSLANDETS FOLKHÖGSKOLA SOM LOKAL OFFENTLIGHET

Jordbrukslandets folkhögskola ligger mitt i Stule och är väl synlig från landsvägen som går igenom lokalsamhället. Tillsammans med torget,

bensinmacken och kyrkan utgör folkhögskolan stora delar av loksamhällets gaturum. Folkhögskolans verksamhet, samt dess stora lokaler mitt inne i Stule, gör att den är en social mötesplats för de som bor där och att den kan fylla en viktig roll för lokalsamhället genom att utgöra en lokal offentlighet (i enlighet med hur vi resonerar om offentligheter i kapitel 2).

Inne i Stule finns förstås många platser som är tillgängliga för allmänheten, till exempel torget, trottoarerna och affärerna. Men de är inte offentligheter som begreppet används här, eftersom de inte är platser där medborgarna samlas och förhåller sig till något som de har gemensamt och på så sätt utgör en 'publik' (Habermas, 1962/1984), vilket också har diskuterats i kapitel 2. Folkhögskolan däremot är en social mötesplats för de som bor i Stule, men kan också *utgöra* en offentlighet i lokalsamhället eftersom dess verksamhet och värderingar ger dess lokaler ett sammanhang och en identitet som de människor som befinner sig där kommer att förhålla sig till. Dess lokaler är alltså inte bara en gemensam yta, som en parkeringsplats eller en affär, utan ett gemensamt rum som allmänheten har tillgång till.

Folkhögskolans matsal utgör en lokal offentlighet eftersom alla är välkomna att äta lunch under vardagarna. Det är förstås i första hand deltagare och anställda vid folkhögskolan som äter lunch här, men även flera av de som bor i lokalsamhället kommer regelbundet för att äta lunch. Eftersom matsalen är ett större öppet rum äter deltagare, lärare och lokalbor tillsammans, om än vid olika bord, eftersom lunchgästerna ofta sitter tillsammans med de som de känner. Intervjun med rektorn gjordes i matsalen under lunchtid och under samtalet passerade en strid ström av deltagare och lokalbor som gärna hälsade på och pratade med rektorn. De lokalbor som äter lunch kommer förstås dit som privatpersoner, men eftersom stämningen är mycket informell och inbjudande och rektorn såg till att hälsa även på dem som satte sig en bit bort kom alla att inkluderas i folkhögskolans gemensamma lunch. Rektorn kunde konstatera att medan intervjun pågick hade 15–20 lokalbor kommit till matsalen för att äta lunch. Även i intervjuer med personer som arbetar i Stule och med boende i Kronoby nämndes folkhögskolans goda luncher och att det inte är ovanligt att lokalbefolkningen går dit för att äta. Genom att bjuda in lokalsamhället till lunch utgör folkhögskolan i Stule en slags vardaglig offentlighet som inte bara är ett sätt för lokalbor att få en god lunch utan ger dem också en gemensamhet med andra och en delad erfarenhet av folkhögskolan.

Men folkhögskolan bjuder även in till annat än lunch. En vardagskväll i veckan arrangerar man "Folkan mitt i veckan" vilket kan vara en konsert,

litteraturkväll eller något annat kulturarrangemang med fritt inträde. De som bor i Kronoby talade om dessa kvällar i intervjuerna och att de gärna åker dit när innehållet är intressant. Under höstterminen arrangerar organisationer i det lokala civilsamhället ”internationella dagen” på folkhögskolan i Stule. Det är ett årligt arrangemang där lokala organisationer använder folkhögskolans lokaler för att driva internationella frågor och där deltagare på folkhögskolan och de som bor i lokalsamhället kan mötas.

Även Jordbrukslandets folkhögskola i Karleby utgör en offentlighet, i bemärkelsen att organisationer i det lokala civilsamhället gärna använder folkhögskolans lokaler som en social mötesplats. Folkhögskolans biträdande rektor i Karleby beskrev folkhögskolans roll på följande sätt:

... det har blivit mer och mer så, tycker jag. Att man hör efter ... men, när det är bostadsrättsföreningar, ”Kan vi ha möte här?”, eller ”Vi ska ha en HLR-utbildning, kan vi hyra av er?”, och såna saker.

Även när folkhögskolan inte är arrangör utan upplåter sina lokaler blir den alltså en social mötesplats för det lokala civilsamhället och utgör därmed en offentlighet. Både i Stule och i Karleby samarbetar folkhögskolan med organisationer i det lokala civilsamhället genom att bjuda in till arrangemang, genomföra arrangemang tillsammans med andra organisationer och upplåta sina lokaler. Givet det begränsade utbudet av större och centralt placerade lokaler som är tillgängliga för dem som bor i lokalsamhället är detta samarbete både nödvändigt och självklart. Det gör att folkhögskolan spelar en central roll eftersom den utgör en slags infrastruktur för Stules och Karlebys lokala civilsamhällen. I intervjuerna framkommer också att folkhögskolans rektor i Stule och dess biträdande rektor i Karleby är välkända och omtalade och därmed offentliga personer.

Samtidigt utgör folkhögskolan en platsbunden offentlighet. Det är i lokalsamhällena Stule och Karleby som folkhögskolan utgör lokala offentligheter. Som vi visat tidigare tycks folkhögskolan dock inte ha särskilt stor betydelse för dem som bor på andra håll i Kronoby socken, annat än för dem som besöker ett arrangemang eller äter lunch på folkhögskolan.

EN FOLKHÖGSKOLA SOM AGERAR I OFFENTLIGHETEN

Jordbrukslandets folkhögskola agerar också i offentligheten och som aktör är den inte på samma sätt platsbunden. Ett exempel är när Gymnasie- och vuxenutbildningsnämnden 2017 beslöt att större delen av ett sparbeting om

fem miljoner kronor skulle drabba Jordbrukslandets folkhögskola. För folkhögskolan skulle en så pass stor minskning av budgeten ha stor inverkan på dess möjlighet att bedriva verksamhet. Folkhögskolans ledning protesterade mot detta beslut och kom därmed att agera i regionalpolitiken.

Att folkhögskolan har en offentlig ställning i den landsbygdscontext den är innefattad i är en viktig aspekt för att kunna artikulera lokala politiska krav. Detta blir tydligt när rektorn som är verksam i Stule berättar om hur han agerade för att protestera mot beslutet om neddragningar:

... vi finns ju på landsbygden, vi lever under samma kalla måne här ute som de, så att vi är inte på det sättet den där centrala organisationen, utan vi är en lokal aktör.

Som rektor värnar han förstås folkhögskolans verksamhet, men lika mycket försvarar han en infrastruktur som är viktig för landsbygden och lokalsamhället. Det starka stöd som folkhögskolan fick från lokalsamhället när rektorn protesterade mot neddragningen i media visar på hur betydelsefull den är för dem som bor där. Rektorn fortsatte berätta om konflikten med regionpolitikerna:

Herregud, jag var så uppbackad och jag var inte otydlig i min kommunikation i tidningar och radio och tv, utan kritiserade de som inte begrep bättre. Och sen var ju lokalsamhället då ... det var till och med demonstrationer i Kirnäs [regionens centralort] mot det här idiotiska beslutet. Och det var ju jättekul att känna. Och i dag kan jag säga, så har den moderata ordföranden, han ångrar bittert att de fattade det beslutet. För det kommer att ha ett politiskt pris. Därför den här skolan är så rotad i bygden, och så många generationer har gått här och har såna minnen härifrån, och det har betytt så mycket i livet, och jag tror även värderingsmässigt.

Även i Karleby ledde besparingarna till att folkhögskolan behövde dra ned på verksamhet och även där väckte detta starka reaktioner bland lokalbefolkningen. Både den biträdande rektorn i Karleby och lokalbor berättade om hur befolkningen i lokalsamhället hade organiserat sig och gått samman för att protestera mot beslutet. Den biträdande rektorn i Karleby beskrev folkhögskolans betydelse för lokalsamhället på ett liknande sätt som rektorn i Stule:

... jag tror inte de hade räknat med hur mycket upprördhet det skulle bli. Och lite är det väl därför att både vi och i Stule är vi väldigt förankrade i lokalsamhället. Man ser det som en del av lokalsamhället på olika sätt

Folkhögskolans ledning lyckades inte ändra beslutet om besparingar, men den agerade i offentligheten, och genom att göra det blev folkhögskolan en

infrastruktur för samhällsengagemang i lokalsamhället. Kampen för folkhögskolan gjorde att folkhögskolan blev en trovärdig röst för dem som bor på landsbygden. På så sätt blev den en motkraft mot regionpolitikerna, som de som bodde på landsbygden menade utgick från ett urbant perspektiv i stället för att se till landsbygdens bästa.

Även i samband med flyktingmottagandet 2015 kom folkhögskolan i Karleby att agera i offentligheten genom att låta personer med avvisningsbesked läsa kurser trots att de inte hade ekonomisk ersättning. Svenska kyrkans distriktspräst i Karleby berättade också om hur den biträdande rektorn höll ett mycket uppskattat tal på nationaldagen som överbyggade de konflikter i lokalsamhället som flyktingmottagandet hade skapat.

EN FOLKHÖGSKOLA SOM ÄR TILLGÄNGLIG FÖR ALLA I ALLMÄNHETEN?

Det är alltså kännetecknande för en offentlighet att den är tillgänglig för allmänheten. För att folkhögskolan i Stule ska utgöra en lokal offentlighet måste den alltså vara tillgänglig för alla deltagare, anställda och boende i lokalsamhället. De stora och centralt belägna lokalerna är förstås avgörande för att folkhögskolan kan vara en tillgänglig offentlighet, men också verksamheten och de värderingar som präglar den gör den till en gemensam erfarenhet för allmänheten. När rektorn berättar om folkhögskolans historiska betydelse för Stule och södra Jordbrukslandet beskrev han den som ett: *”handgripligt demokratibygge”* där människor fått ta del av en värdegrund *”... som tror på människan, som tar sin utgångspunkt i demokrati, att alla är värda att lyssna till ...”*. Rektorn menar att denna inkluderande och demokratiska värdegrund har bidragit till att stärka utbildningsnivån och samhällsengagemanget i Jordbrukslandet.

Att folkhögskolan på detta sätt har uttalade värderingar, inte bara med avseende på det pedagogiska arbetet utan också vad gäller människosyn och samhället i vidare mening, är självklart för en organisation i civilsamhället och en naturlig följd av att den är en del av folkbildningen. Det gör folkhögskolan till något mer än en utbildningsinstitution eftersom den också är en politisk arena och en infrastruktur för samhällsengagemang, där människor får möjlighet att bryta sina olika uppfattningar mot varandra. Och som arena för politiska uppfattningar menade rektorn att folkhögskolan bidrar till det omgivande samhället:

Man får lov att vara nationalist, och man får lov att vara sverigedemokrat och man får tycka vad man vill när man går på folkhögskola, men man kan aldrig räkna med att man inte möter andra uppfattningar, eller blir bemött av någon som har andra uppfattningar. Så det levande samtalet, det måste finnas och det måste finnas i en demokrati.

Rektorn menade att en viktig aspekt av det politiska samtalet är att alla uppfattningar får formuleras, eftersom det finns uppfattningar som måste få ventileras och diskuteras för att inte bli farliga på sikt. Så förutom att sprida en demokratisk kultur och en inkluderande människosyn i den bygd folkhögskolan vuxit fram ur, menade rektorn att folkhögskolan också fungerar som en politisk arena där olika uppfattningar får ta plats men också kan utmanas.

Men att demokrati är ett grundläggande värde för folkhögskolan och dess pedagogik och att det är avgörande att den erkänner alla människors lika värde, innebär också att de människor som inte instämmer i folkhögskolans sätt att definiera demokrati och inkludering inte känner sig hemma där på samma självklara sätt som de som omfattar denna ”ideologi”. När rektorn fortsatte tala om folkhögskolan som en plats för även konfliktfyllda politiska samtal sa han att:

... företräder man intoleranta åsikter och försnävade världsbilder, så får man det lite besvärligt här. För här är det verkligen annorlunda, och vi hyllar annorlundaskapet.

Visst är även de som företräder intolerans och försnävade världsbilder välkomna, men rektorn menade att de måste vara ”*väldigt modiga*” eftersom de värderingar som formar folkhögskolan gör att människor av alla sorter och från olika delar av världen finns och verkar där. Rektorn betonade att det inte är fråga om partipolitik, men att den som besöker folkhögskolan måste bereda sig på att sitta bredvid en person från en helt annan del av världen, och att den som inte är beredd på det kommer ”*stöta på motstånd*”.

Att de värderingar som präglar folkhögskolan gör den till en offentlighet, men att de samtidigt inte gör den lika tillgänglig för alla eftersom de som inte instämmer i dem förmodligen kommer att känna sig främmande eller utmanade, kan sägas begränsa eller villkora folkhögskolan som lokal offentlighet. Denna begränsning som uttalade värderingar eller ställningstaganden alltid för med sig i alla organisationer, kom också till uttryck i konflikten mellan deltagarna vid den genusmedvetna kursen och några av lokalborna i Karleby. Även när två Kronobybor skrattande berättade att om man såg någon med dreadlocks på Stule var det förmodligen en folkhögskoledeltagare, så aktualiseras skillnaderna mellan folkhögskolan och dess omgivning.

Hur inkluderande den än är och hur demokratiska värderingar folkhögskolan än må vara präglad av kommer den att placera en del personer i centrum och andra i periferin. Detta inträffar i alla civilsamhällesorganisationer, men kan få en större betydelse då folkhögskolan är placerad på landsbygden – eftersom det inte finns lika många och olika offentligheter att välja på här som på större orter. Dessutom har studier av värderingsskillnader mellan stad och land visat att de som bor på landsbygden mer sällan har kosmopolitiska värderingar och en inkluderande hållning gentemot invandrare än vad de som bor i städer har (Erlingsson m.fl., 2021; Huijsmans m.fl., 2021).⁶ Det finns alltså en dimension av folkhögskolan som lokal offentlighet på landsbygden som gör att den inte är lika tillgänglig för alla. Folkhögskolans värderingar och människosyn kan ibland vara mer självklar för tillresta och resursstarka deltagare från städer än för de som kommer från den lantbruksmiljö som folkhögskolan är sprungen ur.

STUDIEFÖRBUND VERKSAMMA I KRONOBY SOCKEN

Vi ska nu fortsätta att undersöka folkbildningens roll i landsbygderna genom att intressera oss för studieförbundens verksamhet, och då kommer kontexten vara Kronoby socken. Till skillnad från Jordbrukslandets folkhögskola i Stule och dess filial i Karleby är studieförbunden inte platsbundna, utan verkar genom och i samarbete med de människor och organisationer som är verksamma i Kronoby socken. Frågan är då om studieförbundens verksamhet i form av studiecirklar, kulturprogram och annan folkbildningsverksamhet formas av landsbygdernas villkor på andra sätt än folkhögskolan? Och vad studieförbundens verksamheter betyder för lokalsamhället och de som bor i socknen?

I Jordbrukslandet har alla studieförbund någon form av verksamhet. Enligt den kulturutvecklare vid regionen som har ansvar för folkbildningsfrågor, har Bilda, Sensus, Folkuniversitetet, ABF, Studieförbundet och Vuxenskolan större verksamhet, men de är koncentrerade i olika områden inom regionen:

Bilda och Sensus då, på samfundens sida. Folkuniversitetet, som då har kopplingar till både [högskolan] och Uppsala universitet. ABF är starka, utifrån vår organisering, och de ... ja, men vad ska vi kalla dem för, lite bruksortsbehoven som finns vad gäller ombudsmanna... fackliga organisationsstödet och så där, och PRO, kopplat till de delarna är starkt. Sen är det Studieförbundet som framför allt kanske är starka i Kirnäs vad gäller dans- och musikgrupper, med ungdomsmusik, ungdomsdans, kopplade till det som är lite utanför kulturskolan, skulle man kunna säga.

6 Kosmopolitiska värderingar ska här förstås som motsatsen till nationalistiska värderingar.

Som framgick tidigare är regionorganisationens stöd till studieförbunden respektive till Jordbrukslandets folkhögskola organiserat i olika delar av förvaltningen, vilket gör att regionens samordning och kommunikation mellan dessa två delar av folkbildningen inte är optimal. Enligt kulturutvecklaren har regionen inte riktigt förstått ”innehörden och kraften i studieförbunden” och därför har de inte använts för att stödja de gröna näringarna eller möta behov av kompetensförsörjning inom regionen. Det tyder på att samarbetet med regionen inte har lika stor betydelse för studieförbunden som samarbetet med de lokala civilsamhällena i Jordbrukslandet.

Studieförbunden är alltså fördelade enligt samfundstillhörighet, anknäring till arbetarrörelsen, stad och land, eller kulturorganisationer. Men Vuxenskolan är det studieförbund som är mest betydelsefullt för regionen eftersom den: ”... är stark både i Kirnäs men framför allt, skulle jag säga, ute på landsbygden ...”. Vuxenskolan är det studieförbund som har lokala kanslier i två lokalsamhällen i Jordbrukslandet, förutom kansliet i Kirnäs. Ett av dessa kanslier ligger i Stule och det är verksamhetsutvecklarna vid det kansliet som har ansvar för verksamheten i Kronoby.

Även i Kronoby socken är flera studieförbund verksamma, Sensus bedriver till exempel kulturarrangemang och studiecirklar i samarbete med Svenska kyrkan i Kronoby församling. Men denna undersökning omfattar endast ett av studieförbunden, nämligen Studieförbundet Vuxenskolan, eftersom det endast var Vuxenskolan som förekom i intervjuerna med de boende i Kronoby. Sensus bedriver studiecirklar i Svenska kyrkans församling, men eftersom församlingen uppfattas som perifer av intervjupersonerna talar de inte om Sensus verksamhet. Detta bekräftar kulturutvecklarens uppfattning att det är Vuxenskolan som dominerar verksamheten på landsbygden inom Jordbrukslandet.

Följdriktigt är det bara Vuxenskolan som har en lokalavdelning med anställd personal i Stule. Vuxenskolas verksamhet i Kronoby är starkt knuten till de organisationer som ingår i det lokala civilsamhället. Enligt en av verksamhetsutvecklarna är det bara tio procent av studiecirkelarna som utgörs av programcirklar och alltså ingår i det öppna utbudet, i övrigt drivs alla cirklar i samarbete med någon av föreningarna som är aktiva i Kronoby socken, alltså det vi tidigare benämnt som föreningscirklar (inte heller kamratcirklar diskuteras som del av verksamheten i Kronoby). Men enligt en av verksamhetsutvecklarna är det ingen i Kronoby som går i någon programcirkel:

På landet går man inte i öppna cirklar, det är bara stadsbor som gör, man går i de cirklar som arrangeras i samarbete med den förening man är engagerad i.

Oavsett exakt omfattning verkar det som att verksamheten i form av programcirklar i Kronoby socken skiljer sig tämligen avsevärt från landet i stort där programcirklar utgör en knapp fjärdedel av alla cirklar (se kapitel 3 och Rutgersson & Åberg, 2020).

Det betyder också att Vuxenskolan inte bara dominerar studieförbundens verksamhet i Kronoby, verksamheten är också integrerad i det lokala civilsamhällets organisationer och verksamheter.⁷

STUDIEFÖRBUNDETS OSYNLIGA NÄRVARO

När de som bor i Kronoby får frågor om ifall det finns folkbildning i form av studieförbund och studiecirklar i socknen hänvisar de till Vuxenskolan. Ett exempel på detta är hur en kvinna som är engagerad i bygdegården svarar när hon får en fråga om det finns folkbildning i Kronoby, ”Ja, Vuxenskolan” och så lägger hon till, ”De har kontor på Stule”. Att Vuxenskolan är det studieförbund som de som bor i Kronoby framför allt har erfarenhet av bekräftas även av en kvinna och en man som båda vuxit upp i Kronoby och som varit aktiva i flera lokala ideella organisationer. När de får en fråga om studieförbunden har verksamhet i Kronoby börjar de skratta i samförstånd innan kvinnan svarar:

Det är väl egentligen bara Vuxenskolan. Det finns väl inget annat studieförbund som gör något här. Eller som man gör något med här.

Hon är anställd vid ett annat studieförbund, och därför fortsatte hon i mer kritiska ordalag om Vuxenskolans starka ställning på landsbygden:

När jag var på den här presentationen av regionala utvecklingsstrategin så var Vuxenskolan inbjuden som så här, ”Ni som är ett studieförbund, hur ska ni göra i det här?” De hade inte bjudit något annat studieförbund. Så det är Vuxenskolan som är landsbygdsstudieförbundet här, skulle jag säga, väldigt tydligt.

7 Att den del som handlar om folkbildning i jordbruksbygd endast omfattar Vuxenskolan ska alltså inte uppfattas som en medveten avgränsning, utan som en konsekvens av att intervjuerna inte gav material om något annat studieförbund samt att det endast var Vuxenskolans lokalavdelning i Stule som hade personal verksamma i Kronoby som kunde intervjuas. Det är främst intervjuer med boende i Kronoby socken samt två verksamhetsutvecklare i Vuxenskolans lokalavdelning i Stule som ligger till grund för denna del av kapitlet. För att fördjupa och komplettera materialet kommer dock även intervjuer från Karleby att användas.

När de som bor i Kronoby får frågor om studieförbundets verksamhet i socknen är svaren ofta svävande eller också hänvisar de till att det tidigare funnits studiecirkel men att de nu är nedlagda. Två kvinnor som är engagerade i Hembygdsföreningen berättade om Vuxenskolan verksamhet och talade om att "bygruppens" verksamhet hade innefattat studiecirkel, men att den är nedlagd och att även de cirkel som studieförbundet bedrev med LRF är nedlagda. Även kvinnan som är engagerad i bygdegården menade att det var fler cirkel förr i tiden, men att dessa numera är nedlagda eller att verksamhet som tidigare bedrevs i cirkelform har övergått i kommersiell regi. Även den kvinna och man som menade att det endast är Vuxenskolan som är verksam i Kronoby beskrev att studiecirkel inte är lika aktuella längre. Eftersom kvinnan är anställd av ett studieförbund, talar hon om studiecirkel med människor hon möter, men hennes erfarenhet är att det är allt färre som vet vad en studiecirkel är. Hon menade dock att det inte är så i Kronoby, både mannen och kvinnan hävdade att de flesta i socknen vet vad en cirkel är eftersom det funnits en tradition att "man skulle ha en studiecirkel". Men enligt kvinnan är traditionen att driva studiecirkel hotad även i Kronoby. De äldre vet vad en studiecirkel är: "Ja. I alla fall om man pratar med äldre. Pratar jag med yngre så vet de säkert inte heller". När de som bor i Kronoby talar om studiecirkel nämner de alltså nedlagda cirkel och säger att traditionen att ha studiecirkel håller på att blekna.

Även regionens kulturutvecklare menade att studieförbunden och de traditionella studiecirkelarna inte är något som yngre personer är medvetna om. Hon arbetar med handläggning och stöd till kulturprojekt och berättade:

... de som kommer till oss som är nya, de vet inte att det finns studieförbund. De förstår inte vad det är för någonting.

Liksom mannen och kvinnan som berättade om hur traditionen med studiecirkel bleknar i Kronoby menade hon att okunskapen om studiecirkel och studieförbundets verksamhet är uttryck för en generationsförändring:

Nej, jag tänker att en annan generation tillbaka, två, tre generationer verkligen, så var det ... ja, men då var det att allting kanske utgick från bygdegården och bygdegården samarbetar med Vuxenskolan och så var det inte mer med det. Eller så var det något idrottsligt och då var det via idrottens studieförbund som man fick pinnar och konsult hjälp och utskick och vad det nu var.

I kulturutvecklarens sätt att beskriva hur studieförbundets betydelse för landsbygden förändrats skymtar ett mönster. Tidigare var det så självklart att

bygdegården eller en idrottsförening samverkade med ett studieförbund så att ”det var inte mer med det” vilket tyder på att det togs för så självklart att det blev osynligt, medan nya generationer inte heller ser studieförbunden eftersom de inte, ”... *per automatik finns där i blodomloppet riktigt*”.

De intervjupersoner som lever i Kronoby socken har ibland svårt att beskriva vad studiecirkelar och överhuvudtaget studieförbundets verksamhet betyder i Kronoby, eftersom de inte har egna erfarenhet av studiecirkelar eller för att de uppfattar att verksamheten är diffus. En man som inte vuxit upp i Kronoby, men som efter att ha varit sommarboende i flera år har fått en fastare förankring i socknen, fick en fråga om studieförbundets verksamhet i socknen och svarade:

Studieförbunden, det kan jag inte uttala mig om. Och jag har heller ingen uppfattning av det skälet. Folkhögskolan däremot tror jag spelar roll.

Han menade att det säkert är så att det tidigare funnits, ”... *kurser och det ena med det andra...*” men att det inte gör det längre. Men han betonade att det kan bero på att han helt enkelt inte vet eftersom han inte har tillräckligt lång historia i Kronoby. Det är dock värt att notera att han är mer säker när det gäller folkhögskolans roll. Folkhögskolans lokaler, historia och verksamhet gör den uppenbarligen mer synlig än de studiecirkelar som Vuxenskolan bedriver, oftast tillsammans med eller genom organisationer i det lokala civilsamhället. Även den kvinna som är uppvuxen i Kronoby och har en lång erfarenhet av föreningslivet i socknen är svävande när hon ska beskriva studieförbundets verksamhet:

Jag vet inte om det är några andra föreningar. Jo, jag antar att hembygdsföreningen har väl säkert haft några studiecirkelar.

Intervjupersonerna var vaga och osäkra när de beskrev studiecirkelar och Vuxenskolans verksamhet. Samtidigt är studieförbundet närvarande när de talade om de organisationer som verkar i socknen. En möjlig förklaring till denna ”osynliga närvaro” kan vara att, åtminstone för tidigare generationer, var Vuxenskolan så självklar i Kronoby att man inte lade märke till den eller reflekterade över verksamheten. Det är i alla fall något som kommer till uttryck när kulturutvecklaren talar om folkbildningens betydelse för landsbygden. Hon uttrycker det som:

... [för] vissa generationer så är folkbildningen ... ja, men de är alltid med på något sätt, för att man ska få lite extra pengar och lite stöd någonstans.

Samma osäkerhet kommer till uttryck i Karleby. Trots att studieförbundet hyr in sig i Svenska kyrkans lokaler blir distriktsprästen i Karleby osäker när han ska beskriva dess verksamhet i lokalsamhället. Han var säker på att de har studiecirkel, men skyndade sig att säga att han är för dåligt insatt för att beskriva hur mycket verksamhet de bedriver.

När lokalbefolkningen i Kronoby får frågor om vad studieförbundet betyder för socknen blir alltså svaren ofta undanlidande och vaga. Några hänvisar till en tradition som håller på att försvinna, andra svarade att de helt enkelt inte vet. Som vi ska se längre fram beskrev dock samma intervjupersoner studiecirkelarna betydligt tydligare när det handlade om den verksamhet de själva bedrev och vilken nytta de hade av dem. Men den bredare och mer allmänna frågan, vad studiecirkelarna och Vuxenskolans verksamhet betyder för socknen hade de som sagt tämligen vaga föreställningar om.

STUDIEFÖRBUNDET SOM LOKALSAMHÄLLETS KITT

När de två verksamhetsutvecklarna vid Vuxenskolan i Stule och en person som bor i Kronoby och som sitter i Vuxenskolans styrelse talade om vad studieförbundets verksamhet betyder för Kronoby, blir dock bilden väsentligt tydligare än i intervjuerna med lokalbefolkningen. En av verksamhetsutvecklarna menade att det är särskilt viktigt att folkbildningen finns och verkar just i landsbygderna, och motiverade det genom att säga:

För att finns inte föreningar och folkbildningen på landsbygden, då skulle inte utvecklingen gå framåt på samma sätt, för regionen mäktar inte med att vara ute.

De menar därmed att studieförbundets betydelse är kopplad till landsbygdens lokala civilsamhällen. Liksom så gott som alla intervjupersoner talar de om spänningen mellan stad och landsbygd. De menade att eftersom politiska beslut och välfärden främst kommer staden (för dem Kirnäs) till del, blir landsbygden utlämnad åt medborgarnas egna initiativ i det lokala civilsamhällets organisationer. Att landsbygden är beroende av lokala organisationer, menar de, gör folkbildningen betydelsefull eftersom den stöttar föreningar och organisationer som verkar i lokalsamhället.

Studieförbundets verksamhetsutvecklare menade att genom det arbete de lägger ner bidrar studieförbunden till organisationer i det lokala civilsamhället på många olika sätt. Att ge föreningar tekniska lösningar som digitala mötesplattformar, producera trycksaker som informerar om föreningarnas verksamhet, och att erbjuda styrelseutbildningar och annan kompetens till föreningarna

genom studiecirklar, är några exempel på hur de stöttar lokala ideella organisationer. När regionens kulturutvecklare talar om Vuxenskolans betydelse för landsbygden visade det sig att kulturutvecklaren har kunskap om vilken betydelse verksamhetsutvecklarna i Stule har för det lokala civilsamhället:

Nu är det mycket att synas på Facebook och så där. Då behöver man gå någon kurs i det och så skickar man någon till [verksamhetsutvecklarna] och går på lite kurs, tänker jag.

Men det tema som återkommer i samtalet med studieförbundens verksamhetsutvecklare är att folkbildningen, här i form av Vuxenskolan, fungerar som ett kitt som håller ihop civilsamhället genom att föra samman personer som är verksamma i olika organisationer så att de kan inspireras och lära av varandra. En av dem uttrycker detta som att:

... vi har ett otroligt nätverk som vi ju skaffar oss och på det sättet kan vi länka ihop många människor åt våra föreningar.

Den andra verksamhetsutvecklaren instämde genom att säga: *”Jag skulle säga att vi finns som ett grundkitt som underlättar deras arbete och så som sagt koppla ihop folk”*. Studieförbundet utgör på så sätt en infrastruktur som bidrar med kompetensutveckling, men framför allt som stärker kommunikation mellan organisationer i det lokala civilsamhället.

Genom att vara det kitt som håller samman det lokala civilsamhället kan verksamhetsutvecklarna sprida kunskap mellan organisationer. En av dem uttrycker det på följande sätt:

... någon kommer med vilken fråga som helst och då har vi oftast någon, eller så skickar vi ut ”vi har en person som behöver hjälp med det här”, så skickar vi ut det i våra nätverk...

Folkbildningen kan spela en viktig roll som kitt mellan ideella organisationer eftersom verksamhetsutvecklarna får möjlighet att utveckla breda nätverk när de besöker och finns med i så många organisationer i det lokala civilsamhället. När de ombads berätta hur det går till när de fungerar som ett kitt gav en av dem följande exempel:

Nej, men skolan är ett bra exempel, för då sitter jag med som adjungerad in i Hela Sverige ska levas styrelse. Och då har vi varit med där i Vuxenskolan och binder ihop föräldraföreningar så att de blir en undergrupp till Hela Sverige ska levas Jordbrukslandet. Så de träffas regelbundet en gång i månaden, de här föräldraföreningarna, och de vill ju ha mer och mer föräldraföreningar med sig för att hitta ”hur kan vi jobba mot regionen?” Och de har bjudit in regionen, [...], och sen samlade de på sig frågor igen och idéer.

Samtidigt menar de att det är svårt att i detalj förklara på vilket sätt folkbildningen fungerar som ett kitt eftersom verksamhetsutvecklarnas nätverk byggs på de relationer de bygger upp i sitt dagliga arbete med lokala organisationer. Som verksamhetsutvecklare besöker eller medverkar de i organisationer och det är i sig: ”... *relationsskapande och på det sättet så ger det ena det andra. Ja, det är det enklaste sättet att förklara det*”. Syftet med att besöka de lokala organisationerna är alltså inte att skapa nätverk eller relationer, utan relationerna skapas som en följd av det arbete de gör som verksamhetsutvecklare. Därför blir den roll de spelar som kitt mellan organisationer mindre synlig, eller påtaglig, än det uttalade syftet med besöket. Men av samma skäl blir den betydelse studieförbundet har som infrastruktur desto mer verksam eftersom den kommer sig av de relationer och den tillit som utvecklas när de besöker organisationerna och samarbetar med dem för att stödja eller utveckla deras verksamhet. Att vara ett ”kitt” som håller samman det lokala civilsamhället är alltså en slags biprodukt av verksamhetsutvecklarnas arbete, eftersom det är ett resultat som kommer ur ett helt annat syfte.

När verksamhetsutvecklarna berättar om sitt arbete i Kronoby blir det uppenbart att de samarbetar med alla organisationer i Kronoby socken och som tidigare framgått är det framför allt Vuxenskolan som har verksamhet i socknen. Det betyder att de besöker eller har kontakt med styrelserna i det lokala civilsamhället och utvecklar relationer med dem som engagerar sig i organisationerna. På så sätt kan de bära idéer och kunskaper mellan organisationer och matcha de resurser och behov de möter i det lokala civilsamhället, och fungerar därmed som entreprenörer i det lokala civilsamhället. Studieförbundens betydelse som infrastruktur kan dessutom vara mer uttalad på landsbygden eftersom det inte finns samma utbud av studieförbund som i urbana miljöer, vilket innebär att samma personer besöker alla organisationer. Dessutom är personkännedom och de personliga relationerna viktigare i landsbygderna än i urbana miljöer (von Essen & Ydremark, 2020). Det gör att relationerna och den personkännedom de utvecklar i sitt arbete är särskilt viktiga för dem som verkar på landsbygden.

STUDIECIRKELN – ATT BIDRA MED RESURSER ELLER VÄRNA FOLKBILDNINGENS SÄRART?

Som vi antydde tidigare talade flera av intervjupersonerna, förutom Vuxenskolans verksamhetsutvecklare, vagt och lite svävande när de i allmänna ordalag beskrev studieförbundens generella betydelse för Kronoby. Svaren

blev dock tydligare och mer precisa när intervjupersonerna talade om de cirklar de själva hade varit inblandade i. De som bor i Kronoby socken talade nästan uteslutande om studiecirkel som ett sätt att få resurser eller hjälp med administration, informationsmaterial eller andra praktiska insatser. Ett tydligt exempel på detta är när kvinnan som är engagerad i bygdegården fick frågan om deras verksamhet bedrivs i studiecirkelform:

Jo, det kan man nog säga att det gör ... övningar i alla fall ... då fyller man i ett papper och så personnummer och namn på de som är och så sätter man ett kryss att de är med varje gång ... så att då kan man göra lite som man tycker ... och så skickar man in det och har man tur så trycker de upp ett program till oss, till exempel.

Hennes sätt att tala om studiecirkeln kan tyckas vårdslöst, men det var snarare uttryck för att hon talar om sitt engagemang och om lokalsamhället med den erfarnes frejdighet. Hon var dock inte den enda som talade om studiecirkeln som ett sätt att få hjälp eller resurser. När en kvinna som sitter i det lokala utvecklingsbolagets (KUAB) styrelse talade om Vuxenskolans verksamheter berättade hon att styrelsen hade försökt organisera arbetet med att färdigställa ett utegym som en studiecirkel, eftersom det är så många lokala organisationer gör för att få resurser. Ytterligare ett exempel är hur de två kvinnorna som är engagerade i Hembygdsföreningen berättade att när de gör kulturella aktiviteter redovisar de deltagarna för Vuxenskolan och får hjälp med annonsering och annan administration. De använder alltså studiecirkel för att lösa praktiska behov av resurser och stöd. Men förutsättningen är att studiecirkeln inte kräver mer arbete än vad den ger tillbaka i form av resurser. Det bekräftas av några intervjupersoner, som i en annan intervju berättade att de vid något tillfälle hade avstått från att använda studiecirkelformen när de skulle genomföra ett större arrangemang, eftersom det krävde för mycket administration och pappersarbete för att kännas meningsfullt.

Men det är inte bara de som bor i Kronoby socken och som har nytta av studiecirkelarna som talar om folkbildningen på detta sätt. Även regionorganisationens kulturutvecklare beskrev den roll folkbildningen spelar för landsbygden i termer av resurser:

Ja. Ja, vilken roll spelar det? Det är ... För många organisationer och föreningar så är det en helt naturlig del utav arbetet, med bygdegårdsarbetet eller om man jobbar med någon idrottsorganisation så är kopplingen till RF-SISU kanske stark, för man vet att där får man lite stöd och pengar och man har sin årliga idrottsgala som är stort i Kronoby och så.

Kulturutvecklaren talar om hur det lokala civilsamhället använder studiecirkelarna för att få resurser som en ”helt naturlig del av arbetet”. Utan folkbildningen skulle organisationer i det lokala civilsamhället helt enkelt få svårt att verka. Det handlar om små bidrag till vardagliga verksamheter, men som spelar stor roll:

Om man har någon matlagningskurs i bygdegården eller vad det nu kan vara. Så vet man att ”ja, men man kan väl alltid få en liten slant”, eller de kan hjälpa till med utskick och de kan hjälpa till med affischer och lite så marknadsföring och ...

Både de som är engagerade i det lokala civilsamhället och regionens kulturutvecklare talar om studiecirkel och Vuxenskolans verksamhet som något som ger nytta. Även om deras sätt att tala om studiecirkelarna kan låta slarvigt menade de inte att vara kritiska eller beräknande. Studiecirkelarna utgör helt enkelt en möjlig resurs som de som bor i socknen kan använda för att bidra till det lokala civilsamhällets verksamhet, och på så sätt har studieförbundet betydelse som stöd till det lokala förenings- och kulturlivet. Det är den verksamhet som det lokala civilsamhället bedriver för att värna och vitalisera Kronoby socken som står i förgrunden, inte studiecirkelarna. Så i den mån studiecirkelarna kan vara en resurs i det lokala arbetet använder man dem.

Dessutom färgas deras sätt att tala om studieförbundet av den spänning mellan landsbygd och stad som återkommer som ett underliggande tema i alla intervjuer med de som bor i Kronoby socken. Insatt i detta spänningsförhållande ses administrationen och kraven kopplade till redovisningen av studiecirkelarna som ytterligare ett uttryck för den centrala administrationen eller huvudkontorets okänslighet och ointresse för landsbygdens behov. Trots att verksamhetsutvecklarna ingår i studieförbundets administration gav även de uttryck för spänningen mellan landsbygden, som de menar är övergiven, och regionens centrala förvaltning, när de kritiskt konstaterade att regionen skriver ”fina dokument” utan att det blir särskilt mycket ”action” och att de så gott de kan försöker möta de behov som finns bland de engagerade i Kronoby.

Även kulturutvecklaren som arbetar inom regionens centrala förvaltning ser spänningen mellan lokalsamhällets behov och den centrala förvaltningens krav. Hon menade att det är viktigt att folkbildningen kan fortsätta att möta lokalsamhällets behov och talade om förhållandet mellan folkbildningen och lokalsamhället som ett slags kretslopp som bör respekteras:

Och det [folkbildningens roll för lokalsamhället] ska man inte förakta och det vill vi inte ta bort på något sätt, även om det finns andra framtidsscenarioer där det ska skrivas verksamhetsplaner och det ska vara bedömningsmatriser och gud vet allt vad det ska bli, av det nya statsstödet.

Ur hennes perspektiv finns inte spänningen mellan Kirnäs – som är regionens huvudort – och Jordbrukslandets lokalsamhällen, utan mellan Jordbrukslandet och de politiska och administrativa krav som kommer från Stockholm. Även hon gav alltså uttryck för spänningsförhållandet mellan land och stad, men det förskjuts eftersom hon verkar i regionens huvudort. För verksamhetsutvecklarna i Stule är Stockholm alltför avlägset för att vara relevant.

Flera intervjupersoner som bor i Kronoby talade alltså om att de använder sig av studiecirkel för att stötta det lokala civilsamhället. Men studiecirkelarna fyller förstås även andra funktioner, vilket kom till uttryck när verksamhetsutvecklarna och kvinnan som sitter i Vuxenskolans styrelse talade om studieförbundets verksamhet.

När verksamhetsutvecklarna talade om studiecirkelarna var det gemensamma lärandet, erfarenhetsutbytet och delaktigheten i organisationens demokratiska process viktigt. Det blev tydligt när de talade om hur viktigt det är för dem att stötta de lokala organisationernas styrelsearbete:

... så vi har jobbat in oss igen just för mötenas skull. Det är där de demokratiska mötena, det är där processerna sker. Det är där utbytet, det är där tankar om utveckling sker.

När kvinnan som sitter i studieförbundets styrelse fick en fråga om vilken roll folkbildningen spelar i Kronoby svarade hon spontant och med eftertryck: *”Jag skulle säga jättestor roll. Nu är jag väldigt insnöad på det ska jag säga”*. Hon fortsatte sedan att med stort engagemang tala om att studieförbunden är framåttänkande och att de därför skulle kunna bidra med studiecirkel om hur man bevarar ett modernt lantbruk. Inte bara för att bevara ett kulturarv, utan också för att hjälpa till att föra över kunskap vid ett generationsskifte. Hon menar alltså att studieförbunden har en viktig roll genom att bidra med samhällsservice och kompetensutveckling. Hon ser verksamheten utifrån folkbildningens perspektiv, själv kallar hon det att vara insnöad, men ur det perspektivet avtecknar sig folkbildningens betydelse på ett annat sätt än när andra intervjupersoner talade om studiecirkeln som ett sätt att skaffa resurser.

Att intervjupersonerna både talar om studiecirkel som ett sätt att förmedla resurser och att de ger möjlighet till gemensamt lärande, delaktighet och demokratiska processer aktualiserar frågan om studieförbundens

anordnarskap, alltså att det ska framgå att studieförbundet är anordnare, och att deltagare ska vara medvetna om att det är ett visst studieförbund som står bakom arrangemanget eller aktiviteten. Ett studieförbund får inte samarbeta med en organisation uteslutande för att förmedla resurser eller annat stöd. I stället måste studieförbundets anordnarskap framgå tydligt, och studieförbunden ska ge uttryck för de värderingar och sätt att se på pedagogik och demokrati som kännetecknar folkbildningen (se SOU 2003:94 för en diskussion om folkbildningens särart).

Men de som är engagerade i det lokala civilsamhället i Kronoby, och som intervjuas i denna studie, tycks inte vara intresserade av folkbildningens värderingar eller pedagogiska hållning. De är uppenbarligen mer intresserade av att använda sig av studiecirkel för att få resurser och stöd till den verksamhet de bedriver. Det hindrar förstås inte att folkbildningens pedagogik eller vad ett visst studieförbund vill med sin verksamhet faktiskt uppfylls, utan att det är något som de som är involverade strävar efter eller kanske ens är medvetna om. Men att de inte uppfattar att kravet på att anordnarskapet är tydligt kan skapa en spänning mellan hur studiecirkel ska anordnas och hur de faktiskt används, och denna spänning visar sig i intervjuerna.

I en landsbygdskontext vävs spänningen mellan studieförbundets anordnarskap och de boendes användning samman med spänningen mellan de organisatoriska krav som uppfattas komma från centralorten, eller regionorganisationen, och landsbygdens behov av konkreta lösningar på praktiska problem. De två verksamhetsutvecklarna som arbetar för studieförbundet och som därmed är en del av den organiserade folkbildningen, samtidigt som de själva är en del av den landsbygd som de försöker stötta, befinner sig mitt emellan folkbildningens särart och landsbygdens behov. Därmed kommer de fungera som "översättare" av det som studieförbundet vill åstadkomma med sin verksamhet och de behov som människor försöker tillfredsställa med hjälp av folkbildning.

DE SOM STÅR UTANFÖR FOLKBILDNINGEN

Av intervjupersonernas berättelser framgår att både Jordbrukslandets folkhögskola och de studieförbund som är verksamma i socknen är betydelsefulla för dem som bor där. Men finns det också de som står utanför folkbildningen och som varken berörs av folkhögskolan eller deltar i studieförbundets verksamhet? Vilka är de i så fall och vad betyder det att stå utanför folkbildningen i ett lokalsamhälle på landsbygden?

Av samtalen med de som bor i Kronoby socken framgår att Jordbrukslandets folkhögskola är en del av socknens historia och Vuxenskolans verksamhet är en självklar del av livet i det lokala civilsamhället. Intervjupersonerna berättade att studieförbundens studiecirklar görs i samarbete med någon av de föreningar som finns i det lokala civilsamhället. Ingen av dem nämnde dock studiecirklar i det öppna utbudet som enskilda personer kan anmäla sig till utan att delta i en verksamhet som en förening arrangerar. Studieförbundens verksamhet är så integrerad i socknens liv så att den är "allestädes närvarande", men erbjudandet till de som bor i Kronoby kommer inte direkt från något studieförbund, eftersom verksamheten sker i samarbete med eller genom lokala ideella organisationer.

Alla intervjupersoner är medlemmar i någon lokal ideell organisation som samarbetar med ett studieförbund, vilket gör att de förmodligen har deltagit i någon av de studiecirklar som bidrar till att skapa en infrastruktur för det lokala civilsamhället. Ingen intervjuperson säger att de inte är intresserade av folkbildning, men det är heller ingen som ger den ett egenvärde, folkbildningen är snarare en del av socknens historia eller något de använder för att driva verksamhet i någon av organisationerna i det lokala civilsamhället. Det gör att folkbildningen är så självklart närvarande att den är osynlig, vilket kan förklara att folkbildningen nämns i intervjuerna först när intervjupersonerna får en direkt fråga om den. Folkbildningen berör alla intervjupersoner på något sätt och alla har deltagit i någon av folkbildningens verksamheter, men genom organisationer i det lokala civilsamhället. Eftersom det snarare handlar om vilka som är engagerade i det lokala civilsamhället blir frågan om vilka som står utanför folkbildningen i Kronoby socken missriktad och svår att svara på.

Eftersom intervjupersonerna talar om folkbildningen som något de använder för att hålla socknen levande kommer de som står utanför folkbildningen vara de som inte är engagerade i det lokala civilsamhället. Alla intervjupersoner talar om det stora engagemang som finns bland socknens fastboende och sommargäster. När de talar om den årliga idrottsgalan och de kabaréer som sätts upp är det tydligt att en mycket stor del av befolkningen i Kronoby är engagerad och att det inte är svårt att få människor att arbeta ideellt. När intervjupersonerna fick frågan om det finns de som står utanför engagemanget i det lokala civilsamhället blev svaren ofta vaga och oprecisa. En man sa att det finns de i socknen som aldrig deltar i något men att alla är inbjudna och välkomna. Av hans svar framgick dock inte vilka som inte är med, utan han nöjde sig med att konstatera att det ju alltid är så att några står utanför engagemanget.

Folkhögskolan är en del av Kronobys historia och studieförbundens verksamheter är integrerade i det lokala civilsamhället, vilket gör att de blir så självklara, eller naturaliserade, att många inte ser folkbildning som ett självständigt samhällsfenomen. Att stå utanför folkbildningen kan då vara det samma som att stå utanför engagemanget i det lokala civilsamhället. Men samtalen med intervjupersonerna ger inte kunskap om vilka som står utanför folkbildningen, varför de gör det och vad det betyder för dem att inte vara en del av folkbildningen och det lokala engagemanget. Tidigare forskning har visat att människor med mindre resurser oftare än andra står utanför civilsamhället, vilket skulle kunna vara fallet även i Kronoby (Svedberg, 2022). Men intervjuerna med de intervjupersoner vi mött och som är engagerade i det lokala civilsamhället tyder inte på det eftersom de lever under mycket skiftande omständigheter. Vilka som deltar i eller står utanför det lokala engagemanget kan förmodligen snarare förklaras av de sociala mekanismer som reglerar vilka som inkluderas i de täta gemenskaper som präglar Kronoby socken där släktskap och vänskap binder människor samman i generationer.

5 Folkbildning i skogsbygd

I detta kapitel ska vi resonera om folkbildningens betydelser för lokalsamhället på en landsbygd som präglas av skog och skogsnäring. Studien tar sin utgångspunkt i en utvald ort – Stigby – i den norra delen av region Skogslandet, men vi studerar även närområdet i våra intervjuer. I norra Skogslandet finns folkbildning i form av Skogslandets folkhögskola som ligger i det närliggande samhället Tallby. Det finns även flera verksamma studieförbund i Skogslandet. I studien ingår det ett studieförbund som har sitt kontor lokaliserat i tätorten som vi kallar för Blomby i norra Skogslandet. Som kompletterande material om hur studieförbund verkar i regionen har tre andra studieförbundsanställda verksamma i andra delar av regionen också intervjuats. På samma sätt som i kapitel 4 om folkbildning i Jordbrukslandet tar vi upp folkhögskolan och studieförbunden var för sig i texten nedan för att sedan resonera om dem tillsammans.

OM STIGBY I ÄLVSTA KOMMUN

Orten Stigby har haft en stadigt minskande befolkning sedan 1960-talet, då närmare 500 personer bodde där. År 2015 förlorade denna ort sin status som tätort i och med att befolkningen då understeg 200 personer, och har därefter klassats som en småort. Vid årsskiftet 2020/2021 uppgick befolkningen till 122 personer. Stigbys yta består av 71 hektar och på denna ort har det tidigare funnits såväl bankkontor som en fabrik för spånskivetillverkning. Bankkontoret är numera nedlagt och fabriken har flyttat sin verksamhet.

Stigby är belägen i en kommun som i Sveriges Kommuner och Regioners (SKR) kommungruppsindelning definieras som en landsbygdskommun. Vi kallar den Älvsta. Kommunen är stor till ytan; drygt 4000 km² med ett invånarantal år 2020 på drygt 11500 personer, varav cirka 4200 bodde i centralorten. Kommunen omfattar många småorter och byar. På grund av kommunens storlek är det långa avstånd från vissa småorter till centralorten.

Älvsta har under lång tid präglats av utflyttning och befolkningsminskning. En konsekvens av detta är att kommunen präglas av en åldrande befolkning, med en minskande andel invånare i de yngre åldersgrupperna. En utvecklingstrend som beskrivs i intervjuer och samtal med boende i området, och som har bäring på deltagande i civilsamhället och folkbildning, är att fastboende har ersatts av fritidsboende, varav vissa från andra länder.

Hela denna region präglas av skog och skogsbruk. Skogsbruket och pappers- och massaindustrin har en lång och stark tradition i regionen och många i regionen har haft sin utkomst från skogen fram till att skogsnäringen blev högt mekaniserad. Det finns även många mindre skogsägare och en levande tradition av jakt och fiske. Turismsektorn är också viktig för regionen, med turism kopplad till skog och friluftsliv såsom vandring, kanot, fiske och jakt, samt skidåkning under vintersäsongen. Skidanläggningar betyder arbetstillfällen för lokalbefolkningen och särskilt för lokala entreprenörer.

Att norra Skogslandet präglats av utflyttning under en lång tidsperiod har fört med sig att elevunderlaget till skolor sjunkit och att skolor har lagts ner. Till viss del, och periodvis, har skolor drivits vidare genom engagemang från föräldrar och ideella organisationer i det lokala civilsamhället. Men även om lokala krafter drivit skolor vidare när de varit nedläggningshotade har ett alltför litet elevunderlag inneburit att lokala skolor över tid lagts ner.

I intervjuerna beskrevs en tradition av ett starkt civilsamhälle i bygden där lokalbefolkningen är vana att ordna saker själva, bland annat på grund av det stora avståndet till kommunens centralort. Vissa menade dock att beredskapen att ta egna initiativ skiljer sig mellan de olika byarna i trakten, dessutom uttrycktes det en farhåga för att denna tradition håller på att brytas genom att unga flyttar från bygden och att de har andra intressen än vad som erbjuds av föreningslivet. Att bygden präglats av en minskande befolkning har inneburit ett vikande underlag för såväl studieförbundens verksamheter som för övrigt föreningsmedlemskap, vilket bland annat fört med sig att många idrottsföreningar har försvunnit över tid.

I norra Skogslandet finns en folkhögskola med tre filialer i andra kommuner i samma län. När det gäller förekomsten av studieförbund i regionen har sju av tio studieförbund en organisation, där närmaste kontor som ansvarar för verksamheten är belägen i länets residensstad. Tre av studieförbunden har etablerat lokalkontor utanför residensstaden, framför allt i Älvstas centralort. I vår studie ingår ABF, som har kontor i kommunens centralort samt i en mindre tätort cirka åtta mil från centralorten, i närheten av Stigby.

Studieförbundet Vuxenskolan har ett kontor i kommunens centralort samt i en angränsande kommun.

Då det framför allt är ABF som finns närvarande i den bygd som vi studerar är det i första hand detta studieförbunds lokala verksamhet som beskrivs i detta kapitel. Vi har dock även intervjuat företrädare för Studieförbundet Vuxenskolan, då det är det andra studieförbundet som har en betydande verksamhet på landsbygden och vars medlemsorganisationer till stor del är den typ av landsbygdsorganisationer som vi finner i regionen. Vi återkommer till studieförbunden i texten nedan, men startar i en beskrivning av den folkhögskola som sedan början av 1960-talet driver verksamhet i norra Skogslandet.

SKOGLANDETS FOLKHÖGSKOLA

Skogslandets folkhögskola är belägen i Tallby med drygt 200 bofasta invånare, cirka fyra mil från kommunens centralort. Den geografiska kontext som folkhögskolan är ”inbäddad” i (jfr Granovetter, 1985) ger förutsättningar, förväntningar, möjligheter och hinder för dess verksamhet. Folkhögskolan ligger i en naturskön del av norra Skogslandet. Det är också en bygd med ett starkt kulturarv. Folkhögskolans särskilda kurser bygger på denna tillgång till natur och kultur, och idéer om att värna såväl natur- som kulturarvet. Kursutbudet syftar även till att bidra till turismsektorn i norra Skogslandet, vilken av naturliga skäl är kopplad just till naturupplevelser och kulturarv. Kopplingen till den lokala miljön har förstärkts under senare år i och med att kursutbudet har förändrats. Folkhögskolan är genom detta en aktör i lokal och regional utveckling och ingår, såväl lokalt som regionalt, i nätverk av offentliga, privata och ideella aktörer.

Folkhögskolan startade 1962 och är således, med folkhögskolemått mätt, inte särskilt gammal. Den är regiondriven och en av fem regiondrivna folkhögskolor i samma län. År 2022 var folkhögskolan därigenom en av Sveriges då 42 regionägda folkhögskolor, medan övriga 113 folkhögskolor drevs av ideella organisationer (Folkbildningsrådet, 2023b). Folkhögskolan hyr sina lokaler av kommunen.

Vid tillkomsten var folkhögskolan en del av vad man kallade för ”skolbyn” på orten, som förutom folkhögskolan bestod av en kommunal grundskola och en skogsbruksskola (landstingsdriven). En bakomliggande idé var att de olika skolorna, trots olika skolformer, skulle samverka kring lokaler och personal. Med tiden avtog samverkan, skogsbruksskolan som utbildade i manuell huggning lades ner i samband med att skogsbruket blev alltmer mekaniserat.

Grundskolans låg- och mellanstadium finns kvar i angränsande byggnader, medan högstadiet, som delvis fanns i samma lokaler som folkhögskolan, har lagts ner. I viss mån finns samverkan kvar på så sätt att eleverna i grundskolan äter lunch i folkhögskolans matsal. Detta arrangemang innebär att folkhögskolan kan ha en större personalstyrka i köket än vad som annars varit möjligt. Matsserveringen för låg- och mellanstadiet är ett samarbete med kommunen. Även gymnastiksalen delas mellan grundskolan och folkhögskolan. Gymnastiksalen används även för att erbjuda fritidsaktiviteter för elever i grundskolan under ett par kvällar i veckan. Dessa fritidsaktiviteter är inte kopplade till folkhögskolan på annat sätt än att den drivs i samma lokaler, de drivs av en lokal fotbollsförening på uppdrag av den kommunala förvaltningen (som även äger lokalerna).

På Skogslandets folkhögskola i Tallby kan deltagarna äta i matsalen och bo på internat, där det finns 44 bäddar. Folkhögskolan har tre filialer i andra kommuner i länet. Vid dessa filialer erbjuds inte boende på internat. Skogslandets folkhögskola ger både allmänna och särskilda kurser, på plats eller på distans. Kurserna är framför allt inriktade mot skog, natur och turism, och har en tydlig regional förankring. Det erbjuds även en vård- och omsorgsutbildning.

Allmänna kurser som syftar till att läsa in grundskole- eller gymnasiebehörighet finns vid folkhögskolan och dess filialer. På två av platserna går det att läsa allmän kurs med inriktning mot fotboll. Denna utbildning är ett samarbete mellan Skogslandets folkhögskola och en lokal fotbollsförening. Andra kurser som ges är Studiemotiverande folkhögskolekurs (SMF) som vänder sig till personer som är mellan 16 och 25 år, som är arbetsökande och som saknar slutbetyg från grund- eller gymnasieskola. En annan typ av kurs är Collegeåret som är ett förberedande år inför studier på högskolenivå. Collegeåret beskrivs som en möjlighet att testa och se vad högskolestudier innebär och ger deltagarna möjlighet att få en uppfattning om studierna passar dem. Collegeåret är ett samarbete mellan det närliggande universitetet och regionens folkhögskolor, samt vissa av kommunernas vuxenutbildningar.⁸ Vissa kurser läses heltid på plats på folkhögskolan eller vid någon av filialerna, medan andra kurser ges som distansundervisning men kan innehålla vissa praktiska moment som ges på plats.

⁸ Kursen kombinerar studier av gymnasiegemensamma ämnen på en folkhögskola med högskolestudier, 50 procent läses vid folkhögskolan parallellt med 50 procent vid universitetet.

I intervjun med Skogslandets folkhögskolas rektor framkom att folkhögskolan har en stor frihet i att utforma de så kallade särskilda kurserna så länge som de utgår från statens fyra syften med stödet till folkbildningen. Rektorn menade också att de har en stor frihet i hur de kan organisera undervisningen, vilket hon menar skiljer sig från den kommunala skolan. Möjlighet till flexibilitet lyftes fram som något positivt, vilket även har gett möjlighet till att stärka den lokala kopplingen till norra Skogslandet, vilket vi återkommer till nedan.

Enligt rektorn bor de flesta av folkhögskolans lärare i omkringliggande orter och städer. Personalen i restaurangen, den administrativa personalen och vaktmästare bor i Tallby och i närliggande byar. Folkhögskolan utgör på detta sätt en viktig arbetsgivare och arbetsplats för lokalsamhället och regionen.

Deltagarna på de allmänna kurserna kommer framför allt från det geografiska området omkring folkhögskolan och dess filialer. Deltagarna på de särskilda kurserna kommer däremot från olika delar av landet. Deltagarna skiljer sig åt i ålder, socioekonomiskt, mål med studierna och följaktligen i förväntningar på folkhögskolan. Vid tiden för studien var det cirka 80 deltagare på kurser på folkhögskolan i Tallby samt drygt 70 deltagare vid filialerna. Den största delen av deltagarna på de särskilda kurserna är i åldersspannet 30–45 år. Deltagare som kommer från andra orter bor i allmänhet på folkhögskolans internat, men vissa ordnar annat boende i lokalsamhället.

FOLKHÖGSKOLAN I RELATION TILL LOKALSAMHÄLLET

För folkhögskolan utgörs lokalsamhället av orten Tallby, där folkhögskolan är belägen, och av närliggande byar. I relation till befolkningen utgör folkhögskolans deltagare ett betydande tillskott av människor i bygden. Därtill finns de anställda på skolan som bor på olika orter i geografisk närhet till folkhögskolan. Läger man samman de verksamheter som bedrivs och byggnaderna som även används för andra aktiviteter (såsom för fritidsverksamhet och föreningsmöten), utgör folkhögskolan en viktig del av lokalsamhället.

Folkhögskolan har också betydelse för det lokala serviceutbudet. I Tallby finns en Coop-butik där deltagarna på folkhögskolan handlar. Coop-butiken skulle troligtvis ha svårt att överleva på denna plats utan denna kundkrets. Folkhögskolan gör även inköp till sin restaurang från Coop. Beroendet beskrivs dock som ömsesidigt, det vill säga Coop är också viktigt för folkhögskolan. Utan den lokala butiken skulle de som bor på internatet ha långt till närmaste butik, även om ett visst utbud av mat finns på den närmaste bensinmacken dit

det är gångavstånd. För macken utgör folkhögskoledeltagarna också en del av kundunderlaget.

En annan lokal service är biblioteket som folkhögskolan driver och som även lokalbefolkningen använder. Folkhögskolan fick ta över det tidigare kommunala biblioteket och man driver det i samarbete med kommunen. Förutom utlåning av böcker anordnas vissa aktiviteter, till exempel utställningar. Dessa aktiviteter kunde dock inte drivas under covid-19-pandemin (vid tiden för studien gällde fortfarande restriktioner på grund av pandemin).

Rektorn på folkhögskolan berättade:

Och tanken var innan pandemin att vi skulle försöka ha lite aktiviteter på biblioteket då, för byborna. Som till exempel det kan vara små sammankomster för att träffas ... Och vi har haft lite utställningar, nu är det inte så många som kommer men man får väl inte ge upp så fort utan ... Vi får väl se hur vi når ut till de som bor här.

Deltagare på folkhögskolan kan bidra på olika sätt till lokalsamhället. En intervjuad deltagare berättade om ett, vid tiden för studien, pågående projekt om biologisk mångfald som några av deltagarna sysslar med på sin fritid. Tanken med projektet beskrivs som att ”bygga broar” till grundskolan. För projektet har de efterfrågat ”donationer” av material från lokalbor för att använda till odlingar. Projektet visar på en önskan att bidra till lokalsamhället, det var dock ännu i sin linda när studien genomfördes.

[...] Och sen så kommer det variera med vilken klass, vilket intresse klassen har, hur mycket tid vi har. Och vi gör så mycket vi hinner och vill. För det är egentligen helt frivilligt. Men där har vi tänkt att försöka bygga broar med småskolan där, och försöka engagera dem. För de är ändå här och äter lunch med oss. Och sen så att man hjälps åt då. Och det kan växa.

Med utgångspunkt i en vidare geografisk kontext, och med grund i den minskande befolkningen i denna bygd, framkom i flera intervjuer att folkhögskolan har betydelse på så sätt att den ger möjlighet till, eller inger hopp om, att deltagare ska stanna och bosätta sig i Skogslandet. Detta har dock skett mer som undantag än regel. I intervjuer nämndes att ett fåtal personer fått arbete och bosatt sig i trakten. Bristen på lokala arbetstillfällen och att turismnäringen framför allt erbjuder säsongsarbeten beskrevs som hinder för att deltagare ska kunna stanna i bygden på längre sikt. Rektorn tog upp nya kurser som har ett större fokus på natur och kultur i regionen som en möjlighet; att en ökad kännedom och kunskap om vad Skogslandet har att erbjuda också ska locka

deltagare att stanna. Utflyttningen från bygden och önskan om att trenden ska vända, där varje inflyttad är ett positivt tillskott, är en fråga som återkom i intervjuerna och som återspeglar ett engagemang för bygdens överlevnad och utveckling, men samtidigt en oro för en fortsatt befolkningsminskning.

I vissa av folkhögskolans kurser finns ett samarbete med det lokala civilsamhället. Tidigare nämndes allmän kurs med fotbollsriktning som innebär ett samarbete med den lokala fotbollsföreningen. En kurs med fokus på natur och kultur hade samarbete med en förening som sköter om en fåbod i trakten. Det beskrevs finnas ett intresse för att vara med att värna och utveckla fåbodkulturen bland annat genom studiebesök och praktikplatser.

Folkhögskolan har vissa sommarkurser då man gör studiebesök på hembygdsföreningar, till exempel de som har servering under sommaren, både för att visa deltagare vilken verksamhet som finns i bygden, och för att stödja de lokala hembygdsföreningarna.

Folkhögskolan är även medlem i en lokal ekonomisk förening vars syfte är att bevara och utveckla den lokala bygden, bland annat genom att utveckla turismen men också genom att bygga gemenskapen i bygden. Föreningen sprider information om vad som händer i bygden och är med och arrangerar exempelvis valborgsfirande och loppmarknader.

De intervjuade deltagarna på folkhögskolan hade ingen kännedom om, och inte kontakter med, det lokala föreningslivet. Någon deltagare menade att denna möjlighet finns om man så önskar. Rektorn tog emellertid upp att folkhögskolan knyter vissa kontakter med det lokala föreningslivet, i de kurser där det finns ett samarbete med lokala föreningar. Bygdegårdsföreningen har till exempel fått hjälp av deltagare på en kurs att lägga ut spångar på en vandringsled. I andra kurser skapas kontakter med de föreningar som arbetar med att bevara och utveckla fåbodkulturen, vilket nämnts ovan.

FOLKHÖGSKOLAN SOM EN DEL I REGIONAL UTVECKLING

Att folkhögskolan är belägen i ett skogslän och att skog och natur är resurser som används för skolans kursutbud har gjort att det skogliga under lång tid utgjort en viktig profil och identitet för skolan. Samtidigt menade intervju personer att folkhögskolans lokalt förankrade identitet behöver förstärkas. Genom sina kurser kan emellertid folkhögskolan bidra till att personer utbildas som kan anställas av besöksnäringen. Att folkhögskolan har denna roll för besöksnäringen styr utvecklingen av nya kurser. Besöksnäringen är ett viktigt utvecklingsområde för hela regionen och den har en tydlig koppling

till skogen. Att tydliggöra och förstärka skolans profil går även i linje med den folkhögskolestrategi som tagits fram av regionens förvaltning.

Ett exempel som togs upp på en relativt ny kurs var *Dokumentation NN* som folkhögskolan gav för första gången under hösten 2020 och sedan under våren 2021.⁹ Den har en tydlig regional förankring och syftar till att producera en bok. På folkhögskolans hemsida beskrivs den bok på 300 sidor som skrevs under den första kursen, med reportage om folk i bygden, kulturhistoria, sägner, skogen, jakt och fiske, sällsynta blommor och naturliv och annat. Ett annat exempel på folkhögskolans regionala förankring är att man fått förfrågan om att sommartid driva en hembygdsgård. Folkhögskolan hade vid studiens genomförande inte ännu tagit ställning till den förfrågan.

Folkhögskolan är vidare en del av ett projekt som drivs i samverkan mellan en rad lokala aktörer såsom museum, universitet, studieförbund och kommuner. Kopplat till projektet är en skogsguideutbildning med kulturhistorisk inriktning. Projektet utgör en del i ett arbete som bedrivits sedan 2018 med att göra delar av skogen till världsarv. Projektet finansieras bland annat av EU-medel. Folkhögskolan fungerar på detta sätt som en aktör i ett nätverk som utgörs av civilsamhälle, kommuner och myndigheter, inklusive universitet, som arbetar för att både bevara och utveckla det regionala kulturarvet.

Att värna om natur och lokal kultur går hand i hand med en önskan om att utveckla besöksnäringen i regionen. I folkhögskolans turismutbildning finns en ambition att i högre grad rikta folkhögskolans verksamhet mot besöksnäringens behov av utbildad arbetskraft. Tidigare har turismutbildningen haft en koppling till norra Sverige vilket gjort att deltagare som har haft praktikplatser inom besöksnäringen i regionen sedan har sökt jobb längre norrut i Sverige. Med nystartade kurser finns ambitionen att bidra till kännedom och utveckling av besöksnäringen i regionen, i samarbete med regionala och lokala, offentliga och privata aktörer. I intervjun beskrev rektorn vid folkhögskolan satsningen på följande sätt:

Och som nu till exempel, vi håller på att planera för en ny kursstart i februari som handlar om besöksnäringen, som vi ska rikta mot besöksnäringen i NN främst. [...] För att kunna tillgodose och ... det som NN behöver kanske för att utvecklas ännu mer. Och det har mottagits väldigt positivt från alla som jag har pratat med och de tycker att det är bra för vi har haft en turistutbildning förut som nu slutar nu till jul och den har väl varit mer i norra Sverige. Och vi tycker att NN är väl det vi vill satsa på.

9 Namnet skrivs inte ut då vi avidentifierat samtliga platser för våra studier.

Satsningen är dock inte helt ny eftersom det finns exempel på tidigare utbildningar inom turism som startats eftersom det funnits efterfrågan på utbildad personal från aktörer inom turistnäringen i regionen.

En förhoppning som finns på folkhögskolan, och som berördes tidigare, är att deltagare ska stanna och bosätta sig i trakten. Av de intervjuade deltagarna var det en person som planerade att stanna och det var samma person som skaffat vänner på orten. Övriga i gruppintervjun sa att de gärna återkommer på besök eller har ett fritidshus i trakten, men de hade inga tankar om att bosätta sig i trakten.

Sammanfattningsvis bidrar folkhögskolan på olika sätt såväl till lokalsamhället som till regionen. Skogslandets folkhögskola utgör en betydande arbetsplats och ett tillskott till befolkningen, vilket gör det möjligt att upprätthålla lokal service i form av en dagligvarubutik. Folkhögskolan erbjuder lokala utbildningsmöjligheter och kompetenshöjning samt kan bidra med lokal arbetskraft, framför allt till besöksnäringen.

Att folkhögskolan ska bidra till en mer permanent befolkningsökning i en region som präglas av utflyttning framstår mer som en förhoppning än som något som sker i praktiken. Det ges få exempel på deltagare som kommer från platser utanför regionen och som stannar i Skogslandet efter utbildningen. Samtidigt ger folkhögskolan ett stadigt inflöde av nya personer som även om de inte bosätter sig i trakten kan bidra till besöksnäringen genom att återkomma som turister.

FOLKHÖGSKOLA PÅ LANDSBYGDEN – BETYDELSEN FÖR DELTAGARNA

Ovan har vi beskrivit den tillgång som folkhögskolan innebär i en skogsbygd, men i intervjuerna uttrycks även utmaningar med att vara lokaliserad till denna typ av landsbygd.

Bristen på infrastruktur som bussförbindelser eller annan kollektivtrafik är en av de utmaningar som återkommer i intervjuer. Denna brist drabbar främst de allmänna kurserna när deltagarna behöver resa till skolan med buss. En gles turlista innebär att det är svårt för deltagare som bor i närliggande tätorter att pendla till folkhögskolan med buss. Det innebär också att tider för undervisningens start på morgonen måste anpassas till busstider. Glesa bussförbindelser påverkar även deltagare som bor på internatet. En deltagare tog upp att det krävs att de planerar med hänsyn till busstider om de vill resa bort under en helg och inte har tillgång till egen bil. Rektorn konstaterade att infrastrukturen

påverkar hur många deltagare som söker sig till folkhögskolan och att folkhögskolor som ligger mer tätortsnära med bättre kommunikationer får fler deltagare. Det gäller särskilt deltagare i studieförberedande och allmänna kurser.

Landsbygden kan kännas ovan för deltagare som kommer från större orter och städer. En deltagare beskrev det som något av en chock inledningsvis att lämna familj och vänner i en större stad och flytta till en liten ort med skogen nära inpå. Samtidigt är kursutbudet, som vi beskrivit ovan, nära kopplat till skog och landsbygd och de deltagare som söker de särskilda kurserna har gjort ett aktivt val att söka sig till en folkhögskola på landsbygden. En intervjuperson talade om fördelen med att bo och studera i "rätt miljö" för den utbildning som de deltar i. Intervjupersonen menade även att det är en fördel och en bra studiemiljö då det inte finns så mycket som distraherar här jämfört med i stadslivet. Att platsen dessutom är vacker anses ge ro att studera. Flera deltagare talade även om möjligheten som landsbygden och skogen ger till att "lära känna sig själv", utan de störningsmoment som finns i en stad. Deltagarna diskuterade enkelheten som kommer av att bo i Tallby med dess lägre tempo, lägre prestationskrav och att det är enklare att vara den man är, jämfört med att bo i en storstad. En nackdel som en intervjuperson tog upp är avståndet till annan service än den ovan nämnda Coop-butiken. Till exempel finns den närmaste vegetariska restaurangen sju mil bort (bortsett från att folkhögskolans restaurang alltid serverar ett vegetariskt alternativ).

De intervjuade deltagarna talade om relationen till lokalborna på ett något dubbeltydigt sätt. Det finns en övergripande positiv inställning bland lokalborna till att folkhögskolan drar folk och ger liv till bygden. Deltagarna känner sig välkomna och beskrev det som att personer i närområdet är trevliga och glada. Man hälsar när man möts. I gruppintervjun med deltagarna tog en av dem upp att han träffar lokalbor på gymmet, en annan hade hund och kom därigenom i kontakt med andra hundägare. Några mer utvecklade kontakter tycks emellertid vara ovanligt. Det var endast en deltagare i gruppintervjun som berättade att hon blivit vän med lokalbor. I gruppintervjun resonerade man även om att bristen på lokala arbetstillfällen innebär att många lokalbor pendlar till arbeten på andra orter, vilket innebär att man inte möts under dagtid. Folkhögskolans roll som social mötesplats mellan deltagare och invånare i lokalsamhället framstår därigenom som begränsad.

I flera intervjuer menade man att det finns en risk att folkhögskolan kan bli en isolerad oas, ett slags samhälle i samhället. De deltagare som läser kurser som till största delen ges på distans vistas endast korta perioder på folk-

högskolan, medan de deltagare som bor på internatet och läser tillsammans, inte minst de kurser som utgörs av mycket fältarbete i skog och mark, gärna bildar en sammanhållen grupp som därigenom inte har behov av att knyta kontakt med lokalbor.

Deltagarna menade även att de boende på internatet ”*blir som en familj*”. Folkhögskolan kan på detta sätt bli en social mötesplats för deltagare som kommer från olika platser och skiljer sig åt i ålder och bakgrund till studierna. Mötesplatsen för dessa deltagare är den landsbygd som Skogslandet erbjuder.

FOLKHÖGSKOLAN SOM LOKAL OFFENTLIGHET

Trots vissa begränsningar i kontakterna mellan deltagare och den lokala befolkningen utgör Skogslandets folkhögskola, på ett liknande sätt som Jordbrukslandets folkhögskola, en lokal offentlighet, med sin tydliga närvaro på en relativt liten ort. Lokalerna som folkhögskolan förfogar över (och som ägs av kommunen) är delvis öppna för allmänheten, och fyller funktioner för det lokala civilsamhället och kommunens egna verksamheter. Det finns en ambition att folkhögskolan ska vara öppen för lokalbefolkningen och bidra med en infrastruktur för kultur och kulturkonsumtion. Det bibliotek som finns på folkhögskolan i Tallby är exempelvis öppet för lokalbefolkningen och där anordnas kulturevenemang i samarbete med Älvsta kommun.¹⁰ Folkhögskolan har funnits under en längre tid i Tallby och dess plats i lokalsamhället framstår därför som självklar.

Som vi beskrev ovan finns det förhoppningar om att folkhögskolan även ska kunna bidra till att personer stannar i bygden. Folkhögskolan och dess deltagare bidrar till att upprätthålla lokal service i form av ett bibliotek och en matbutik. Deltagarna interagerar till viss del med det lokala civilsamhället, dels som en del av en utbildning, dels utifrån egna intressen. Samtidigt innebär distansundervisning, fältundervisning i skog och natur samt internatboendet att det skapas grupper internt på folkhögskolan vilket gör att den, liksom Jordbrukslandets folkhögskola, kan uppfattas som en avskild del i lokalsamhället.

STUDIEFÖRBUND VERKSAMMA I SKOGSLANDET

Det finns fyra ABF-kontor i norra Skogslandet, varav tre i centralorter för respektive kommun. Det fjärde är kontoret i orten Blomby, cirka åtta mil från

¹⁰ När studien genomfördes gällde fortfarande restriktioner på grund av covid-19-pandemin vilket innebar att inga evenemang hade genomförts sedan pandemins start.

kommunens centralort. Detta kontor är det nordligaste studieförbunds-kontoret i länet. Under 2020 fanns drygt 400 invånare i Blomby. Denna ort fungerade som centralort i en tidigare kommunindelning. Här finns viss service i form av ett lokalt kommunkontor där det även finns ett bibliotek, som bland annat inhyser studieförbundet ABF. I ortens centrum finns en matbutik, en bank samt en elektronikaffär. Även denna ort karaktäriseras av utflyttning, där tidigare samhällsservice i form av arbetsförmedling och försäkringskassa tidigare fanns representerade, men inte längre finns kvar.

Vid lokalkontoret i Blomby finns en verksamhetssamordnare anställd. ABF:s kursutbud i Skogslandet som helhet har en bredd och omfattar mer allmänna kunskaper såsom till exempel föreningsteknik. Andra teman är språk, datorkunskap samt, framför allt, olika former av hantverk och handarbeten, till exempel stickning och luffarslöjd.¹¹

STUDIEFÖRBUNDENS NÄRVARO PÅ LANDSBYGDEN

Åh, vi vill ha akvarellkurs här, då ser jag till att jag gör allt för att kunna starta det. Men det är lättare att göra det centralt.

Citatet ovan kommer från en verksamhetsutvecklare på ABF i kommunen Sjösta som resonerade om frågan om studieförbundens närvaro på landsbygden. Med ”här” åsyftas ett mindre samhälle utanför kommunens centralort, men inte på samma avstånd som den mer utpräglade skogsbygden i norra delen av länet, som vi beskrivit tidigare. Det hon talade om är att det är enklast att erbjuda verksamhet i kommunens centralort där också studieförbundet har en egen lokal. När intervjun fortsatte gav hon exempel på att det många gånger är lättare för studieförbunden att bedriva verksamhet i länets residensstad, än i landsbygdskommunernas mindre centralorter. Studiecirklar kräver en viss kritisk massa som har liknande intressen för att de ska gå att genomföra. Det kan därför vara lite mer av en kamp att hitta ett passande cirkelutbud som attraherar tillräckligt många just ”här”, på de mindre orterna, något som återkommer i intervjuerna. Samtidigt verkar också beslutet att ha lokalkontor med personal utanför residensstaden förpliktiga

11 Underlaget för detta empiriska avsnitt är kompletterat med intervjuer med verksamhetssamordnare och -utvecklare vid studieförbund som verksamma på andra orter i samma län. Med detta underlag kan vi relatera enskilda verksamhetsutvecklare och verksamhetssamordnarens beskrivningar av situationen i de norra delarna av länet till beskrivningar av ABF:s och Vuxenskolans folkbildningsarbete i andra delar av länets landsbygd, för att se vad som är liknande eller avvikande.

till att fortsätta att arbeta för att studieförbunden ska vara relevanta även på dessa orter.

Studieförbundens verksamhet påverkas i hög grad av den lokala åldersstrukturen. I norra Skogslandet verkar studieförbunden i en region med många äldre invånare och färre i de yngre åldersgrupperna. Åldersprofilen, i kombination med ABF:s ändamålsparagraf som anger att ABF ska främja studie-, kultur- och annan bildningsverksamhet, styr vilka samarbetspartner studieförbundet främst arbetar gentemot. Detta påverkar i sin tur även efterfrågan när det gäller cirkelutbudet. Den äldre befolkningen påverkar var verksamheten genomförs. Verksamhetssamordnaren berättade att verksamheterna framför allt är lokala då presumtiva deltagare inte är så mobila:

Det blir att jag jobbar med NN [den norra delen av kommunen]. Vi har försökt att samordna med [ABF i kommunens centralort] en del kurser och cirklar men det har mycket med den höga medelåldern här uppe att göra, att de är inte ... folk är inte så mobila. [...] De har svårt att åka till [kommunens centralort] en gång i veckan för att gå en cirkel och så vidare.

Detta kan även tolkas som att studieförbundets lokala närvaro är särskilt viktig för de grupper som har svårare att ta del av studiecirkel- eller kulturutbud som erbjuds längre bort, till exempel i kommunens centralort.

Studiecirklar i Blomby har framför allt anordnats i samarbete med lokala samarbetspartner, vilket, när det gäller ABF, främst är pensionärsorganisationer. I närområdet finns fem aktiva PRO-föreningar som är samarbetspartner till ABF. Det är framför allt PRO-föreningarna som anordnar studiecirklar medan ABF bidrar med studiematerial och ersätter vissa utlägg i samband med dessa.

Den intervjuade verksamhetssamordnaren i Blomby konstaterade att det rör sig om samma typer av cirklar som återkommer år efter år och att de ofta är kopplade till hantverk och handarbeten. Det är också ofta samma personer som anordnar och deltar i studiecirklar. Verksamhetssamordnaren ser som sin roll att komma med nya idéer för studiecirklar, men pekade även på att det är en utmaning att engagera ledare för nya cirklar. Hon menade att nya verksamheter ”stupar” på bristen av ledare.

Exempel på studiecirklar som tidigare anordnats är svenska för inflyttade personer, som även kan riktas till fritidsboende i länet. Verksamhetssamordnaren beskrev att deltagarna bestod av en grupp personer från olika europeiska länder och att denna typ av verksamhet är något som också förekommer

i andra delar av länet. Dessa typer av cirklar kan ses som ett uttryck för det intresse som finns i regionen för att skapa förutsättningar för nya invånare.

Det har även funnits förslag på cirklar som inte blivit av utan ”runnit ut i sanden”. Ett sådant exempel är en studiecirkel i svenska riktad mot utländska fotbollsspelare som har kontrakt med en lokal fotbollsförening och därigenom bor i trakten. Bristande intresse och svårt att hitta passande tider angavs som orsaker till att den inte blev av.

I Blomby innebär lokaliseringen av ABF:s kontor till det lokala biblioteket möjligheter till samarbeten med den kommunala förvaltningen när det gäller kulturevenemang. Verksamhetssamordnaren beskrev detta på följande sätt:

Det kan vara om vi har haft något kulturarrangemang där det är ett författarbesök till exempel, som jag här uppe har ordnat med biblioteket som också finns här uppe. Så kanske biblioteket Älvsta och ABF i Älvsta har samkört, att vi har kört två dagar samma författare. Så lite samarbete har vi i alla fall inom kommunen.

I intervjun i Blomby diskuterades både för- och nackdelar med att vara ett studieförbund på landsbygden samt de speciella förutsättningar som finns på landsbygden i Skogslandet. Ett par fördelar som verksamhetssamordnaren lyfte fram är att det finns en närhet mellan människor och att det finns många personliga kontakter, till exempel med personer som driver olika typer av verksamheter. Det innebär även att det är korta informationsvägar och att tröskeln är låg när det gäller att ge förslag på studiecirklar:

Det händer att vi springer ihop på Konsum och de kommer med förslag eller idéer och man har en insyn i deras verksamhet på ett helt annat sätt tror jag. Man vet vad de gör.

Även en intervjuad tjänsteperson i Älvsta tog upp betydelsen av närheten mellan människor i kommunen, trots att det är en geografiskt stor kommun;

En nackdel med att driva verksamhet på landsbygden är dock att det blir ett begränsat utbud av studiecirklar: *”Att jag är lite beroende av att PRO-föreningarna kör sina cirklar. Eller att de nappar på mina idéer då förstås”.*

I intervjuer med verksamhetsutvecklare och verksamhetssamordnare i andra delar av Skogslandet beskrevs det som positivt att finnas på plats, att utgå från platsens eller bygdens förutsättningar och fånga idéer som kommer upp lokalt. Samt, att ha en känsla för hur dessa idéer kan realiseras i den kontext de befinner sig. Till stor del handlade det om att vara tillgänglig när någon söker en kanal för att förverkliga en idé:

Om det kommer någon som är bra på någonting, kommer hit och säger att "Jag skulle vilja ha kurser i någonting". Och [då] provar jag annonsera och så här, och ser om det går att få i gång, om det finns ett intresse.

Åldersstrukturen i norra Skogslandet, med en åldrande befolkning – eller som en intervjuperson uttryckte det en "fullvuxen befolkning" – och färre unga invånare, återkommer i intervjuerna. Verksamhetssamordnaren i Blomby tog upp att det är en utmaning att locka yngre personer, vilket i detta sammanhang avser åldersspannet 40–50 år. Idéer på cirklar finns, men de har blivit uppskjutna på grund av pandemin:

Det kommer lite då och då idéer om kurser som kan locka de yngre. Så jag hoppas efter pandemin här nu om det någonsin blir efter pandemin. Så ska vi kunna ... Jag vet biodling är det flera som har frågat efter. Rovdjursspårning. Det är mycket natur och djur och så vidare som är intressen här uppe. Så det är väl bara att fortsätta att försöka få till för det ... Ja, kurser som tilltalar de i 40–50...

Hon konstaterar dock vidare att även PRO-föreningarna har problem att engagera nya medlemmar: "De som går i pension nu känner sig inte tillräckligt gamla för att gå med i PRO säger de". Det behöver därför även anordnas studiecirklar som kan tilltala "yngre pensionärer".

Åldersstrukturen i norra Skogslandet beskrivs alltså sätta ramarna för vad som är möjligt för studieförbundet att göra, eftersom fokus i dessa områden i första hand är att hitta ett utbud som attraherar äldre. Detta gäller även delvis i liknande mindre orter i regionen, men på vissa orter kan de äldre deltagarna kompletteras med en nyare målgrupp. ABF-kollegan på ett mindre lokalkontor i en annan kommun beskriver hur invandrarföreningar har öppnat upp för nya verksamheter hos ABF:

Vi kan ta alla asylföreningar [...] Vi har 14 kvinnor från Syrien här i rummet bredvid som träffas en gång i veckan. Och så har de svenska, de har samhällskunskap och de har haft datakurs och så där.

Andra möjliga samarbetspartner för ABF är lokala bygde- och hembygdsföreningar, men även dessa har svårt att få in nya medlemmar och har därför begränsade aktiviteter. Verksamhetssamordnaren i Blomby konstaterar:

Det är samma sak där som överallt att det är svårt att ... föreningarna själva har svårt att få in nytt blod. Så när eldsjälarna inte orkar mer så blir det ja, det blir färre evenemang och så vidare som de orkar med. Sen kom den här pandemin återigen då som gjorde att tyvärr ännu fler tappade lusten tror jag. Det känns lite så. Men det kanske kan bli nyordning bara det lugnar ned sig med den.

Utmaningen att engagera fler deltagare handlar således inte enbart om en åldrande befolkning och det är inte heller specifikt för Skogslandet, utan det beskrivs som en del av en mer generell utveckling inom föreningslivet. Under de senaste decennierna har medlemsbaserade organisationer upplevt en nedgång i medlemsantalet, medan det ideella engagemanget förblivit stadigt men med en annan relation till organisationerna än medlemskapet. En utvecklingstrend är att långsiktigt engagemang i en förening ersätts av ideellt arbete på mer tillfällig basis och engagemang i specifika aktiviteter (Einarsson & Hvenmark, 2012). En sådan utveckling framträder också i intervjuer med personer som är aktiva i lokala civilsamhällesorganisationer i Skogslandet, där man till exempel beskriver svårigheter med att engagera nya personer för styrelsearbete, men att det samtidigt är relativt enkelt att engagera volontärer till avgränsade aktiviteter och händelser.

Verksamhetssamordnaren i Blomby framhöll också att det främst är kvinnor som deltar i studiecirklar, och hon uttryckte att det är *”svårt att få till det med karlarna”*. En förklaring till lågt deltagande bland män är att de inte heller är så engagerade i PRO-föreningarna. Studieförbundet har försökt att rikta sig till män genom att till exempel erbjuda en studiecirkel i knivslöjd. En annan förklaring till det låga deltagandet är att männen har mer *”traditionellt manliga intressen”* som till exempel jakt, fiske och motorsport, vilket utgör ett hinder då dessa områden inte faller inom ABF:s fokusområden, vilket vi återkommer till nedan.

Vid studiens genomförande beskrevs även den då pågående pandemin som ett stort hinder för studiecirkelverksamhet, men det fanns förhoppningar om att starta upp aktiviteter igen när pandemin väl är över. I intervjuer som genomförts efter pandemin beskrivs dock en viss tröghet i att komma igång med verksamheter igen, det vill säga att få människor att komma och delta. En intervjuad tjänsteperson menar att:

Ja, men en del tror jag att det handlar om pandemin; att folk fortfarande inte söker de här mötesplatserna... och kanske hittat andra sätt att... eller så har man gett upp.

Sammanfattningsvis ger ABF:s beslut att upprätthålla ett kontor bemannat med en verksamhetsutvecklare på plats i norra delen av Skogslandet förutsättningar för att bedriva viss organiserad folkbildningsverksamhet i denna landsbygd, som bland annat präglas av långa avstånd till kommunens centralort och länets residensstad. Den bild vi får är att folkbildningsverksamhet sker dels genom studiecirklar som utannonseras i studieförbundets egen regi (även

om det är i mycket liten skala), dels i form av studiecirkel och kulturarrangemang i nära samverkan med de organisationer som har en relation till just ABF. Att ABF finns på plats i bygden öppnar vidare möjligheter för aktiviteter tillsammans med kommunens verksamheter i området. Studieförbundet fyller på detta sätt en roll av att vara en lokal social mötesplats. Det fyller även en demokratisk roll som möjliggörare för samhällsengagemang och deltagande, dock i en begränsad omfattning på grund av den lokala demografiska strukturen, med många äldre som kan ha svårt att delta på grund av långa avstånd.

Samtidigt framgår i intervju materialet att Skogslandet inte kan betraktas som en enhetlig landsbygd utan att förhållanden skiljer sig åt mellan olika byar, dels beroende på folkmängd, dels beroende på om det finns personer som tar initiativ till studiecirkelverksamhet.

STUDIEFÖRBUNDEN I EN DIGITALISERAD VÄRLD

I intervjun med verksamhetssamordnaden i Blomby berättade hon om en studiecirkel i datorkunskap. Samtliga fem PRO-föreningar i trakten hade uttryckt intresse för en sådan. Verksamhetssamordaren berättade:

Jag har pratat med alla fem PRO-avdelningarna och de är överlyckliga i att de ska få en grundkurs i användandet av surfplattor och mobiltelefoner, smartphones, bara det här med bank-id och appar. [...] Det är jättemånga som känner sig väldigt, väldigt osäkra och faktiskt mång... ganska många som inte ens äger en dator. Så där är någonting som jag känner att vi verkligen kan göra en insats.

Denna studiecirkel utgjorde ett samarbete mellan ABF, den kommunala förvaltningens digitala center och Länsstyrelsen. Cirkeln blev uppskjuten på grund av covid-19-pandemin, var på gång att ges under våren 2022 men hade ännu inte kommit igång våren 2023.

På andra platser i länet sker liknande studiecirkel även i Vuxenskolans regi. Folkbildningen förefaller därmed göra väsentliga insatser för att stärka äldres kunskap om grundläggande digital teknik, vilket i förlängningen kan motverka det som benämns som ett ”digitalt utanförskap”, i takt med att myndighetskontakter i ökande grad digitaliseras. (Internetstiftelsen, 2020).

En annan sida av digitaliseringen är möjligheten att använda digitala verktyg för att nå ut med studiecirkel. Detta är inte särskilt framträdande i de intervjuer vi gjort i Blomby. I andra intervjuer är det däremot något som man lyfter som en stor möjlighet för ett stort och i vissa delar glest befolkat län som Skogslandet. En av verksamhetsutvecklarna vi intervjuat i Sjösta säger:

Vi säger så här, att jag har bara en spanskakurs som kan gå fysiskt på NN, och jag har en spanskakurs som kan gå fysiskt i [Sjösta]. Och så ser jag att det är två anmälningar i båda kommuner, grund för att starta en kurs då. Då går vi minus, minus, eftersom ledaren ska ha arvode. Och då kan man fråga dem, då frågar jag alltid dem "Skulle ni kunna tänka er en digital lösning?" "Ja, absolut", säger de. Och då blir det genast fyra. Och sen kanske jag frågar andra kommuner.

Flera verksamhetsutvecklare uttryckte att de har kunnat utvecklas mycket i sitt arbete tack vare den påtvingade digitalisering som covid-19-pandemin kom att innebära. Det lokala studieförbundskontoret har kunnat genomföra lokalt efterfrågade studiecirklar genom att erbjuda dem digitalt och samtidigt locka till sig deltagare från hela landet. Ett exempel är en studiecirkel i gethållning som gavs på distans från norra Skogslandet och som hade deltagare från olika delar av landet. Denna och andra cirklar, i exempelvis motorsågsanvändning, ges i ett slags hybridform där vissa moment eller delkurser är digitala och kan kompletteras med andra moment eller delkurser som sker på plats.

När vi frågar om framtiden uttrycker flera önskemål om att hitta bra former för att fortsätta att nyttja de digitala kursernas möjligheter. En verksamhetsutvecklare säger:

Jag tror att det digitala vill vi inte tappa, men absolut inte ersätta fysiska träffar. Men det vore väldigt kul om vi kunde ha det vi kallar för digi-fysiskt. Att man är ett gäng, sex stycken, och har spanska. Och så är det kanske en med från NN, som också vill gå spanska, som är med digitalt inne i rummet. Det vore jättekul.

Det handlar alltså delvis om att digitala distansdeltagare kan ge studieförbundet ekonomiska möjligheter att ha fysiska kurser lokalt som annars inte hade varit genomförbara. Men verksamhetsutvecklarna ser också möjligheter i och med att det ger boende i deras närområde, som har svårare att resa, möjlighet att delta:

Eller om Greta har brutit benet och inte kan komma till PRO på sin stickningscirkel, så kan hon vara med hemma och träffa sina PRO-kompisar fast hon har brutit benet. Så det öppnar väldigt mycket.

En annan intervjuperson var inne på samma spår och sa att det digitala formatet öppnat upp för att grupper som till exempel småbarnsföräldrar som bor på landsbygden kan delta, eller att digitala lösningar kan passa personer med till exempel psykisk ohälsa bättre än att behöva ta sig till en lokal och delta fysiskt.

Några av verksamhetsutvecklarna tog upp att de upplevt att de haft en roll att spela i utvecklandet av digital kunskap som möjliggör studiecirkel på distans, exempelvis:

Man tränar ledarna under tiden. Och sen så sitter jag med. För ledaren ... det blir svårt ... om man frågar en ledare som ska ha engelska, "Kan du tänka dig att ha engelska digitalt?" "Nej, gud, det där kan jag inte", det är det första. Nej är alltid lätt att säga. Och då är inte jag nöjd där, utan då säger jag att "Du kan ditt ämne, du vet vad du vill ha för material och du är van att stå och skriva på en whiteboard. Det kan du, eller hur?" "Ja", säger de. "Vad bra, då sköter jag tekniken. Så gör du ditt jobb, så fixar jag tekniken."

Samma intervjupersoner har också stöttat deltagarna att använda digital teknik:

Att Ulla [som ska delta på en studiecirkel digitalt hemifrån] kanske inte har bra internet eller har någon dator, utan man kan låna ut en sån där puck, till exempel, just för den perioden, och låna ut en dator.

Även många äldre har utvecklat sin förmåga att delta digitalt:

Jag tycker det är så fantastiskt för att de här föreningsfolket och de här äldre och sånt här, som man aldrig trodde man skulle kunna få i gång att ha digitala möten eller klara såna här rapporter digitalt och så här ... de har lärt sig så fantastiskt mycket. Just med tanke på att de inte har kunnat umgås med barnbarn annat än digitalt, och då har de haft en morot. Så att jag får den ena, ska man kalla för chock eller positiva överraskningen, efter den andra. Att de är förvånansvärt duktiga.

En intervjuperson uttryckte att digitaliseringen ger en möjlighet för invånare på landsbygden att få ett större utbud av folkbildning då "*avstånden blir enklare då*".

STUDIEFÖRBUNDENS STÖD TILL LOKALT FÖRENINGS- OCH KULTURLIV

Flera intervjupersoner beskrev bygdegårdarnas och hembygdsgårdarnas roll som nav för landsbygdens folkbildningsverksamhet. Här erbjuds kulturarrangemang, men också samlingsplatser för kollektiv lokalhistorisk forskning och dokumentation som kan generera utställningar om bygdens historia. I många landsbygdsområden är bygdegården eller hembygdsgården det enda gemensamma offentliga rummet och alltså platsen dit även lokal folkbildningsverksamhet kan förläggas. Samtidigt beskrevs studieförbundens betydelse för bygdegårdsföreningar. En intervjuad kommunal tjänsteperson

beskrev det som att studieförbunden ”*håller dem under armarna litet grand, bistår både med kunskap och med inspiration och energi*”.

Bygdegårdar och hembygdsgrändar faller organisatoriskt och historiskt inom Vuxenskolan intressesfär. På platser där Vuxenskolan är aktiv lyfts bygdegårdarna fram som centrala för landsbygdens folkbildning. Vad händer då i områden som norra Skogslandet där avståndet till Vuxenskolan har ökat och endast ABF finns kvar med kontor lokalt?

De flesta verksamhetsutvecklarna uttryckte inställningen att man inte ska rapportera verksamhet som tillhör ett annat studieförbunds medlemmar eller samverkanspartner. Men de båda verksamhetsutvecklarna inom Vuxenskolan som vi intervjuat på två olika lokalkontor menade också att verkligheten kräver viss flexibilitet. Den ena förklarade:

Men de ... när de har kulturarrangemang, då sponsrar ABF dem väldigt mycket. De får en större slant av ABF. Och då har jag sagt till dem det att bygdegårdarna har normalt sett centralt samarbete med oss, men vi kan inte konkurrera med det som ABF kan hjälpa er med på kulturarrangemang. Så att då får ni samarbeta med dem med kulturarrangemang, så kan de samarbeta med oss med cirklar och sånt, då.

Hennes kollega i norra Skogslandet menade att det är rimligt om bygdegårdarna väljer att samarbeta med det studieförbund som finns tillgänglig på platsen, det vill säga ABF när det gäller norra Skogslandet. Även om vårt intervjumaterial är begränsat så tycks det återkommande uppstå situationer då andra organisationer snarare söker samarbete med studieförbund utifrån en princip om geografisk närhet än ideologisk hemvist.

Det framstår som att studieförbundens lokala verksamhetsutvecklare och -samordnare är viktiga för att utveckla hur studieförbundens verksamheter ska vara relevanta i olika typer av lokala kontexter. Det studieförbund som har personal som utgår från ett lokalkontor i norra Skogslandet har andra förutsättningar att samarbeta i den lokala kontexten än studieförbund vars personal i huvudsak utgår från länets residensstad och som arbetar över hela regionen.

Ett hinder som lyfts fram för ABF:s lokala samarbeten är det lokala föreningslivets inriktning som inte alltid går i linje med ändamålsparagrafen i ABF:s stadgar – det vill säga att främja studie, kultur- och annan bildningsverksamhet. Det lokala föreningslivet som till stor del är inriktat mot fritidsverksamheter såsom jakt, fiske, motorsport och annan idrott faller därigenom bort som potentiella samarbetspartner enligt våra informanter. ABF

kan självklart samarbeta med PRO men inte lika självklart med andra lokala civilsamhällesorganisationer.

Några av verksamhetsutvecklarna berättade att de söker samarbeten utanför de föreningar som är knutna till de folkrörelser som det egna studieförbundet av tradition samarbetar med. En av dem tog som exempel att hon tagit kontakt med en fotoklubb och berättade:

De var så förvånade när jag ringde och frågade om de ville ha samarbete. "Ja, vad kostar det?" De tror alltid att det kostar. Jag sa "Nej, det gör inte det". "Är det någon årsavgift?" "Nej, det är ingen årsavgift." "Ja, men vad är hållhaken?" Ja, det är att er verksamhet är det ni rapporterar. Och ju mer ni rapporterar, ju mer kan vi stötta. Och ju mer vi stöttar, ju mer kan ni rapportera. Så det är win-win hela tiden.

Vi har på olika sätt frågat om vad som sätter gränser för vad som passar in som folkbildning. Informanterna har i grunden en öppen syn på detta men drar en tydlig gräns mot sport. Denna gränsdragning blir tydlig utifrån hur ABF agerar i Skogslandet:

Det kan vara någon PRO-förening eller någon som säger "Åh vi vill spela boule", och så "Ja, men det kan vi inte rapportera, vet du. För det är spel och lek och sport och sånt, det får vi inte rapportera". Det är mycket verksamhet som de faktiskt gör som vi aldrig kan rapportera.

En annan gräns definieras av flera informanter utifrån studieförbundets värdegrund. Verksamhetsutvecklare i två olika studieförbund talar om hur den demokratiska värdegrunden gör att de inte kan samarbeta med alla:

Så vi kan egentligen knyta an vilka organisationer som helst, alltså som har en demokratisk värdegrund eller synsätt. De måste dela vår värdegrund, om man säger så.

Det är grundvärderingar. Jag har aldrig stoppat någon. Men jag har det i åtanke, att alla ska vara välkomna och inga rasistiska kommentarer eller någonting sånt. Det är helt oacceptabelt. [...] Det passar inte hos oss, det är vi noga med.

I det senare citatet ryms en paradox. För att alla ska vara välkomna finns det värderingar och beteenden som är oacceptabla och inte passar i studieförbundets verksamhet. Det är samma typ av "exkludering" som görs för att samtidigt värna en inkluderande miljö som vi såg komma till uttryck i beskrivningen av folkbildningsverksamhet i Jordbrukslandet, i folkhögskolan i Stule.

Studieförbundets personal beskriver sig själva som en stödstruktur för landsbygdersna lokala civilsamhälle. I intervjuer med verksamhets-

samordnare och -utvecklare framkommer att den stora delen av folkbildningsverksamheten skapas i samverkan med det lokala civilsamhället. De betonade vikten av att ha aktiva relationer till det lokala civilsamhället för att studieförbunden ska fortsätta att vara relevanta samarbetspartners. En av verksamhetsutvecklarna talade exempelvis om vikten av att bygga upp dessa relationer som ny verksamhetsutvecklare:

Så det blir många besök och mycket bjuda på kaffe och så. Åka runt med en bullpåse och lära känna folk. Det är det första. Men i och med att jag hade, så klart, en kollega innan som jag tog över, så blir man inbjuden direkt till rätt personer. Så att det går ganska smidigt ändå.

I detta ser vi också betydelsen av överlämning när personalförändringar sker, något som inte minst är viktigt då mycket av denna typ av samarbeten bygger på personliga relationer. Vidare måste verksamhetsutvecklare löpande se till att kunskapen om studieförbundens möjliga roll hela tiden hålls levande i organisationerna de samverkar med:

Och det att de har uppfostrat alla nya som kommer hela tiden. Att de förstår att det är mig du ska vända dig till, du ska inte behöva sitta och uppfinna hjulet själv som studieorganisatör i din förening, utan det är det ABF är till för, att stötta dig i ditt arbete.

De verksamhetsutvecklare och samordnare som vi intervjuat i Skogslandet uttrycker på olika sätt ambitionen att erbjuda ett anpassat stöd, och resonerar om hur detta stöd dimensioneras efter storleken på studiecirkeln eller kulturarrangemanget. Det vill säga volymen på verksamhet som kan rapporteras avgör vilken omfattning av stöd studieförbundet kan erbjuda. Det som studieförbundet kan erbjuda för att stödja det lokala civilsamhället är exempelvis att annonsera om studiecirklar och arrangemang, att hantera anmälningar, att tillhandahålla kursmaterial, leta rätt på lämpliga cirkelledare eller att ta kostnaden för lokalhyra.

En verksamhetsutvecklare frågar föreningarna:

Vad tycker du är besvärligt? Är det lokal som är problemet? Eller vill du ha hjälp med material? Eller vill du göra allting själv med ert evenemang? Vad är det? Det gäller att hitta det där som de behöver stöd med.

Verksamhetsutvecklaren beskriver sitt jobb som att *”Man får luska reda på det i stunden”*, vad föreningen upplever som mest besvärligt och där studieförbundet kan spela en stöttande roll.

Studieförbundet erbjuder en bred meny av stöd till sin samverkanspartner. Men en enskild samverkande organisation kan inte nyttja alla stödfunktioner studieförbundet erbjuder utan behöver välja vad de prioriterar att få hjälp med. Det är i första hand praktiskt och konkret stöd som erbjuds men verksamhetsutvecklarna beskriver även hur de som studieförbund bidrar till verksamhetsutveckling: *”Det är den där förlängda armen till att deras verksamhet ska bli bättre och utvecklas”*. Ett exempel som ges på insatser som hjälper föreningarna att utvecklas är att koppla ihop föreningar som har liknande syften eller problematik, så att de kan lära av varandra.

Detta synsätt stämmer väl överens med hur studieförbunden sägs fungera som ett ”kitt” som binder ihop det lokala civilsamhället, vilket diskuterades även i jordbruksbygden – att stimulera samarrangemang när det finns flera föreningar som delar intressen, och att hålla generella utbildningar i föreningsteknik som också blir forum som kan stimulera samverkan mellan olika delar av det lokala civilsamhället.

STUDIEFÖRBUNDENS BETYDELSE FÖR LANDSBYGDEN I NORRA SKOGLANDET

Att arbeta som verksamhetssamordnare eller -utvecklare på ett studieförbund på en mindre ort innebär ofta att man är organisationens enda medarbetare på orten. När vi frågar om vad som är skillnaden mellan att jobba med folkbildning på stora och små orter, menar flera att på små orter har man inte en särskild inriktning på sitt arbete utan blir en generalist som försöker fånga upp allt som kommer i ens väg och som har potential att bli folkbildning.

”Det gäller att vara på tå och veta vad som händer i alla de här svängarna”, berättade en av de intervjuade verksamhetsutvecklarna. Hon förklarade vidare att hennes kollegor på studieförbundskontoren i städerna har bättre förutsättningar att bli experter inom olika verksamhetsområden och driva på för att etablera en viss inriktning inom folkbildningen. *”Jag är och petar i ytan på allt. Jag ska kunna allting, om man säger så.”*

De verksamhetsutvecklare som arbetar på dessa mindre kontor menade också att deras lokala närvaro är väldigt betydelsefull för att det överhuvudtaget ska finnas organiserad folkbildning på dessa platser. Ett lokalkontor innebär enligt dem att det finns en synlig plats att vända sig till och att människor i bygden känner till detta. En verksamhetsutvecklare beskrev det så här:

Det brukar komma in folk här och fråga om någonting eller höra om man kan ordna någonting, eller fråga om vi vill vara medarrangörer och vi hjälps åt med något.

En verksamhetsutvecklare från ABF som också har lokalkontor på en mindre ort sa:

Sen kan man alltid ta sin portfölj och åka ut, det fungerar säkert. Men jag tror att de tycker att det är ganska trevligt att komma upp på kontoret, och så får de en kopp kaffe, och så sitter man och pratar.

Verksamhetsutvecklaren i Vuxenskolan beskriver att det skiljer sig mellan grannkommuner hur mycket folkbildningsverksamhet man har. Hon jämför Älvsta kommun med en annan kommun i länet – Skönsta – och konstaterar att volymskillnaderna nog snarare beror just på kontorets lokalisering än på att det finns olika intresse för folkbildningsverksamhet i de två kommunerna. Hon berättade att nedstängningen av studieförbundets tidigare lokalkontor i Älvsta resulterade i att en del verksamheter valde att gå över till ABF som fortsatt fanns på plats i kommunen. Och trots att det nuvarande lokalkontoret som är beläget i Skönsta benämns som Skönsta/Älvsta sa en verksamhetsutvecklare att hennes arbete, tack vare kontorets lokalisering, främst har kommit att inriktas på verksamhet i Skönsta kommun.

Sammanfattningsvis ger intervjuerna vid hand att studieförbundets verksamhet är viktig för lokalsamhällen på landsbygden. Ett skäl till detta är att det är en utbildningsform som är tillgänglig för många, även för personer som inte har högre utbildning än grundskola och för en äldre generation som enbart har gått folkskola. Genom att erbjuda en öppen och tillåtande form av lärande kan det lokala studieförbundet bidra till utbildningsmöjligheter och att höja bildningsnivån i Skogslandet. Folkbildning kan även vara extra viktigt i områden som präglas av att befolkningen successivt blir allt äldre. Vi påminner här om att PRO är en viktig samarbetsorganisation för ABF i Älvsta vilket pekar på att just äldre är en viktig målgrupp för studiecirkelverksamheten. Samtidigt är den äldre delen av befolkningen viktig för folkbildningen generellt, och inte bara för landsbygder, då mer än 30 procent av cirkeldeltagarna i landet är 65 år eller äldre (Rutgersson & Åberg, 2020).

Ett lokalt kontor på en plats där avstånden är långa innebär att kunskap, bildning och kulturella evenemang kan erbjudas till dem som annars avstår deltagande på grund av för långa resvägar. Samtidigt blir platsens demografi oundvikligt styrande för kursutbudet och för vilka studiecirkelar som startas, och bristen på ledare för nya studiecirkelar blir ett hinder för utveckling. I

intervjuerna framkommer även att vissa studiecirklar återkommer år efter år och drivs av samma personer. Här kan vi spekulera i att det även kan finnas en risk att de relationer som utvecklats under en lång tid också kan utestänga dem som inte tillhör denna gemenskap. Det kan vara svårt för nya personer att ta sig in i etablerade lokala nätverk och svårigheter att inkludera personer som flyttar in i regionen kan vara ett uttryck för en – om än inte medveten – exkludering.

Lokalt placerade studieförbund kan även fungera som en infrastruktur för lokal gemenskap och kunskapsintressen. Genom initiativ och praktiskt stöd, till exempel med studiematerial och ersättningar för utlägg i samband med studiecirklar, möjliggör studieförbundet ett lokalt föreningsliv och att lokalbor kan samlas runt olika intressen och utveckla gemenskaper. Därmed skulle man kunna likna folkbildningen vid ett slags ”blodomlopp” som förser lokal-samhällen på landsbygden med resurser. Genom utbildning i datorkunskap kan studieförbundet även motverka ett digitalt utanförskap som annars är en risk för äldre personer på landsbygden. I internetstiftelsens rapport ”Digitalt utanförskap” från 2020 lyfts äldre och landsbygdsboende fram som sällan- och icke-användare av internet (Internetstiftelsen, 2020). På det sättet har folkbildningen en emancipatorisk roll på landsbygden.

I intervjuer med lokala företrädare för civilsamhället är det samtidigt långt ifrån alla som spontant nämner studieförbunden när de beskriver hur det lokala civilsamhället fungerar. Detta påminner om situationen i jordbruksbygd och, även här, är många av de som intervjuats från det lokala civilsamhället personer som deltagit i föreningscirklar men där de inte nödvändigtvis tänker kring det deltagandet som cirkeldeltagande, utan som deltagande i den föreningens aktiviteter. Studiecirklar och studieförbund förefaller, återigen, så naturaliserade att de i praktiken uppfattas ingå i civilsamhällets repertoar av aktiviteter och samarbeten.

FOLKBILDNINGENS ROLLER OCH FÖRUTSÄTTNINGAR I SKOGLANDET

Vilka roller har den organiserade folkbildningen – studieförbund och folkhögskolor – i norra Skogslandet, för deltagarna och för lokalsamhället och för de som lever där? Med utgångspunkt i vårt empiriska material har vi försökt att få syn på de villkor som präglar folkbildningens verksamheter, och de bidrag folkbildningen kan ge, i en skogsbygd.

Liksom i Kronoby i Jordbrukslandet har folkbildningen många betydelser i norra Skogslandet. Folkbildningen, och särskilt folkhögskolan, ger arbetstill-

fällen i en bygd som präglas av brist på arbete. Den ger möjlighet till bildning och utbildning på olika nivåer. Folkbildningen kan därigenom stärka individers resurser och möjligheter, samt bidra till målsättningen för hela regionen: att höja utbildningsnivån. Studieförbundet ger möjligheter till bildning inom olika intresseområden utan krav på behörighet eller förkunskaper. Verksamheten präglas både av traditionsbundenhet i de studiecirklar som drivs med fokus på hantverk och handarbete, men även av anpassning till nyuppkomna behov såsom datorkunskap. Att kunna anpassa verksamheten till lokala behov ger möjlighet att bidra till kompetenshöjning och i detta fall motverka ett ”digitalt utanförskap” som kan antas vara besvärligt för äldre personer som bor på en landsbygd med långa avstånd till olika former av service.

Samtidigt är det tydligt att en glest befolkad bygd, med en åldrande befolkning, innebär svårigheter och utmaningar för att upprätthålla ett brett utbud av studiecirklar. Man menar att det ABF-anknutna föreningslivet är på tillbakagång i bygden. Det innebär i sin tur att när exempelvis PRO:s verksamhet minskar så minskar även underlaget för ABF:s verksamhet i bygden. En central fråga att ställa sig är då vilka möjligheter studieförbunden har att bredda sig och hitta nya samarbetspartner och inriktningar?

UTANFÖR FOLKBILDNINGEN I SKOGLANDET

Frågeställningen som tas upp i kapitel 1 om vilka som står utanför folkbildningen på landsbygden kan framför allt diskuteras med utgångspunkt från empirin som behandlar studieförbunden i Skogslandet, då deltagare på folkhögskolan utgörs av personer från både städer och landsbygd i olika delar av Sverige. Ett återkommande tema när det gäller studieförbundens verksamheter i Skogslandet är den demografiska strukturen med en minskande och åldrande befolkning som beskrivits ovan. Intervjupersonerna berättar att det är framför allt i samarbete med PRO som studiecirklar drivs i norra Skogslandet, men att det inte drivits några studiecirklar under covid-19-pandemin och att det även efteråt, när restriktioner släpps, varit svårt att få igång denna verksamhet igen. Den demografiska strukturen innebär att det är svårt att dra slutsatser om vilka som står utanför folkbildningen då befolkningsunderlaget i vissa åldersgrupper är begränsat. Omvandlingen från fast boende till en ökande grad av fritidsboende i området medför också ett minskande underlag för deltagande, då fritidshusägare sannolikt inte engagerar sig i folkbildningsverksamhet eller föreningsliv på den plats som de enbart befinner sig på i kortare perioder.

I intervjuer pekar man också på vissa hinder för att locka de yngre som finns i området. Yngre förvärvsarbetsande barnfamiljer anses vara alltför upptagna. På grund av geografiska avstånd mellan orter i området har vissa personer långa pendlingsavstånd till sitt arbete, vilket också begränsar fritiden. När det gäller ungdomar menar man att de engagerar sig på andra sätt än det som erbjuds av folkbildningen, framför allt i aktiviteter som pågår digitalt. Ytterligare en grupp som framstår som svår att engagera är personer från andra länder som bosätter sig i trakten, även om det även ges exempel på olika kulturföreningar som samarbetar med studieförbund.

Här kan vi spekulera i att det kan saknas kännedom om de svenska studieförbunden och deras verksamhet. En kommunal tjänsteperson menade att en förklaring kan vara att studieförbunden och även kommunen är dåliga på marknadsföring: att denna behöver vara mer ”alert”:

Kanske är vi dåliga på att tala om hur det fungerar. Det är samma när man tittar på idrottsrörelsen till exempel. Det överraskar våra nya medborgare, att vi har en idrottsrörelse till exempel som fungerar [...] Och, att det inte kostar någonting att vara med där.

Hon ser samtidigt folkbildningen som en möjlighet för att skapa sociala kontakter och integrering i samhället, men som kanske inte nyttjas på det sättet i Skogslandet. Med studieförbund på plats finns en möjlig ram för fortbildning och sociala kontakter men som befolkningsstrukturen och den upparbetade traditionen av samarbetspartner sätter vissa gränser för.

6 Folkbildning i industribygd

Vårt tredje nedslag i svenska landsbygder gör vi i ett område som vi valt att benämna som industribygd. Det är ett område med flera mindre industriorter som ligger längst norrut av de platser som studerats i utvärderingen, i en region vi valt att kalla Industrilandet. Vi har fokus på en av industriorterna i Industrilandet: Härånger.

OM HÄRÅNGER

Härånger är en tätort i Nordlia kommun som har drygt 700 invånare, varav hälften bor i egenägda hus och den andra hälften i hyreslägenheter. Orten breder ut sig över 188 hektar landareal och är belägen cirka fyra mil från kommunens centralort, som är en stad med cirka 30 000 invånare. Härånger har en historia av både kraftig befolkningstillväxt och kraftig befolkningsminskning. Orten växte först som stationssamhälle och när industrier etablerades på platsen växte den ytterligare. År 1970 hade Härånger runt 700 invånare. Under 70-talet fördubblades nästan befolkningen till drygt 1300 invånare, mycket på grund av etableringen av en enskild industri, i fortsättningen kallad "fabriken". Den befolkningsstorleken höll i sig fram till 1990-talet, då orten började krympa i invånarantal. Denna utveckling har fortgått sedan dess och nu har Härånger återigen ett invånarantal på runt 700 invånare. Flera informanter vittnar om hur befolkningsförändringarna påverkar och att känslan av att vara en ort på nedgång påverkar uppfattningar om orten i dag, exempelvis:

[Härånger] är ju spännande för det var ju otroligt stort ett tag, men har ju krympt snabbt. Därför att industrier har flyttat därifrån, järnvägsstationen lades ner. Så sett med ett ... ja, men några tiotals år, så är det ju ett ställe som har förändrats mycket. Och där de som bor kvar inte riktigt identifierar sig med det som finns nu. Man identifierar sig med det som var då.

Fabriken har bytt ägare genom företagsombildningar och uppköp men fortfarande dominerar den som arbetsgivare på orten. Anläggningen är i dag ortens största arbetsgivare med cirka 400 anställda. Många av företagets anställda arbetspendlar dock i dag in till Härånger, från platser i närheten såväl som från centralorten i kommunen.

Härånger har grundläggande servicefunktioner såsom livsmedelsbutik, drivmedelsstation (obemannad), några restauranger och ett par andra affärer. Det finns såväl förskola som en kommunal grundskola (Årskurs F-6).

I Härånger finns Industribygdens folkhögskola som är en så kallad rörelsefolkhögskola. Studieförbundens folkbildningsverksamhet har varit svårare att finna på orten men det förekommer folkbildningsverksamhet genom att lokala föreningar samverkar med studieförbund. Vi ser alltså samma mönster här som i de övriga två bygder som undersökts, nämligen att gällande studieförbunden är det studiecirkel och kulturprogram som organiseras och genomförs i samverkan mellan studieförbund och föreningsliv som dominerar. Det lokala civilsamhället i Härånger framstår som starkt och består av en mängd organisationer. Fyra organisationssfärer dominerar det lokala föreningslivet. Det är idrotten, kyrkorna, nykterhetsrörelsen och så en förening vars fokus är att värna orten Härånger. Vi kallar den sistnämnda för Härångers samhällsförening.

En stor förening med bred verksamhet, och därmed ett viktigt inslag i detta civilsamhälle, är Härångers idrottsförening (HIF). Denna förening organiserar, förutom flera olika idrotter, också en större anläggning som bland annat rymmer ett tempererat utomhusbad, stugor för uthyrning och husvagnsplatser. Idrottsföreningen driver alltså många olika typer av verksamheter i bygden, och tillhandahåller även tjänster såsom snöröjning och gräsklippning för pensionärer.

Härångers samhällsförening (hädanefter samhällsföreningen) är en organisation som haft fokus på att arrangera i huvudsak sociala aktiviteter och kulturaktiviteter i bygden. De arrangerar bland annat midsommarfirande och valborgsfirande årligen och, i olika konstellationer med andra föreningar i bygden, arrangerar de kulturaktiviteter som till exempel musikkonserter. Ordföranden för föreningen vid tiden för studien berättade att han också drivit på för att samhällsföreningen ska agera påverkansaktör i frågor som rör orten och dess utveckling men har initialt mött internt motstånd mot detta. När en statlig myndighet, som haft filial i Härånger med en handfull medarbetare, år 2020 beslutade att stänga sitt lokala kontor i Härånger uppstod

exempelvis ett behov av att någon organisation skulle föra bygdens talan och framföra protester mot beslutet. Orten har saknat en sådan organisation men ordföranden för samhällsföreningen ser att föreningen också kan ta sig en sådan roll framöver.

Liksom på många andra mindre orter har kyrkorna en betydande roll i organiseringen av den verksamhet som sker inom ortens civilsamhälle. I Härånger finns en frikyrkoförsamling som i dag är en ekumenisk sammanslagning av flertalet församlingar med olika samfundskopplingar. Församlingen är fortsatt ansluten till tre samfund och varvar i sitt gudstjänstliv de olika samfundens liturgi och gudstjänsttraditioner. En av dessa samfundskopplingar är till Evangeliska fosterlandsstiftelsen (EFS). En informant betonar särskilt vikten av att förstå EFS starka ställning i regionen för att förstå det som sker i Härånger. Vad gäller Svenska kyrkans territorialförsamlingar tillhör Härånger en församling vars territorium sträcker sig över hela Industrilandet. Gudstjänster i denna församling sker i huvudsak i den lite större grannorten. Församlingen driver dock också viss verksamhet i Härånger och organiserar exempelvis i samverkan med kommunen en träffpunkt för äldre med sopplunch i Härånger. Svenska kyrkans församling bjuder också in till gudstjänster som hålls i kapellet på Industribygdens folkhögskola.

Det finns tre organisationer med koppling till nykterhetsrörelsen som verkar på orten. IOGT-NTO Härånger, Härångers scoutkår (ansluten till nykterhetsrörelsens scoutförbund) och Junis (nykterhetsrörelsens ungdomsförbund). IOGT-NTO-föreningens ordförande berättar att föreningen strävar efter att ha en aktiv roll i samhället och att man har ett 60-tal medlemmar. Medlemskåren är äldre och de upplever det svårt att rekrytera nya yngre medlemmar, medan Junis och scoutkåren huvudsakligen lockar yngre medlemmar. En del av samhällsföreningens aktiviteter genomförs som samarrangemang med dessa föreningar, exempelvis familjefest med musikunderhållning.

IOGT-NTO-föreningens ordförande uttrycker tydligt en vilja att ha en relation till folkbildningen. Föreningen vill etablera samarbete med folkhögskolan, framför allt gällande lokaler. En mer utvecklad samverkan finns redan med studieförbundet NBV men kopplingen till studieförbundet beskrivs som ganska svag i praktiken. Ordförande förklarar att det också har påverkats av pandemin då den studieförbundskopplade verksamheten avstannade. Det finns planer på att försöka få igång en läsecirkel igen framöver men någon sådan verksamhet fanns inte då denna studie genomfördes.

Sammantaget framstår det som att det i grunden finns ett starkt lokalt för-
eningsliv på orten. Den kommunala tjänsteperson vi intervjuat förstärker den
bilden när hon resonerar om Härånger:

Men sen, i [Härånger] så, föreningarna är verksamma och man trivs och man är duk-
tig och man ställer upp och man ... Det är ett otroligt engagemang.

På samma sätt som i föregående kapitel presenterar vi nedan den folkbild-
ning som sker på folkhögskolan respektive i studieförbundens regi var för sig.

INDUSTRIBYGDENS FOLKHÖGSKOLA

På en höjd i samhällets utkant ligger Industribygdens folkhögskola. På
1930-talet blev den större byggnad som i dag är centrum för folkhögskolan
ledig och övertogs då av en kyrklig organisation som började bedriva verk-
samhet där. Denna verksamhet blev snart till vad som kallades för en ung-
domsskola, driven av en skolförening under några år, innan benämningen
folkhögskola antogs 1945.

I dag är folkhögskolan organisatoriskt en egen förening som har två kyrk-
liga organisationer som huvudmän. Med detta huvudmannaskap som grund
kan Industribygdens folkhögskola, tillsammans med övriga rörelsefolk-
högskolor, placeras inom det som vi vanligen avser med civilsamhället, såsom det
begreppet har diskuterats tidigare i kapitel 2. Huvudmannaskapet och sko-
lans historia gör också att man presenterar sig som en folkhögskola med en
kristen värdegrund, men betonar att alla oavsett tro eller politisk åskådning
är välkomna. Ett uttryck för skolans kristna profil är dess kyrkobyggnad med
en anställd kaplan på området, här genomförs bland annat andakter. De folk-
högskoledeltagare som intervjuats förklarar dock att den kristna inriktningen
”inte tränger sig på”, utan de beskriver att tron är en individuell fråga för var
och en på skolan.

Skolans historiska utveckling och dess nuvarande huvudmannaskap
innebär att den i första hand är förankrad i de rörelser som står bakom sko-
lan, snarare än att verksamheten definieras av de lokala förhållandena just i
Härånger. Det betyder att det redan från starten har funnits ett visst socialt
och kulturellt avstånd mellan skolan och lokalsamhället. Det skiljer den från
exempelvis folkhögskolan i jordbruksbygd som historiskt har en tydligare
grund i det omkringliggande lokalsamhällets utbildningsbehov.

Utbildningarna vid folkhögskolan har olika omfattning och längd, från
några dagar till hela terminer. Under den tidsperiod som orten minskat i

befolkning har skolan haft en omvänd utveckling och har vuxit kraftigt. Verksamheten, mätt i antal deltagarveckor, har ökat med cirka 150 procent från 2003 och hade, när undersökningen genomfördes, en omsättning på drygt 40 miljoner kronor per år. En del av förklaringen till den kraftigt ökade verksamhetsvolymen är att skolan i dag också erbjuder utbildningar inom ramen för yrkeshögskolan.

FOLKHÖGSKOLA FÖR VEM?

Industribygdens folkhögskola erbjuder en rad olika kurser. Bland dessa finns både allmänna, behörighetsgivande kurser och nischade särskilda kurser med olika inriktningar. En del av dessa kurser är direkt yrkesinriktade.

Utmärkande för Industribygdens folkhögskola är att man erbjuder flera kurser som riktar sig till olika grupper i behov av särskild anpassning i studiesituationen. Bland annat finns en allmän kurs för personer med intellektuell funktionsnedsättning samt allmän kurs som särskilt vänder sig till personer med inlärningssvårigheter. Flera av kurserna vid sidan av de allmänna kurserna har en inriktning mot musik, en inriktning som också möter skolans ideologiska profil då exempelvis kyrkomusikerutbildning är en del av utbudet. Vissa av de yrkesinriktade utbildningarna erbjuds inom ramen för yrkeshögskolan, exempelvis en taxiförarutbildning och vissa av skolans musikutbildningar.

Med tanke på det utbud som erbjuds så kan man sluta sig till att folkhögskolan har en ganska blandad deltagargrupp. Vissa deltagare är där för att komplettera sin gymnasieutbildning, kanske utifrån ett behov av extra anpassning, medan andra är där för att sikta mot en karriär inom en specifik bransch. Det framhålls att mötet mellan de olika grupper som befinner sig på skolan samtidigt är värdefullt. Rektorn lyfter fram att folkhögskolan är en öppen och tillåtande miljö och säger:

De kontakter som skapas mellan våra normalstörda, om vi säger så då, högpresterande studerande, och den här [andra] gruppen, de betyder otroligt mycket.

Som exempel på en situation som kan uppstå berättade rektorn om hur man på skolan kan se att deltagare från olika grupper spelar spel tillsammans, exempelvis att en deltagare som har sökt sig till skolan för att det finns utbildning anpassad till personer med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning spelar spel med en person som sökt sig till skolan för att det där finns musikutbildning.

Skolan erbjuder alltså längre och kortare kurser och de bedriver utbildning nischade framför allt mot huvudmännens kompetensbehov, men också mot den regionala arbetsmarknaden i stort, såsom taxiförarutbildningen. En del kurser finansieras via folkbildningsanslaget och andra finansieras inom ramen för yrkeshögskolan. De studerande på skolan kommer både från närområdet och inresande från hela landet. Sammantaget uttrycker skolans företrädare en stolthet över den blandning av deltagare som samlas i och med denna bredd på verksamheten.

LANDSBYGDSSAMHÄLLETS BIDRAG TILL FOLKHÖGSKOLAN

Folkhögskolan har ett internat med 70 rum, varav en del är dubbelrum, vilket totalt innebär att det finns plats för 100 deltagare att bo på skolan. Dubbelrummen fylls dock sällan då de flesta vill bo för sig själva. Det är oftast runt 70 personer som bor på skolan samtidigt. Alla deltagare är inte boende på skolan utan kurserna attraherar också deltagare som bor i närområdet (i Härånger eller i andra delar av kommunen) men rektorn betonade betydelsen av internatet för skolan:

Internatet ger väldigt stort mervärde. Alltså ... jag skulle säga så här att hälften av utvecklingen på en folkhögskola, det sker på grund av internatet.

Internatet innebär att folkhögskolan attraherar deltagare som flyttar till industribygden under tiden de studerar på skolan. Internatet beskrivs också som betydelsefullt för att skapa den atmosfär som råder på skolan. De gemensamma måltiderna (frukost, lunch, middag och ibland kvällsmat) bidrar till att skapa en social gemenskap. I gruppintervjun förklarade kursdeltagarna att det, tillsammans med den schemalagda undervisningen, var besöken i matsalen som gav dagarna en struktur. För de yngre vuxna som studerar på skolan blir livet på skolan ett slags mellansteg mellan att bo hemma hos sina föräldrar och att fullt ut stå på egna ben. Matsalen blir en plats där alla skolans deltagare regelbundet träffar på varandra. Visserligen berättade deltagarna att de brukar sitta tillsammans med andra från samma kurser som de själva går, men underströk samtidigt att den allmänna sammanhållningen var mycket god.

I matsalen var det så gott som inga som passerade varandra utan att åtminstone hälsa, och många utväxlade också några ord. Tveklöst utgör skolans matsal en viktig nod i nätverket av deltagare och personal. Denna nod formar ett starkt internt socialt nätverk på skolan. Vardagslivet på skolan, där deltagarna interagerar mycket med varandra, skapar täta band dem emellan.

Genom att hälsa och småprata med varandra i skolans matsal bekräftar man att man tillhör en gemenskap.

Att vara belägen på en mindre ort verkar, på Industribygdens folkhögskola, framför allt innebära goda förutsättningar för att internatlivet ska bli dominerande och forma skolmiljön som helhet. Lokaliseringen till en mindre ort ger avskildhet och täta sociala relationer inom skolans väggar, vilket i sin tur bidrar till den stämning och lärmiljö som skapas på skolan.

För att kliva ur den lokala kontexten en kort stund är denna betoning på internatet intressant då flera folkhögskolor på senare år har övergett internattanken, lagt ner den delen av verksamheten och flera har också flyttat från landsbygden in till staden, eller startat filialer i urbana områden. Även inom folkhögskolevärlden finns alltså en urbaniseringstrend (Åberg & von Essen, 2013; jfr Folkbildningsrådet, 2023b). Vi får intrycket av att det på Industribygdens folkhögskola finns en stolthet över att vara en folkhögskola på landsbygden med internat som en viktig grund för verksamheten, en folkhögskola som dessutom klarar sig bra både vad gäller verksamhet, söktryck och ekonomi.

FOLKHÖGSKOLANS BETYDELSE FÖR INDUSTRIBYGDEN

Skolans närvaro innebär, precis som den stora fabriken närvaro, att många fler personer än de som bor i Härånger dagligen rör sig på orten och exempelvis blir kunder i ortens dagligvarubutik eller befolkar andra offentliga platser såsom Härångers station i väntan på bussen. De allmänna kurserna lockar till viss del närboende som inte väljer att bo på skolans internat, men i övrigt attraherar skolan deltagare från andra delar av länet och landet i stort. Framför allt lockar de olika musikkurserna deltagare från hela landet, vilket för med sig ett inflöde av människor till Härånger. Detta påminner om beskrivningarna av både Jordbrukslandets och Skogslandets folkhögskola.

Folkhögskolans rektor lyfte fram kontrasten mellan folkhögskolans form av kristen värdegrund och en mer konservativ kristenhet, för att belysa folkhögskolans öppenhet för olika livsval. Hon beskrev frikyrkorörelsernas starka ställning i regionen och att det finns en del av denna rörelse som inte vill acceptera nya levnadsmönster, som exempelvis har en konservativ syn gällande hbtqi-frågor eller reagerar starkt negativt mot ungdomar som svär. Enligt rektorn kan folkhögskolans deltagare ibland uppleva att de möts av fördömanden från denna del av lokalsamhället och rektorn betonar att skolans ledning alltid är noggrann med att markera avstånd från sådana fördömanden. Hon betonar dock att det inte är situationer som i någon större om-

fattning påverkar den dagliga verksamheten på folkhögskolan. Detta känns delvis igen från hur rektorn på Jordbrukslandets folkhögskola också lyfte fram och resonerade om skolans bidrag till lokalsamhället, att folkhögskolan bidrar till en större mångfald av människor som befinner sig i bygden och att folkhögskolans ideal kan upplevas bryta mot delar av det övriga lokalsamhällets ideal.

Liksom i tidigare kapitel om folkhögskoleverksamhet i Jordbrukslandet och Skogslandet kan vi ställa frågan om folkhögskolan genom sina lokaler också blir en mötesplats för bygden i stort och bidrar till möten mellan skolans deltagare och allmänheten? Industribygdens folkhögskola har startat ett aktiebolag som bedriver hotell-, konferens- och restaurangverksamhet riktad mot allmänheten i folkhögskolans lokaler. Detta är vanligt förekommande bland de svenska folkhögskolorna, vilket har sin grund i både ett behov av att öka skolornas intäkter och en vilja att nyttja den resurs folkhögskolans lokaler utgör (Åberg & von Essen, 2013).

Matsalen framstår utifrån observationer och intervjuer som ett utrymme dit i princip inga utomstående kommer till vardags. Som besökare rör man sig helt klart på främmande mark även om matsalen och de måltider som serveras där är öppna för såväl deltagare, lunchgäster som för de som nyttjar folkhögskolan för tillfällig logi utan att vara deltagare. Folkhögskolan utgör inte dagligdags ett offentligt rum eller social mötesplats för invånare i bygden på samma sätt som matsalen tillhörande Jordbrukslandets folkhögskola, där också utomstående besökare var vanligare (se kapitel 4).

Överlag gav vistelsen på folkhögskolan och intervjuerna med skolans deltagare och företrädare bilden av att de direkta kontakterna mellan folkhögskolan och invånare på orten är relativt sparsamma. De sociala relationerna på folkhögskolan tenderar att fokusera på att bygga och upprätthålla relationerna deltagarna emellan, och mellan deltagarna och de som är anställda på skolan. Det framgick också av gruppintervjun med folkhögskoledeltagare att kontakterna med boende i Härånger, såväl som boende i övriga delar av industribygden, var sparsamma. De flesta deltagare som vi pratade med uppskattade lugnet som finns på skolan och uttryckte inga behov av att utvidga sina kontaktnät utanför skolan. Livet fylldes av vardagliga aktiviteter som undervisning, besök i matsalen och småprat på rummen. På så sätt framstår folkhögskolan inte som en institution som interagerar med det övriga lokalsamhället i någon större utsträckning. Det kan finnas flera förklarningar till detta, en delförklaring som vi varit inne på är det starka fokus på intern

gemenskap som kan främjas på en folkhögskola med internat. En annan del-förklaring gavs av en av de deltagare som intervjuades: *”Det finns ju inga i vår ålder där”* med hänvisning till att lokalsamhället i övrigt har en annan demografisk sammansättning. Endast den lokala matbutiken uppgavs locka deltagarna att röra sig utanför skolans område.

Vi fann dock mer interaktion mellan folkhögskolan och det omgivande samhället inom delar av skolans verksamhet. Folkhögskolans musikinriktade kurser uppträder med musik vid olika arrangemang, alltifrån offentliga kulturarrangemang och danser, till gudstjänster. Det uppgavs vanligt att ortens arrangörer kontaktar skolan för att få skolans deltagare att uppträda i olika sammanhang. Det förekommer också att skolans deltagare själva organiserar och genomför konserter dit allmänheten är välkommen.

Möjligheterna för att folkhögskolans deltagare på något sätt ska integreras med den övriga lokalbefolkningen och bygga sociala nätverk utanför skolan beror på inriktningen på den kurs de går. En folkhögskola som sådan blir inte per automatik en del av de sociala nätverken på en ort bara för att den finns på en specifik plats, men specifika verksamheter kan göra att kontakter öppnas upp mot det lokalsamhälle där skolan är belägen.

På vilka sätt svarar folkhögskolan då upp mot lokalsamhällets behov? I målbeskrivningen för folkhögskolan står att den ska vara ett kulturellt centrum i bygden. Framför allt lever folkhögskolan upp till detta genom att musiken och musikerna är synliga i samhället. Skolan utgör en resurs som bidrar till lokala mötesplatser och lokalt kulturliv. Framför allt musikkursernas deltagare ses som en resurs för lokalsamhället. Detta kan ses som ett betydelsefullt bidrag till landsbygdssamhället då förutsättningarna för kulturverksamhet generellt är sämre i landsbygder jämfört med mer tätbefolkade miljöer (se t.ex. Myndigheten för kulturanalys, 2019).

Även om mycket av folkhögskolans verksamhet (musikkursernas bidrag till ortens musikliv undantaget) kan betraktas som inåtriktad så är folkhögskolan som organisation en samverkande aktör på orten. Folkhögskolans företrädare deltar i sammanhang där Härångers organisationer möts, exempelvis när företrädare för Härångers civilsamhälle sammanstrålar för att gemensamt definiera ortens behov i förhållande till kommunen. Skolans samarbete med de andra föreningarna på denna nivå beskrivs av de intervjuade som bra. Det förs en dialog kring gemensamma intressen. Det har exempelvis diskuterats planer på att folkhögskolan ska bygga ett trygghetsboende och utveckla skolans restaurang i samverkan med idrottsföreningen.

Sammanfattningsvis drar vi slutsatsen att folkhögskolan bidrar med ett inflöde av människor till industribygden, relationerna mellan folkhögskolans verksamhet och det övriga lokalsamhället är dock tunna. Det är framför allt skolans bidrag till det lokala kulturlivet som lyfts fram som betydelsefullt i Härånger. I en nationell kontext med svagare kulturinstitutioner på landsbygden kan detta bidrag ses som särskilt betydelsefullt. Folkhögskolans ledning har etablerade relationer med ortens övriga civilsamhälle och det uttrycks att det finns potential för ökad samverkan med det lokala civilsamhället för att utveckla både skolan och orten.

STUDIEFÖRBUND PÅ PLATS I HÄRÅNGER

Studieförbunden hade vid tidpunkten för studien ingen verksamhet helt i egen regi i Härånger. I den mån studieförbunden har en roll på orten i dag så sker det genom studieförbundens samverkan med och stöd till aktiviteter inom det lokala föreningslivet. Med andra ord är det, precis som i våra övriga studerade bygder, föreningscirklar som är den typ av studiecirkel som dominerar.

Studieförbunden verkar alltså i bygden genom att vara medarrangör i de aktiviteter som ortens lokala civilsamhälle erbjuder, och då framför allt Sensus, som partner till den verksamhet Svenska kyrkan bedriver och NBV som partner till en del av den verksamhet samhällsföreningen bjuder in till i samarbete med nykterhetsrörelsens lokala organisationer. Den lokala PRO-föreningen (som är gemensam för hela Industrilandet) genomför också vissa arrangemang i samverkan med ABF. Den enda studiecirkel vi finner som har varit annonserad att genomföras i Härånger genom studieförbundens öppna kursutbud, alltså en så kallad programcirkel, är en cirkel för motorsågskörkort, men denna var inte aktiv vid studiens genomförande.

Det såg annorlunda ut för några år sedan. Under en period då ett stort antal asylsökande kom att bo på orten (vid tiden för den större flyktingvågen till Sverige runt 2015) var två studieförbund verksamma på orten med aktiviteter i egen regi riktade till de asylsökande. Att denna typ av verksamheter inte finns kvar i Härånger beror enligt studieförbunden på att dessa typer av verksamhet numera erbjuds i kommunens centralort. Ur Härångers perspektiv kan vi alltså säga att det skett en centralisering av folkbildningen.

Vi har under fältarbetet i Härånger intervjuat verksamhetsutvecklare inom Sensus och Folkuniversitetet. Som ett studieförbund med kopplingar till Svenska kyrkan och EFS får Sensus en roll i bygden genom kyrkornas

verksamhet. Verksamhetsutvecklaren på Sensus beskriver att studieförbundet är villigt att hjälpa till med nästan alla typer av arrangemang, men musiken har kommit att spela en central roll – framför allt genom körverksamhet för både ungdomar och vuxna, liksom andra typer av musikgrupper. Sensus har också ett nära samarbete med Industribygdens folkhögskola i Härånger. Detta samarbete inkluderar att Sensus hjälper ortens föreningar att arrangera kulturarrangemang och de kan då rekrytera folkhögskolans deltagare som musiker till arrangemangen. Sensus understödjer alltså det samarbete som finns mellan folkhögskolan och det övriga civilsamhället som vi beskrivit i avsnittet om folkhögskolan ovan. Folkuniversitetet hade verksamhet i Härånger i samband med det stora flyktingmottagandet 2015, men de hade ingen verksamhet på orten vid tiden för studiens genomförande.

STUDIEFÖRBUNDENS FÖRMÅGA ATT VERKA GENOM DET LOKALA CIVILSAMHÄLLET

Studieförbundens insatser på de mindre orterna generellt är beroende av samarbete med det lokala föreningslivet. En verksamhetsutvecklare utvecklar ett resonemang om detta och menar att det i rollen som studieförbund ingår att vara lyhörd. Om det uppstår önskemål om att *”vi skulle vilja ha en cirkel om det här”*, då arbetar studieförbundet med rekrytering av deltagare och med att hitta en ledare. Studieförbundens insatser kan, på samma sätt som vi beskrivit i föregående kapitel, handla om många olika saker: att hjälpa till att hitta en lokal, en föredragshållare, en cirkelledare med mera. Studieförbundens roll kan utifrån detta ses som en del av civilsamhällets infrastruktur eller smörjmedel, som en stödstruktur för det lokala föreningslivet. Det framstår som att studieförbunden många gånger agerar reaktivt snarare än proaktivt genom att svara upp mot behov i och önskemål från det lokala civilsamhället.

När studiecirklar och kulturprogram organiseras genom det lokala föreningslivet blir studieförbundens roll som arrangör inte alltid tydlig för deltagarna, något vi också känner igen från de två andra bygder som studerats. En intervjuad verksamhetsutvecklare betonar dock att tydligheten gällande studieförbundets ”arrangörskap” är viktig:

[...] vi jobbar hela tiden på arrangörskapet, att vi ska bli bättre på det och det ska synas och finnas och alla ska veta och så vidare.

En möjlig delförklaring till att studieförbundens utbud är begränsat på en ort som Härånger kan också vara att avståndet till staden upplevs som överkom-

ligt. Många som bor i Härånger är vana att ta del av den närmaste stadens serviceutbud och söker man efter en specifik studiecirkelverksamhet kan stadens cirkelverksamhet och kulturprogram också nyttjas av de landsbygdsboende i stadens omland.

En delförklaring som det finns tydligare belägg för är studieförbundens geografiskt centraliserade struktur i norra Sverige. Om studiecirkel och kulturarrangemang uppstår när någon med en idé hör av sig till ett studieförbund med förfrågan om samarbete och stöd så blir möjligheten att nå studieförbundens medarbetare – deras tillgänglighet – en relevant fråga. Ett av studieförbunden har exempelvis sitt kontor i en stad mer än 15 mil från Härånger, med ansvar för hela den aktuella delen av landet. Det säger sig själv att man därmed kan ha svårt att nå ut till de mindre orterna. Antalet egna lokalkontor är begränsat i norra delen av landet och delvis därför är marknadsföringen gentemot potentiella samarbetspartner också en svårighet. Av flera skäl, inte minst ekonomiska, koncentreras verksamhet till de största tätorterna i regionen. Verksamhetsutvecklarna säger dock att nya digitala hjälpmedel har underlättat när det gäller studieförbundets möjlighet att nå ut utanför de större orterna – resonemang som också förekom i undersökningen av folkbildningen i Skogslandet.

I intervjuerna med verksamhetsutvecklarna menar man att studieförbundens relationer till varandra på de mindre orterna i regionen över tid har utvecklats från konkurrens till samarbete. Inte minst av ekonomiska skäl har olika studieförbund koncentrerat sin cirkelverksamhet till olika orter:

Ja, alltså, jag skulle nog vilja säga att i dag är det nog mer ett samarbete. Men i början var mitt arbete inom folkbildningen, så var det väldigt mycket konkurrens. Otroligt mycket konkurrens. Men jag tycker med tiden, och själv har jag väl försökt ... Jag förmedlar också att vi kan väl dela upp det här på något sätt.

Verksamhetsutvecklaren förklarar vidare att det inte är rimligt att alla studieförbund ”springer på allt” överallt i geografin. ”Vi har snart inte råd med det heller, va?” säger hon. Verksamhetsutvecklare som har som uppdrag att verka i den glesare geografin ser det ofta som rationellt att samarbeta över studieförbundsgränserna för att få resurserna att räcka längre. Detta känns igen från beskrivningarna av studieförbunden i Skogslandet, även om det i det fallet uttrycktes som i stor utsträckning ett resultat av omständigheterna. I Industrilandet ges tydligare beskrivningar av samarbeten och att uppdelning av arbetsområden utgör en uttalad strategi:

[...] efter ett antal år så samarbetade vi ganska mycket med andra studieförbund också, så att vi försökte ta olika delar som vi kände att vi var bra på. För man orkar inte med alltihopa själv.

Hon beskriver vidare:

Att i [en annan ort i regionen] så var det kanske Vuxenskolan som tog vissa saker, på andra ställen var det ABF och så kompletterade vi med någon del. Vi försökte jobba så för att det var jättejättebra.

Verksamhetsutvecklaren förtydligar att denna flexibilitet inte gäller verksamhet direkt kopplad till organisationer som är medlemmar i ett specifikt studieförbund:

Och jag påpekar det också om det är så att ... ”nu, det är inte okej att ABF går in i Svenska kyrkan och gör en massa saker då Sensus finns”, det är inte okej, för den respekten måste vi ha. Om det är Svenska kyrkan som arrangerar, då är det vi som arrangerar det tillsammans med dem.

Studieförbundens centralisering är alltså en utmaning. Under de senaste åren har flera studieförbund som tidigare haft lokalkontor i kommunen där Härånger är beläget stängt ned dessa kontor och arbetar numera endast från de största städerna i regionen. Både representanter för det lokala föreningslivet och för kommunen indikerar att en konsekvens av detta är att lokal-känndomen inte längre finns hos studieförbundens verksamhetsutvecklare och att relationerna mellan det lokala föreningslivet och studieförbunden, liksom mellan kommunen och studieförbunden, försvagas.

Studieförbunden har en partiell blick på lokalsamhället inbyggd. Med det menar vi att studieförbundens olika inriktningar gör att respektive studieförbund lättare ser och skapar kontakt med ett visst segment av lokalsamhället. Exempelvis att ABF på plats i norra Skogslandet, som vi beskrivit i föregående kapitel, primärt har ögonen öppna för möjligheterna att agera genom PRO. När vi frågar Sensus verksamhetsutvecklare vilka som är de viktigaste organisationerna i Härånger blir svaret:

Ja, alltså, de viktigaste, det är väl de jag har haft kontakt med men jag tycker alla föreningar betyder mycket på olika sätt beroende på vad man tillför. Men det är klart, de som jag då har varit mest i kontakt med ... eller vi då, det är Svenska Kyrkan, det är EFS – Evangeliska fosterlandsstiftelsen. Ja, och så är det då folkhögskolan naturligtvis. Men det är för att jag har mest den närheten. Men jag skulle inte vilja säga att den här föreningen är sämre eller någonting för alla har sin betydelse.

Studieförbunden läser av den lokala verkligheten utifrån sin på förhand definierade intressesfär inom civilsamhället. Denna intressesfär definieras av vilka medlems- och samverkansorganisationer studieförbundet redan har knutet till sig. Detta gör att det finns utmaningar när det gäller att tillämpa strategin att dela upp insatsområden geografiskt mellan olika studieförbund.

STUDIEFÖRBUNDEN VERKAR I KULISSERNA

Som vi redogjort för ovan beskriver studieförbundens företrädare hur studieförbunden verkar genom det lokala föreningslivet i bygden och vid speciella händelser med verksamhet i egen regi.

Det har dock varit svårt att genom studieförbunden nå cirkeldeltagare att intervjua.

Att studieförbunden verkar på orten men inte kan förmedla kontakter till deltagare i konkret studiecirkelverksamhet kan möjligen förklaras av den rurala folkbildningens form och arrangörskapets praktik i rurala sammanhang. Det är via andra civilsamhällesorganisationer, och genom sitt stöd till dem och föreningscirklar som arrangeras via dem, som studieförbunden finns och fyller en funktion i Härånger. Studieförbunden verkar i det rurala sammanhanget som en stödresurs för det lokala civilsamhället: *“Oftast är det kopplat till någon förening eller någonting som vill arrangera och så samarbetar man”* som en verksamhetsutvecklare förklarar. För studieförbunden är det självklart att de har det formella arrangörskapet för aktiviteter som de är med och finansierar. Samtidigt är det genom de lokala civilsamhällesorganisationerna som studieförbundens folkbildningsuppdrag implementeras i praktiken.

För civilsamhällesorganisationerna utgör studieförbunden en del av deras stödstruktur och det är antagligen så att den som deltar i studiecirklar eller på kulturarrangemang ser den lokala föreningen som arrangör.

Verksamhetsutvecklarna verkar medvetna om att detta i viss mån kan vara en problematik:

Och så sen då om studieförbunden gör någonting i samarbete med ... eller egentligen är huvudarrangör för någonting, då kanske ... det är inte det man ser i första hand utan man ser att det är Svenska kyrkans kyrkokör som har det här nu. Men för att det ska bli folkbildning och ett folkbildningsarrangemang så är det studieförbundet som gör det, som Sensus. Så är det ju. Så det är lite komplext.

Från citatet kan vi utläsa att en aktivitet eller ett arrangemang formellt alltså blir folkbildning först om studieförbundet står som arrangör, vilket kan

göra arrangörskapet och gränsdragningen mellan folkbildning och andra verksamheter mer komplex. Samtidigt visar verksamhetsutvecklaren bakom citatet ovan en medvetenhet om att de flesta uppfattar medarrangören, alltså den civilsamhällesorganisation som samverkar med studieförbundet, som huvudarrangör för verksamheten. Även om detta i praktiken kanske inte är ett problem så kan det för studieförbundet vara en svårighet då arrangörskapet är så betydelsefullt:

Det viktigaste är väl ändå att människor är aktiva och så vidare, och sen det är klart, arrangörskapet är jätteviktigt och det ska vara jätteviktigt och det är det för oss.

VILKA STÅR UTANFÖR FOLKBILDNINGEN OCH KAN MAN NÅ FLER?

Som vi beskrivit ovan är förekomsten av studiecirkel i Härånger beroende av det lokala civilsamhället. Kommunens kontakt gentemot studieförbunden uttrycker det som: *”Där föreningslivet är starkt, där har de fortfarande studiecirkel. Även om studieförbunden har flyttat på sig lite grann”*.

Att primärt agera genom det lokala civilsamhället ger vissa utmaningar för studieförbundens strävan att nå ut brett med sin folkbildningsverksamhet. En konsekvens blir att det framför allt är personer som redan tidigare varit med i föreningslivet som kommer med i studiecirkelna:

De som har varit med i föreningsliv och varit aktiva i sånt, de har mycket, mycket lättare, tror jag, att delta i en studiecirkel och så...

Studieförbunden begränsas alltså på så sätt att de endast når de som är aktiva i det befintliga föreningslivet i Härånger.

Verksamhetsutvecklarna beskriver också att medelålders människor är en svår målgrupp att nå. En förklaring är att i den åldern är man i en fas i livet då arbete och barn gör det svårare att få tiden att räcka till för studiecirkelverksamheter – en problematik som förstärks av den arbetspendling som är vanlig för boende på landsbygden.

När det gäller hur utbildningsnivå påverkar sannolikheten att delta i studiecirkel förklarar en informant att det beror på ämnet för cirkeln. När det exempelvis handlar om cirkel som fokuserar på grundläggande IT-kunskap, som hur man använder en dator, så lockar det i större utsträckning de med lägre utbildning som kan sakna sådan kunskap, och äldre vilket vi sett i tidigare kapitel. Informanten betonar att de studiecirkel man väljer att erbjuda

som studieförbund också avgör vilken målgrupp man kan attrahera som deltagare, med avseende på utbildningsnivå.

Samtalet om vilka i befolkningen som inte nås av studieförbundens verksamhet landar i resonemang om att studieförbunden ständigt behöver utveckla sin verksamhet. På liknande sätt som i intervjuerna med studieförbundsanställda som är verksamma i de andra studerade landsbygderna uttrycks även i industribygden betydelsen av att man som studieförbund hela tiden är aktivt och funderar över vilken roll man som studieförbund kan spela i samhället, och hur man agerar som studieförbund när samhället förändras. Vår informant från Sensus uttrycker detta som:

Som slutord kan jag väl säga att jag tycker folkbildningen har väldigt stor betydelse i dag också. Men vi måste vara på tårna, vi måste vara flexibla, vi kan inte bara jobba som vi har gjort förut utan vi får hela tiden ... Tänk bara det här med den här digitala utvecklingen, tänk vad vi har gjort för det, och snabbt.

Hon säger också:

Ja, vi skulle väl behöva verkligen få ett bra nytänk på vad är det vi ska hjälpas åt med inför framtiden och i framtiden? Vad är det folkbildningen ska vara nu? [...] I Sensus jobbar vi mycket med det och det är därför vi har börjat med det här med unga influencers och vad ... Liksom, att vi behöver inventera vad ... vad vill människor? Vad är behovet i dag i vårt samhälle så att vi hamnar rätt. Och både med behovet och ändå stimulera det där som människor kanske inte har sett behovet av men de kommer att få behovet när vi erbjuder det. Det tycker jag, det är vår roll att både erbjuda det de inte har sett och inte känner till och samtidigt det de önskar att få, att vara lyhörd för det. Det är väl en kombination.

Verksamhetsutvecklarna uttrycker en vilja att vara väldigt flexibla i vad man gör och hur man gör det, inom vissa gränser. Dessa gränser sägs bland annat utgöras av att inte kliva över gränsen för vad som är kommunens uppdrag och skolans uppdrag. På frågor om vad som utgör hinder för att vara denna flexibla aktör blir svaret direkt ”regelverken”. Upplevelsen är att regelverken försvåras hela tiden och att fokus har kommit att ligga på granskning. Det försvårar utveckling och informanter trycker på vikten av att staten och Folkbildningsrådet förmedlar ett förtroende för studieförbunden som gör att de kan utveckla sin roll som aktör i den lokala kontext de verkar i, en kontext som kräver stor flexibilitet. Som vi varit inne på tidigare kan också en centralisering av studieförbunden försvåra för dem att vara relevanta även i landsbygder, då detta ger sämre förutsättningar för att ha god lokalkännedom och goda kontaktytor.

KOMMUNENS RELATION TILL STUDIEFÖRBUNDEN

Samarbeten mellan studieförbunden och Nordlia kommun har bland annat tagit formen av gemensamma möten där det förts dialog kring vilka behov som finns i kommunen där studieförbunden, eller en samverkan mellan kommunen och studieförbunden, kan fylla en funktion. Under en tid fanns exempelvis en samordnare för asylsökande på kommunen som samverkade mer konkret med studieförbunden, där behovet av insatser koordinerades. Det har också förts en dialog mellan kommunen och de olika studieförbunden gällande behov av insatser för arbetslösa i kommunen. En intervjuad verksamhetsutvecklare menar att kommunen skulle kunna fördela mer ekonomiska resurser till studieförbunden. Hon ansåg att det funnits situationer där kommunen inte gjort rätt val när de anställt egen personal för olika insatser i egen regi, i stället för att nyttja studieförbunden som resurs.

Den kommunala tjänsteperson som ansvarar för kommunens relation till studieförbunden berättade att kommunen slagit in på en väg mot nedmontering av fria föreningsbidrag till fördel för uppdragsfinansiering, där kommunen fördelar resurser till civilsamhället för att utföra specificerade uppdrag. En stor del av föreningsbidragen har redan omvandlats på detta sätt men stöden till studieförbunden kvarstår att reformeras. Studieförbunden motsätter sig dock sådana förändringar enligt kommunens representant. Vid tidpunkten för intervjun hade två studieförbund uppdragsavtal med Nordlia kommun, det ena handlar om att erbjuda digitalt stöd på kommunens bibliotek och det andra handlar om att *”koppla ihop de som nyss har flyttat till [kommunen], oavsett av vilken anledning, med de som redan bor här”*. Kommunens företrädare förklarar att kommuner bedömer att uppdragsavtal blir mer rättvisa, det är då lättare att följa upp vad kommunen får för de medel de betalar ut. Hon förklarar:

[Studieförbunden har en] annan förmåga att genomföra de frågor vi tycker är aktuella. Då kan man säga till studieförbunden att nu vill vi att ni satsar på barnrättsfrågor eller nu vill vi att ni satsar på det här med jämställda styrelsemöten eller vad det nu kan vara för någonting. Så det är lite både och. Men framför allt så vill vi ju veta att pengarna hamnar lokalt. Och det är svårt när det inte finns lokala kontor eller lokalt anställda, annat än studiecirkelledare i vissa delar.

Kommunen säger alltså att centraliseringen av studieförbunden ökar kommunens behov av att styra de resurser som betalas ut till folkbildningen, detta för att säkerställa att de ekonomiska resurserna kommer de egna kommuninvånarna till del.

DET EXTRAORDINÄRA – NÄR STORT FLYKTINGMOTTAGANDE AKTIVERADE STUDIEFÖRBUNDEN

Till Härånger, med då knappt 800 invånare, kom år 2015 uppemot 400 asylsökande. De inkvarterades i ett antal centralt belägna hyreshus. Kring dem mobiliserade både det organiserade civilsamhället och enskilda privatpersoner som ville bidra med insatser. En informant som var ideellt aktiv i en av kyrkorna vid den tiden beskriver hur föreningarna på orten agerade:

Ja, vi tog lite intryck ifrån andra håll som hade erfarenhet, så att vi var nog ganska väl rustade när den första vågen kom hösten 2015. Så vi organiserade ihop oss då och här i kyrkan hade vi svenskundervisning. Och i [idrottsföreningen] så var det en folkdanskväll för familjer. [...] Vi hade en sygrupp och en slöjdgupp. Och sen var det då väldigt många insatser vid sidan om. Man blev bekant med vissa familjer och man hjälpte till på olika sätt. Man skulle ha skjuts till läkare, tandläkare. Man ville ha skjuts till affären [...].

En annan informant säger:

Jag kan säga att det var ganska många i Härångerbygden som direkt tog ett ansvar för den här gruppen människor som kom.

I arbetet med att möta upp de asylsökandes behov spelade studieförbunden också en roll, inte minst genom att organisera kurser i ”svenska från dag ett” och ”vardagssvenska”. Detta är insatser som ”ska ge asylsökande och nyanlända i Sverige möjlighet att lära sig svenska tidigt och samtidigt få en grundläggande förståelse för det svenska samhället” vilka Folkbildningsrådet fördelar särskilda medel till (Folkbildningsrådet, 2023c). Enligt våra informanter var en viktig grund för detta att det fanns öronmärkta medel för genomförandet. Att studieförbunden tilldelades särskilda resurser var avgörande för vilken roll de kunde ta:

Det vi också kunde få statsbidrag för, det var då svenska för asylsökande och även olika nivåer på det. Vi behövde resurser för att klara av det ekonomiskt också, att ha personal på plats.

Efter några intensiva år försvann de flesta av de asylsökande från Härånger och studieförbundens verksamhet återgick till ett mer normalt läge. Både Sensus och Folkuniversitetet var aktiva i Härånger i samband med flyktingmottagandet 2015 och några år framåt. När det gäller Sensus, så fanns man som studieförbund redan på plats i Härånger när det som kallats flyktingkrisen inträffade. Sensus hade redan då ett väl utvecklat samarbete med

Svenska kyrkan, EFS och med folkhögskolan. Det skedde en mobilisering kring flyktingmottagandet i samtliga dessa organisationer och det utvecklades även samverkan med andra lokala organisationer och i detta blev studieförbunden en viktig stödstruktur som kunde bidra med olika former av resurser och kompetenser. Under den första tiden fokuserade man helt på språkinläring och eftersom det inte fanns material för den sortens kurser producerade man det själva. Många av de som kom till verksamheterna hade stora familjer med många barn och var vana vid att ta med sig barnen överallt. För att ge de vuxna, främst kvinnor, lite arbetsro anordnade man därför också barnaktiviteter.

Efter hand utvecklades också samarbetet med andra organisationer, inte minst med andra studieförbund, bland annat genom att man delade upp ansvaret för olika verksamheter mellan sig. Eftersom de olika studieförbunden hade olika föreningar kopplade till sig fanns ett brett och omfattande nätverk. De sociala kontakter som deltagarna fick var viktiga resultat, även om det primärt var för språkundervisningen som studieförbunden fick statsbidrag. Sensus tog också på sig ett ansvar för att kompetensutveckla personal som skulle arbeta med de asylsökande.

Även Folkuniversitetet kunde bidra i arbetet kring flyktingmottaganden genom de särskilda medel som tillfördes studieförbunden för detta ändamål. De fanns inte på plats med verksamhet innan, och efter att insatserna kring asylboendet upphörde 2018 har Folkuniversitetet inte heller haft någon verksamhet i Härånger.

Studieförbunden verkar alltså kunna aktivera och utöka sin närvaro på landsbygden och i de mindre orterna när kriser inträffar, när särskilda behov uppstår och resurser tillförs. Erfarenheterna från 2015 och tiden därefter visar att studieförbunden har potentialen att göra stora insatser vid behov och sannolikt kommer att kunna göra detsamma när nya akuta situationer uppstår. Studieförbundens relativa frånvaro mellan ”kriserna” kan dock ses som ett större problem för studieförbunden eftersom det finns en risk att de försvinner ur det allmänna medvetandet. I många fall agerar studieförbunden på just de platser där de blir indragna av ett aktivt lokalt civilsamhälle som har aktiva relationer till studieförbunden, eller där de kontinuerligt är en aktiv del av ett sådant lokalt civilsamhälle och bidrar till den lokala civilsamhälleliga infrastrukturen.

DEL III

Analys och avslutning

I denna avslutande del av rapporten återvänder vi till de frågeställningar som vi inledde rapporten med. Vi analyserar resultaten från de tre landsbygderna med hjälp av tidigare forskning för att närma oss svar på dessa frågor.

7 En analys av folkbildningens betydelser i olika svenska landsbygder

I detta kapitel kommer vi att återvända till de empiriska resultat som vi redovisat i de föregående kapitlen och använda de utgångspunkter som diskuterades i de första kapitlen för att försöka besvara utvärderingens frågeställningar (se kapitel 1). För att göra det har kapitlet strukturerats utifrån studiens frågeställningar.

Vi kommer att beröra både folkhögskolor och studieförbund och deras betydelser för de lokalsamhällen de verkar i. En viktig skillnad mellan dessa två typer av organisationer är att folkhögskolornas betydelse för deltagare och lokalsamhällen på landsbygden är knuten till de specifika platser där de är belägna. Studieförbunden är inte platsbundna på samma sätt. Eftersom de ofta verkar i samarbete med det lokala civilsamhället varierar deras närvaro och verksamheter mellan olika bygder.

Hur vi besvarar studiens frågeställningar är beroende av de tre platser vi har besökt. Som vi resonerade om inledningsvis är "landsbygd" inte ett homogent begrepp eftersom platser som betecknas som landsbygd kan vara mycket olika. Vi bör därför snarare tala om landsbygder. Vi vill därför betona att de slutsatser vi drar av det empiriska materialet är giltiga för de platser vi har studerat. Samtidigt har vi med hjälp av våra teoretiska utgångspunkter försökt att föra en så generell diskussion som möjligt. Vår ambition är att vårt sätt att teckna folkbildningens betydelser för deltagare och lokalsamhällen i landsbygder kan leda till igenkänning och ge kunskap även om andra platser än de vi har besökt. Men framför allt hoppas vi att vår undersökning stimulerar till ett fortsatt samtal om folkbildningens betydelser för deltagare och lokalsamhällen i de landsbygder den verkar i.

SOCIALA MÖTESPLATSER OCH LOKALA OFFENTLIGHETER

Våra empiriska undersökningar visar att folkbildningens sociala dimension har stor betydelse för både deltagare och lokalsamhällen, eftersom folkhög-

skolor och studieförbund utgör lokala offentligheter och erbjuder sociala mötesplatser. Folkbildningens sociala dimension tar sig dock uttryck på olika sätt mellan de lokala kontexter vi har undersökt.

Tidigare forskning har visat att folkhögskolan kan fungera som en (politisk) offentlighet i lokalsamhället (Niklasson, 2002). Inledningsvis (se kapitel 2) har vi angett att med ”offentlighet” avser vi en plats eller verksamhet som är tillgänglig för allmänheten och där människor kan samlas kring något som de gemensamt förhåller sig till (jfr Habermas, 1962/1984). En offentlighet är därmed mer kvalificerad än en allmän plats. På en allmän plats, som en affär eller trottoar, kan många människor befinna sig samtidigt men utan att nödvändigtvis ha något gemensamt. En allmän plats är social i den meningen att människor kan mötas, men de kan också vara anonyma för varandra. Den avgörande skillnaden mellan en allmän plats och en offentlighet är att en offentlighet förutsätter att de som befinner sig där möts kring något gemensamt.

Med ”social mötesplats” menar vi en plats eller ett sammanhang där människor samlas för att göra något tillsammans och som därför ger möjlighet till möten och sociala relationer. Till skillnad från offentligheter måste den dock inte vara tillgänglig för allmänheten. En studiecirkel eller en ideell organisation kan då vara en social mötesplats för dem som deltar i cirkeln eller är medlemmar i organisationen, men inte för en bredare allmänhet.

Folkhögskolorna som lokala offentligheter

I och med att folkhögskolorna har sitt ursprung på landsbygden och ofta är belägna i lokalsamhällen utanför städerna kan de genom att erbjuda sina lokaler utgöra en lokal offentlighet, och genom sin verksamhet erbjuda lokalsamhället sociala mötesplatser.

Jordbrukslandets folkhögskola fungerar genom sin verksamhet som en social mötesplats för deltagare och anställda, men för lokalsamhället utgör den framför allt en lokal offentlighet. Inte bara deltagare och anställda vid folkhögskolan kan mötas och umgås i dess lokaler, även de som bor i lokalsamhället har tillgång till lunchservering, kulturarrangemang och andra evenemang.

Allmänheten har alltså tillgång till kulturarrangemang och andra evenemang på folkhögskolan och de som deltar har en gemensam relation till det som sker, som en konsert, en litteraturkväll eller ett politiskt möte. Därmed utgör Jordbrukslandets folkhögskola vid dessa tillfällen en offentlighet. Men även under lunchen som serveras på vardagarna utgör folkhögskolans matsal

en offentlighet, trots att det inte arrangeras något som de som befinner sig där kan ha en gemensam relation till. Det sker inget planerat arrangemang som gör deltagarna till en publik. Det var dock uppenbart att folkhögskolans rektor utgjorde en slags mittpunkt och gemensam referens för dem som åt lunch i matsalen. Men även folkhögskolans värderingar och dess betydelse för lokalsamhällets historia utgjorde en given referenspunkt som alla förhöll sig till (se Korsgaard, Ferguson & Gaddefors, 2015). Matsalen blir på det sättet ett socialt rum som är kodat med regler och värderingar som ger dem som befinner sig i det bestämda relationer till varandra och till folkhögskolan. Därmed utgör matsalen inte alltid en lokal offentlighet, den kan uppstå i stunden, som när rektorn befinner sig där och hälsar på alla och när deltagare, anställda och ortsbor samtalar och förhåller sig gemensamt till vad folkhögskolan betyder för dem.

Jämför vi Jordbrukslandets folkhögskola med de andra två folkhögskolor vi studerat blir det tämligen tydligt att Skogslandets och Industribygdens folkhögskolor utgör lokala offentligheter i mer begränsad omfattning. Dessa skolor är sociala mötesplatser, framför allt tillgängliga för dem som är anställda av folkhögskolan eller som deltar i dess olika kurser. Allmänheten har därmed inte tillgång till dessa folkhögskolor på samma sätt som vid Jordbrukslandets folkhögskola, de fungerar därför snarare som sociala mötesplatser för dem som på olika sätt ingår i folkhögskolornas verksamheter. Dessa två folkhögskolor är alltså inte inbäddade i de lokalsamhällen de befinner sig i på samma sätt som Jordbrukslandets folkhögskola. Deltagarna vid folkhögskolan i Skogslandet samlas kring en gemenskap som bygger på att de för tillfället är del av den landsbygd och natur som karaktäriserar Skogslandet, men utan att ha för avsikt att inkludera lokalsamhället i den gemenskapen. Samtidigt menar deltagarna att folkhögskolan skapar starka nätverk och samhörighet (jfr Granovetter, 1973) mellan deltagarna tack vare att de delar upplevelsen av att vara nära naturen.

Dock finns det även vid folkhögskolorna i Skogslandet och Industrilandet inslag av lokala offentligheter eftersom lokalerna i viss mån är öppna för lokalbefolkningen. Skogslandets folkhögskola erbjuder till exempel tillgång till sitt bibliotek, där möten mellan lokalbefolkning och deltagare kan ske och där även vissa kulturella evenemang äger rum. Vidare nyttjas folkhögskolans lokaler för andra aktiviteter i lokalsamhället, inte minst av det lokala civilsamhällets organisationer. Lokalerna nyttjas även av den kommunala förvaltningen (som formellt äger fastigheterna) genom att grundskoleelever åter

sin lunch i restaurangen, och det sker ett samnyttjande av gymnastiksalen. Men, även om folkhögskolan på det sättet är en resurs för lokalsamhället är den inte nödvändigtvis en lokal offentlighet där deltagare och anställda vid folkhögskolan och de som bor i lokalsamhället möter och interagerar med varandra.

På Industribygdens folkhögskola utgör musikverksamheten en brygga till lokalsamhället. Musikutbildningarnas konsertverksamhet lockar personer som bor i lokalsamhället och i dess närhet. Vi återkommer till kulturens roll som mötesplats när vi resonerar om folkbildningens betydelser för det lokala kulturlivet.

Skogslandets och Industribygdens folkhögskolor utgör alltså, i jämförelse med Jordbrukslandets folkhögskola, i mindre utsträckning lokala offentligheter då andra än deltagarna och de anställda vid folkhögskolan inte har tillgång till dem i samma utsträckning. Det betyder inte att det inte finns några relationer mellan folkhögskolorna och de lokalsamhällen som de är belägna i, eller att de inte är betydelsefulla för lokalsamhället. Skogslandets folkhögskola har till exempel en roll som resurs för kommunala verksamheter, framför allt för barn och unga. De tre studerade folkhögskolorna tycks på detta sätt skilja sig åt vad gäller sin inbäddning i lokalsamhället. I någon mån speglar detta resultat från tidigare studier av folkbildningens relation till små lokalsamhällen (Forsberg & Säfström, 2009).

Att folkhögskolorna är belägna i mindre samhällen på landsbygden, utan att vara helt integrerade i dem, kan bidra till en slags avskild folkhögskolemiljö som deltagare uppskattar. Flera deltagare beskriver att de uppskattar att bo och studera i "rätt miljö" för de studier man valt. Dessutom erbjuder de en lugn – och vacker – studiemiljö utan den distraktion som kan finnas i en stad.

De tre folkhögskolorna är belägna i mindre samhällen, med en glesare infrastruktur och ett inte lika differentierat föreningsliv som i tätorter och städer, och får därför gärna en dominerande position i lokalsamhället. Folkhögskolan torde därför hamna mer "mitt i byn" i ett lokalsamhälle på landsbygden än i en urban miljö. Därför torde det också vara betydelsefullt att de är tillgängliga för den allmänhet som bor i lokalsamhället och i dess omgivningar och att de därmed fungerar som lokala offentligheter.

Samtidigt är tillgängligheten till dessa lokala offentligheter villkorad då vi kan anta att alla som bor i lokalsamhället i praktiken inte känner sig bekväma med eller att de passar in i folkhögskolans miljö. Mest uppenbart blir detta på Jordbrukslandets folkhögskola. Eftersom folkhögskolan är väl integrerad

i lokalsamhället kan den hävda att den präglas av inkluderande värderingar. Samtidigt säger rektorn att de som bor i lokalsamhället men som inte delar dessa inkluderande värderingar visserligen är formellt välkomna, men kan räkna med mothugg och att bli ifrågasatta. För dem som söker inspiration i litteratur och gärna besöker kulturarrangemang torde biblioteket på Skogslandets folkhögskola vara en viktig lokal offentlighet. Men de som inte är vana vid och trygga med litteratur och kultur kommer inte lika lätt ha tillgång till, och kanske inte ens nyttja, biblioteket som en lokal offentlighet. För dem som uppskattar musik och bejakar öppenhet för kristen tro kan konsertprogrammet vid Härångers folkhögskola fungera som en lokal offentlighet. Men de som inte är hemma i den musiktradition som folkhögskolan förvaltar och som känner sig främmande för kristen tro kommer inte ha samma tillgång till Härångers folkhögskola som lokal offentlighet.

Att dessa offentligheter är villkorade är förstås inte ett tillkortakommande för dessa folkhögskolor, utan ett uttryck för att alla värderingar, traditioner och all kultur som är inbjudande för många också kommer att stänga ute andra. Även inkluderande värderingar kommer att exkludera dem som inte delar dem. Att de offentligheter som folkhögskolorna utgör är begränsade blir än tydligare när de får en central position i de lokalsamhällen som de befinner sig i.

Studieförbunden som sociala mötesplatser

Studieförbunden är till skillnad från folkhögskolorna inte platsbundna. I de samtal vi fört med cirkeldeltagare från föreningscirklar, anställda och med kommunala tjänstepersoner framträder folkbildningens sociala dimension i den verksamhet som studieförbunden har i lokalsamhället, men på ett annat sätt än att de utgör offentligheter. I stället bedriver studieförbunden oftast verksamhet genom det lokala civilsamhällets organisationer. De blir därför inte lika synliga, men samtidigt mer inbäddade i lokalsamhället. Genom att verka i landsbygdens lokalsamhällen bidrar studieförbunden till den infrastruktur som skapar sociala mötesplatser i lokalsamhället. Att bidra till sociala mötesplatser i lokalsamhället är särskilt viktigt i områden med stora geografiska avstånd.

Samtidigt visar studierna av de platser vi besökt att studieförbundens verksamhet är tämligen osynlig för de människor den riktar sig till (se Forsberg & Säfström, 2009 för liknande resultat). När människor som verkar i det lokala civilsamhället talar om studieförbundens verksamhet är det inte vad studiecirkelarna handlar om som de är intresserade av, utan de resurser som

kommer ur cirklarna och som de kan använda. Intervjupersonerna ger ofta uttryck för ett instrumentellt förhållande till hur man kan använda studiecirklar för att få hjälp med affischering, kommunikation, löneadministration eller annat de behöver för den verksamhet de bedriver.

Det är framför allt genom att verka tillsammans med det lokala civilsamhället som studieförbunden kan bidra till och erbjuda sociala mötesplatser som ger möjlighet att skapa och stärka nätverk mellan människor som bor i lokalsamhället. De sociala mötesplatserna är viktiga eftersom det är genom nätverken som människor organiserar sig för att värna och vitalisera socknen eller lokalsamhället (Granovetter, 1973). De nätverk som utvecklas på landsbygden blir ofta starka eftersom det rör sig om ett relativt litet antal individer och för att de som bor där oftare är beroende av varandra och därför måste lita på varandra (se Trägårdh m.fl., 2013). Samtidigt riskerar nätverken också att bli mindre inkluderande för människor som inte ingår i dem. På ett liknande sätt som folkhögskolornas villkorade offentligheter skapar alltså de sociala mötesplatser som studieförbunden bidrar till täta nätverk som kan bli exkluderande – för till exempel sommargäster, nyinflyttade från andra länder, eller för andra som inte uppfattas höra till socknen eller lokalsamhället.

Det är endast några enstaka intervjupersoner, och på en av de besökta platserna är det inga alls, som deltagit i det öppna utbudet av cirklar som studieförbunden arrangerar i egen regi, alltså det som benämns programcirklar (Rutgersson & Åberg, 2020). I stället bedriver studieförbunden främst verksamhet i nära samverkan med organisationer i det lokala civilsamhället, vilket gör att de bidrar till att skapa sociala mötesplatser i samarbete med det lokala föreningslivet, genom att bidra med resurser i form av organisation, kommunikation och kompetens (se också von Essen & Ydremark, 2020). Det kan även handla om tillfälliga arrangemang som att hembygdsföreningen bjuder in till skördefest, bygdegården sätter upp revy eller när det lokala civilsamhället samarbetar för att ordna midsommarfirande. Samarbetet med ett studieförbund är då ofta viktigt för att kunna genomföra sådana arrangemang. De som deltar i arrangemangen och på dessa mötesplatser uppfattar sig dock inte nödvändigtvis i första hand som studiecirkeldeltagare eller deltagare vid studieförbundens kulturprogram, utan som medlemmar i en organisation eller som deltagare i ett arrangemang som görs av en lokal förening.

Därmed är det mångtydigt vad det innebär att vara deltagare i folkbildningen. Formellt är de som är med i de cirklar som studieförbunden arrangerar tillsammans med en lokal organisation – föreningscirklar – förstås

cirkeldeltagare, men lika mycket är de medlemmar och aktiva i den organisation som studieförbundet samverkar med.

FOLKBILDNINGEN SOM INFRASTRUKTUR FÖR LOKALT SAMHÄLLENGAGEMANG OCH DEMOKRATISKT DELTAGANDE

I rapportens tredje kapitel resonerar vi om att folkbildningen kopplas samman med ett ideal och idéer om att den ska vara fri och frivillig, att det ska vara en arena där demokrati praktiseras och alla människors lika värde värnas. Att folkbildningens organisationer ger uttryck för sådana värderingar skapar möjlighet till samhällsengagemang där politiska åsikter kan brytas mot varandra. Folkbildningens organisationer kan som politiska arenor därmed bidra till demokratiskt deltagande genom att både erbjuda rum för samtal om politik i lokalsamhället och genom att stärka deltagarnas och invånarnas kapacitet att delta.

Vi menar att de folkhögskolor vi har studerat utgör lokala offentligheter och att studieförbunden som inte på samma sätt är platsbundna bidrar med en infrastruktur för organisering genom att samverka med och bidra med resurser till organisationer i det lokala civilsamhället. De lokala offentligheterna och infrastrukturen ger inte bara uttryck för folkbildningens sociala dimension, utan också för dess politiska dimension, eftersom de ger deltagare och de som bor i lokalsamhället möjlighet till lokalt samhällsengagemang och demokratiskt deltagande. I detta avseende knyter folkbildningens verksamhet an till två av statens fyra syften med stödet till folkbildningen, nämligen att *”stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin”* samt att *”bidra till att göra det möjligt för en ökad mångfald människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen”* (SFS 2015:218).

Folkhögskolorna som politiska offentligheter

Genom att utgöra en lokal offentlighet och erbjuda sina lokaler som ett gemensamt rum i lokalsamhället ger folkhögskolorna uttryck för folkbildningens politiska dimension. Den politiska dimensionen kan komma till uttryck genom att folkhögskolan gör sig tillgänglig för alla i lokalsamhället, samtidigt som den är tydlig med sina inkluderande värderingar. Som vi sett kan det göra att alla inte känner sig lika välkomna. Folkbildningens organisationer kan vara inkluderande och samtidigt värderingsmässigt tydliga. Förmågan att samtidigt vara både och ger förutsättningar för ett politiskt samtal som

kan leda till gemensamma värderingar men också till konflikter. Folkhögskolornas lokaler används också av lokala organisationer för arrangemang och möten med politiskt innehåll. Det kan både vara organisationer som är engagerade i rättvise- eller miljöfrågor och organisationer som engagerar sig i lokala politiska frågor, till exempel lokala utvecklingsgrupper. Att folkhögskolan befinner sig i eller i närheten av lokalsamhället är viktigt för de människor som bor i lokalsamhället och för de civilsamhällesorganisationer som finns där. Att folkhögskolan inte bara är en utbildningsinstitution utan också kan vara ett politiskt rum är ett uttryck för folkhögskolans historia. Folkhögskolorna grundades ju för att bidra till böndernas och folkrörelsernas behov av politiskt inflytande (Maliszewski, 2008; Runesdotter, 2010).

Både genom att utgöra en lokal offentlighet som ger utrymme för politik och genom att bidra med lokaler för att lokala organisationer ska kunna verka politiskt, bidrar folkhögskolorna med en viktig infrastruktur som främjar och möjliggör lokalt samhällsengagemang och demokratiskt deltagande. Detta är en resurs som inte alla gånger direkt har med folkhögskolornas primära verksamheter att göra. Att utgöra en lokal offentlighet är i stället en funktion som kommer sig av folkhögskolornas inbäddning i lokalsamhället, och deras lokaler är viktiga resurser för lokalsamhället och det lokala civilsamhället.

Folkhögskolorna utgör inte bara offentligheter genom vilka de kan erbjuda politiska rum. De kan också förbereda människor, och då främst folkhögskoledeltagarna, på att *verka* i offentligheten (Niklasson, 2002). Tidigare forskning har visat att folkhögskolor kan liknas vid ”mikrokosmos” där medborgerliga ideal tar sig uttryck i konkreta strukturer som ofta leder vidare till ett medborgerligt engagemang (Sjöstrand & Svedberg, 2021). När folkhögskolorna på detta sätt bekräftar och stärker människors aktiva medborgarskap bidrar de till samhällsengagemang och demokratiskt deltagande.

Det finns inga skäl att anta att de folkhögskolor som ingår i utvärderingen inte fyller denna funktion. Men det var inte något som artikulerades särskilt tydligt i intervjuerna. Flera av deltagarna på Jordbrukslandets folkhögskola talade om att de var politiskt engagerade och att de hade ett samhällsengagemang. De som var uppvuxna eller bodde i södra Jordbrukslandet gav tydligt uttryck för politiska uppfattningar om hur deras hembygd och landsbygden generellt behandlas av politiker och beslutsfattare och gav på så sätt uttryck för spänningen mellan stad och land. Trots att de hade politiska uppfattningar talade de dock inte om att de var engagerade i organisationer för att påverka lokalpolitiken.

Ett skäl till att intervjuerna inte visade att folkhögskolorna stärkte deltagarnas medborgerliga engagemang inom lokalsamhället kan alltså vara det avstånd som fanns mellan folkhögskolorna och den landsbygd de är belägna i. De flesta deltagare var inte uppvuxna och bofasta på landsbygden, utan var snarare ”på besök”, och ingick därför inte i de täta nätverk som etableras på den landsbygd de befann sig.

Vare sig på Skogslandets eller Industribygdens folkhögskola kom denna diskussion om politiskt engagemang upp bland deltagarna även om de här folkhögskolorna, liksom Jordbrukslandets folkhögskola, förberedde sina deltagare på att delta i den politiska offentligheten genom att ge kunskaper om samhällsfrågor och politik.

Vidare kom folkbildningens politiska dimension till uttryck när folkhögskolorna agerade i offentligheten. Ett exempel från Jordbrukslandets folkhögskola är när den offentligt tog strid mot nedskärningar av regionens budget som nästan bara drabbade folkhögskolan. Dessutom engagerade sig den biträdande rektorn i Jordbrukslandets folkhögskolas filial i Karleby för de flyktingar som kom till lokalsamhället hösten 2015. Trots att Jordbrukslandets folkhögskola är en regionägd folkhögskola och därmed inte har en ideell organisation som huvudman, blir den ett politiskt subjekt i och med att rektorn och den biträdande rektorn tar offentlig ställning i en politisk fråga. Trots att de regionägda folkhögskolorna ingår i den regionala förvaltningen är de formade av och ger uttryck för folkbildningens civilsamhälleskaraktär. Det påminner om de otydliga gränser som rådde mellan staten och civilsamhället när folkhögskolorna grundades (se också Åberg & von Essen, 2013).

Att rektorn protesterade mot minskningen av budgeten var förstås ett sätt att värna folkhögskolan. För de som bor i lokalsamhället och i Kronoby socken var det dock också ett sätt att ge landsbygden en politisk röst. Eftersom de som lever i Kronoby socken uppfattade budgetneddragningen som ett sätt för regionpolitikerna att göra deras hembygd mer perifer kan rektorns protest även ses som ett uttryck för spänningen mellan stad och land (jfr Erlingsson m.fl., 2021). När rektorn protesterar mot neddragningen kan detta ses som ett sätt att hävda att för de som bor där är Stule och Kronoby socken centrum, medan de som har den politiska och administrativa makten i Kirnäs befinner sig i deras periferi.

Den biträdande rektorn bjöd också in och samverkade med lokala ideella organisationer för att stödja flyktingar och ta ställning mot främlingsfientliga reaktioner i lokalsamhället. Därmed kom han inte bara att bidra till en lokal

infrastruktur för samhällsengagemang och demokratiskt deltagande, utan gjorde också folkhögskolan till en aktör i en politisk fråga.

Även Skogslandets folkhögskola agerade i en politisk offentlighet men, till skillnad från Jordbrukslandets folkhögskola, präglades den här folkhögskolans sätt att agera i högre grad av konsensus. Skogslandets folkhögskola deltar i regionala nätverk med en rad olika aktörer såsom civilsamhällesorganisationer, museer, universitet och kommuner. Till exempel drivs ett projekt sedan ett antal år tillbaka som finansieras genom EU-medel och som syftar till att göra delar av regionens skog till världsarv. Industribygdens folkhögskola deltar på liknande sätt i dialog med andra samhällsaktörer, men framför allt på den kommunala nivån, och skolans företrädare deltar när Härångers föreningsliv möts för samtal om ortens utveckling. Skogslandets folkhögskola har också en uttalad ambition att bidra – genom utbildning av arbetskraft – till besöksnäringen i regionen, och agerar därmed i en politisk offentlighet.

Studieförbunden som resurs för politisk mobilisering

Även studieförbunden bidrar till att bygga en infrastruktur för demokratiskt deltagande och samhällsengagemang i lokalsamhället. De kan liksom folkhögskolorna bidra med lokaler, men eftersom de inte är platsbundna och i stället verkar i samverkan med det lokala civilsamhället, bidrar de i första hand med resurser till lokala organisationer. På samtliga platser vi undersökte agerade studieförbund som entreprenörer i det lokala civilsamhället, genom att koppla ihop resurser i en organisation med behov i en annan organisation, och stärkte på så sätt det lokala civilsamhället.

I landsbygder där de geografiska avstånden ofta är stora är det nödvändigt att folkbildningens organisationer befinner sig geografiskt nära det område de verkar i. För att studieförbunden ska kunna fungera som ett kitt som håller samman det lokala civilsamhället genom att skapa nätverk mellan lokala organisationer, behöver man vara en del av och besitta god kunskap om lokalsamhället. Anställda och förtroendevalda i studieförbunden behöver vara kända och ha personliga relationer och nätverk med dem som bor på landsbygden. Återkommande gav intervjupersonerna uttryck för att på landsbygden är relationen med personen ofta viktigare än vilken organisation hon eller han företräder (se också von Essen & Ydreemark, 2020). Det förklarar varför närhetsprincipen – alltså att ett visst studieförbund finns närvarande i eller nära lokalsamhället – många gånger blir överordnad frågan om i vilken utsträckning man delar värdegrund eller ideologi, när olika civilsamhällesorganisationer

ingår samarbete med ett studieförbund. I Industribygden framkom också synpunkter på att studieförbundens centralisering har gjort att allt fler studieförbund saknar denna typ av lokalkännedom och lokala kontaktnät.

Att studieförbunden verkar genom att samarbeta med organisationer i det lokala civilsamhället bidrar inte bara till en infrastruktur för sociala möten utan också till samhällsengagemang och politisk påverkan. De lokala organisationer som de samverkar med är, om än på olika sätt, engagerade i att värna och utveckla landsbygden och framför allt den egna hembygden. Både i lokala utvecklingsbolag och utvecklingsgrupper och i hembygdsföreningar och bygdegårdar talar medlemmarna om hur de arbetar för att det ska gå att leva kvar i socknen, kommunen eller lokalsamhället, och helst också locka till sig nyinflyttade. Detta engagemang gör att alla de organisationer som ingår i det lokala civilsamhället potentiellt utgör en politisk kraft.

Men flera intervjupersoner som fick frågor om de engagerade sig politiskt svarade att de misstrodde politiken, i stället organiserade man sig och löste sina problem själva. Det är alltså inte självklart att beskriva de lokala civilsamhällen som studieförbunden samverkar med som politiska i snäv mening. Det är partipolitik och de politiska institutionerna som intervjupersonerna är kritiska till. Det gör att de lokala organisationernas arbete för socknen eller lokalsamhället, ofta i konflikt med centralorten, har en vidare politisk innebörd och ger utrymme för ett bredare samhällsengagemang än partipolitik och politiska institutioner.

Med en vid definition av politik, alltså att det sträcker sig utanför partipolitik och politiska institutioner, bidrar studieförbunden indirekt till demokratisk delaktighet och samhällsengagemang. De bidrar också direkt till att öka människors möjligheter till delaktighet i demokratin genom att öka den grundläggande kunskapen om digitala verktyg. Detta gäller särskilt äldre människor, vilket var särskilt framträdande i en av de studerade landsbygderna där befolkningen beskrevs som "åldrande". På så sätt kan studieförbunden, i samverkan med andra civilsamhällesorganisationer och myndigheter, motverka ett så kallat "digitalt utanförskap", vilket inte minst är viktigt på landsbygder präglade av långa avstånd.

KOMPETENSFÖRSÖRJNING OCH UTBILDNINGSMÖJLIGHETER

Folkhögskolor och studieförbund erbjuder människor möjlighet till utbildning och bildning, oavsett om verksamheten äger rum i städer eller på landsbygder. Men eftersom tillgången till utbildnings- och bildningsmöjligheter

ofta är mer begränsade i landsbygder än i urbana områden är folkbildningen kanske särskilt viktig för landsbygdernas kompetensförsörjning, eftersom den finns tillgänglig där människor bor och lever. Särskilt i områden med stora avstånd till centralorten eller i ett större samhälle ger folkbildningen möjlighet för dem som bor där att skaffa sig kunskap på sina egna villkor, så att de kan studera utan att behöva flytta från bygden in till en stad.

Men folkbildningen gör inte bara bildning och utbildning mer tillgänglig genom att bedriva verksamhet där de som bor på landsbygden har sin vardag. Folkbildningen erbjuder också möjlighet för dem som har smalare eller mer specialiserade intressen att komma samman och fördjupa sig. Eftersom landsbygdernas lokala civilsamhällen ofta inte har samma mångfald av organisationer är folkbildningen särskilt viktig för dem som har intressen som ligger vid sidan av de stora organisationerna i det svenska civilsamhället, som oftast finns representerade i hela landet, som exempelvis idrottsföreningar och hembygdsgårdar (von Essen & Ydremark, 2020). På så sätt bidrar folkbildningens organisationer till att göra det lokala civilsamhället mer mångfacetterat. Att folkbildningens verksamhet ska göra utbildning och bildning mer tillgänglig på landsbygden griper an till ett av statens syften med stödet till folkbildningen, nämligen att, *”bidra till att utjämna utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället”* (SFS 2015:218).

Att tillgången till organisationer för smalare intressen är mindre i många landsbygder följer, precis som varför kommersiell och offentlig service minskat så att infrastrukturen blivit glesare eller till och med har upphört, av befolkningsminskning och andra strukturförändringar (se t.ex. Erlingsson, Syssner & Ödalen, 2015). Samtidigt går de som bor i områden med otillräcklig infrastruktur ofta samman i det lokala civilsamhällets organisationer för att lösa gemensamma problem och påverka politiken (Cras, 2017; Wallman Lundåsen, 2020). På de platser vi besökt bidrar folkbildningens organisationer till den medborgerliga mobilisering som verkar för att göra det möjligt att leva i landsbygdens lokalsamhällen. Det ska dock visa sig att folkbildningens, och främst folkhögskolornas, betydelse för dem som bor på landsbygden är mer komplex än att bara göra det möjligt för människor att leva kvar, genom att ersätta eller komplettera den lokala, offentliga infrastrukturen.

Folkhögskolorna som studiemiljö och arbetsplats

Skogslandets folkhögskola är inbäddad i en landsbygd med långa avstånd och en bristfällig infrastruktur, som bland annat innebär att allmänna kommu-

nikationsmedel har gles turtäthet. Eftersom avstånden till andra lokalsamhällen och större städer är stora är det svårt för dem som inte är bofasta i närheten, eller som inte vill bo på internat eller i lokalsamhället, att få tillgång till folkhögskolans kurser. Men det är inte bara geografiska avstånd som kan göra att folkhögskolor på landsbygden upplevs avlägsna. För deltagare vid Jordbrukslandets folkhögskola var bristande kommunikationer inte ett uttalat problem, men flera av dem berättade att de hade tvekat inför att flytta från den stad de bodde i till ett så litet lokalsamhälle som Stule. Så även om de geografiska avstånden inte är lika stora och kommunikationerna är bättre i Jordbrukslandet finns det ett ”kulturellt avstånd” mellan Jordbrukslandets folkhögskola som är belägen i ett mindre lokalsamhälle på landsbygden, och den urbana miljö som många av deltagarna kommer ifrån. Här kan vi emellertid se en skillnad mellan folkhögskolorna som kan kopplas till deras olika profiler. Till Skogslandets folkhögskola söker sig personer som vill – åtminstone för ett tag – lämna staden och leva på landsbygden.

I sina kursutbud erbjuder de tre folkhögskolor vi har besökt möjligheter till olika former av bildning och utbildning. Inte minst ger de möjlighet till utbildning för dem som av olika skäl behöver ta upp eller slutföra gymnasiestudier för att bli behöriga till eftergymnasial utbildning. De som bor och är uppväxta i bygden och som använder folkhögskolan för att få gymnasiekompetens bär vidare folkhögskolornas arv att erbjuda landsbygdens befolkning möjligheter till utbildning.

Tre av de intervjuade deltagarna vid allmän kurs i Jordbrukslandets folkhögskola var uppvuxna och bofasta i den omgivande bygden. De flesta som gick allmän kurs kom annars från centralorten i regionen eller från städer i andra delar av landet. Rektorn vid Skogslandets folkhögskola menade att de som söker studieförberedande kurser och allmän kurs och bor i bygden gärna söker sig bort från landsbygden och till folkhögskolor som ligger närmare tätorter och har bättre kommunikationer.

Det är alltså så att de flesta deltagare vid de folkhögskolor vi besökte inte är uppvuxna och bosatta i bygden utan kommer från städer och andra delar av landet. Att de här folkhögskolorna främst rekryterar personer som kommer utifrån kommer sig av att de har inriktat sig mot foto, kristen tro, filmproduktion, naturvård eller andra specialiserade utbildningar, vilka drar till sig dem som redan har goda förkunskaper och är särskilt intresserade av just sådana utbildningar. Detta är exempelvis tydligt gällande Industribygdens folkhögskola, där den tydliga musikprofilen bidrar till att skolan attraherar deltagare

från andra delar av landet. För andra deltagare som kommer från städer, tätorter, eller andra landsbygder handlar det om att söka sig bort från städer och hemorten för att kunna koncentrera sig på sina studier. För flera deltagare vid Skogslandets folkhögskola var det också för att de ville studera i "rätt miljö", genom att ha närhet till naturen och inte minst skogen. Det var också ett skäl för en del deltagare vid Jordbrukslandets folkhögskola, eftersom den ligger i ett mycket naturskönt område och omges av brukad jord och ängar, som flera deltagare menade var inspirerande och gav ett lugn.

I Kronoby socken i Jordbrukslandet talade några intervjupersoner om att de som blivit pensionärer gärna går en kurs på folkhögskolan. Ofta med inriktning mot hantverk för att utveckla ett intresse eller fördjupa kunskap som de burit med sig genom livet. Det var alltså inte fråga om att få nödvändig kompetens eller kunskap för att bo kvar, utan något som de gjorde av lust och intresse.

Även om det förstås finns deltagare, särskilt i folkhögskolornas allmänna och studieförberedande kurser, som är uppvuxna och bor i den omgivande bygden var det främst personer från städer eller andra delar av landet som söker sig till specialutbildningar eller för att de vill studera i en lantlig miljö där annat inte stör. Det innebär att de tre folkhögskolor som vi har studerat och som är inbäddade i olika landsbygder drar till sig personer som är tillräckligt resursstarka för att söka en eftertraktad utbildning på en annan ort, eller gärna avstår från det som städerna har att erbjuda för att få lugn och ro och närhet till vacker natur.

Enligt våra samtal tycks det dessutom råda ett slags omvänt förhållande, på så sätt att folkhögskolornas inbäddning på landsbygden medför att personer som inte bor på landsbygden söker sig dit, medan de som bor på landsbygden och har behov av gymnasiekompetens av praktiska skäl oftare söker sig till folkhögskolor eller annan utbildning i städer och urbana områden. Det stöds av tidigare forskning som har visat att det finns en stark norm om att unga vuxna ska nyttja studieåren till att vara mobila och att det är eftersträvarvärt att flytta från hemorten (Svensson, 2006). Folkhögskolorna är alltså betydelsefulla för utbildning och bildning just för att de befinner sig på landsbygden. Men den betydelse de har som en alternativ studiemiljö för dem som bor i staden innebär ett brott med folkhögskolornas historia och att de riskerar att fjärmas från den plats de befinner sig i. Skogslandets folkhögskola försöker dock återkoppla till den plats där den befinner sig genom att knyta delar av kursutbudet till ett lokalt natur- och kulturarv.

För den lokala arbetsmarknaden innebär folkhögskolorna att antalet arbetstillfällen ökar. Oavsett om folkhögskolan främst rekryterar sina anställda från orter i närheten eller från städer och andra delar av Sverige, kommer de att vara betydelsefulla genom att vitalisera lokalsamhället och öka möjligheterna för människor att både bo och arbeta där. Inte minst genom folkhögskolornas undervisande personal sker också ett inflöde av kompetens till lokalsamhället. Rektorn vid Jordbrukslandets folkhögskola var till exempel angelägen om att understryka att all undervisande personal har eftergymnasial utbildning. Ett annat exempel på hur folkhögskolan kan bidra till lokalsamhället genom att öka kompetensen bland de som bor där är Skogslandets folkhögskolas initiativ att utbilda lokal arbetskraft åt besöksnäringen genom turismutbildning, för att på så vis stärka besöksnäringen i området.

Studieförbunden som kunskapsresurs

Att studieförbunden är närvarande i landsbygder och lokalsamhällen har betydelse för att ge dem som bor på landsbygden tillgång till utbildningsmöjligheter och nödvändig kompetens. Det gäller inte minst dem som har svårt att resa eller som bor på platser med stora geografiska avstånd till större samhällen med rikare infrastruktur. I landsbygdsområden som ofta har en åldrande befolkning och otillräckligt serviceutbud är sådana insatser förstås ett viktigt bidrag. Vidare gör studieförbunden kompetensutveckling mer lättillgänglig, eftersom deras utbud av studiecirklar inte kräver formella meriter eller förkunskaper. Studieförbundens verksamhet gör det exempelvis möjligt att lära sig att använda IT och internet i sin vardag, vilket inte minst är viktigt för människor som bor på landsbygden och saknar grundläggande IT-kunskap.

Den största delen av studieförbundens verksamhet sker dock i samverkan med organisationer i det lokala civilsamhället. De föreningscirklar som studieförbunden arrangerar med lokala organisationer gör det möjligt för medlemmar och deltagare att lära sig om den egna hembygden, hantverkstraditioner, teateruppsättningar och alla andra typer av arrangemang som människor deltar i. På så vis är studieförbunden en resurs för att människor ska kunna lära sig tillsammans med andra om sådant som intresserar dem eller som de menar är nödvändigt för lokalsamhället. När studieförbunden fyller denna funktion verkar de ofta i bakgrunden, som det osynliga kitt som gör mycket av det lokala engagemanget och gemensamma lärandet möjligt.

Att studieförbunden ger möjlighet till utbildning och bildning innebär även utveckling av det lokala kulturlivet, då föreningscirkelarna ofta har fokus

på lokal kultur. I samverkan med lokala organisationer betonas betydelsen av att driva verksamhet i samklang med de behov och önskemål som finns på den specifika platsen, vilket också bidrar till att utveckla bygden.

Till sist bidrar studieförbunden till de lokala civilsamhällen vi besökt eftersom de stärker det lokala föreningslivets kompetens. Det gör man genom att arrangera föreningscirkclar tillsammans med organisationer i det lokala civilsamhället, eller som i Kronoby socken i Jordbrukslandet, genom att verksamhetsutvecklarna besöker organisationer, genomför styrelseutbildningar och ger utbildning i digitala mötesformer. Eftersom studieförbundens anställda har lokalkännedom och finns med i lokala nätverk kan de också sprida kompetens och kunskap mellan organisationer i det lokala civilsamhället. Eftersom organisationer i det lokala civilsamhället direkt eller indirekt verkar för att vitalisera den egna bygden bidrar studieförbunden på så sätt till att göra landsbygden attraktiv och levande.

ERBJUDER KULTUR OCH STÖDJER DET LOKALA KULTURLIVET

Eftersom folkbildningens organisationer bedriver estetiska profilkurser, ger kulturarrangemang och har kulturinriktade studiecirkclar är kultur en självklar del av folkbildningens verksamhet. Att folkbildningen *”ska bidra till att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet”* är också ett av statens syften med stödet till folkbildningen (SFS 2015:218).

För dem som bor på landsbygden är folkhögskolornas och studieförbundens kulturutbud särskilt viktiga, eftersom folkbildningens organisationer, tillsammans med biblioteken, ofta är de enda organisationer som ger tillgång till lokal kultur (Myndigheten för kulturanalys, 2019). Samtidigt samarbetar folkbildningens organisationer ofta med ideella organisationer, samfund och andra organisationer i det lokala civilsamhället och kan därigenom bidra till att synliggöra och tradera den lokala kulturen. Kommunen erbjuder också ett lokalt kulturutbud i samarbete med studieförbunden, exempelvis genom de kommunala biblioteken. Därmed ger folkbildningen möjlighet för deltagare att vara både konsumenter och producenter av kultur samt stärker den kultur som finns i lokalsamhället.

Genom att folkhögskolor och studieförbund finns närvarande på landsbygderna ökar möjligheterna att erbjuda kulturella evenemang på plats. Inte minst kan detta erbjudas till människor som annars kanske hade avstått från att delta i kulturlivet eller konsumera kultur, till följd av för långa resvägar.

Folkhögskolor och studieförbund verkar alltså utgöra en infrastruktur också för kulturlivet i mindre landsbygdssamhällen. Frågan är då hur detta kommer till uttryck på de platser som ingår i utvärderingen och vad det betyder för deltagare och lokalsamhällen?

Folkhögskolorna som kulturarenor

Av de tre undersökta folkhögskolorna är det framför allt Jordbrukslandets och Industribygdens folkhögskolor som har estetiskt inriktade kurser. De erbjuder kurser i bland annat musik, foto och textil. Skogslandets folkhögskola erbjuder en sommarkurs i medeltida dans. De estetiska kurserna är eftertraktade av människor som söker en utbildning för att kunna ägna sig åt ett estetiskt yrke, eftersom de anses vara av god kvalitet. Inte minst den yrkesutbildning i manus och dramaturgi som bedrivs vid Jordbrukslandets folkhögskolas filial i Karleby drar till sig deltagare från hela Sverige. Skogslandets folkhögskola är inte estetiskt inriktad men flera av kurserna har en anknytning till platsens historiska kulturarv med koppling till natur och naturanvändning.

Att Jordbrukslandets och Industribygdens folkhögskolor erbjuder estetiska kurser av så pass hög kvalitet innebär att människor söker sig dit från hela Sverige. Som vi beskrivit ovan betyder det att folkhögskolorna bidrar till ett inflöde i de lokalsamhällen de är inbäddade i. Men att de flesta deltagarna vid de estetiska profilkurserna inte kommer från den omgivande landsbygden och att de inte speglar lokala traditioner och behov, skapar också ett avstånd mellan folkhögskolorna och den bygd de är inbäddade i.

Med begreppet ”inbäddning” har vi velat peka på den lokala kontextens betydelse för folkbildningens organisationer (Korsgaard, Ferguson & Gaddefors, 2015). Kontexten ger resurser och legitimitet, men folkbildningens organisationer har också bidragit till att forma de samhällen de är inbäddade i. När folkhögskolorna, bland annat genom de estetiskt inriktade kurserna, inte på samma sätt som tidigare speglar lokala traditioner och behov skulle man kunna tala om en form av ”urbäddning” (disembedding) ur den traditionella kontext som format folkhögskolorna (se t.ex. Beck, 1992).

Ett exempel på detta är när en person i Kronoby berättade att när hon växte upp kunde man se vilka som gick på folkhögskolans fotokurs eftersom de såg annorlunda ut. Även om hon berättar om mötet med folkhögskoledeltagare som en lustighet så är det en av många kommentarer som kretsar kring spänningen mellan stad och land och att de som bor i Kronoby uppfattar sig

som annorlunda än de som bor i staden. I en del berättelser om möten mellan de som bor på landsbygden och de som kommer dit som folkhögskoledeltagare finns en antydan om att landsbygden är sedd som samhällets periferi. Detta skapar ett motstånd mot de deltagare som kommer till folkhögskolorna från andra delar av landet och som tycker att det är så vackert på sommaren och undrar vad de boende gör på vintern.

Samtidigt, att folkhögskolan är mindre integrerad i, eller dess ”urbäddning” ur, den lokala kontexten gör att den kan tillföra nya perspektiv och vitalisera lokalsamhället. Ett exempel är att deltagarna vid fotokursen ställde ut fotografier om livet i Kronoby socken i bygdegården vilket uppskattades av de som bor i socknen.

Som vi sett är det inte bara för att folkhögskolorna erbjuder estetiska profilkurser som drar till sig deltagare från hela landet som det sker en ”urbäddning” ur den lokala kontexten. Men i den mån de ger estetiska profilkurser som har ambitionen att utbilda personer med konstnärlig yrkesutövning blir det särskilt tydligt att den inte är lika integrerad i den lokala kontexten. Folkhögskolorna utbildar dock inte bara dem som ska arbeta med kultur, de erbjuder också de som bor i lokalsamhället och den omgivande bygden kurser i hantverk som ofta fångar upp lokala hantverkstraditioner. Men dessa kurser förbereder inte längre dem som bor på landsbygden för yrkeslivet. Det är främst de som slutat arbeta och blivit pensionärer som går dessa hantverkskurser på de orter som vi undersökt. På så sätt bidrar folkhögskolorna till att bevara den lokala kulturen.

Folkhögskolorna bjuder också in till kulturarrangemang. Intervjuerna visar att folkhögskolorna berikar det sammanhang de befinner sig i eftersom de konserter, utställningar och författaraftnar de bjuder in till är uppskattade. Jordbrukslandets och Industribygdens folkhögskolor arrangerar också utställningar och konserter i lokalsamhället. Att folkhögskolan har ett utbyte med det omgivande lokalsamhället genom att både bjuda in och komma ut uppfattas som viktigt på de platser vi besökt och bidrar till att stärka folkhögskolans lokala identitet.

Studieförbunden som en del av den lokala kulturen

Folkbildningen stödjer också det lokala kulturlivet genom studieförbundens verksamheter, till exempel genom att stötta en lokal revy som sätts upp i bygdegården eller genom att i samverkan med hembygdsföreningen erbjuda de som bor i socknen möjligheter att fördjupa sig i ett hantverk. Genom sam-

arbete med organisationer i det lokala civilsamhället bidrar studieförbunden också till att bevara och förmedla intresse för den lokala kulturen och platsens historia. I denna typ av kulturverksamhet ingår studieförbunden i nätverk tillsammans med bygdegårdar, hembygdsgrupper och andra organisationer för att tillsammans ge möjlighet till att hålla lokala traditioner vid liv, erbjuda kulturarrangemang och bidra till kollektiv lokalhistorisk forskning.

Som vi har konstaterat verkar studieförbunden på de platser vi har besökt helt eller till övervägande del i samverkan med organisationer i det lokala civilsamhället. Det gör att studieförbunden oftast inte har en självständig betydelse för det lokala kulturlivet, utan att de stödjer detta genom samverkan med lokala organisationer. Samtidigt är denna form av samverkan helt avgörande för det lokala kulturlivet eftersom studieförbunden bidrar med nödvändiga resurser.

Att studieförbunden är så integrerade i den infrastruktur som håller det lokala kulturlivet samman betyder också att de är helt inbäddade i den kontext de verkar i. Till skillnad från folkhögskolorna som är platsbundna, har egna lokaler och som bedriver egen verksamhet, verkar studieförbunden på de lokala organisationernas villkor. Studieförbunden tar förstås själva initiativ till nya kulturarrangemang, men det kräver att de organisationer som de samverkar med är öppna för nya impulser.

FOLKBILDNINGENS BETYDELSE FÖR LOKAL SERVICE

Ett viktigt syfte med folkbildningen är att erbjuda människor möjlighet till utbildning och bildning. Men som vi konstaterade ovan bör folkbildningens betydelse för kunskap och kompetens på landsbygden också förstås mot bakgrund av att den ofta verkar i områden med bristande lokal infrastruktur. Det är därför intressant att undersöka om folkbildningens organisationer även kan bidra med service i vidare mening än utbildning och bildning i de områden på landsbygden där infrastrukturen är bristfällig eller saknas.

Folkhögskolor och studieförbund bidrar med resurser till det lokala civilsamhället i form av lokaler, kompetens, informationsmaterial och annat som vi har diskuterat ovan. Men utöver den verksamhet som är direkt kopplad till utbildning och bildning förefaller de ha mindre betydelse för det lokala servicebudgetet. På de platser vi besökt bidrar folkhögskolorna och studieförbunden till att skapa en infrastruktur för lokala organisationer och medborgerliga initiativ som ersätter eller kompletterar infrastrukturen. Men även om det förstås finns undantag bidrar de mer sällan genom att erbjuda service som

inte är integrerad i deras verksamhet till lokalsamhället eller deltagarna på landsbygden.

På de platser vi har besökt ägnar sig alltså folkhögskolorna och studieförbunden relativt lite åt annan verksamhet än utbildning och bildning. Studerar man det lokala civilsamhällets insatser för att ersätta eller komplettera den lokala infrastrukturen framträder en avgörande skillnad mellan folkbildningens organisationer och andra lokala organisationer. Ideella organisationer på landsbygden är ofta mindre specialiserade än organisationer i urbana miljöer eftersom de ofta engagerar sig i de behov som finns i lokalsamhället eller socknen, vilket kräver att de även arbetar med sådant som inte är deras primära syfte. Det finns exempel på hur idrottsföreningar, församlingar eller andra ideella organisationer på landsbygden driver restaurang, bensinmack eller affär eftersom det finns behov av sådant i de samhällen de är inbäddade i (Cras, 2018). Men på de platser vi besökt har varken folkhögskolorna eller studieförbunden förändrats på det sätt som ideella organisationer gör när de svarar mot lokala behov, i stället håller de sig till sitt primära folkbildningssyfte. Detta är en intressant skillnad som gör att även om folkbildningen bidrar till det lokala serviceutbudet i bred mening, genom att exempelvis folkhögskolan också fungerar som konferenshotell eller driver det lokala biblioteket, så är det inte ett uttryck för att folkbildningens organisationer förändras för att möta lokala behov.

Skogslandets folkhögskola har som alla folkhögskolor ett bibliotek för deltagarna, men det fungerar också som bibliotek för lokalsamhället. Det gör att folkhögskolan bidrar med en samhällsservice som annars hade saknats. I Jordbrukslandets folkhögskola kan de som bor i lokalsamhället äta lunch i folkhögskolans matsal och även Industribygdens folkhögskola har en restaurang som erbjuder allmänheten lunch. Skogslandets folkhögskolas restaurang är inte öppen för allmänheten, däremot används lunchrestaurangen av den närliggande grundskolan. Liksom många andra folkhögskolor bedriver folkhögskolan i Industribygden även hotell- och konferensverksamhet och för dessa gäster är skolans matsal fullt tillgänglig för alla måltider.

Genom folkhögskolorna får de lokalsamhällen som de är inbäddade i tillgång till restaurang och hotell, vilket i dessa mindre lokalsamhällen är ett väsentligt tillskott till serviceutbudet. På så sätt bidrar förstås folkhögskolorna till det lokala serviceutbudet, men det är egentligen ingen anpassning till de lokala behoven eftersom hotell- och restaurangverksamheten hänger samman med att de måste se till att deltagarna har tillgång till mat och logi.

Indirekt bidrar folkhögskolorna till serviceutbudet i lokalsamhället genom att deltagare och anställda ökar kundunderlaget, vilket ger affärer och service bättre förutsättningar. Folkhögskolornas inköp och deltagarnas konsumtion skapar förutsättningar för att butiker i lokalsamhället inte bara kan överleva utan också bredda sortimentet. Folkbildningen blir i detta sammanhang inte en leverantör av, utan snarare en förutsättning för det lokala serviceutbudet.

FOLKBILDNINGENS BETYDELSE FÖR LOKALSAMHÄLLET ATTRAKTIVITET OCH DEN LOKALA IDENTITETEN

I samband med att vi diskuterat vad folkbildningen betyder för tillgången till lokal service visade vi att framför allt folkhögskolorna gör det möjligt för butiksägare att hålla ett bredare sortiment av varor genom att locka nytt folk till bygden och stärka kundunderlaget för lokal affärsverksamhet. Vidare bidrar både studieförbund och folkhögskolor till en infrastruktur för det lokala civilsamhället och kulturlivet. På så sätt bidrar förstas folkbildningsorganisationer till att göra de platser vi besökt mer attraktiva. Men tidigare studier har visat att folkbildningen också kan ha betydelse för den lokala identiteten, både genom att hålla traditioner och den lokala historien vid liv och genom att skapa social sammanhållning och känsla av en gemensam identitet (von Essen & Ydremark, 2020).

Inom ramen för utvärderingens empiriska studier är det mycket svårt att avgöra om folkbildningsorganisationer har gjort de platser vi besökt attraktivare. Företrädare för folkbildningen menar att de gör lokalsamhället attraktivare, men att kontrollera om det verkligen är på det viset kräver andra typer av empiriska studier än denna.

Däremot kan våra besök bidra till att visa vad folkbildningsorganisationer betyder för social sammanhållning och en gemensam identitet. På ett liknande sätt som med folkbildningens betydelse för det lokala kulturlivet är dess betydelse för lokal identitet kopplad till spänningen mellan stad och land och den upplevelse av att vara placerad i periferin som återkommer i många intervjuer.

Folkhögskolorna som bärare av platsens historia

Folkhögskolorna bidrar till de lokalsamhällen som de är inbäddade i, genom det inflöde av anställda och deltagare som förändrar och vitaliserar dem. Rektorn vid Jordbrukslandets folkhögskola uttryckte detta något drastiskt när han sa att Stule annars skulle bli en ”byhåla” och pekade på det faktum

att folkhögskolan rekryterar lärare från hela landet som sedan bosätter sig på södra Jordbrukslandets landsbygd. Vid Skogslandets folkhögskola finns det en förhoppning om att de som söker sig till folkhögskolan ska bosätta sig i lokalsamhället eller i bygden permanent, vilket än så länge inte skett i någon större utsträckning.

Samtidigt knyter folkhögskolor generellt an till en lokal identitet eftersom många bär lokalsamhällets eller bygdens namn och eftersom de har funnits där länge. Vidare är de sprungna ur området eller lokalsamhällets behov och traditioner. Därmed är folkhögskolorna inbäddade i den plats de är belägna på och är en del av den lokala identiteten. Även om de som bor i Kronoby inte längre använder folkhögskolan för att utbilda sig är "folkan" integrerad i socknens historia. Tidigare generationer har utbildat sig på de folkhögskolor vi besökt, det finns många historier kring dem och de stora byggnaderna utgör en tydlig del av de lokalsamhällen som de befinner sig i eller i närheten av. Ur ett historiskt perspektiv har folkhögskolorna varit viktiga för att göra landsbygdens lokalsamhällen synliga och ge dem en självständig identitet i förhållande till städerna och städernas administrativa centrum.

Det är i relation till denna långa historia och inbäddning i lokalsamhället som man kan förstå den distans som ibland skymtar när de som vuxit upp och bor på den omgivande landsbygden talar om folkhögskolan. Folkhögskolan är inget nytt projekt som placerats eller etablerats på landsbygden genom centrala direktiv. Den är en del av deras identitet och historia som till viss del blivit främmande eftersom deltagarna numera ofta är personer från städerna med intresse för kultur eller vacker natur. Frågan är om folkhögskolorna kommer att fortsätta sin urbäddning och bli alltmer främmande för lokalsamhället? Eller om en "återinbäddning" (reembedding) i deras sammanhang är möjlig? Det skulle i så fall betyda att folkhögskolor som en gång grundades på landsbygden och på landsbygdens villkor kan få en annan betydelse för landsbygden men som (åter)inbäddad i den plats där de befinner sig.

Även Skogslandets folkhögskola präglas av urbäddning, men den tar sig andra uttryck. Folkhögskolan startade utifrån ett behov av lokal arbetskraft för skogsnäringen, vilket avtog på grund av mekaniseringen av skogsbruket. Folkhögskolan har därefter erbjudit kurser som framför allt bidragit med arbetskraft till turismnäringen i andra delar av Sverige. Under senare år har kurserna, samt även externa samarbeten, tydligare kopplats till den lokala naturen och det lokala kulturarvet, vilket skulle kunna ses som en "återinbäddning" i den lokala kontexten.

Studieförbunden och den lokala identiteten

Studieförbunden erbjuder cirklar kring den lokala historien och dess traditioner och bidrar på så sätt till att stärka den lokala identiteten. Men studieförbunden bidrar också till social sammanhållning och en lokal identitet genom att utgöra en infrastruktur för det lokala civilsamhället och ett kitt som håller det samman.

Det kommer sig av att det ofta är lokala ideella organisationer som genom att bidra till medborgerlig mobilisering försöker möta en utveckling som gör det svårare att leva i landsbygdens lokalsamhällen (se t.ex. Cras, 2017; Enlund 2020). Samtalen med människor som var engagerade i lokala organisationer för att värna och vitalisera bygden visade hur deras arbete skapade täta relationer med andra som var engagerade i andra organisationer. På så sätt ökade engagemanget i det lokala civilsamhället den sociala sammanhållningen i socknen. De nätverk som kom ur det gemensamma arbetet bidrog också till att man kunde enas kring en lokal identitet som traderades i berättelser och historier om hur lokalsamhället och socknen har formats genom historien, inte minst i förhållande till staden som politiskt och administrativt centrum (se också Wuthnow, 2018).

DE SOM STÅR UTANFÖR FOLKBILDNINGEN

Besöken och intervjuerna bidrog inte till att ge kunskap om vilka som står utanför folkbildningen på de tre undersökta orterna, eller vad det betyder att stå utanför folkbildningen på landsbygden.

En viktig förklaring till detta är att intervjuerna främst gjordes med deltagare vid folkhögskolor och i studieförbundens verksamheter och med människor som på olika sätt var engagerade i det lokala civilsamhället. Trots att vi frågade om dem som inte var med ledde de kontakter vi tog och de samtal vi förde inte oss vidare till dem som står utanför folkbildningen. En möjlig förklaring kan vara att många ogärna vill identifiera sig som icke engagerade eller som utanför de sammanhang som folkbildningen skapar.

Som vi återkommit till flera gånger verkar studieförbunden genom att samverka med organisationer i det lokala civilsamhället. Det betyder att människor deltar i studieförbundens verksamhet som medlemmar i ideella organisationer, eller när de deltar i dessa organisationers aktiviteter. Det betyder att de som står utanför studieförbundens verksamheter ofta är de som också står utanför det lokala civilsamhällets organisationer och de nätverk som bildas där. Att stå utanför folkbildningen innebär då att stå utanför en

väsentlig aspekt av platsens sociala sammanhållning, och dessa personer mötte vi inte i våra intervjuer. När vi frågade efter dem som stod utanför blev svaren ofta vaga och ledde inte vidare.

Att förstå dem som står utanför folkbildningen och varför de gör det blir gärna spekulationer eftersom det inte bygger på vad människor som inte deltar i folkbildningens verksamheter själva säger. Men att det är de som inte ingår i det lokala civilsamhällets täta nätverk som också står utanför studieförbundens verksamhet ligger i linje med tidigare studier, som visat att det finns ett starkt samband mellan engagemang i civilsamhället och deltagande i studieförbundens verksamheter (von Essen & Svedberg, 2015). Det betyder i så fall att studieförbunden bättre kan fånga in dem som står utanför folkbildningen om de vänder sig till människor direkt och inte bara genom de organisationer de samverkar med. På så sätt skulle de kunna fånga upp människor som av något skäl inte redan finns med i det lokala engagemanget.

8 Hur landsbygden formar folkbildningen

Så långt har vi resonerat om folkbildningens många betydelser för människor, deltagare och lokalsamhällen på landsbygden. Nu ska vi avslutningsvis återvända till den fördjupande fråga som vi forskare fogade till utvärderingens frågeställningar, alltså hur folkbildningen formas av de olika landsbygder den verkar i? Den frågan riskerar dock att både bli för allmän och för bred. Att organisationer och verksamheter formas av de konkreta sammanhang de befinner sig i är en självklarhet och det tar sig förstas många olika uttryck. För att precisera frågan ska vi sätta in den i den spänning mellan centrum och periferi som återkommande präglar samtal om landsbygdens villkor. Utan att ha anspråk på att vara uttömmande kommer vi vara särskilt intresserade av några aspekter av hur folkbildningen formas av landsbygdskontexten i förhållande till hur den bedrivs i urbana kontexter, och i förhållande till folkbildningens ideal och traditioner.

Inledningsvis kunde vi konstatera att det inte finns någon given formell och kodifierad form som anger vad folkbildning är och som studieförbund och folkhögskolor måste rätta sig efter. Tvärtom ligger det i folkbildningens ideal och tradition att den är frivillig och att den därför ska uttryckas på deltagarnas villkor, och att den ska vara fri i förhållande till statliga regler och krav.

Redan traditionen att folkbildningen ska vara fri och frivillig gör dock att det ändå finns ett ideal som anger hur folkbildning bör bedrivas. Som vi pekat på i kapitel 3 finns det även andra föreställningar om vilka ideal och vilka praktiker som bör präglade en verksamhet för att den ska vara folkbildning. Utöver dem finns också uttalade syften med statens stöd till den organiserade folkbildningen, alltså till landets studieförbund och folkhögskolor. Dessa syften ska komma till uttryck i den verksamhet som anordnas av folkhögskolor och studieförbund, även om verksamheten gärna får ske i samarbete med andra organisationer, ofta i civilsamhället.

Den organiserade folkbildningen ska alltså ge uttryck för ideal som bildning och frigörelse. Men när vi har talat med anställda, deltagare och de som

bor i lokalsamhället om hur folkhögskolan och studieförbunden faktiskt bedriver sin verksamhet har vi ibland undrat hur mycket folkbildningen kan anpassas till de villkor som präglar det lokala sammanhanget utan att avvika från de ideal som uttrycker dess särart. Något tillspetsat undrar vi om folkbildningens ideal och pedagogiska traditioner översätts till den lokala landsbygds-kontexten, eller om folkbildningsverksamheten blir något helt annat när den formas av landsbygdens villkor?

STUDIEFÖRBUND I OMRÅDEN MED GLES INFRASTRUKTUR OCH LÅNGA AVSTÅND

I de empiriska kapitlen har vi pekat på att studieförbunden kan fungera som ett kitt som håller samman det lokala civilsamhället. Men hur verksamhetsutvecklarna och samordnarna är lokaliserade påverkar deras möjligheter att ta sig an denna roll. Flera av de som berättar om folkbildningens lokala praktiker betonar betydelsen av att befinna sig på plats för att kunna arbeta nära organisationer och människor i det lokala civilsamhället. Eftersom programcirkel är i det närmaste frånvarande i de landsbygdsområden vi studerat, och att i stort sett hela studiecirkelutbudet utgörs av föreningscirkel, är relationerna till det lokala civilsamhällets organisationer avgörande för studieförbundens möjligheter att verka i landsbygdens lokalsamhällen.

Men att många områden på landsbygden präglas av en gles infrastruktur och långa avstånd påverkar hur folkbildningen, främst studieförbunden, organiseras för att fungera. Att samlokalisera ett studieförbundskontor och kommunens bibliotek skapar en bra grund för samverkan mellan studieförbund och kommun (se von Essen & Ydre-mark, 2020 för liknande resultat). Att ett studieförbund delar lokaler med kommunorganisationen innebär vardagliga möten som ger möjlighet till gemensamma idéer och personkänedom. Samtidigt har vissa studieförbundskontor ett verksamhetsområde som sträcker sig över två eller flera kommuner. Det får till följd att studieförbundet tendererar ha mest verksamhet i den kommun där kontoret är lokaliserat eftersom det är lättare att samverka där studieförbundskontoret och dess anställda finns. I ett område med långa avstånd innebär samlokalisering alltså inte bara närvaro utan också frånvaro, vilket påverkar utbud och samverkan på den plats där studieförbundet inte är fysiskt närvarande.

När långa avstånd gör att det är svårare för studieförbunden att upprätthålla en kontinuerlig personlig närvaro har de inte längre samma möjlighet att utgöra det kitt som bidrar till det lokala civilsamhällets infrastruktur. Som vi sett

i de empiriska kapitlen kan studieförbunden ha sin styrka i att de är kända av och har upparbetade relationer med människor och organisationer i lokalsamhället. Om de är tvungna att koncentrera sina resurser i ett område med långa avstånd är det svårare att etablera sådana relationer. Det styrks av att några av de som är verksamma inom studieförbund menar att de har lättare att initiera verksamhet i mer tätbefolkade områden. Ibland räcker det att arrangera verksamhet i sådana mer lättarbetade områden för att generera den verksamhetsvolym som de har kapacitet att hantera, vilket gör att områden som är mer glest befolkade inte får samma uppmärksamhet. Centraliserar ett studieförbund sin organisation av ekonomiska skäl eller för att samlokalisera med kommunen är det alltså svårare att ha god geografisk utbredning på sin verksamhet.

Att befinna sig på för stort avstånd från de lokalsamhällen på landsbygden där folkbildning skulle kunna bedrivas gör också att man inte har samma förutsättningar att uppmärksamma och förstå de behov som finns där. En anställd inom ett studieförbund uttrycker det som att, *”det gäller att vara på tå och veta vad som händer”*. Flera anställda inom studieförbund uttrycker därför hur viktigt det är att göra sig känd som verksamhetsutvecklare för att folk ska vända sig till dem med de folkbildningsidéer de vill realisera. De stora avstånden gör alltså att studieförbunden får svårare att vara en trovärdig och relevant samarbetspartner i hela det område de är verksamma i.

Studieförbunden är olika stora och olika mycket decentraliserade och har därmed olika förutsättningar att vara närvarande lokalt på landsbygden. De som företräder studieförbunden uppger att grundprincipen är att lokala organisationer bör samarbeta med det studieförbund som ligger dem värderingsmässigt eller ideologiskt närmast. Det kan innebära att de värderingar eller verksamheter som definierar ett visst studieförbund kan begränsa folkbildningen om endast ett studieförbund är representerat i ett lokalsamhälle. Ett tydligt exempel på detta är hur ABF i Skogslandet uppfattar att idrott, jakt och fiske inte bör finnas inom deras verksamhetsfält, trots att sådana ämnen intresserar lokalbefolkningen. Det gör det svårt att rekrytera deltagare och möta de intressen som faktiskt finns på orten.

Det kan alltså vara så att de som verkar i studieförbunden uppfattar att det finns begränsningar i vilka organisationer de kan samverka med för att driva verksamhet eftersom det finns ideal eller till och med beslut, som inte är fattade på lokal nivå, om vilka typer av verksamheter folkbildningens organisationer förväntas bedriva. Sammantaget innebär det att studieförbunden inte alltid kan möta alla de lokala behov som de som bor på landsbygden faktiskt har.

Men det är alltså inte fråga om en entydig landsbygd, utan snarare om landsbygder. Det är också så att personer och organisationer som är verksamma inom det lokala civilsamhället ibland söker samarbeten med ett studieförbund utifrån närhetsprincipen, i stället för utifrån den ideologi eller de värderingar som studieförbundet förknippas med. Vuxenskolan verksamhetsutvecklare i Skogslandet uttrycker exempelvis förståelse för att det finns bygdegårdar som söker samarbete med ABF i stället för Vuxenskolan, när ABF är det enda studieförbund som har en lokalavdelning i bygden. Det kan alltså finnas en mer pragmatisk och flexibel attityd till val av studieförbund i den ”glesare geografin”.

På flera olika sätt formas alltså studieförbunden av den glesa infrastruktur och de långa avstånd som karaktäriserar stora delar av landsbygden. Här skiljer sig dock olika landsbygder åt. Det är främst verksamhetsutvecklare i studieförbunden som verkar i Skogslandet som talar om hur de långa avstånden gör att det finns behov av att organisera sig så att de kan koncentrera verksamheten, samtidigt som det leder till att det är svårt att vara närvarande och relevant i alla lokalsamhällen. I Kronoby socken i Jordbrukslandet, där avstånden inte är lika långa, talar inte verksamhetsutvecklarna på samma sätt om att de har problem att vara närvarande i de lokalsamhällen de verkar i. Utmaningarna i Industribygd är i sin tur av annan art. Som vi visat är det ont om studieförbund som är påtagligt närvarande i Härånger. Det kommer sig dock inte av långa geografiska avstånd, utan av det faktum att många pendlar in och ut från Härånger. Många av de som arbetar i Härånger arbetspendlar in från den närmast belägna staden. Om de deltar i studiecirklar så gör de troligtvis det på den ort där de bor, snarare än den ort där de arbetar. Att avståndet till närmsta stad inte är så stort gör att även de som bor i Härånger kan välja att delta i bildningsverksamhet där.

De geografiska villkor som präglar landsbygden formar alltså hur studieförbunden organiserar sig. Det finns inte samma möjligheter att vara tillgänglig för alla som i städer eller tätbebyggda områden. När det inte finns flera studieförbund i lokalsamhället eller socknen kan organisationer och individer inte välja det studieförbund som passar dem bäst utifrån värdegrund eller ideologisk hemvist. Det kan också leda till att ett studieförbund blir dominerande inom ett område. I Kronoby socken finns fler studieförbund representerade men Vuxenskolan är av tradition dominerande. Som vi såg i en av intervjuerna innebär det att andra studieförbund riskerar att trängas ut.

Vi har tidigare konstaterat att en glesare infrastruktur och långa avstånd gör att ideella organisationer på landsbygden förändras eller ”hybridiseras” (se t.ex. Billis, 2010), eftersom de behov som finns lokalt styr deras verksamhet. Att organisationer i det lokala civilsamhället går samman för att driva en bensinmack eller anlägga ett utegym är exempel på sådan hybridisering. Vi har inte funnit att de studieförbund som är verksamma på de platser vi har undersökt hybridiseras på detta sätt. Men när närhetsprincipen i stället för ideologin avgör vilket studieförbund som organisationer samverkar med är det ändå på sätt och vis så att på lokalnivå hybridiseras studieförbunden, eftersom de breddas i och med att det är behoven och inte studieförbundets tradition eller värderingar som styr dess verksamhet.

Många av de kritiska frågor som landsbygdsforskningen och den landsbygdspolitiska debatten ställer till offentlig sektor kan även ställas till studieförbunden. Hur decentraliserade måste studieförbunden vara för att inte de specifika villkor som präglar landsbygderna ska begränsa folkbildningens mångfald och tillgänglighet? Vilket ansvar, och vilka möjligheter, har studieförbunden för att säkerställa god geografisk spridning av verksamheten? Många av lösningarna för att organisera verksamhet i landsbygder bygger på breddeekonomi snarare än skalekonomi. I viss mån syns detta även i denna utvärdering när informanter ger uttryck för att man som verksamhetsutvecklare på en mindre ort oftare måste vara generalist jämfört med hur uppdragen definieras i städerna. Frågan är i vilken grad en sådan breddeekonomi ska tillåtas sträckas även utanför den egna organisationen och innebära samverkan mellan studieförbund för att erbjuda ökad närvaro av folkbildning på landsbygden? Det skulle i så fall vara ett uttryck för en hybridisering av studieförbunden som innebär att den ideologiska bakgrunden eller traditionen tonas ned eftersom det finns lokala behov som kräver en annan flexibilitet.

STUDIEFÖRBUNDENS SÄRART OCH LOKALA BEHOV

Att studieförbunden är inbäddade i en landsbygdskontext påverkar både hur de är organiserade och hur de bedriver sin verksamhet. En aspekt av att studieförbunden formas av de landsbygder de verkar i kommer till uttryck i en del intervjuer, där det framträder en potentiell motsättning mellan folkbildningens särart, som tar sig uttryck i ideal och pedagogik, och de behov som folkbildningen möter bland deltagare och i lokalsamhällen. Att folkbildningen formas av sin kontext för att möta de behov de möter på landsbygderna kan då komma i konflikt med hur folkbildningens organisationer vill uttrycka

folkbildningens särart. De behov folkbildningen försöker möta kan ibland vara svåra att förena med de ideal, traditioner och praktiker som format folkbildningen och givit den dess särart.

Både i Jordbrukslandet, Skogslandet och Industrilandet var det till exempel uppenbart att för en del aktiva inom det lokala civilsamhället var folkbildning i allmän mening ett tämligen vagt begrepp, trots att de konkret samarbetade med ett studieförbund. De flesta hade alltså inte mycket att säga om vad som kännetecknar folkbildningen och vilken roll den spelar för samhället. Samtidigt fick det lokala civilsamhällets organisationer olika typer av resurser till den verksamhet de bedrev genom att driva studiecirklar och kulturarrangemang tillsammans med ett studieförbund. För människorna i lokalsamhället var det alltså den praktiska nyttan de får av att organisationer i det lokala civilsamhället samarbetar med folkbildningen som stod i centrum, och inte folkbildningens pedagogiska eller ideologiska särart. Det gör att studieförbundens ansvar för anordnarskapet, som ska säkerställa att statsbidragsvillkoren uppfylls, kan komma i konflikt med den praktiska nytta som det lokala civilsamhället har av studiecirklar. Det är nämligen inte säkert att folkbildningens särart kommer till uttryck när studiecirklar används för att ge resurser till lokala föreningar som bedriver den verksamhet som människor deltar i. Samtidigt väcker ansvaret för anordnarskapet frågor om hur folkbildningen kan vara relevant när lokala organisationer i landsbygdscontexter verkar ha större behov av praktiska resurser än av folkbildningens särart?

Att studieförbunden centralt eller på nationell nivå kan ge uttryck för förväntningar och begränsningar som påverkar den lokala verksamheten visar sig också i berättelser från studieförbund i Skogslandet, vilket vi berörde i föregående avsnitt. Anställda i lokalavdelningarna menade att bestämmelser om vilka organisationer de ska eller kan samverka med och vilka verksamheter de förväntas bedriva gör det omöjligt att ha kontakt och samverka med stora delar av det lokala civilsamhället. Även i detta fall måste de som arbetar inom folkbildningen förhålla sig till spänningar mellan de förväntningar som kommer från nationell eller regional nivå, och de behov som de möter på lokal nivå.

De som arbetar på lokal nivå i studieförbund hamnar därför ibland i situationer där det som studieförbundet centralt förväntar sig av dem inte stämmer så väl överens med de boendes och lokalt engagerades behov och intressen. I några intervjuer har vi sett exempel på hur de som arbetar lokalt hanterar den motsättning som ibland uppstår mellan centrala beslut och den

lokala kontextens behov, genom att ”särkoppla” folkbildningens ideologi från dess praktik. Med ”särkoppling” avses här att man frikopplar den formella organisationsstrukturen från den faktiska praktiken. För att en organisation ska kunna möta motstridiga krav skiljer den hur organisationen är uppbyggd, hur den beskriver sig själv och retoriken, från hur organisationen faktiskt agerar (Fiss & Zajac, 2006; Meyer & Rowan, 1977; Oliver, 1991).

Omsatt till hur vi uppfattat att studieförbunden formas av landsbygden kan särkopplingen ta sig uttryck i att de betonar folkbildningens särart och ideologiska förtecken i retoriken medan de i praktiken är mer inriktade på att vara flexibla så att de kan tillfredsställa de behov som finns i lokala organisationer och i lokalsamhället. De som är anställda på lokalnivå i studieförbunden kommer då inte bara vara entreprenörer i det lokala civilsamhället utan också ha funktionen som översättare mellan de ideal som ska ge folkbildningen dess särart och de lokala behov som de ofta möter framgångsrikt.

FOLKHÖGSKOLORNAS HISTORIA I EN FÖRÄNDRAD LANDSBYGD

Folkhögskolorna står i viss mån inför andra typer av utmaningar och möjligheter än studieförbunden på landsbygden. Många folkhögskolor är från början grundade utifrån lokala behov. Framför allt de äldsta folkhögskolorna grundades för att bönderna i lokalsamhället behövde ge nästa generation bönder möjlighet till utbildning och utveckla den kunskap som krävdes för att driva lantbruk samt påverka kommunpolitiken.

Men folkhögskolornas inbäddning i lokalsamhället har också formats av deras geografiska placering. De utgör på ett annat sätt än studieförbunden en fysisk plats i lokalsamhället och får därför ofta en central position i lokalsamhället genom sina lokaler och ibland även i sin roll som arbetsgivare. Att folkhögskolor i lokalsamhällen på landsbygden gärna får en central eller dominerande position kommer sig alltså av att deras ofta långa historia förknippas med platsen och att de omges av en gles infrastruktur. På så vis har folkhögskolorna formats av landsbygdskontexten och det gör att de ofta är naturliga sociala mötesplatser och kan utgöra lokala offentligheter i många lokalsamhällen på landsbygden.

Men folkhögskolorna och deras verksamhet fortsätter att formas av de förändringar som påverkar landsbygden. Inledningsvis resonerade vi kortfattat om några av de förändringar som landsbygderna genomgått över åren. Dessa förändringar har också påverkat hur folkhögskolorna utvecklats, där

de exempelvis gått från att vara en ”bygdens skola” med inriktning på att främja kompetensutveckling hos lantbrukare, till att bli en utpost för de som behöver en andra chans för att klara gymnasiet, eller för de som har politiska och kulturella intressen. Den ”urbäddning” av folkhögskolorna som vi resonerat om i kapitel 7, är relevant också i detta sammanhang, då den följer av en anpassning till kontexten. När landsbygden förändras på grund av avfolkning och för att antalet heltidsbönder minskar och det inte längre finns samma behov av att utbilda dem som bor på landsbygden och arbetar i lantbruket, så omstruktureras folkhögskolans verksamhet till att möta andra behov och locka andra deltagare. Folkhögskolans centrala position i lokalsamhället gör dock att den fortsatt är viktig, om än snarare som en utpost för ”de andra” än för lokalsamhällets utbildnings- och bildningsbehov. Även den ”urbäddning” av folkhögskolan vi har diskuterat i det förra kapitlet kan alltså förstås som ett resultat av hur spänningen mellan centrum och periferi påverkat folkbildningen och dess organisationer.

ATT FORMA OCH ATT FORMAS – BETYDELSEN AV KONTEXT OCH PERSPEKTIV

I denna utvärdering står kontexten, i detta fall landsbygderna, i förgrunden. I en avslutande reflektion ska vi ta denna kontextuella ansats ett steg till och kort resonera om perspektivets betydelse. Vi menar att eftersom det finns fler än ett möjligt perspektiv är det viktigt att påminna sig om att valet av perspektiv är avgörande för hur folkbildningens betydelse framträder. Betraktar vi landsbygderna inifrån, ur ett perspektiv som tar sin utgångspunkt i de förutsättningar och utmaningar som präglar landsbygdernas människor och lokalsamhällen, eller betraktar vi landsbygderna utifrån, som objekt som vi försöker förstå?

Vi har i detta sista kapitel försökt visa på hur anställda och deltagare i folkbildningens organisationer som befinner sig i lokalsamhället kan vara tvungna att göra avvägningar mellan de idéer, ideal och riktlinjer som styr folkbildningen, och de behov som präglar det lokalsamhälle de verkar i. När dessa två perspektiv inte låter sig förenas, utan ger upphov till spänningar mellan lokala behov och nationella ideal, kan det leda till att folkbildningens särart kopplas isär från den lokala verksamhet som är möjlig och relevant på landsbygderna.

Att kunna skifta mellan ett inifrån- och ett utifrånperspektiv gör det möjligt att få syn på vilka utmaningar och möjligheter som finns med att bedriva

folkbildning på landsbygderna och samtidigt de betydelser folkbildningen har för sådana kontexter.

Beroende på vilket perspektiv vi anlägger kommer vi att se hur folkbildningens särart översätts till landsbygdernas villkor, eller att den förlorar sin särart och blir något annat. Perspektivbytet gör det också möjligt att både fånga upp frågan om vilken betydelse folkbildningen har för landsbygderna och hur den formas av landsbygdernas kontexter. En möjlig syntes av dessa två perspektiv är då att för att folkbildningen ska kunna ha betydelse för landsbygderna måste den kunna formas av dess villkor.

Litteratur

- Abrahamsson, K., Bjursell, C., von Essen, J., Lindgren, L., Nordvall, H., Nørholm Lundin, A., Sandahl, R. & Svedberg, L. (2016). *Folkbildningens frihet och värde. Metaperspektiv på folkhögskolor och studieförbund*. Folkbildningsrådet utvärderar No 2 2016. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Ahrne, G. (1994). *Social Organizations. Interaction inside, outside and between organizations*. London: SAGE.
- Alarcón Ferrari, C. (2020). Contemporary Land Questions in Sweden: Far-Right Populist Strategies and Challenges for Inclusionary Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 60(4), 833–856.
- Alexander, J. C. (2006). *The Civil Sphere*. Oxford: Oxford University Press.
- Ambjörnsson, R. (2017). *Den skötsamme arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880–1930*. Stockholm: Carlssons.
- Amná, E. (2007). Associational Life, Youth, and Political Capital Formation in Sweden: Historical Legacies and Contemporary Trends. I L. Trägårdh (red.), *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- Andersén, A., Lundin, A. & Sundgren, G. (2003). Folkbildningens särart som fenomen och problem. I *SOU 2003:94 Folkbildningens särart? Offentlighet, forskning och folkbildares självförståelse*. Stockholm: Fritzes.
- Anderson, B. (1991). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
- Andersson, B. (1980). *Folkbildning i perspektiv – Studieförbunden 1870–2000. Organisering, etablering och profilering*. Stockholm: LTs förlag.
- Andersson, E., Bernerstedt, M., Forsmark, J., Rydenstam, K. & Åberg, P. (2014). *Cirkeldeltagare efter 65. Livskvalitet och aktivt medborgarskap*. Folkbildningsrådet utvärderar No 3 2014. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Anderstig, C. (2012). *Försörjningskvoten i olika delar av Sverige – scenarier till år 2050*. Underlagsrapport 8 till Framtidskommissionen. Stockholm: Fritzes.

- Arvidson, L. (1985). *Folkbildning i rörelse. Pedagogisk syn i folkbildningen inom svensk arbetarrörelse och frikyrkorörelse under 1900-talet – en jämförelse*. Malmö: Liber.
- Arvidson, M., Johansson, H., Johansson, S. & Nordfeldt, M. (2018). Local civil society regimes: Liberal, corporatist and social democratic civil society regimes in Swedish metropolitan cities. *Voluntary Sector Review*, 9(1), 3–20.
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Billis, D. (red.) (2010). *Hybrid Organizations and the Third Sector. Challenges for Practice, Theory and Policy*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Bjerke, L. & Mellander, C. (2019). *Cirkeldeltagares vägar till arbetsmarknaden – Studiecirkelnas geografiska spridning och betydelse för integrationen på arbetsmarknaden*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Bjursell, C. & Nordvall, H. (2016). Inledning. I Folkbildningsrådet, *Folkbildningens frihet och värde. Metaperspektiv på folkhögskolor och studieförbund*. Folkbildningsrådet utvärderar No 2 2016. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Bock, B. B. (2016). Rural Marginalisation and the Role of Social Innovation; A Turn Towards Nexogenous Development and Rural Reconnection. *Sociologia Ruralis*, 56(4), 552–573.
- Boverket (2019). *Urbanisering*. <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2015/Urbanisering--fran-land-till-stad/>. Tillgänglig 2022-08-19.
- Cedering, M. (2016). *Konsekvenser av skolnedläggningar: En studie av barns och barnfamiljers vardagsliv i samband med skolnedläggningar i Ydre kommun*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Cras, P. (2018). Service i framtidens landsbygdssamhällen. I J. Syssner (red.), *Nya visioner för landsbygden*. Boxholm: Linnefors förlag.
- Cras, P. (2017). *Landsbygdssamhällets medborgarskap. En studie av organisering av service och infrastruktur i gränslandet mellan det ideella, kommersiella och politiska*. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Cras, P., von Essen, J., Hansen, K., Nordfeldt, M., & Åberg, P. (red.). (2022). *Landsbygdernas och de mindre orternas civilsamhällen*. Uppsala: SLU, Urban and Rural Reports 2022:3.
- Cras, P., Nordfeldt, M., Åberg, P. & von Essen, J., (2023). Kan civilsamhället lösa landsbygdernas samhällsutmaningar? I S. Stenbacka & B. Hermelin (red.), *Hållbar samhällsplanering för landsbygden. Service, infrastruktur och välfärd för goda livsvillkor*. Malmö: Gleerups.

- Cras, P., von Essen, J., & Åberg, P. (2022). Ett möte mellan civilsamhällesforskning och landsbygdsvetenskap. I P. Cras, J. von Essen, K. Hansen, M. Nordfeldt, & P. Åberg (red.), *Landsbygdernas och de mindre orternas civilsamhälle*. Uppsala: SLU, Urban and Rural Reports 2022:3.
- Cras, P. & Wahlström, N. (2021). *Att sätta fokus på landsbygder: så gör kommuner och regioner – Del 2*. Östersund: Tillväxtverket.
- de Tocqueville, A. (2000). *Democracy in America*. Chicago: University of Chicago Press.
- Einarsson, T. & Hvenmark, J. (2012). Efter medlemskapet. I F. Wijkström (red.), *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Ekström von Essen, U. (2003). *Folkhemmets kommun: socialdemokratiska idéer om lokalsamhället 1939–1952*. Stockholm: Atlas.
- Enlund, D. (2020). *Contentious countrysides: social movements reworking and resisting public healthcare restructuring in rural Sweden*. Umeå: Umeå universitet.
- Eriksson, L. (2007). *Lokal utveckling i storstad – vad händer i förorten? En första delrapport från en treårig studie om lokal utveckling och folkbildningens villkor och vardag*. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Erlingsson, G. Ö., Syssner, J. & Ödalen, J. (2015). *Strategier för att möta småkommunernas utmaningar*. SNS analys 26. Stockholm: SNS förlag.
- Erlingsson, G. Ó., Öhrvall, R., & Wallman Lundåsen, S. (2023). Geographical Tensions Within Municipalities? Evidence from Swedish Local Governments. *Rural Sociology*
- Erlingsson, G. Ó., Öhrvall, R., Wallman Lundåsen, S., & Zerme, A. (2021). *Centrum mot periferi? Om missnöje och framtidstro i Sveriges olika landsdelar*. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- von Essen, J. & Sundgren, G. (red.). (2012a). *En mosaik av mening. Om studieförbund och civilsamhälle*. Göteborg: Daidalos.
- von Essen, J. & Sundgren, G. (2012b). Vilse i civilsamhället. I J. von Essen & G. Sundgren (red.), *En mosaik av mening. Om studieförbund och civilsamhälle*. Göteborg: Daidalos.
- von Essen, J. & Svedberg, L. (2015). *Mer engagemang? Folkbildningen i det svenska civilsamhället*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- von Essen, J. & Ydremark, T. (2020). *Det lokala civilsamhällets roll på landsbygden*. Utvärderingsrapport. Stockholm: Arvsfonden.

- von Essen, J. & Åberg, P. (2022). Landsbygdens civilsamhällen som bärare av resurser. I P. Cras, J. von Essen, K. Hansen, M. Nordfeldt & P. Åberg (red.), *Landsbygdernas och de mindre orternas civilsamhällen*. Uppsala: SLU, Urban and Rural Reports 2022:3.
- von Essen, J. & Åberg, P. (2009). *Folkrörelseanknytningar och marknadsrelationer. Studieförbunden och deras grundarorganisationer, medlemsorganisationer och samverkansorganisationer*. Folkbildningsrådet utvärderar No 3 2009. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Fiss, P. C. & Zajac, E. J. (2006). The symbolic management of strategic change: Sensegiving via framing and decoupling. *Academy of Management Journal*, 49(6), 1173–1193.
- Folkbildningsrådet (2023a). *När folkbildningen möter samhällets demokratiska utmaningar. Fördjupad bedömning av demokratisyftet 2022*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Folkbildningsrådet (2023b). *Folkbildningsrådets samlade bedömning. Folkbildningens betydelse för samhället 2022*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Folkbildningsrådet (2023c). *Svenska från dag ett och Vardagssvenska*. <https://www.folkbildningsradet.se/studieforbund/etablering-arbetsmarknadsatgarder-och-manskliga-rattigheter/svenska-fran-dag-ett-och-vardagssvenska/>. Tillgänglig 2023-10-05.
- Folkbildningsrådet (2022a). *Fakta om folkbildningen 2021*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Folkbildningsrådet (2022b). *Folkbildningens betydelse för demokratin. Fördjupad bedömning av demokratisyftet 2021*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Folkbildningsrådet (2021a). *Fakta om folkbildningen 2021*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Folkbildningsrådet (2021b). *Statsbidrag till studieförbund 2022. Villkor, krav och fördelning*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Folkbildningsrådet (2020). *Folkbildningens betydelse för samhället 2019 – Folkbildningsrådets samlade bedömning*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Forsberg, A. & Säfström, F. (2009). *Folkbildning och lokal utveckling på landsbygden – En studie av folkbildningens villkor och vardag i Dalarna*. Folkbildningsrådet utvärderar No 1 2009. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Forsberg, A. (2010). *Kamp för bygden. En etnologisk studie av lokalt utvecklingsarbete*. Umeå: Umeå universitet.
- Forsberg, A, Höckertin, C & Westlund, H. (2002). *Socialt kapital i lokalt utvecklingsarbete*. Arbetsliv i omvandling 2002:8. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.

- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Gougoulakis, P. (2006). *Bildning och lärande. Om folkbildningens pedagogik*. Stockholm: Arbetarnas bildningsförbund.
- Granovetter, M. (1985). Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *The American Journal of Sociology*, 91(3), 481–510.
- Granovetter, M. (1973). The Strength of Weak Ties. *The American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–1380.
- Gunnarsdotter, Y. (2005). *Från arbetsgemenskap till fritidsgemenskap. Den svenska landsbygdens omvandling ur Locknevis perspektiv*. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Habermas, J. (1962/1984). *Borgerlig offentlighet. Kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället*. Lund: Arkiv förlag. [orig.utg. 1962 Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu eine Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft. Hermann Luchterland Verlag, Berlin]
- Hugo, G., Champion, A. & Lattes, A. (2003). Towards a new conceptualization of settlement for demography: Beyond the urban/rural dichotomy. *Population and Development Review*, 29(2), 277–297.
- Huijsmans, R., Harteveld, van der Brug, W. & Lancee, B. (2021). Are cities ever more cosmopolitan? Studying trends in urban-rural divergence of cultural attitudes. *Political Geography*, 86, 1–15.
- Hvenmark, J. (2008). *Reconsidering Membership. A Study of Individual Member's Formal Affiliation with Democratic Governed Federations*. Stockholm: Handelshögskolan i Stockholm, EFI.
- Internetstiftelsen (2020). *Svenskarna och internet: Digitalt utanförskap 2020*. <https://svenskarnaochinternet.se/rapporter/digitalt-utanforskap-2020/>. Tillgänglig 2022-09-15.
- Johansson, I. (2002). *Bildning och klasskamp – Om arbetarbildningens förhistoria, idéer och utveckling*. Stockholm: Arbetarnas bildningsförbund.
- Jordbruksverket (2013a). *Så gjorde vi "Allt om landet"*. Jönköping: Jordbruksverket.
- Jordbruksverket (2013b). *Allt om landet – Allt om att bo, leva och vara på landsbygden*. Jönköping: Jordbruksverket.
- Jordbruksverket (2021). *Heltidsjordbruket i Sverige 2020*. <https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2021-06-23-heltidsjordbruket-i-sverige-2020>. Tillgänglig 2022-09-14.

- Jordbruksverket (2022). *Vår definition av landsbygd*. <https://jordbruksverket.se/stod/programmen-som-finansierar-stoden/var-definition-av-landsbygd>. Tillgänglig 2022-08-19.
- Keane, J. (red.) (2006). *Civil Society. Berlin Perspectives*. New York: Berghahn Books.
- Kings, L. (2011). *Till det lokalas försvar: civilsamhället i den urbana periferin*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Kings, L. (2012). Förorten och föreningen. Förvandlingen av det lokala. I F. Wijkström (red.), *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Kocka, J. (2006). Civil Society in Historical Perspective. I J. Keane (red.), *Civil Society. Berlin Perspectives*. New York: Berghahn Books.
- Korsgaard, S., Ferguson, R., & Gaddefors, J. (2015). The Best of Both Worlds: How Rural Entrepreneurs Use Placial Embeddedness and Strategic Networks to Create Opportunities. *Entrepreneurship and Regional Development*, 27(9–10), 2–44.
- Koselleck, R. (1959). *Critique and Crisis. Enlightenment and the Pathogenesis of Modern Society*. Cambridge, Mass: The MIT Press.
- Larsson Taghizadeh, J. (2016). *Power from below? The impact of protests and lobbying on school closures in Sweden*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Lindberg, E. (2005). *Vad kan medborgarna göra? Fyra fallstudier av samarbetsformer för frivilliga insatser i äldreomsorg och våghållning*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lindberg, M. (2017). Promoting and Sustaining Rural Social Innovations. *European Public & Social Innovation Review*, 2(2), 30–41.
- Lundberg, E. (2021). Guardians of Democracy? On the Response of Civil Society Organisations to Right-Wing Extremism. *Scandinavian Political Studies*, 44(2), 170–194.
- Maliszewski, T. (2008). *Den svenska folkhögskolan. En betraktelse från andra sidan Östersjön*. Linköping: Linköpings universitet.
- Meyer, J. W. & Rowan, B. (1977). Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340–363.
- Micheletti, M. (1995). *Civil society and state relations in Sweden*. Aldershot: Avebury.
- Mouffe, C. (2006). Religion, Liberal Democracy, and Citizenship. I H. De Vries & L. Sullivan (red.), *Political Theologies. Public Religions in a Secular World*. New York: Fordham University Press.

- Myndigheten för kulturanalys (2019). *Kulturens geografi. Tillgång till kultur-
utbud i landets kommuner*. Kulturfakta 2019:3. Göteborg: Myndigheten
för kulturanalys.
- Niklasson, L. (2002). *Medborgarbildning i lokalsamhället: En rapport från
projektet Folkbildningen och de demokratiska utmaningarna*. Stockholm:
Folkbildningsrådet.
- Nordzell, A., Håkansson, M., Kellokumpu, J. & Rydenstam, K. (2017). *Cir-
keldeltagare från andra länder*. Folkbildningsrådet utvärderar No 1 2017.
Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Oliver, C. (1991). Strategic Responses to Institutional Processes. *Academy of
Management Review*, 16(1), 145–179.
- Oskarsson, M. (2016). *En politisk skiljelinje mellan stad och land?* Göteborg:
SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Paarlberg, L., Nesbit, R., Choi, S.Y. & Moss, R. (2022). The Rural/Urban Vo-
lunteering Divide. *Voluntas*, 33(1), 107–120.
- Prop. 1990/91:82. *Om folkbildning*.
- Prop. 2005/06:192. *Lära, växa, förändra. Regeringens folkbildningsproposi-
tion*. Stockholm: Utbildnings- och kulturdepartementet.
- Prop. 2013/14:172. *Allas kunskap – allas bildning*.
- Putnam, R.D. (1996). *Den fungerande demokratin. Medborgarandans rötter i
Italien*. Stockholm: Norstedt.
- Qvarsell, R. (1993). Vålgörenhet, filantropi och frivilligt socialt arbete – en
historisk översikt. I SOU 1993:82 *Frivilligt socialt arbete – Kartläggning
och kunskapsöversikt*. Stockholm: Fritzes.
- Rolf, H. (2020). *En fackförening för hemmen. Kollektiv mobilisering, hyres-
gästorganisering och maktkamp på hyresmarknaden i Stockholm och Göte-
borg 1875–1942*. Stockholm: Ersta Sköndal Bräcke högskola.
- Rolf, H. (2022). Det svenska medborgerliga engagemanget i ett historiskt
perspektiv. I J. von Essen & L. Svedberg (red.), *Engagemangets gestalt-
ningar. Insatser i och utanför civilsamhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Rosenblum, N. L. (2008). *On the side of the angels. An appreciation of
parties and partisanship*. Princeton: Princeton University Press
- Runesdotter, C. (2010). *I otakt med tiden? Folkhögskolorna i ett föränderligt
fält*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Rutgersson, T. & Åberg, P. (2020). *Cirkelns betydelser. En studie om
deltagare i studieförbundens studiecirklar 2019*. Stockholm: Folkbild-
ningsrådet.

- Rönblom, M. (2014). *Ett urbant tolkningsföretråde? En studie av hur landsbygd skapas i nationell policy*. Jönköping: Jordbruksverket.
- Sandahl, R. (2016). Folkbildningens förutsättningar att verka – de många intressenas arena. I Folkbildningsrådet, *Folkbildningens frihet och värde. Metaperspektiv på folkhögskolor och studieförbund*. Folkbildningsrådet utvärderar No 2 2016. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Sandahl, R. & Sjöstrand, E. (2014). *Att styra eller icke styra? Slutrapport i utvärderingen av bidragsmodeller till studieförbund och folkhögskolor*. Folkbildningsrådet utvärderar No 5 2014. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- SCB (2015). *Urbanisering från stad till land*. <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2015/Urbanisering--fran-land-till-stad/>. Tillgänglig 2022-08-19.
- SCB (2022). *Närområdesprofil*. <https://scb.se/vara-tjanster/bestall-data-och-statistik/regionala-statistikprodukter/naromradesprofil/>. Tillgänglig 2022-09-08.
- Schucksmith, M., & Brown, D. L. (red.). (2016). *Routledge international handbook of rural studies*. London: Routledge.
- Selle, P., Strømsnes, K., Svedberg, L., Ibsen, B. & Henrikson, L. (2019). The Scandinavian Organizational Landscape: Extensive and Different. I L. Henriksen, K. Strømsnes & L. Svedberg (red.), *Scandinavian Civic Engagement. Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden*. New York: Springer.
- SFS 2015:218. *Förordning om statsbidrag till folkbildningen*.
- Sjöstrand, E. & Svedberg, L. (2021). *Ett engagerande mikrokosmos. Folkhögskoledeltagarna och deras samhällsengagemang*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- SOU 2003:94. *Folkbildningens särart? Offentlighet, forskning och folkbildares självförståelse*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2012:72. *Folkbildningens samhällsvärden – en ny modell för statlig utvärdering*. Stockholm: Fritzes.
- Studieförbunden (2021). *Studieförbundens gemensamma överenskommelser 2022*. Stockholm: Studieförbunden.
- Sundgren, G. (2000). *Demokrati och bildning – Essäer om svensk folkbildnings innebörder och särart*. Borgholm: Bildningsförlaget
- Svedberg, L. & von Essen, J. (2015). *Mer engagemang? Folkbildningen i det svenska civilsamhället*. Stockholm: Folkbildningsrådet.

- Svedberg, L. (2022). Att inte vara en engagerad medborgare? I J. von Essen & L. Svedberg (red.), *Engagemangets gestaltningar. Insatser i och utanför civilsamhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Svensson, L. (2006). *Vinna och försvinna? Drivkrafter bakom ungdomars utflyttning från mindre orter*. Linköping: Linköpings universitet.
- Syssner, J. (2014). *Politik för kommuner som krymper*. CKS Rapport 2014:4. Norrköping: CKS, Linköpings universitet.
- Syssner, J. (2018). *Mindre många: om anpassning och utveckling i krympande kommuner*. Årsta: Dokument Press.
- Syssner, J. (2020). *Pathways to Democratic Adaptation: Perspectives on Policy and Planning in Depopulating Areas in Northern Europe*. Cham: Springer.
- Sörbom, A. (2002). *Vart tar politiken vägen? Om individualisering, reflexivitet och görbarhet i det politiska engagemanget* (Diss.). Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm studies in sociology, N.S. 14. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Sörbom, A. (2010). It is Merely Changing. An Analysis of the Concept of Individualization in Relation to Contemporary Political Participation. I E. Amnå (red.), *New Forms of Citizen Participation. Normative Implications*. Baden-Baden: Nomos.
- Tahvilzadeh, N., Mellander, C. & Kellecioglu, I. (2019). *Folkbildning i marginaliserade stadsdelar. Förankrad, invävd och trevande*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Tillväxtanalys rapport (2014). *Bättre statistik för en bättre regional- och landsbygdspolitik*, 2014:04. Stockholm: Tillväxtverket.
- Tillväxtverket (2022). *Olika typer av landsbygder*. <https://tillvaxtverket.se/amnesomraden/regional-kapacitet/livskraftiga-landsbygder/olika-typer-av-landsbygder.html>. Tillgänglig 2022-08-19.
- Tillväxtverket (2023). *Städer och landsbygder*. Städer och landsbygder – Tillväxtverket (tillvaxtverket.se). Tillgänglig 2023-09-22.
- Trägårdh, L. (2019). Från folkrörelser till civilsamhälle: Staten och samhället i det moderna Sverige. I J. von Essen (red.), *Det svenska civilsamhället: en introduktion*. Stockholm: Idealistas förlag.
- Trägårdh, L., Wallman Lundåsen, S., Wollebeck, D. & Svedberg, L. (2013). *Den svala svenska tilliten. Förutsättningar och utmaningar*. Stockholm: SNS Förlag.

- Wallman Lundåsen, S. (2020). Patterns of civil society organisations' attempts to influence local politicians and local civil servants, *Local Government Studies*, 46(6), 911–933.
- Westholm, E. & Amcoff, J. (2007). Understanding Rural change – Demography as a key to the Future. *Futures*, 39(4), 363–379.
- Westholm, E. & Waldenström, C. (2008). *Kunskap om landsbygden: dags för en ny agenda!*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Wijkström, F., & Einarsson, T. (2006). *Från nationalstat till näringsliv? Det civila samhällets organisationsliv i förändring*. Stockholm: EFI.
- Wijkström, F. & Lundström, T. (2002). *Den ideella sektorn: Organisationerna i det civila samhället*. Stockholm: Sober förlag.
- Wuthnow, R. (2018). *The Left Behind. Decline and Rage in Small-Town America*. Princeton: Princeton University Press.
- Wänström, J. (2013). *Demokratisk förankring i skolnedläggningsprocesser: Förutsättningar för medborgardialog i en känsloladdad fråga*. Nationella kommunforskningsprogrammets rapportserie, 15. Göteborg: Kommunforskning i Västsverige.
- Åberg, P. (2015). Myths and Traditions as Constraints or Resources? Path Dependency and Decoupling Strategies among Civil Society Organizations, *Journal of Civil Society*, 11(1), 19–38.
- Åberg, P. (2008). *Translating Popular Education: Civil Society Cooperation between Sweden and Estonia*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Åberg, P. & von Essen, J. (2013). *Tradition, resurs eller nödvändighet. Om relationerna mellan folkhögskolor och deras huvudmän*. Folkbildningsrådet utvärderar No 2 2012. Stockholm: Folkbildningsrådet.

Bilaga 1: Sökandet efter program- och kamratcirklar

I Jordbrukslandet bad vi en verksamhetsutvecklare vid Vuxenskolans avdelning i Stule (som är det enda studieförbundet med ett lokalt kontor) att hjälpa oss att komma i kontakt med cirkeldeltagare i program- eller kamratcirklar. Hon svarade att en mycket liten del av deras cirkelverksamhet sker i form av programcirklar och att i Kronoby finns det ingen som går i en sådan cirkel. Hon menade att det bara är stadsbor som går i ”öppna cirklar, på landet gör man inte det”. Där går man i cirklar som arrangeras i samarbete med lokala föreningar. Hon erbjöd sig att leta upp cirkeldeltagare i hela regionen som bor på landsbygden och som går i någon programcirkel. Hon antog att det då främst skulle röra sig om jaktcirklar. Eftersom ett sådant urval, om det skulle visa sig möjligt att göra, skulle driva långt bort från den lokala kontext som denna utvärdering fokuserar på var detta dock inte relevant då det möjliga materialet inte skulle tala till de frågor som ställs i denna utvärdering. I materialet från Jordbrukslandet och Kronoby finns det alltså ett rikt material med cirkeldeltagare, men de deltar alla i cirklar som arrangeras genom den civilsamhällesorganisation de är engagerade i, vilket går igen också i de övriga två kontexterna.

I Skogslandet vände vi oss till det studieförbund som finns på plats i vårt studerade område. Då det inte gick att hitta några aktiva programcirklar via dem vidgade vi sökområdet genom att tala med det studieförbundet om ifall det fanns programcirklar i närliggande orter och även i andra delar av kommunen men utan framgång. I kommunikationen med studieförbundet framkom det att det tagit lång tid att starta upp studiecirkelverksamheten igen efter covid-19-pandemin. Det tycks ha tagit tid att hitta tillbaka till denna typ av sociala sammankomster. I början av 2023 startade den första programcirkeln efter uppehållet i norra Skogslandet, om än inte i det lokalsamhälle som främst varit i fokus för våra undersökningar. Vid förfrågan om en intervju fick vi ett nekande svar, ingen av deltagarna ville låta sig intervjuas.

I Industrilandet sökte vi kontakt med ett flertal studieförbund då inget har ett lokalt kontor på plats i Härånger. Efter kontakter med fem olika studieförbunds regionala nivå eller närmast aktiva lokala kontor fick vi konstatera också gällande Industribygd att det inte gick att uppbringa några programcirkeldeltagare. Svaren från de studieförbund vi fick kontakt med, både dem där verksamhetsutvecklare har intervjuats i ett tidigare skede av våra empiriska studier och andra, talade om att de inte hade någon verksamhet i Härånger eller i närområdet, åtminstone inte i form av program- eller kamratcirklar. Vi blev erbjudna hjälp att finna deltagare i en annan del av regionen men då detta hade förflyttat fokus bort från våra djupgående studier av de utvalda lokalområdena och dessutom placerat verksamheterna i en mer stadsnära miljö valdes denna möjlighet bort då sådana intervjuer inte skulle säga något om de frågor som utvärderingen söker besvara.

I rapporten *Folkbildning i landsbygder* undersöks folkbildningens betydelse för människor och lokalsamhällen i tre utvalda svenska landsbygder. Vilka betydelse har studieförbund och folkhögskolor som mötesplatser och lokala offentligheter? Som infrastrukturer för lokalt samhällsengagemang? För lokal kompetensutveckling? Eller för det lokala kulturutbudet?

Rapportens avslutande analys handlar om de avvägningar som studieförbundens och folkhögskolornas anställda gör mellan de ideal och riktlinjer som styr folkbildningen, och de behov som präglar det lokalsamhälle som de är verksamma i.

PELLE ÅBERG, docent i statsvetenskap och lektor vid Centrum för civilsamhällesforskning, Marie Cederschiöld högskola i Stockholm. Pelles forskningsintressen rör olika aspekter av civilsamhället och dess organisationer, i och utanför Sverige, och relationerna mellan staten, civilsamhället, marknaden och familjen. Pelle har också gjort ett flertal studier av folkbildningen som del av civilsamhället.

JOHAN VON ESSEN, professor i livsåskådningsforskning med inriktning mot civilsamhällesstudier vid Centrum för civilsamhällesforskning, Marie Cederschiöld högskola i Stockholm. Johans forskningsintressen rör främst medborgerligt engagemang och vad det betyder för medborgarna och samhället. Vid sidan av medborgerligt engagemang har Johan också intresserat sig för folkbildningens betydelse för civilsamhället.

PATRIK CRAS, doktor i landsbygdsutveckling och verksam som forskare vid Institutionen för stad och land, Sveriges Lantbruksuniversitet. Patriks forskningsintressen är dels civilsamhällets roller och arbetssätt på landsbygden, och dels hur landsbygdspolitik utformas och implementeras.

MARIE NORDFELDT, professor i socialt arbete vid Karlstads universitet. Maries forskningsintressen rör främst civilsamhällets roll inom välfärdsområdet, både inom det socialpolitiska fältet men även bredare välfärdsfrågor såsom samhällsservice och infrastruktur.

KJELL HANSEN, docent i etnologi och har arbetat på Sveriges Lantbruksuniversitet men är nu pensionär. Hans forskning har främst kretsat kring relationerna mellan statsmakten och lokala landsbygdsområden, under senare år med särskild tonvikt på frågor kring flyktingmottagande och integration.

Digitaliserad folkbildning

Publicerad av Folkbildningsrådet

FÖRFATTARE: Alexandra Söderman och Hans-Åke Höber

OMSLAGSILLUSTRATION: Emma Hanquist

LAYOUT: Pasadena Studio

ISBN: 978-91-88692-90-0

www.folkbildningsradet.se

Förord

Frågan om folkbildningens digitalisering har varit aktuell länge, men gavs extra tyngd under coronapandemin. Då behövde studieförbund och folkhögskolor ställa om sina cirklar, kurser och kulturprogram till digitaliserad folkbildning på distans, eller till olika blandformer av när- och distansverksamhet. På det stora hela gick omställningen bra.

Men vad har hänt efter det? Och hur inverkar digitaliseringen mer övergripande på folkbildningens identitet och arbetsformer? I rapporten *Digitaliserad folkbildning* analyseras pågående förändringsprocesser, innovativa fördelar med digitaliseringen och digitaliseringen i ett framtidsperspektiv.

Digitaliseringen framstår i rapporten som en mångfacetterad och positiv resurs för folkbildningen. Den kan öka studieförbundens och folkhögskolornas räckvidd och ger nya arbetsredskap. Men den är även omdiskuterad. Vad händer med det folkbildningsmässiga mötet och de kollektiva bildningsprocesserna när folkbildningen blir digital?

Stockholm i juni 2024

Mats Bernerstedt
Tillförordnad generalsekreterare
Folkbildningsrådet

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	7
1 Inledning	9
1.1 Syfte och frågeställningar	11
1.2 Metod och material	11
1.3 Rapportens fortsatta disposition	14
2 Folkhögskolans och studieförbundens digitalisering – översikt	17
2.1 En bild av folkhögskolans digitalisering	17
2.2 En bild av studieförbundens digitalisering	20
2.3 Summerande reflektioner kring folkhögskolans och studieförbundens digitalisering	23
3 Digitaliseringens mångtydighet	25
3.1 En fråga om nya hjälpmedel	25
3.2 En rapporteringsfråga	27
3.3 Ett komplext fenomen	28
3.4 Summerande reflektioner kring digitaliseringens mångtydighet	30
4 Digitaliseringen som folkbildningspraktik	33
4.1 Både arbetsform och innehåll	33
4.2 Större folkbildningspedagogisk pluralism	36
4.3 I mötet med digitala deltagare	38
4.4 Summerande reflektioner kring digitaliseringen som folkbildningspraktik	40

5 Att leda folkbildningen i digitaliseringens tidevarv	43
5.1 Nya förväntningar – nya avvägningar	43
5.2 Ökat administrativt fokus	44
5.3 Mot ett förändrat ledarskap?	46
5.4 Summerande reflektioner kring att leda folkbildningsverksamheter i digitaliseringens tidevarv	48
6 Folkbildningen på väg mot framtiden	51
6.1 Förfrämligad folkbildning och brott mot traditionerna?	51
6.2 En fråga om att kunna välja det bästa?	53
6.3 Mot en mytologisering av det fysiska mötet?	53
6.4 Summerande reflektioner kring folkbildningens väg mot framtiden	55
7 Insikter, slutsatser och diskussion	59
7.1 Digitaliseringen som mångfacetterad och motsägelsefull kraft	59
7.2 I mötet med statens fyra syften	60
7.3 Vikten av folkbildning i digitaliseringens tidevarv	62
Referenser	65

Sammanfattning

I denna rapport redovisas resultatet från utvärderingen *Digitaliserad folkbildning* som genomfördes under 2023. Bakgrunden till undersökningen finns bland annat i studieförbundens och folkhögskolornas erfarenheter från den omfattande digitalisering som ägde rum under coronapandemin. I denna utvärdering analyseras dock hur digitaliseringen mer övergripande inverkar på folkbildningen när det kommer till folkbildningens identitet och förutsättningar att leva upp till statens fyra syften med stödet till folkbildningen. I rapporten diskuteras bland annat pågående förändringsprocesser, ställningstaganden kring synkron respektive asynkron verksamhet, potentiellt innovativa fördelar med digitaliseringen, och folkbildningens digitalisering i ett framtidsperspektiv.

Resultaten från enkät- och intervjustudier med rektorer, avdelningsansvariga, lärare, cirkelledare och deltagare i folkhögskolor och studieförbund visar bland annat att folkbildningen redan är i hög grad digitaliserad. Samtidigt framgår att man inom folkbildningen inte alltid talar om samma sak när man diskuterar digitalisering. Framför allt finns det en tydlig överlappning mellan hur man talar om *digitalisering* respektive *distansbaserad*, vilket möjligen är en effekt av erfarenheterna från pandemin.

Svårigheterna att definiera vad som egentligen avses med digitaliserad folkbildning återspeglas även i studieförbundens och folkhögskolornas återrapporteringsystem. Nuvarande rapporteringssystem upplevs vara begränsade när det gäller möjligheten att redovisa och kategorisera den typ av mixade folkbildningsverksamheter som vuxit fram efter pandemin. Dagens folkbildning utgörs ofta av variationer av när- och fjärrundervisning med inslag av digitaliserade, asynkrona arbetsformer. Dessa mixade arbetsformer blir svåra att rapportera inom nuvarande system.

Oklarheterna i återrapporteringsystemen väcker dessutom frågor om var gränserna för bidragsberättigad folkbildning går i digitaliseringens tidevarv,

och om hur införandet av olika rapporteringssystem eventuellt påverkar folkbildningens praktiker.

I relation till det pedagogiska folkbildningsarbetet i folkhögskolor och studieförbund framstår digitaliseringen i hög grad som en mångfacetterad kraft. Å ena sidan är det en process som innebär nya digitala former och möjligheter för folkbildningsarbetet. Men digitaliseringen aktualiserar även behovet av en diskussion kring att säkerställa folkbildningens samtidsrelevans, samtidigt som folkbildningens särart och ställning som samhällelig bildnings- och demokratiinstans bevaras.

För att bättre än idag kunna urskilja frågor relaterade till folkbildningens roll i det digitaliserade samhället från frågor om digitala redskap framstår det i ljuset av resultaten från utvärderingen som angeläget med en gemensam terminologi kring olika delar av det digitaliserade folkbildningsarbetet, samt att forum för att diskutera digitaliseringens förutsättningar och möjligheter skapas.

För folkbildningens inre arbete aktualiserar digitaliseringen även frågor kring de möjligheter till förändrade arbetsvillkor som framförallt videomötesprogrammen medför. Genom den lättillgängliga tekniska möjligheten för såväl medarbetare som deltagare att delta digitalt på distans skapas dilemma för folkbildningens ledare när det gäller att å ena sidan vara i takt med tiden, och å andra sidan slå vakt om folkbildningstraditionen. Att utveckla folkbildningen som arbetsplats i relation till en digital framtid ter sig därmed som en angelägen framtidsfråga. Dessutom tillkommer ständigt ny teknologi som aktualiserar pedagogiska ställningstaganden kring vad som kan anses vara god folkbildning. I resultaten anas att artificiell intelligens (AI) just nu växer fram som en sån fråga.

I relation till statens syften med stödet till folkbildningen framträder digitaliseringen sammantaget som en kraft som skapar vissa frågetecken, till exempel kring betydelsen av det folkbildningsmässiga mötet och de kollektiva bildningsprocesser som alltid utgjort folkbildningens signum. Därutöver väcks frågor om tradition och förnyelse, inte minst när det gäller de nya villkor för deltagande i demokrati, samhälle och arbetsliv som digitaliseringen medför.

1 Inledning

I denna rapport redovisas resultaten från en utvärdering genomförd under 2023 med titeln *Digitaliserad folkbildning*. Utvärderingen grundar sig bland annat i studieförbundens och folkhögskolornas erfarenheter från den omfattande digitalisering som ägde rum under coronapandemin. Trots att man på bred front inom folkbildningen uppgav sig ha utvecklat kunskaper och insikter om digitaliserade arbetsätt, har de nivåer av distansbaserade arbetsätt som uppmättes under pandemin under de senaste två åren återgått till nivåerna innan pandemin.

De undersökningar som Folkbildningsrådet genomförde av studieförbundens och folkhögskolornas verksamheter under pandemin visade vissa fördelar med digitalisering och att man under denna tid till exempel lärde sig hur digitala hjälpmedel kan ge nytt utrymme och nya förutsättningar för samtal. Erfarenheterna visade att folkbildningen kan fungera även som digital mötesplats (se Folkbildningsrådet, 2021a). Digitala hjälpmedel beskrevs också som redskap att nå fler deltagare.

Samtidigt framkom att digitaliserade arbetsätt och distansbaserade inte var något för alla. Vissa deltagare fick svårare att delta i folkbildning eftersom de saknade förutsättningar i form av kompetens, teknisk utrustning, tillräckliga språkkunskaper, eller på grund av svagare socioekonomiska förutsättningar. De digitala arbetsformerna kopplades dessutom till ökad individualisering, eftersom det visade sig svårare att få till stånd möten, gemensamt lärande och interaktion på distans jämfört med när verksamheten sker i det fysiska rummet.

De distansbaserade verksamheterna hör nära samman med folkbildningens digitalisering. Under den senaste femårsperioden har omfattningen av distansverksamheterna varierat stort. År 2018 deltog ungefär 1,4 procent av alla cirkeldeltagare på distans inom studieförbunden. Samma år erbjöd 134 folkhögskolor distanskurser (Folkbildningsrådet, 2018) och ungefär 4 pro-

cent av folkhögskolans deltagare i allmän kurs och 21 procent av deltagarna i särskild kurs studerade på distans.

Året därpå, 2019, hade siffran sjunkit något inom studieförbunden, till 1 procent distanscirklar, medan den stigit inom folkhögskolan, där ungefär 5 procent av deltagarna i allmän kurs och 37 procent av deltagarna i särskild kurs studerade på distans. Något fler folkhögskolor, 137 stycken, erbjöd distanskurser 2019 (Folkbildningsrådet, 2019).

Under pandemiåret 2020 konstateras att stora delar av folkbildningsverksamheten ägde rum på distans med hjälp av digital teknik och att detta innebar ett ”digitalt kunskapsprång” för studieförbund och folkhögskolor. Då rapporterades 9 procent av cirkeldeltagarna delta på distans. Inom folkhögskolan studerade 54 procent av deltagarna i allmän kurs, och 64 procent av deltagarna i särskild kurs, på distans. I rapporten *Folkbildningens betydelse för samhället 2020. Folkbildningsrådets samlade bedömning* framhölls till exempel att de digitala arbetssätten ”kan fungera som redskap som stärker folkbildningens betydelse i det demokratiska samhället” (Folkbildningsrådet, 2021).

Året därpå, 2021, färgades också av coronapandemin, och studieförbund och folkhögskolor påverkades av nationella direktiv för smittbegränsning. Detta ledde till att folkhögskolornas verksamhet under våren i huvudsak bedrevs på distans, och under hösten i relativt stor utsträckning på plats, om än med anpassningar (Folkbildningsrådet, 2021a). För studieförbundens del genomfördes jämförelsevis stora delar av verksamheterna på distans även under 2021. I *Folkbildningens betydelse för samhället 2021. Folkbildningsrådets samlade bedömning* (Folkbildningsrådet, 2022) uppges att 19 procent av cirkeldeltagarna studerade på distans 2021. Denna andel minskade till 7 procent under 2022, det vill säga efter pandemin. Inom folkhögskolan var andelarna deltagare på distans i princip desamma 2021 och 2022. Även antalet skolor som erbjöd kurser på distans var ungefär desamma. Totalt studerade ungefär 8 procent av deltagarna i allmän kurs och 41 procent av deltagarna i särskild kurs på distans respektive år (Folkbildningsrådet, 2022).

Digitaliseringen av folkbildningen handlar dock inte enbart om nya förutsättningar för distansbaserade arbetssätt efter coronapandemin. Snarare utgör digitaliseringen en mer genomgripande förändringskraft vars omfattning ibland jämförs med den industriella revolutionens, givet de förändrade redskap och kulturella förväntningar som denna process medför (SOU 2016:89). Det är också en fråga som varit aktuell inom folkbildningen under lång tid

(se Rahm, 2019; SOU 1998:57), och som är fortsatt aktuell givet att digitaliseringen i samhället accelererar. Att följa vad för slags förändrande kraft som digitaliseringen egentligen utgör vis-à-vis folkbildningen kan därför anses vara allt mer relevant.

I denna rapport diskuteras både praktisk-pedagogiska frågor kopplade till digitaliseringen, med distansbaserad folkbildning som en dimension, och det spänningsfält som uppstår i skärningspunkten mellan bidragskriterier, statens syften med stödet till folkbildningen och folkbildningens egna uppfattningar om vad som utgör god folkbildning i digitaliseringens tidevarv.

1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Mot den bakgrund som beskrivits inledningsvis är syftet med denna utvärdering att undersöka hur folkbildningens undervisningsformer, och folkbildningen som bildnings- och utbildningsform, påverkas av samhällets digitalisering. Mer konkret handlar det om att dels analysera hur digitaliseringen som förändrande kraft inverkar på folkbildningens förutsättningar att leva upp till statens fyra syften med stödet till folkbildningen, dels att studera vilken påverkan digitaliseringen har på folkbildningens identitet. Detta för att diskutera vilka potentiella fördelar som digitaliseringen uppfattas bära med sig, samt hur folkbildningens framtid ter sig i dag i ljuset av förändringar som redan skett och förändringsprocesser som pågår.

De övergripande frågor som adresseras handlar om hur den digitala verksamheten och användningen av digitala resurser inom studieförbund och folkhögskolor ser ut. Därtill uppmärksammas vilka förutsättningar och begränsningar som omgärdar folkbildningens digitalisering. Folkbildningens ställningstaganden kring frågan om synkron respektive asynkron verksamhet aktualiseras särskilt. Därutöver diskuteras vad folkbildare och deltagare uppfattas vilja med den pågående digitaliseringen i ett framtidsperspektiv.

1.2 METOD OCH MATERIAL

Det material som ligger till grund för denna rapport kommer från två datakällor. En kvalitativ enkätundersökning riktades till folkhögskolerektorer och avdelningsansvariga på studieförbund. I studieförbunden innebär det att enkäten gick ut till avdelningsansvariga på studieförbundsavdelningar och i folkhögskolan gick enkäten ut till rektorer. Efter enkätundersökningen genomfördes fördjupade samtalsintervjuer med folkhögskolerektorer, avdelningsansvariga på studieförbund, folkhögskollärare, cirkelledare, förenings-

aktiva och deltagare. De båda delstudierna beskrivs mer detaljerat under respektive rubrik nedan.

Enkätundersökningen

Enkäten distribuerades digitalt till avdelningsansvariga på studieförbundsavdelningar och rektorer på folkhögskolor under perioden 16 mars 2023 till och med 7 april 2023. Enkäten innehöll frågor med fasta svarsalternativ och fritextfrågor, kring följande övergripande teman:

- uppfattningar kring digitaliseringens omfattning
- innebörden i begreppet digitalisering kopplat till den egna folkbildningsverksamheten
- digital kompetens bland medarbetare
- uppfattningar om digitaliseringen efter pandemin
- skäl och bevekelsegrunder för att välja eller välja bort digitalisering
- hur användande av hård- och mjukvara ser ut och är distribuerat inom folkbildningen samt på vilket sätt användningen av dessa är folkbildningsmässig
- uppfattningar om distansbaserade, hybrida, synkrona och asynkrona arbetsformer
- uppfattningar om digitalisering i relation till deltagarperspektiv, folkbildningens särart och framtiden.

Totalt inkom 200 svar, från 9 av 10 studieförbund och från 120 av 156 folkhögskolor – varav 75 svar från avdelningsansvariga på studieförbund och 125 svar från rektorer på folkhögskola.

Intervjuundersökningen

Totalt genomfördes sju intervjuer à cirka 60 minuter med undervisande personal, deltagare och rektorer. Utgångspunkten var att genomföra fokusgruppintervjuer, men på grund av sena avhopp blev det i slutändan en blandning av samtalsintervjuer enligt följande:

- parvis med två cirkelledare från studieförbund
- parvis med en cirkelledare och en verksamhetsutvecklare
- enskilt med en studieförbundsansluten föreningsrepresentant
- gruppvis med två cirkeldeltagare och två studieförbundsanslutna föreningsrepresentanter
- parvis med två rektorer från folkhögskola

- gruppvis med fem folkhögskollärare
- gruppvis med fem deltagare i folkhögskolekurs.

Intervjufrågorna formulerades med utgångspunkt i utvärderingens projektplan och utifrån de samlade enkätresultaten, vilket sammantaget resulterade i följande diskussionsteman:

- I vilken grad tycker ni att folkbildningen är digitaliserad?
- Var märks digitaliseringen mest i relation till era roller eller uppdrag?
- Utmanar digitaliseringen några av folkbildningens värden, och i så fall varför och på vilket sätt?
- Hur ser ni på folkbildningens framtid med avseende på digitalisering?
- Hur ser ni på att digitaliseringen kan vara del av en åsiktsposition, det vill säga något man kan vara för eller emot?
- Hur ser ni på frågan om synkrona och asynkrona undervisningsformer?
- Övriga tankar och reflektioner.

Samtliga intervjuer genomfördes med hjälp av videomötesprogrammet Zoom. De spelades in och transkriberades därefter till text. För att förenkla läsbarheten har de citat som återges i rapporten i viss mån anpassats till skriftspråk, och av etiska skäl är samtliga respondenter anonymiserade.

Tematisk analys och bearbetning

Det samlade materialet har analyserats med inspiration från tematisk analysmetod (Clarke & Braun, 2017). Det innebär att det transkriberade materialet lästs igenom flera gånger i relation till syfte och frågeställningar, för att därigenom sorteras i teman som speglar grupperingar av uppfattningar och utsagor som liknar varandra eller som motsäger varandra. När dessa perspektiv tagits i beaktande, och efter ytterligare genomläsningar av det samlade materialet, har slutliga kategorier skrivits fram för att tydliggöra hur undersökningen svarar mot syfte och frågeställningar.

Resultaten av denna analytiska bearbetning redovisas i tematiska kapitel som ramas in av en inledande översiktlig redogörelse för studieförbundens respektive folkhögskolans digitalisering, och ett avslutande kapitel som sätter resultaten i de tematiska kapitlen i relation till utvärderingens mål och syften.

Det bör poängteras att utvärderingen bygger på en kvalitativ ansats. Det innebär att fokus riktas mot hur digitaliseringen tolkas och diskuteras av olika informanter, inte på statistiska slutsatser.

Begrepp som används

Digitalisering är en process som tenderar att leda till begreppsliga överlappningar och associationer och vi vill därför inledningsvis tydliggöra vad vi menar med olika begrepp.

Eftersom utvärderingen övergripande handlar om digitaliseringens inverkan på folkbildningen använder vi i den fortsatta texten begreppet *digitalisering* för att peka på det vi ser som uttryck för digital transformation av folkbildningen i bredare social, kulturell och pedagogisk bemärkelse (jfr Söderman, 2022).

Digitalisering skiljer sig från det vi valt att skilja ut som aspekter av *digitisering*, som i stället handlar om den praktiska, effektiviserande omvandlingen av tidigare pappersbaserade praktiker till digitala motsvarigheter (jfr Formosa & Formosa Pace, 2022). Digitisering kan därför handla om införandet av digitala rapporteringssystem, medan digitalisering blir ett sätt att förstå de eventuellt vidare konsekvenserna av detta. Det innebär alltså att införandet av digitiserade program och rutiner inom folkbildningen inte automatiskt gör att folkbildningen digitaliseras – samtidigt kan folkbildningen inte digitaliseras utan digitisering.

När det gäller *distansbaserad* genom digitiserade redskap, använder informanterna flera olika benämningar för detta. Fjärrundervisning är ett exempel som återkommer i informanternas svar. När vi i rapporten talar om distansbaserad gör vi dock det som ett samlingsnamn för alla folkbildningspraktiker som är rumsligt eller tidsmässigt åtskilda. Närmare beskrivningar av hur detta tar sig uttryck görs med hjälp av begreppen *synkron* respektive *asynkron* folkbildning, där synkron avser folkbildning som sker med rumslig men inte tidsmässig åtskillnad, medan asynkron folkbildning avser praktiker som är både rumsligt och tidsmässigt åtskilda.

1.3 RAPPORTENS FORTSATTA DISPOSITION

Efter denna inledning följer ett kapitel som innehåller kortfattade beskrivningar av folkhögskolans respektive studieförbundens digitalisering, så som denna ter sig ur rektorers och avdelningsansvarigas, lärare och cirkelledares, samt deltagares perspektiv, *Folkhögskolans och studieförbundens digitalisering – översikt*.

Detta kapitel följs av fyra resultatkapitel som svarar mot utvärderingens mål och syften, och som alla avslutas med summerande reflektioner kring resultatens innebörd. I kapitlet *Digitaliseringens mångtydighet* redovisas och

diskuteras den mångfald av förståelser och tolkningar som omgärdar digitaliseringen i relation till folkbildningen, samt de pågående diskussioner som digitaliseringen aktualiserar och griper in i. I kapitlet *Digitaliseringen som folkbildningspraktik* redogörs för och diskuteras hur digitaliseringen inverkar på pedagogiska praktiker i studieförbund och folkhögskolor. Kapitlet därefter har rubriken *Att leda folkbildningen i digitaliseringens tidevarv* och där riktas fokus mot hur digitaliseringen tar form i styrning och ledarskap inom folkbildningen. Det sista resultatkapitlet har rubriken *Folkbildningen på väg mot framtiden* och tar fasta på de framtidsperspektiv som framkommit genom intervjuer och enkätsvar.

I rapportens sista kapitel, *Insikter, slutsatser och diskussion*, diskuteras utvärderingens samlade resultat.

2 Folkhögskolans och studieförbundens digitalisering – översikt

I detta kapitel ges översiktliga bilder av digitaliseringen inom studieförbund och folkhögskolor. Kapitlet avslutas med en summerande reflektion.

2.1 EN BILD AV FOLKHÖGSKOLANS DIGITALISERING

Enkäter och intervjuer med anställda och deltagare inom folkhögskolan ger en bild av att folkhögskolan är i hög grad digitaliserad. Informanternas svar visar även att digitaliseringen uppfattas som ett komplext fenomen i relation till folkhögskolans praktik. Det innebär bland annat att man i viss mån skiljer på det som vi här valt att benämna *digitisering* – såsom användande av digitala plattformar, närvarolistor pedagogiska redskap och så vidare – från den mer genomgripande förändring som *digitalisering* innebär för folkhögskolans del. Digitaliseringen tycks snarare förstärka än utmana folkbildningens pedagogiska traditioner och särart i relation till andra utbildningsformer. Betoningen av folkbildningsmässiga möten är ett exempel på det. De nya möjligheterna till digitala, distansbaserade möten av hög teknisk kvalitet väcker många reflektioner kring vad som egentligen kan sägas utgöra ett mellanmänskligt och folkbildningsmässigt möte.

Folkhögskolan är i hög grad digitaliserad

Merparten av de rektorer som svarat på enkäten uppger att folkbildningsverksamheterna på deras folkhögskola är i hög grad digitaliserade. Ungefär 90 procent uppger att de upplever folkbildningen som mer digitaliserad efter pandemin, 75 procent menar att digitaliseringen också ger upphov till nya förväntningar hos deltagare.

80 procent anser att digitaliseringen i huvudsak bidrar till att utveckla folkbildningens pedagogik, samtidigt som lika många anser att digitaliseringen även gör att värden i folkbildningen går förlorade. Det positiva uppfattas framför allt handla om nya möjligheter att nå fler deltagare med hjälp av de nya metoder som följer med digitaliseringen, och att den är en del av samtiden och framtiden. Nästan samtliga rektorer som besvarat enkäten instämmer också i påståendet att digitaliseringen ökar folkbildningens räckvidd. De negativa aspekterna handlar främst om den rörelse bort från det fysiska mötet som digitaliseringen kopplas samman med.

Att digitalisering rymmer överlappande betydelser och associationer märks i svaren. Drygt 60 procent av rektorerna anser att digitalisering handlar om att möta nya deltagarbehov. Merparten (cirka 95 procent) anser att digitalisering handlar om användande av digital teknik, medan strax under hälften (45 procent) anser att digitalisering handlar om hybrida arbetsformer, och något fler (60 procent) kopplar digitalisering till distansbaserade arbets- och undervisningsformer. Enbart 14 procent anser att digitalisering är ett eget kunskapsområde inom folkbildningen och färre ändå (endast 1 procent) uppger att digitalisering är ett område som behöver stärkas genom kompetensutveckling. Cirka 20 procent uppger att medie- och kommunikationskunnighet i hög grad ingår i folkbildningen.

Dessa siffror visar sammantaget att begreppet ”digitalisering” uppfattas ha en rad innebörder och ger också en bild av digitaliseringen och digitaliseringen som en i hög grad pågående process.

Digitaliseringen både accentuerar och utmanar folkhögskolans traditioner

Ungefär en tredjedel av folkhögskolerektorerna som besvarat enkäten framhåller risken för att digitaliseringen för med sig en minskning av socialt utbyte, av socialpedagogiska dimensioner i undervisningen, av deltagarnas samtals- och interaktionsförmåga samt av förmågan att läsa och uttrycka sig med kroppsspråk. Samtidigt är det flera som betonar att digitaliseringen medför nya redskap som skapar andra möjligheter, framför allt när det kommer till platsberoende studieupplägg.

Det som uppfattas som en pedagogisk förlust med den pågående digitaliseringen knyts i sin tur delvis till det nuvarande kunskapsläget inom folkhögskolan. Att folkhögskolan inte fullt ut tar tillvara på digitaliseringens pedagogiska möjligheter beskrivs som en fråga om begränsad kompetens snarare än om ett aktivt bortval. Man kan helt enkelt inte tillräckligt mycket för att

kunna nyttja digitaliseringens möjligheter. På så sätt framträder en bild av att det inte är digitaliseringen i sig som i första hand uppfattas utmana folkhögskolans pedagogiska verksamhet, åtminstone inte ur rektorernas perspektiv.

Lärare och deltagare tycks delvis instämma i detta, men resonerar i högre grad kring den digitalisering som pågår och faktiskt fungerar. Det handlar främst om olika digitaliserade redskap och plattformar som *Itslearning* och *Office*-paketet med bland annat ordbehandlings- och presentationsprogram. I den bemärkelsen lyfter man framförallt fram digitaliseringen och digitaliseringen i relation till allmän kurs. Särskild kurs, exempelvis keramik och andra estetiska ämnen, beskrivs av informanterna som studiemiljöer som fortfarande är ganska opåverkade av digitaliseringen.

Digitalisering och distansbaserad undervisning skapar komplexitet

Bilden är att den distansbaserade undervisningen har utvecklats efter pandemin, eller i alla fall att distans är något som man inom folkhögskolan har vant sig vid. Så kallad *fjärrundervisning*, med sin bas i grupper som möts synkront under en relativt sammanhållen skoldag, framstår som en pedagogisk tillämpning som kommit att utgöra en närmast egen undervisningsform. Parallellt med denna utveckling väcks under intervjuerna med lärare och deltagare dock frågan om vilka undervisningsformer som passar vilka deltagare och lärare. Man resonerar kring det faktum att lärare och deltagare kan ha olika preferenser som gör att vissa undervisningsmetoder kan passa bättre eller sämre.

De främsta argumenten för digitaliseringen av folkhögskolan mer generellt är att digitaliseringen ger tillgång till redskap som kan skapa bättre förutsättningar för deltagare med funktionsnedsättningar. Andra argument handlar om mer lättillgängligt och överblickbart studiematerial, lättare tillgång till fakta, texter och annat kunskapsmaterial, samt det faktum att digitaliserade arbetsformer är centrala för deltagande i såväl samhälls- som yrkesliv utanför folkhögskolan.

Deltagarna som intervjuats associerar i hög grad digitalisering med distansbaserade arbetssätt, och framhåller att även distansbaserade studier får en särskild prägel när den äger rum inom ramen för just folkhögskolan. Bland de deltagare som intervjuats framträder bilden av hur distansbaserad undervisning kan fungera. Själva arbetsformerna eller upplägget tycks inte nämnvärt skilja sig från undervisning på plats. Deltagarna berättar bland annat om hur de kopplar upp sig klockan 9.00–14.20 de flesta dagar och varvar enskilda uppgifter med gemensamma diskussioner. För flera av dem innebär möjlig-

heten att träffas online, men samtidigt befinna sig i hemmet, en trygghet som skapar förutsättningar för lärande och dialog. Deltagarna berättar bland annat att deras lärare ibland kan ha ett planerat upplägg, men att diskussionen kanske landar någon annanstans och att de därför får plocka upp tråden vid nästa tillfälle i stället.

Dessa berättelser om distansbaserad undervisning liknar därmed den bild av studier på folkhögskola som existerar sedan tidigare, där mötets och samtalets dynamik får styra.

2.2 EN BILD AV STUDIEFÖRBUNDENS DIGITALISERING

Enkäter och intervjusvar med avdelningsansvariga, verksamhetsutvecklare, cirkelledare och deltagare i studieförbunden visar att uppfattningar om studieförbundens digitalisering baseras på väldigt olika förståelser av vad digitalisering betyder. Informanterna rapporterar om en omfattande *digitisering*, framför allt avseende former av administration, rapportering och digitaliserade deltagarlistor, samt användande av olika typer av teknik (hård- och mjukvara). Samtidigt ges exempel på nya former för distansbaserad och på digitalisering som möjliggör för fler att delta i folkbildning – inte minst boende på landsbygderna.

På det stora hela tycks digitaliseringen uppfattas som en samtidsströmning som bidrar till att utveckla studieförbundens verksamheter, där de digitala redskapen används för nya typer av folkbildande aktiviteter. Det handlar till exempel om platsoberoende studiecirklar som tack vare digitaliserade arbetssätt kan pågå under lång tid trots att vissa deltagare flyttat.

Arbetsätten och digitaliseringen väcker dock samtidigt en oro för att det fysiska mötets pedagogiska och folkbildande fördelar ska nedvärderas på sikt. Dessutom finns det inom studieförbunden även de som inte anser att man till fullo tillvaratar möjligheterna med digitaliseringen. Dessa är i stället oroliga för att studieförbunden inte tillgodoser det folkbildningsbehov som finns i ett digitaliserat samhälle.

Studieförbunden är i hög grad digitaliserade

För studieförbundens del framstår digitaliseringen som en högst påtaglig del av verksamheten. 75 procent av de avdelningsansvariga som besvarat enkäten uppger att folkbildningen på deras arbetsplats är digitaliserad, medan 25 procent uppger att den bara är det i låg grad. Digitaliseringen tycks ha gjort ett tydligt intåg i studieförbundens verksamhet.

De sätt på vilka studieförbunden är digitaliserade verkar dock skilja sig åt. Cirka 15 procent av informanterna anser att digitaliseringen hittills främst inneburit ett eget kunskapsområde inom folkbildningen, det vill säga att digitalisering är något man folkbildat om och för. Ungefär en fjärdedel tycker att digitaliseringen utgör ett område för vidare kompetensutveckling, och de flesta associerar då digitalisering till nya verktyg som kan gynna deltagares lärande. Framför allt är det de digitala videomötesprogrammets möjligheter att överbrygga stora avstånd som uppfattas öppna för ökat deltagande i folkbildning.

De avdelningsansvariga som besvarat enkäten lyfter även möjligheten för deltagare inom folkbildningen att utveckla digitala kompetenser som kan vara överförbara till andra sammanhang.

Därtill nämns i flera svar att digitaliseringen medför nya möjligheter för bildning, inläring och repetition, även om innehållet i detta inte konkretiseras närmare. Digitaliseringen uppfattas skapa bättre förutsättningar för att bedriva folkbildning riktad mot fler typer av ”lärstilar” jämfört med tidigare, vilket skulle kunna ses som ett uttryck för att digitaliseringen öppnar för en större pedagogisk mångfald.

Digitaliseringen som definitionsfråga

Ett av de mest framträdande resultaten, särskilt i enkätsvaren från avdelningsansvariga på studieförbunden, är den uppsjö av tolkningar och uppfattningar som omgärdar själva ordet digitalisering. Medan vissa använder det som ett samlingsnamn för digitisering, såsom olika typer av teknik och digitala verktyg för undervisning eller administration, används det av andra som ett sätt att ringa in i huvudsak postpandemiska hybrida eller distansbaserade arbetssätt, såväl som mer genomgripande processer – till exempel synen på digitalisering som förändrande kraft. Digitisering och digitalisering är något som vissa inom studieförbunden är för, andra är emot och ytterligare andra ser både för- och nackdelar med. De olika synsätten påverkar vilka digitala arbetssätt som utvecklats – eller inte utvecklats.

Att digitaliseringen i hög grad associeras till digitisering eller informationsdigitalisering visar sig genom att många förknippar den med användandet av digitala redskap. Hela 85 procent av de som svarat uppger att detta, enligt dem, är den främsta aspekten av studieförbundens digitalisering. Flera avdelningsansvariga uttrycker sig om digitala redskap som en fråga om olika typer av ”hjälpmedel” och jämför dessa med boken, exempelvis avseende de digitala redskapens potential att också utgöra ett pedagogiskt hjälpmedel.

För studieförbundens del beskrivs digitaliseringen också som en fråga om att möta en ny generation deltagare. På så vis tycks digitaliseringen uppfattas som en naturlig anpassning till samtiden.

Flera avdelningsansvariga betonar vikten av att säkra studieförbunds-intern kompetens genom att anställa personer med kunskaper som behövs i en digitaliserad samtid.

Digitaliseringen utvecklar studieförbundens arbetsformer

Den bild som ges i enkät- och intervjusvar är att det mest positiva med digitaliseringen är att den gör det möjligt för studieförbunden att vara i takt med tiden. 96 procent av de avdelningsansvariga tycker att digitaliseringen utvecklar folkbildningen, och bilden delas i hög grad av cirkelledare och verksamhetsutvecklare. Framför betonas nya möjligheter för att utveckla hybrida arbetsformer, såsom kombinationer av när- och fjärrstudier.

Digitaliseringen kopplas samman med utvecklingen av distansbaserade arbetsformer. Samtidigt svarar många avdelningsansvariga i enkätsvaren att de tror att "det fysiska mötet" riskerar att gå förlorat i och med digitaliseringen. Det tyder på att det trots allt finns en viss tvekan inför digitaliseringens intåg i folkbildningen, jämfört med den i övrigt ganska optimistiska bild som framträder.

Cirkelledare och verksamhetsutvecklare menar att digitaliseringen bidrar till att utveckla studieförbundens arbetsformer, både genom att den utgör ett kunskapsinnehåll i sig och genom att den leder till införandet av nya undervisningsformer. Att digitaliseringen medför ökad tillgänglighet både för enskilda och olika grupper i befolkningen lyfts också fram i intervjuer med cirkelledare och verksamhetsutvecklare. Dessa betonar dock även vikten av att folkbildningen i högre grad än i dag tar vara på kunskap och engagemang som existerar online, givet att sociala medier ofta är en påtaglig del av människors vardagliga liv. Det handlar om sådant som digitala intressegemenskaper, nätbaserade utbildningar och kunskapsförmedling via *YouTube*.

I vilken grad som studieförbundens verksamheter digitaliseras framstår som en fråga som avgörs av pedagogiska preferenser hos de enskilda personer som leder olika kurser och cirklar. Bland de intervjuade cirkelledarna talas det varmt om just de personligt kreativa dimensionerna av att arbeta på ett eget sätt. Detta både inom kurser och cirklar i allmänhet och specifikt med digitaliseringen, exempelvis genom att använda sociala medier som man själv kan och vet hur de fungerar, samt i distansbaserade och hybrida arbetsformer.

Samtidigt blir det tydligt att digitaliseringen inte uppfattas som relevant i alla typer av studiecirklar. *Praktiskt skapande* är exempel på en verksamhet som upplevs som mindre lämplig att digitalisera. Där aktualiseras inte behovet av digitaliserade arbetsformer på samma sätt som i exempelvis språkcirklar, som i högre grad tjänar på den kontinuitet som kan skapas genom att införa också asynkrona chattforum till exempel.

De deltagare som intervjuats gör tydliga distinktioner mellan vad de uppfattar som traditionell, "gammaldags" folkbildning och digital, nyare, folkbildning. Vilken av dessa som de själva föredrar framstår inte som kopplat till olika åldrar. De yngsta av de intervjuade deltagarna lyfter till exempel fram att digitaliseringen kan utgöra en potentiellt negativ kraft i relation till vad folkbildning är och fortsatt bör vara. De uppfattar att en viktig del i folkbildningen är de gemensamma processerna som att träffas och diskutera, och att detta inte är samma sak digitalt, till exempel eftersom digitala mötesformer inte öppnar för sådant som fika och diskussioner i anslutning till själva cirkeln.

2.3 SUMMERANDE REFLEKTIONER KRING FOLKHÖGSKOLANS OCH STUDIEFÖRBUNDENS DIGITALISERING

I denna inledande översikt över folkhögskolans och studieförbundens digitalisering framgår att båda verksamheterna uppfattar sig vara i hög grad digitaliserade. Man använder sig av digital hård- och mjukvara i det vardagliga folkbildningsarbetet, och för administration och rapportering. Både studieförbund och folkhögskolor ger en bild av digitaliseringen som en innovativ och kreativ kraft som uppfattas ha potential att ytterligare bidra till att utveckla folkbildningen på en rad områden. Inom både studieförbund och folkhögskolor finns också en viss överlappning mellan resonemang om *digitalisering* och *distansbaserad*, vilket antyder att digitaliseringen i hög grad kommit att förknippas med just distansbaserade arbetssätt.

De skiljelinjer som kan anas mellan studieförbund och folkhögskolor utgörs av nyansskillnader i fråga om hur digitaliseringen ramas in och förstås. På studieförbundssidan uppehåller man sig i något högre grad vid olika innebörder i begreppet digitalisering – vad det betyder och om man inom studieförbunden talar om samma sak. Möjligen pekar detta på att digitaliseringen är mer av en framtidsfråga än en pedagogiskt förankrad praktik. I alla fall jämfört med på folkhögskolesidan där man i något högre grad resonerar kring pågående arbete och pedagogiska avvägningar kopplade till digitaliseringen.

3 Digitaliseringens mångtydighet

Den här utvärderingen visar på de många tolkningar, förståelser och associationer som digitaliseringen ger upphov till inom folkbildningen. För att tydliggöra dessa redovisas resultaten i detta kapitel i tre teman; *En fråga om nya hjälpmedel*, *En rapporteringsfråga* samt *Ett komplext fenomen*.

Distinktionerna mellan dessa utgörs av de skillnader som ligger i att uppfatta digitaliseringen som främst en begreppslig definitionsfråga, eller som en fråga främst associerad till administration och nya former för rapportering, respektive som en mer sammansatt fråga med olika innebörder samtidigt. Dessa tre sätt att förstå, tolka och diskutera digitaliseringen existerar inom såväl folkhögskolor som studieförbund, även om rapporterings- och definitionsfrågorna framstår som något mer aktuella på studieförbundssidan. Kapitlet avslutas med en summerande reflektion.

3.1 EN FRÅGA OM NYA HJÄLPMEDEL

Av enkätsvaren från både folkhögskolerektorer och avdelningsansvariga inom studieförbunden framgår att digitalisering används som ett samlingsnamn för digital teknik och digitala verktyg. Det kan handla om redskap för undervisning – såsom olika nätbaserade plattformar och tjänster, eller utrustning som projektorer, ljudanläggning och smartboards eller interaktiva skärmar – men också redskap för administration och videomötesprogram för interna möten. I grunden tycks denna syn – att folkbildningens digitalisering i sin allra mest grundläggande mening innebär inflödet av digitala redskap – delas av de allra flesta. I en lång rad enkätsvar beskrivs digitaliseringen i termer av ”hjälpmedel”.

Flera jämför också digitaliseringen med boken som folkbildningspedagogiskt hjälpmedel. Precis som boken kräver vissa förkunskaper för att vara

meningsfull som pedagogiskt hjälpmedel, kräver också digitala redskap vissa förkunskaper eller kompetenser för att de ska kunna användas på ett vettigt sätt. Kunskaps- och kompetensbrister beskrivs som en tröskel när det kommer till att använda de digitala redskap och hjälpmedel som finns.

Digitaliseringen av folkbildningen tycks därmed avgöras av de redskap som används, om de används, något som i sin tur beror på folkbildarnas kompetenser att använda de redskap som finns. Synsättet att det är viktigt att "det digitala", förutom redskap för administration, förblir hjälpmedel och komplement antyder att digitaliseringen gärna ska bidra med något för att bli meningsfull för folkbildningen, men den får inte ta över. Den bör inte bli "något upphäussat" utan ska helst ses som "ett redskap bland andra".

Parallellt med att betrakta digitalisering som en verktygs- och redskapsfråga, finns uppfattningen att digitaliseringen är ett samtida villkor för folkbildningen – något som man måste förhålla sig till. I enkätsvaren uttrycks detta som att digitaliseringen är en så självklar del av samhället att det blir otänkbart att välja bort användandet av digitala hjälpmedel. Att digitalisera folkbildningen tycks i dessa synsätt handla mer om att följa med i tiden än om att göra eller vilja något särskilt med just digitaliseringen. I ett av enkätsvaren tydliggörs detta på följande sätt:

Folkbildningen i Sverige behöver naturligtvis följa med i tiden. För en "vanlig svensk" är det aldrig längre än 50 cm till en dator, surfplatta eller smartphone. Verktygen är integrerade i vår vardag, därför också i vårt sätt att arbeta med folkbildning.

Citatet säger att digitaliseringen har kommit att utgöra en självklar del av folkbildningen just eftersom den är så spridd i samhället i övrigt. Att omfamna den samhällsförändring som digitalisering innebär blir därmed ett sätt att säkra folkbildningens samtidsrelevans och konkurrenskraft i en tid då det finns så många digitala, kommersiella utbildningsplattformar. Digitalisering uppfattas handla om att försäkra sig om att man inom folkbildningen på bästa sätt kan tillgodogöra sig modern och uppdaterad kunskap samt vara relevant och aktuell. Liknande resonemang, om vikten av att folkbildningen är i takt med tiden, återkommer i många enkätsvar.

För att folkbildningen inte ska fjärma sig från nutiden eller framtiden, menar flera att det behövs en "uppdatering" av folkbildningen nationellt, lokalt och på individnivå. Det finns även de som vill att folkbildningen ska ligga i framkant i den digitala utvecklingen, något som kräver ett stort intresse, nyfikenhet på framtiden och satsningar på fortbildning.

Utöver samtidsaspekterna associeras folkbildningens digitalisering även med nya möjligheter för distansbasering. Detta framkommer ofta indirekt, genom att vikten av det fysiska mötet betonas i enkätsvaren, nästan oavsett vilken fråga som ställts. Ofta formuleras detta ställningstagande som att:

Fysiska möten kan inte ersättas av digitala möten även om lärandet är på plats och tillgängligt för fler. Menar att digital folkbildning är ett komplement och otroligt värdefullt, samtidigt som det inte kan eller bör ersätta fysiska möten helt och hållet.

Till den samlade folkbildningsrepertoaren framstår distansbaserade arbetsätt med andra ord som ett komplement – inte en ersättning.

3.2 EN RAPPORTERINGSFRÅGA

Digitalisering knyts även till frågor om rapportering, framför allt inom studieförbunden. Vissa informanter uttrycker det som att digital rapportering och andra digitaliserade administrativa sysslor är så integrerade i folkbildningen idag att de nästan går att beskriva som ny folkbildningstradition i sig självt. Det är dock inte alla som delar denna syn. Andra pekar i stället på de problem som skapas i skärningspunkten mellan digitaliseringens folkbildningspedagogiska möjligheter å ena sidan, och de administrativa rutiner som digitaliseringen också för med sig å den andra. Det beskrivs som att frågor om hur och vad man rapporterar digitalt nästan tar över fokus från själva den folkbildning som genomförs.

I svaren återkommer bilden av att studiecirkel med mixade upplägg av distans, eller med asynkrona inslag, inte rymmer i nuvarande rapporteringssystem. En cirkelledare säger:

Eftersom vi har kombinerade träffar, både fysiskt och online, så jag tror att systemet inte kan uppfatta rätt. Så jag tror att vi rapporterar att vi har träffar på distans. Men jag vet att jag har pratat med verksamhetsledare och utvecklare, att det är någonting som vi måste hitta... Antingen ska vi rapportera allt fysiskt på plats, och sen om det händer att någon gång vi träffas digitalt att vi ändå ska skriva att det var fysiskt. Just nu jag tror inte att man kan kombinera både och.

Införandet av digitaliserade system för rapportering, exempelvis digitala deltagarlistor, beskrivs också som utmanande och krävande, samtidigt som denna förändring även kan vara positiv. Vissa informanter anser att det underlättar väsentligt att slippa hålla reda på papper, samtidigt som digitaliserade lösningar kan upplevas som omoderna ganska snabbt:

Sen att de här listorna som finns, de digitala listorna, de suger fett, ursäkta mig, det är en helt annan sak. Och jag har alltid bråkat med dem och sagt, liksom att, nämen herregud, jag prickar i dom och så skickar jag in dom och så får jag tillbaka dom och så är det ett jäkla meck. I stället för att bara göra det som en digital app. Och den är en digital app men nu är det massa olika moment. Alltså, den där digitaliserade biten. Och sen är det också den andra biten. Skulle någon annan vara för mig, så krävs det så många moment i den här digitala appen eller ... vad heter det? Programmet, att folk tröttnar. Och då skippar man hellre och så skriver man upp dem och så ber man "jamen, kan du lägga in de här" efteråt. Det är inte att det är för svårt, det är för omständligt.

En avdelningsansvarig betonar att kombinationen av synkron och asynkron folkbildning inte stöds av nuvarande rapporteringssystem, trots att sådana lösningar kan "skapa riktigt bra bildning". En annan avdelningsansvarig lyfter fram att regelverket som omgärdar folkbildningen skulle kunna moderniseras för att visa att även digitala cirklar och arrangemang är folkbildning som är godkänd för rapportering till statsbidrag. Ytterligare en avdelningsansvarig menar att de skilda uppfattningar som finns kring digital rapportering har att göra med vana. För någon som aldrig har rapporterat via papper blir digital rapportering naturlig, medan det för andra fortfarande kan upplevas som ganska omständligt.

En verksamhetsutvecklare resonerar också kring att införandet av digital rapportering har skapat ett ökat fokus på formalia och folkbildningens former, som riskerar att gå ut över studieförbundens arbete med att folkbilda i en digitaliserad tid. En annan drar paralleller mellan folkbildningstanken och den ursprungliga internetkulturen när det gäller idén om att dela och tillgängliggöra kunskap.

3.3 ETT KOMPLEXT FENOMEN

Utvärderingen visar att folkbildningens digitalisering uppfattas som ett komplext fenomen. bestående av arbetsformer och innehåll, förändrade villkor för deltagande i samhällsliv, inklusive förväntningar kring kunskap och bildning i samtiden. Synsättet att digitaliseringen är ett komplext fenomen skiljer sig från de andra innebörder som lyfts fram i detta kapitel eftersom det innebär ett perspektiv baserat på integrerade förståelser av digitalisering i relation till folkbildningen. Detta synsätt innebär att försöka rama in digitaliseringen som process, snarare än att se den främst som en fråga om digitala hjälpmedel eller främst en digitiseringsfråga. Att digitaliseringen uppfattas som ett komplext fenomen handlar med andra ord om att den kan uppfattas

som flera olika saker samtidigt. Det ger upphov till avvägningar och reflektioner som inte har några tydligt rätta svar eller lösningar. Som ett enkätsvar lyder: ”Frågorna är många – och det är bra!”.

Bland de frågor som kommit upp kan nämnas: Hur ska folkbildningen ställa sig till folkhögskolor som vill gå över till att enbart vara en digital skola utan fysiska lokaler? Skulle chatt kunna fungera som ett sätt att samtala? Är plattformar som *Discord* en bra samtalsyta? Att dessa frågor verkligen diskuteras och inte avfärdas i termer av rätt eller fel betonas. En folkhögskolerektor framhåller hur viktigt det är att inte låta digitaliseringen bli en fråga om just rätt och fel eller bra och dåligt, utan i stället beakta digitaliseringen som en utvecklingsprocess i vår tid som folkbildningen måste förhålla sig till och göra det bästa av. Det handlar inte minst om att lära deltagare olika sätt att ta sig fram i en digitaliserad värld, vilket en avdelningsansvarig vid ett av studieförbunden diskuterar som en fråga om att bibehålla en dynamik i relation till samtiden, vilket i sin tur är en förutsättning för att hålla folkbildningsfanan fortsatt högt. I relation till yngre deltagare diskuteras digitalisering av folkbildningen som ett ansvar att förvalta, givet att de unga är på väg ut i livet och att digitaliseringen är en central del av både vidare studier och yrkesliv.

Fördelarna med digitaliseringen utgör en del av komplexiteten. Detta handlar framför allt om att digitaliserade hjälpmedel upplevs skapa bättre förutsättningar för deltagare med vissa typer av funktionsnedsättningar, men också att studiematerial blivit mer lättillgängligt och överblickbart när det flyttat in på plattformar som *Itslearning* och *Google Classroom*. Digitaliseringen uppfattas underlätta tillgång till fakta, texter och annat kunskapsmaterial.

Parallellt med denna syn verkar digitaliseringen samtidigt utmana förståelsen av värdeladdade, pedagogiska begrepp som *möte* och *samtal*. En rektor uttrycker det som att digitaliseringen manar fram vikten av att samtala mer om samtalet, som hen uppfattar att folkbildningen har en ganska låst och odynamisk syn på. På liknande vis utmanar digitaliseringen också vissa grundläggande antaganden om bildning som en linjär process:

När man letar efter information på internet, då har man ju typ tio flikar i gång samtidigt. Man hoppar mellan och flängs hit och dit. Det är så man tar in information i dag, det är inte linjärt och tiden är verkligen vad man gör den till, alltså så att man har så mycket att göra och jag tror det bara effektiviserar, man lär sig mer om man tar del av material och sen diskuterar det tillsammans. Och med helt olika inflöden i diskussionen, i gruppen också, för att andra tar ju in olika källor, eller använder olika källor och så där. Asynkront borde man utforska vidare.

Detta resonemang, att digitala miljöer och internet är uppbyggda på ett dynamiskt sätt, kan kontrasteras mot tidigare jämförelser med den fysiska boken. Genom denna jämförelse blottläggs att den analoga, fysiska världen i hög grad är referenspunkten för det redan kända, medan digitaliseringen står för något annat.

Att begrunda denna skillnad blir viktigt för att också kunna närma sig frågor om de analoga praktikernas begränsningar jämfört med de digitala, på ett sätt som kan öppna för en ytterligare mer komplex diskussion om vad digitaliseringen är och kan innebära för folkbildningen.

Ytterligare en förståelse av digitaliseringen handlar om de möjligheter för distansbaserad utbildning som den öppnar för, bland annat givet de alltmer användarvänliga videomötesprogrammen. Distansbaserad folkbildning uppfattas som ett fortsatt utvecklingsområde när det gäller att hitta nya former för att dela kunskap och erfarenheter mellan folkbildningsverksamheter. Men också för att öka fokus på grupp- och kunskapsprocesser även i digitala miljöer, bryta tendenser till individualisering och forma bättre metoder för kollektiva upplevelser.

Ett exempel på det senare är möjligheten att bjuda in föreläsare på distans, även från andra länder. Att i formen av ett videomöte lyssna till och samtala med exempelvis en författare upplevs dock i vissa fall som ett sämre alternativ till fysiska författarbesök. Ett författarbesök blir därmed en annan typ av folkbildningsaktivitet om det sker vid ett videomöte jämfört med i det fysiska rummet. En folkhögskolerektor resonerar kring hur upplevelsen av en digital föreläsning kanske bara når upp till 80 procent av vad man vill uppnå, eftersom sådant som fika och relationsbyggande uteblir.

Valet av form för den typen av arrangemang framstår därmed som en fråga om vad man vill uppnå med den planerade aktiviteten – och om hur formen stämmer överens med folkbildningstanken. Samtidigt lyfter deltagare fram att det är tydlig skillnad mellan att studera inom folkbildningen jämfört med inom andra utbildningsformer även när studierna sker på distans.

3.4 SUMMERANDE REFLEKTIONER KRING DIGITALISERINGENS MÅNGTYDIGHET

Ett första led i att förstå vad digitaliseringen är i relation till folkbildningen har varit att redovisa ett antal av de uppfattningar, definitioner och associationer som kopplas till detta mångbottnade begrepp. Diskussionen om "det digitala" som pågår i landets studieförbund och folkhögskolor framstår som

långt ifrån enhetlig. I stället ges bilden av en variation av synsätt – vilka inte bara återfinns inom folkbildningen. Forskning visar att exempelvis svenska grundskollärare diskuterar digitaliseringens pedagogiska innebörder på ett liknande sätt (se Godhe, 2023). Precis som folkbildarna i denna utvärdering verkar även grundskollärarna se digitaliseringen som en fråga om att å ena sidan använda digitaliserade redskap, och å den andra om att implementera arbetssätt och innehåll som ska förbereda eleverna inför framtiden (se Godhe, 2023).

Att som i detta kapitel skilja ut uppfattningar om *digitisering* från uppfattningar om *digitalisering* som en mer genomgripande förändring, blir bara ett första steg i att sortera bland dessa förståelser av vad digitalisering är och betyder. För att fördjupa bilden behöver man sätta de olika uppfattningarna i relation till folkbildningen och dess pedagogiska arv. Ett sätt att närma sig detta är att betrakta digitaliseringen som en pågående bildningsresa för folkbildningens pedagoger. Det skulle kunna bidra till att förstå varför vissa verksamheter är mer digitaliserade än andra: att vissa verksamheter varit bättre rustade kompetensmässigt att välja eller välja bort digitaliserade arbetssätt, och att ytterligare andra ännu är relativt opåverkade av digitaliseringen. Eftersom denna bildningsresa är en individuell process är det inte så konstigt att verksamheterna ser olika ut. Om bildningsresan inte har något tydligt mål eller en viss riktning som gäller för alla öppnar detta synsätt för en folkbildning präglad av ännu större bredd än i dag.

Samtidigt är lärarnas och cirkelledarnas digitala bildningsresor djupt förankrade i den egna verksamhetens historia, vilket öppnar för en kollektiv diskussion om i vilken riktning som digitaliseringen påverkar folkbildningen.¹

1 Med tanke på att digitaliseringssatsningar inom andra grenar av utbildningssystemet fått oväntade negativa konsekvenser och gått ut över barn och ungas mångsidiga utveckling (se Neuding, 2023) bör det vara angeläget att få till stånd folkbildande insatser, praktiker och metoder som kan bli viktiga alternativ till det som andra utbildningsanordnare redan prövat.

4 Digitaliseringen som folkbildningspraktik

I detta kapitel riktas fokus mot hur digitaliseringen inverkar på folkbildningens olika arbetsformer. Det förekommer i detta kapitel vissa skillnader i svaren mellan å ena sidan rektorer och avdelningsansvariga som besvarat enkäten, och å andra sidan de lärare, cirkelledare och verksamhetsutvecklare som intervjuats. De senare uppehåller sig i något högre grad vid digitaliseringens praktisk-pedagogiska aspekter, såsom arbetssätt som digitiserats eller digitaliserats, eller nya aspekter att ta hänsyn till i mötet med deltagare.

De resultat som redovisas i kapitlet blottlägger följaktligen både likheter och skillnader när det kommer till synen på digitaliseringen som folkbildningspraktik. Resultaten redovisas under följande rubriker; *Både arbetsform och innehåll*, *Större pedagogisk pluralism* samt *I mötet med digitala deltagare*. Kapitlet avslutas med en summerande reflektion.

4.1 BÅDE ARBETSFORM OCH INNEHÅLL

Att digitaliseringen av folkbildningen innebär såväl nya arbetsformer som nya kunskapsinnehåll är ett bärande tema i de intervjuer som genomförts med cirkelledare, verksamhetsutvecklare och folkhögskollärare. Gemensamt för såväl digitaliserade arbetsformer – folkbildning genom eller med hjälp av digitisering och digitalisering – som digitaliserade kunskapsinnehåll – kunskap om eller i relation till digitaliseringen – är att både arbetsformer och kunskapsinnehåll utgår från ett ökat användande av digitala och nätbaserade plattformar och mjukvaror. Både plattformar och mjukvaror befinner sig ofta i skärningspunkten mellan studieadministration och pedagogik. Ett exempel på detta är införandet av digitala lärplattformar. En av lärarna berättar om en övergång till loggböcker på lärplattformen *Itslearning*. Genom att överföra loggboksskrivandet till plattformen förbättrades möjligheten till återkopp-

ling. Därtill gör lärplattformar det möjligt att samla deltagares studiematerial och inlämningsuppgifter på ett och samma ställe, vilket ökar möjligheten att följa deltagarnas bildningsprocesser.

Bland de redskap som används på studieförbund och folkhögskolor nämns också andra lärplattformar, men även videomötesprogram som *Teams*, *Meet* och *Zoom*, *Office 365*, *Google Classroom*, *Padlet*, *Discord*, *GitHub*, samt sociala medier. Användningen av dessa redskap motiveras ofta, i likhet med exemplet ovan, av att de innebär ökad användarvänlighet för lärare och deltagare, vilket gör dem till viktiga komplement till folkbildningens övriga redskap och metoder. Jämförelsen med boken återkommer i svaren, bland annat som en betraktelse över att något kan vara både bildningsredskap och bildningsinnehåll samtidigt. Så tycks många uppfatta framför allt internet, som beskrivs som ett hjälpmedel precis som en bok kan vara, för att söka kunskap och inspiration, samt som en kanal för att sprida det som man åstadkommit inom ramen för studierna.

Trots att olika digitaliserade och digitaliserade arbetssätt och studieinnehåll gjort sitt intåg i folkbildningen så återkommer flera till att man ändå inte riktigt tar vara på de möjligheter som ”det digitala” bär med sig. En verksamhetsutvecklare från ett av studieförbunden resonerar kring att folkbildningen riskerar att hamna efter, och därmed missa pedagogiska utvecklingschanser. Trots det tycks det på vissa håll finnas ett lågt engagemang i att göra något för att stärka utvecklingen, såsom att rekrytera medarbetare som är mer kompetenta i att använda digitala verktyg. Det leder till ett slags pedagogiskt stillastående, återkommande konstaterar man i svaren att ”jag kan inte det här, vi behöver någon som kan det här, och vi fattar inte det här och vi tar oss inte in, vi kan inte kommunicera utåt”. Att utveckla denna typ av kompetens handlar dock inte enbart om att förändra befintliga arbetsformer. Tvärtom ses ökad kunskap om digitaliseringen som viktig för att man också ska kunna välja bort digitalisering av vissa praktiker inom folkbildningen. En rektor resonerar om vikten av tillräckliga kunskaper för att kunna göra ”kloka val” kring frågan: ”När tillför digitala metoder och verktyg något positivt och när ska vi välja bort det?”.

När det gäller kunskap om eller i relation till digitaliseringen så lyfter både pedagogisk personal, rektorer och avdelningsansvariga fram vikten av att folkbildningen bidrar till deltagarnas kunskaper i relation till digitaliseringen. Förutom kunskaper i att hantera exempelvis videomötesprogram uppfattas internet överlag vara en bra och lättillgänglig kunskapskälla att ösa

ur. Internetbaserade källor ger bland annat möjligheter till att både skapa och ta del av olika typer av konstnärliga uttryck via video, bilder och ljud eller musik, och integrera dessa med folkbildningens befintliga arbetsätt.

Det är tydligt att vissa folkbildningspraktiker påverkas mer än andra av digitaliseringen. I en seniorförening har smartphone-kurser kommit att bli en central och populär del av föreningens folkbildning. Parallellt med detta skapar digitaliseringen även nya möjligheter för föreningen att bedriva mycket av sitt övriga arbete, till exempel genom att digitalisera administrationen av kulturprogram och studieresor. Det ställer i sin tur nya krav på föreningens medlemmar att hantera digitala anmälningssystem. En av de intervjuade cirkelledarna berättar om erfarenheter från införandet av en digital ”biljettkiosk”:

Vad det än är som vi anordnar så går de via Biljettkiosken, och det är digitalt. Och det är en betalningsservice som vi har, så att säga. Så det är väldigt mycket enklare för oss nu att ordna olika saker, för det är bara ett eller två moment med Biljettkiosken. Förut hade vi kanske sex, sju olika moment. Vi skulle betala tillbaka och vi skulle försöka få någon som tog biljetter i stället, och så vidare, och så vidare. Nu är det precis som Ticnet eller vad som helst, den här Biljettkiosken. Och det funkar alldeles utmärkt, och då når vi väldigt många medlemmar.

Detta exempel ter sig kanske ganska odramatiskt för personer som redan är digitalt kompetenta, men för den här seniorföreningen har införandet av ett digitalt biljettsystem förändrat något väsentligt i föreningens dynamik. Exemplet tydliggör digitaliseringens karaktär som både ett *kunskapsområde* i sig själv, det vill säga folkbildning om digitalisering i form av smartphone-kurser, och som *form*, det vill säga folkbildning genom digitalisering.

Utöver att skapa nya möjligheter för verksamheten så aktualiserar digitaliseringen även etik- och integritetsfrågor, främst kopplade till distansbaserade undervisningsformer. Det kan handla om bristande förutsättningar för avskildhet, vilket är ett dilemma som lyfts fram. Känslan av otrygghet när deltagare medverkar utan påslagen kamera är ett annat. En cirkelledare berättar att det fortfarande är utmanande att leda digitala träffar, eftersom många är passiva eller har kameran avstängd. Argument emot distansbaserad undervisning handlar i dessa fall om att pedagogerna tycker att det är svårt att säkerställa ett tryggt och transparent studieklimat för alla.

Utöver dessa klassrumsnära frågor betonar vissa informanter mer övergripande samhällsperspektiv. Det handlar om sådant som digitaliseringens inverkan på samhället, och vilket ansvar folkbildningen har i relation till det, vilket en rektor uttrycker som att:

Det är vår skyldighet att sätta oss in i frågor, för att kunna påverka utvecklingen utifrån vår idé om det goda samhället. Våra deltagare ska kunna utveckla sitt kritiska tänkande då nästan allt går att förfalska. Vi kan helt enkelt inte sitta och titta från sidan.

Citatet pekar på vikten av att värna balansen mellan digitaliserad folkbildning som arbetsform, och folkbildningens ansvar som bildnings- och demokratiinstans i en digital tid.

4.2 STÖRRE FOLKBILDNINGSPEDAGOGISK PLURALISM

I undersökningen har det blivit tydligt att digitaliseringen bidrar till att breda folkbildningens pedagogiska repertoarer. Genom nya redskap och digitala plattformar ökar mängden pedagogiska möjligheter i cirklar och kurser. Samtidigt understryker många att digitaliseringen inte innebär att en viss pedagogisk metod plötsligt kan passa alla, vilket en rektor formulerar som att:

Det skiljer så mycket mellan olika kurser och en skola ofta har en blandning av kurser och kurstyper. En skolförlagd kurs i traditionellt hantverk är till exempel betydligt mindre digitaliserad än en yrkesutbildning på distans, och så ska det vara. Olikheter är ju bra.

Olikheterna pekar på att det pågår ett omfattande utforskande av olika digitala arbetssätt inom folkbildningen. Det handlar både om att olika verksamheter prövar och utvecklar nya metoder och redskap, men också om att enskilda pedagoger och arbetslag vill ta del av andras tips på upplägg och arbetssätt. Ofta handlar det om hur man kan få hybrida och distansbaserade metoder att fungera och samtidigt bibehålla det mellanmännliga, folkbildande mötet.

Trots att folkbildningen överlag uppfattas vara i hög grad digitaliserad så upplever vissa att det fortfarande finns en kunskapsbrist kring hur folkbildning på distans kan genomföras på bra sätt. I verksamheter där kunskapen upplevs vara för låg tycks man därför på vissa håll ha valt att återgå till folkbildning på plats även efter pandemin. En av de intervjuade lärarna beskriver att pandemin blottlade pedagogiska fördelar med digitaliserade distanskurser, men att den egna folkhögskolan trots det återgick till att förordas undervisning på plats när pandemin var över.

Svar från deltagare ger en viktig inblick i vad som krävs för att distansbaserad undervisning ska fungera väl. De betonar framförallt lärarnas engagemang och personlighet:

Jag tror det krävs en viss personlighetstyp av lärarna för att få det att fungera. Det kan vara väldigt svårt att skapa engagemang bakom en datorskärm om man inte är rätt person. För det är ju så mycket annat man kan göra i stället för att lyssna.

Vilken typ av undervisning som enskilda lärare trivs med upplevs med andra ord som en central faktor. För att i förlängningen värna balansen mellan enskilda pedagogers personliga engagemang och arbetslagens kollektiva inriktning är detta något viktigt att uppmärksamma. Det finns pedagoger som upplever att återgången till folkbildning enbart på plats mest är en anpassning till kollektivets synsätt att folkbildning är bäst på plats, även om man själv kan se folkbildningsmässiga fördelar med distansbaserade eller hybrida arbetsformer. En lärare beskriver att vederbörande såg fördelar med att de som hade svårt med att ta sig till skolan på grund av till exempel psykisk ohälsa faktiskt fick chansen att vara med. Läraren understryker dock att detta är en personlig uppfattning, men ändå något som gärna hade fått utvecklas inom folkhögskolan.

Även andra lyfter fram personliga dimensioner i att vara pedagog på distans, med digitala verktyg. Man berättar om kreativa och mångfacetterade arbetssätt som blivit resultatet av ett personligt, individuellt prövande av nya undervisningsformer. Det kan handla om komplexa, mixade studieupplägg som inkluderar såväl distansbaserade träffar, fysiska möten och asynkrona samtal i chattforum. En cirkelledare berättar om hur detta kan ta form i en språkcirkel:

Nu när jag har mina träffar så brukar jag dela en film så här på Zoom och kolla på den var man nu än är, men samtidigt, alla tittar tillsammans. Sen så skriver vi och sen tar vi upp frågor i chatten, om det är någon som har något ord som de har svårt med eller om det bara är något de vill ta upp så skriver de i chatten. Sen efter att filmen tagit slut så diskuterar vi om just den här händelsen i själva filmen och så. Och jag lägger ut det, jag delar skärm, jag delar bilder, det de läser. Till exempel, för de här äldre kvinnor, Svenska från dag ett, de läser och jag hör både uttalet och så här. Och det finns vissa ord de inte kan uttala eller långa meningar och så där. Jag delar min skärm och sen så läser de. Det funkar exakt som ett klassrum.

Liknande exempel finns också från folkhögskolan där såväl lärare som deltagare berättar om digitala klassrum där deltagare kan logga in när de vill och umgås eller ställa frågor. Det finns också distansbaserade upplägg som har en lektionsliknande struktur, med arbete i mindre grupper som varvas med helgrupp och individuellt arbete.

Sammantaget ger de olika arbetssätt som digitaliseringen möjliggör upphov till närmast folkbildningsexistentiella reflektioner kring gränserna för

folkbildning och vad som egentligen är folkbildningens primära fokus. Är det folkbildningens karaktäristiska pedagogik, eller ett bildat folk? Metoderna och målet framstår i praktiken som fortsatt sammanflätade, men det verkar som att digitaliseringen blottlägger nyanser som tidigare inte haft något utlopp. Längre har man arbetat på liknande sätt och man har varit överens om vilka arbetssätt som är bra. Nu kommer nya metoder in på folkbildningsrepertoaren samtidigt som samhället ändras. Det är inte konstigt att det leder till reflektion.

4.3 I MÖTET MED DIGITALA DELTAGARE

Något som återkommer i enkätsvar och intervjuer är att samtida och framtida deltagare kommer med nya förväntningar på grund av digitaliseringen. I det samlade materialet finns en hel del utsagor av slaget: ”Vi måste möta framtidens deltagare. De har andra behov i dag än tidigare”. Å ena sidan är detta en fråga om ålder, å andra sidan handlar det om att inom folkbildningen anamma sådant som människor naturligt gör på internet och låta detta vara utgångspunkt för nya typer av studiecirkel och kursupplägg. Det kan till exempel handla om internetbaserat videomaterial som man tittar på och diskuterar tillsammans för att på så vis stärkas av gruppen, vilket föreslås av en verksamhetsutvecklare. Att plocka in denna typ av resurser skulle kunna bli ett sätt att öppna upp för nya deltagargrupper. Enligt verksamhetsutvecklaren är det ingen annan utbildningsanordnare som ordnar kollektiva bildningsprojekt med avstamp i människors individuella kunskapskonsumtion på nätet.

Det är en vanlig föreställning att unga deltagare har starkare förväntningar på folkbildningens digitalisering, men den här utvärderingen visar att detta inte gäller alla yngre deltagare. Ökad digitalisering i bemärkelsen mer distansbaserad och ett allmänt närmande till den digitala kulturen efterfrågas inte av alla unga deltagare. I intervjuvaren finns flera exempel på unga som har svårt att finna sig till rätta i distansbaserade miljöer, där förväntningarna på hur man ska föra sig är mer otydliga än i fysiska rum. Vissa folkbildare upplever därtill att själva digitaliseringen ibland motiverar en återgång till analoga praktiker:

För en tid sedan återinförde några lärare i engelska skrivuppgifter med penna och papper i stället för dator. Direkt märktes en positiv effekt, både i ordförråd och hur deltagarna använder språket och gör det till sitt. Det här vet vi egentligen, att handens och hjärnans gemensamma arbete med formande av bokstäver, bilder, former främjar inlärning. Det räcker inte med ”copy – paste”.

I intervjuer med deltagare och cirkelledare framkommer att flera av de lite äldre talar varmt om de möjligheter som kommer med digitaliseringen, medan några av de allra yngsta i stället betonar det fysiska mötet. Vissa unga tycks uppfatta det fysiska mötet som en viktig anledning till att söka sig till folkbildningen. En yngre deltagare uttryckte exempelvis att "bland den viktigaste delen i folkbildningen är just det här att man träffar varandra", vilket gör det möjligt att lära sig även under pauser eftersom dessa gör det möjligt att stanna till och reflektera tillsammans med andra och prata om det man tycker är intressant kopplat till ämnet. Samma deltagare betonar att eftersom det digitala är en så stor del av vår övriga värld just nu så kan folkbildningen gärna få stå för något annat, såsom det gemensamma, att träffas och diskutera, vilket inte alls upplevs bli på samma sätt digitalt.

Personliga preferenser verkar därmed vara det som i högst grad avgör vilken typ av folkbildning – digital eller inte – som olika deltagare söker sig till.

Trots att vissa betonar det fysiska mötets möjligheter till exempel bildande samtal under pauser, så lyfter flera informanter också fram att det går att åstadkomma sådana processer även med distansbaserade arbetsformer. Distansbaserade arbetssätt kan också präglas av "riktigt god gruppkänsla" som en rektor uttrycker det. Dock med tillägget att det kan kräva mer av lärarna att få till.

I utvärderingen finns också utsagor från deltagare som inte ens uppfattat sin distansbaserade kurs som just folkbildning utan "bara en kurs". Trots att rektorer, lärare och cirkelledare upplever att distansbaserade arbetssätt fungerar folkbildningsmässigt bra är det med andra ord inte helt säkert att deltagare upplever sig som del av folkbildningen när denna sker på distans.

Å andra sidan visar utvärderingen att möjligheten till platsoberoende studier är ett avgörande skäl för vissa deltagare att söka sig just till folkbildningen. Av de folkhögskoledeltagare som intervjuats är det särskilt möjligheten att studera i sitt eget hem som avgjort deras val av utbildning. En deltagare uttrycker det som att hemmet är den trygghet som gör det möjligt att studera på ett bra sätt. Även de deltagare som tilltalas av distansbaserad folkbildning upplever dock att denna form inte är för alla. Samtidigt blir deras val av distansbaserad utbildning ett tydligt tecken på att inte heller platsbunden folkbildning är för alla. I enkätsvaren lyfts detta också fram av rektorer och avdelningsansvariga, som betonar vikten av att värna en bredd av studieupplägg som kan gynna olika deltagargrupper. Inte minst nämns deltagare med särskilda behov eller funktionsnedsättningar, såsom neuropsykiatriska diag-

noser, synskador eller reumatism som grupper vars deltagande bygger på särskilda lösningar – både digitaliserade och analoga.

Som tidigare nämnts kan digitaliseringen bidra med ökad struktur genom användningen av lärplattformar och tekniska (molnbaserade) tjänster. Det innebär inte bara en administrativ förenkling utan också en möjlig kvalitetshöjning eftersom både lärare och deltagare kan följa bildningsprocesser på ett närmare sätt än tidigare. Sådana arbetssätt uppfattas gynna exempelvis deltagare med neuropsykiatriska diagnoser, samtidigt som de gagnar hela gruppen och undervisningen som helhet.

Å andra sidan är det inte all folkbildning som kan digitaliseras med bibehållen kvalitet för deltagarna, vilket även betonas av en cirkelledare som gör en distinktion mellan teoretiskt och praktiskt inriktade cirklar.

Även folkbildning som fortsatt sker på plats påverkas dock av digitalisering eller digitisering i någon mån, inte minst genom att sådant som anmälan till en kurs eller cirkel sker digitalt. Att digitaliseringen på detta vis är inflyttad i folkbildningens arbetsrutiner illustrerar i sin tur att digitalisering medför nya förväntningar på deltagare, även om förväntningarna inte alltid är av pedagogisk art. Ibland leder det till att man behöver fråga sig i vilken mån man ska bibehålla analoga arbetssätt när dessa visar sig vara krångligare och mer svårhanterliga än sina digitala motsvarigheter? I samband med införandet av en ”digitaliserad biljettlucka” i en pensionärsförening blev just denna typ av deltagardilemma tydligt:

Det är väldigt många som tycker att det var väldigt mycket bättre förr. Men det var så här, att då satt en stackars människa och ringde tillbaka och sa ”jaha, du vill sälja din biljett och nu ska jag försöka ordna någon som kan köpa din biljett” och så vidare, och så vidare. Det tyckte de ju var jättekäck service då. Att det satt någon där och höll ordning på det, och det var ett jättejobb för den stackars människan. Att hålla på och ”deala” med pengar hit och dit och fram och tillbaka och bokningar och så. Nu sköter ju detta sig självt, mer eller mindre.

Citatet är ett exempel på hur digitaliseringen både kan skapa ett mervärde och samtidigt uppfattas som en begränsning.

4.4 SUMMERANDE REFLEKTIONER KRING DIGITALISERINGEN SOM FOLKBILDNINGSPRAKTIK

Detta kapitel visar att digitaliseringen i allra högsta grad griper in i folkbildningens vardag och aktualiserar en rad komplexa frågor och praktiska förändringar. En sådan sak som att digitisera inlämningsuppgifter, loggböcker

och liknande blir exempel på hur införandet av viss teknik kan visa sig innebära mer genomgripande förändringar. Andra förändringar är mer implicita men handlar även dessa om möjligheten att utveckla folkbildningsarbetet i en digital tid.

På så vis går förändringen av folkbildningens pedagogiska vardag att diskutera i relation till medieteoretikern Neil Postmans (1992) jämförelse mellan det högteknologiska samhällets utveckling och förändringen av ett ekosystem. Postman menar nämligen att samhällen, likt ekosystem, påverkas som helhet när man lägger till, eller tar bort, viss teknik. Därför menar han att förändringar som kommer med teknisk utveckling bör följas av kritisk granskning och diskussion i relation till hur utvecklingen påverkar olika praktiker.

Förändringarna kan givetvis vara av såväl positivt som negativt slag. Införandet av en lärplattform som underlättar och möjliggör att bättre än tidigare följa deltagares bildningsprocesser hör till de mer positiva effekterna som tas upp i intervjuerna. Både deltagare och deras pedagoger kan på ett mycket mer lätthanterligt vis gå tillbaka till startpunkten på en kurs, studiecirkel eller utbildning och reflektera över vad som hänt sedan dess. Detta har visserligen även varit möjligt tidigare, vilket också påpekas av informanterna, men digitaliseringen av denna typ av uppföljande arbetssätt tycks göra arbetet med att följa bildningsprocesserna mer effektivt.

Till de mer negativa effekterna hör risken för ökad kontroll och administration. Det aktualiserar i sin tur vikten av att göra kloka avvägningar kring när olika praktiker inom folkbildningen ska digitaliseras eller inte.

Denna fråga kompliceras dock av det faktum att digitaliseringen även ger upphov till en breddad repertoar av pedagogiska arbetssätt och möjligheter. Om det under pandemin gick att se konturerna av två förhållningssätt kring exempelvis distansbaserade arbetssätt (Folkbildningsrådet, 2020b) så tycks dessa nu som tämligen manifesta. Det är med andra ord tydligt att vissa pedagoger och deltagare trivs med digitaliserade arbetssätt och ökad distansbaserad, medan andra fortsatt trivs med fysiska mötesformer och analoga resurser. Samtidigt tycks digitaliseringen inte utmana övertygelsen om folkbildningsmässighet och folkbildningsanda som centrala värden. Det finns en enighet i både enkät- och intervjuer om vikten av att, oavsett arbetsform, skapa pedagogiska upplägg som är folkbildningsmässiga.

I det här sammanhanget framstår frågan om det fysiska mötet som central. I intervjuerna håller många fram det fysiska mötet som närmast oomtvistat, med överordnad ställning inom folkbildningens pedagogik. Andra menar

att möten, som Millenberg (2023) visar, kan ta olika former och ha varierande karaktär och ändå fortfarande vara möten.

Att bibehålla traditionen och samtidigt öppna upp för nya pedagogiska former framstår som en framtidsfråga i mötet med olika deltagargrupper, men också i rekryteringen av lärare, cirkelledare, verksamhetsutvecklare och ledare.

5 Att leda folkbildningen i digitaliseringens tidevarv

Utöver definitionsfrågor och pedagogiska avvägningar väcker digitaliseringen mer övergripande frågor om styrning och ledning av folkbildningens organisationer. Detta framkommer framför allt i avdelningsansvarigas och rektorers enkätsvar. Men även i intervjuer med lärare och cirkelledare inom folkhögskola och studieförbund riktas fokus mot ledningsfrågor – både direkt och indirekt. Det handlar bland annat om att digitaliseringen medfört förändrade möjligheter till distansarbete för pedagogisk personal, men också om konsekvenserna av digitiseringen av administrativa och organisatoriska system inom folkbildningen. Mot denna bakgrund redovisas och diskuteras i detta kapitel följande teman: *Nya förväntningar – nya avvägningar, Ökat administrativt fokus samt Mot ett förändrat ledarskap?*. Kapitlet avslutas med en summerande reflektion.

5.1 NYA FÖRVÄNTNINGAR – NYA AVVÄGNINGAR

När det gäller folkbildningen som arbetsplats har erfarenheterna från pandemin fört med sig nya förväntningar på möjligheten till distansbaserat arbete, både bland deltagare och personal. Det här är en ledningsfråga som rektorer och ansvariga på studieförbund har att hantera, också i relation till deltagarna. En rektor diskuterar detta på följande vis:

Det har hänt en massa saker sen 2020 med pandemin. Vi tog ett sjumilasteg när det gällde digitalisering i det skedet. Det som hände på... Om jag överdriver alltihopa, det som hände på två veckor, det hade tagit tio år annars. [...] Men det som följer med efteråt, det är att deltagarna har också vant sig vid att detta är en möjlighet. Så att när man är sjuk så säger man "kan inte jag vara med på Zoom, det är väl bara att ni kopplar upp mig?"

Möjligheten att "koppla upp" sig och delta på distans medan resten av gruppen deltar fysiskt, lyfts dock inte fram som ett positivt arbetssätt i intervju-

erna. Rektorn ifråga verkar snarare uppfatta deltagarnas förväntningar på att kunna medverka på distans som en försvårande omständighet.

Även den pedagogiska personalen verkar ha förväntningar på att kunna medverka på distans eller jobba hemifrån. En annan folkhögskolerektor diskuterar detta och menar att det kan skapa friktion:

Vi har hamnat i att det blir väldigt många frågor kring möten. "Kan jag vara med på distans?" Och där upplever jag som rektor har blivit tvungen att gå tillbaka och styra mycket mer och säga nej. För alla håller med om att det är bra, när vi har bestämt att vi ska vara här så ska vi vara här. Men sen "hade jag en liten anledning och det är svårt för kursansvariga" och så. Så jag har fått hämtat hem, kan man säga. Jag säger "nej, man kan inte vara på distans, du får sjukanmäla dig om du är sjuk" eller så där. [...] Däremot om man vabbar och säger att "jag kan ha en lektion på distans", då kan vi låta läraren ha den lektionen om det fungerar för verksamheten. Eller om man är småsjuk. [...] Men vi är nog inte i hamn riktigt ännu. Och jag har upplevt att jag ... behövt, ja, styra upp regler mer.

Några svarspersoner pekar på risken att "bekvämlighet" blir styrande om man börjar tillåta distansbaserat deltagande i möten, eller låter pedagogisk personal själva bestämma sina arbetsformer:

Sen kan jag vara lite rädd för bekvämligheten. För jag tycker att det är den som ställer till det, att vi vet alla vad som är bäst men bekvämligheten gör att man kanske väljer att vara på distans. Och visst, det kan vara vardagssaker och liknande, men det jag ser är lite att det är bekvämlighet både hos deltagare och lärare ibland.

I det vidare resonemanget verkar anställda tidigare ha varit ganska överens om arbetsvillkor och arbetssätt, men denna enighet upplevs nu vara i upplösning. Rektorer, ledare och chefer avgör hur folkbildningen ska påverkas av digitaliseringen. De fungerar därmed som grindvakter och deras ställningstaganden verkar – enligt intervjuerna – inte sällan bygga på den egna övertygelsen om vad som är bra folkbildning och inte. En rektor framhåller exempelvis att hen anser att personalen ska fungera som folkbildningsambassadörer och att folkbildningstanken enklast delas vidare genom fysiska möten.

Motsvarande dilemma återkommer i själva bildningssituationerna. Lärare och cirkelledare berättar om liknande dilemman som rektorer och avdelningsansvariga när det kommer till att hantera deltagare som tillfälligt eller återkommande önskar delta på distans, på grund av sjukdom eller andra omständigheter.

5.2 ÖKAT ADMINISTRATIVT FOKUS

En annan ledningsfråga handlar om konsekvenserna av ökad digitisering i form av administrativa system. Digitaliseringen associeras i hög grad till öka-

de krav på digital registrering och rapportering. I flera enkät- och intervju svar knyter man denna utveckling till ökad misstro. En avdelningsansvarig skriver att digitalisering i form av ett ökat fokus på kontroll försämrar arbetsmiljön och leder till förlust av ”goda samarbeten”, exempelvis med föreningar ”som känner att vi ej litar på dem.”. En annan avdelningsansvarig antyder att den digitala rapporteringen därigenom bidrar till att driva på mer djupgående förändringar av folkbildningen som man ännu inte kan se konsekvenserna av. Med detta menar hen att folkbildningens innehåll och ideologi hamnar i bakgrunden, till förmån för en diskussion präglad av misstro och kontroll vilket beskrivs som något som ”suger energi efter pandemi och dålig press.”. En rektor uttrycker att ökningen av digitala system går ut över folkbildningens karaktär av att vara fri och frivillig och menar att införandet av digital rapportering skapar en situation där man inom folkbildningen närmast håller på att ”kontrollera ihjäl” sig.

Det finns även de som lyfter fram att digital rapportering för tankarna till ökad ekonomisk styrning, där måttet för vad som är god folkbildning går över till att handla om kostnadseffektivitet. En avdelningsansvarig på ett studieförbund resonerar kring hur ekonomiska argument riskerar att leda till kraftiga kvalitetsförsämringar eftersom man då riskerar att bortse från andra värden, som lokal närvaro på platser där bredbands- och mobilnätet är dåligt.

Andra menar att de digitala administrativa system blir styrande eftersom de begränsar vilken typ av verksamhet som går att rapportera. Många upplever att det saknas möjligheter att rapportera in folkbildning med mixade upplägg, det vill säga kombinationer av distans- och platsbaserad verksamhet. Nuvarande administrativa system, där detta inte är möjligt, verkar uppfattas i sin tur som en signal om att denna typ av folkbildning inte är önskvärd från exempelvis Folkbildningsrådets sida. De digitala systemen upplevs på så vis styra vad som går att karaktärisera som folkbildning.

Trots denna kritik är det samtidigt många som står för ett närmast motsatt perspektiv. De ser i stället digitaliseringen som ett slags folkbildningsadministrativt hopp, eftersom de digitala systemen innebär en så mycket enklare hantering av återkommande arbetsuppgifter. Några informanter menar dock att folkbildningen i högre grad borde kunna utveckla egna digitaliserade system som är ännu mer anpassade till folkbildningens arbetssätt och anda. En avdelningsansvarig skriver om digitaliseringens potential för ”mjukvaruprogram som tillåter journalföring eller minnesanteckningar som dokumentation i kontakt med samverkanspartner”, en annan reflekterar kring

möjligheten att göra olika e-tjänster till verktyg för en ännu mer kontinuerlig uppföljning och stöd i dialogen med deltagare.

Parallellt med upplevelsen att digitaliseringen ökar fokus på kontroll ”uppifrån” finns andra svar som tyder på att digitaliseringen av folkbildning också styrs relativt informellt underifrån, av digitala eldsjälur som driver utvecklingsarbete. Många gånger har dessa personer nyckelroller som kan vara både formella och informella, såsom IT-pedagoger, -tekniker och -konsulter, distanslärare, eller rektorer som driver utvecklingsarbetet mot bakgrund av eget intresse och kompetens. Det kan också handla om enskilda lärare, utbildningsledare, digitaliseringssamordnare, lärare på IT-pedagogutbildning, marknadsföringsansvariga, representanter för regionala IT-nätverk för folkhögskolor, eller vaktmästare. I vissa fall kopplas de digitala nyckelpersonernas roller och insatser till att säkerställa att statsbidragsvillkoren för distansbaserad folkbildning uppfylls genom att se till att ”vi håller måttet tekniskt sett”, som en avdelningsansvarig uttrycker det.

5.3 MOT ETT FÖRÄNDRAT LEDARSKAP?

Digitaliseringen tycks sammantaget medföra nya förväntningar på vad som räknas som deltagande inom folkbildningen på plats respektive på distans, samt ett ökande fokus på rapportering. Detta tyder i sin tur på att digitaliseringen är på väg att få konsekvenser för ledarskapet inom folkbildningen, genom en förändrad dynamik mellan folkbildningens ledare, pedagogisk personal, deltagare och digitala eldsjälur. Det handlar om möjliga förändringar i det formella ledarskapet som bärs upp av chefer, avdelningsansvariga och rektorer, men också i det informella ledarskap som kopplas till eldsjälur inom digitaliseringsarbetet, och det pedagogiska ledarskap som omsätts i lärares och cirkelledares möten med deltagare. På vissa håll är det rektorer och ledare som sätter ramarna för hur en specifik verksamhet digitaliseras, medan det på andra håll är ett arbete som delas mellan ledare och personal. En avdelningsansvarig beskriver sin egen roll som främst stödjande i relation till verksamhetsutvecklarna, så att de kan leda arbetet. En annan avdelningsansvarig understryker på liknande sätt vikten av att cirkelledarna själva känner sig bekväma med digitala redskap eftersom det är en förutsättning för att skapa trygghet i och för gruppen ifråga.

Det är tydligt att videomötesprogram gör att folkbildningsarbete numera kan bedrivas på distans, vilket innebär en stor förändring när det gäller förutsättningarna att leda en folkhögskola eller ett studieförbund. Det skapar

också ett kompetensutvecklingsbehov hos pedagogisk personal för att dessa ska kunna skapa ett öppet samtalsklimat och gruppdynamik under digitala möten. Men de nya förväntningarna innebär också förändrade villkor avseende ledarskapet då det på flera håll tycks saknas en samstämmighet om vilka förväntningar och uppfattningar som ska få företräde. Som konstaterats tidigare, finns det många åsikter, uppfattningar och fördomar som omgärdar folkbildningens digitalisering.

Det finns en tendens att den digitalisering som uppfattas underlätta folkbildningsverksamheten accepteras, medan den som utmanar folkbildningens traditioner avfärdas. Det finns också en tendens att man gör olika bedömningar kring vad som är rimligt att underlätta, och för vem. Distansbaserade möten accepteras exempelvis inte alltid för pedagogisk personal. När det gäller deltagare och lärare verkar det fysiska folkbildningsrummet värderas högt, vilket gör att pedagogisk personal och deltagare oftast förväntas befinna sig på plats. En lärare berättar till exempel om motståndet att starta distansutbildning efter pandemin trots erfarenheter av deltagare som gick från hög frånvaro till full närvaro under pandemiomställningen:

När vi gick på distans då för ... var det tre år sen eller vad det var, så kom jag till min chef, [...]. Och så sa jag så här "detta är ju grejen. Vi måste starta en distansutbildning, det här är grejen. Vi har haft deltagare som har varit borta 70 procent som har 100 procent närvaro. Hon fixar ju inte gå på bussen, men ..." Ja, jag var helt lyrisk. Och då så fick jag det här "men det är inte folkhögskoletänk, det är inte anda". Folkhögskoleanda tror jag hon sa.

Möjligheten till distansbaserad verksamhet verkar mana fram väldigt distinkta ställningstaganden – för eller emot. Samtidigt tycks dessa bestämda uppfattningar vara svåra att upprätthålla i praktiken, då lärare eller cirkelledare går in och har sina planerade moment digitalt även om de egentligen är "lite småsjuka". Att i högre grad införa *hybrida lösningar* skulle därför i sammanhanget kunna vara en lösning på uppdelningen och tvetydigheten, men av informanternas svar framstår det som ett riktigt dåligt alternativ. "Den sämsta varianten av allt", enligt en rektor. En annan rektor är inne på liknande resonemang, och säger att digitaliseringen på så vis skulle medföra en "kompetensflyttning" som inte bara är en fördel för folkhögskolan. Att tillåta hybrida lösningar upplevs alltså skapa problem. Flera menar att hybrid bara är en lösning i "värsta fall".

Samtidigt är det tydligt att en förändring ändå skett på bred front, och att vissa normer om vad som räknas som deltagande förändrats eller åtminstone

är i färd med att omförhandlas. En folkhögskolerektor reflekterar över att denna förskjutning förmodligen är något man kommer vänja sig vid än mer: ”För några år sen skulle vi säga ’nej, vad jobbigt att ha såna här möten’. Det tycker vi inte är några som helst problem nu. Det är också en miljöaspekt.”

Avdelningsansvariga på studieförbund betonar även att möjligheterna till distansbaserade arbetsformer bidrar till att utmana ”en urban norm”. Distansbaserad ses som ett sätt att kunna utöka folkbildningens närvaro på olika platser. Här anas dock att det är rektorns eller den avdelningsansvarigas personliga ställningstaganden kring vad som är en bra folkbildningsverksamhet som faller avgörandet. En rektor skriver att:

Vi kan inte komma ifrån digitaliseringen, men jag hoppas att effekterna av pandemin – att fler vill sitta hemma – kommer att mildras och att fler kommer upptäcka att samlas i ett rum i verkligheten ger mer än att samlas i ett rum online.

Den pedagogiska personalen lyfter oftare praktiska svårigheter än ideologiskt motstånd, och tycks i högre grad också kunna se de praktiska problemen som överkomliga, under förutsättning att man har bra teknik och får kompetensutveckling. Man betonar att hybrida och distansbaserade arbetssätt måste utvecklas just eftersom de innebär ett så tydligt ”socialt lyft” för vissa deltagare, och därtill ökar folkbildningens räckvidd.

5.4 SUMMERANDE REFLEKTIONER KRING ATT LEDA FOLKBILDNINGSVERSAMHETER I DIGITALISERINGENS TIDEVARV

Digitaliseringen – kanske framför allt distansbaseringen – griper in i ledarskapet inom folkbildningen och väcker frågor om hur folkbildningen på ett övergripande sätt kan ta ledningen för samhällets digitalisering. För att inte bli reaktiv behöver man bana väg för diskussion som kan leda till insiktsfulla vägval bortom åsiktspositioner om vad som är ”bäst” folkbildning i en digital tid.

Det är tydligt att det finns spänningar i uppfattningarna om ledarskaps- och styrningsfrågor inom folkbildningen, och att dessa aktualiseras av digitaliseringen. En sådan sak som ökat fokus på kontroll knyts exempelvis i många av svaren till digitaliseringen, även om detta går att se som en åtminstone delvis separat fråga. Den digitala formen verkar göra att rapporteringen upplevs som mer distanserad från det mänskliga och från folkbildningens frihetliga karaktär och pedagogiska ”själ”. Denna upplevelse kan i sin tur knytas till mer övergripande tillitsfrågor som aktualiseras av att allt fler administrativa

system är digitala och därigenom per automatik blir opersonliga. Att digitaliseringen därigenom upplevs inverka på förtroendet mellan aktörer inom folkbildningen är därmed kanske inte så konstigt. Digitala rapporterings-systemen är inte alltid transparenta för de som handskas med dem, och ofta vet människor inte fullt ut vad informationen man lämnar ska användas till. Ofta saknas även möjligheten att göra egna noteringar, vilket gör att systemen signalerar en slags distans (jfr Wihlborg, 2018). Införandet av digital rapportering blir därmed inte enbart en fråga om digitisering utan handlar även om en förskjutning av tillitsfulla relationer inom folkbildningen. Många av informanterna kopplar de rutiner för digital närvarohantering inom studieförbunden som införts under senare år till mediedebatten om fusk och oegentligheter, och därmed även till frågan om förtroende och tillit.

Mellan raderna går det i vissa utsagor från rektorer och avdelningsansvariga att ana en önskan om att återgå till hur folkbildningen var innan pandemin. Då tycks digitaliseringen främst ha varit en pedagogisk fråga i relation till deltagares kunskapsbehov. Att den nu blivit en fråga också om förändrad arbetsplatskultur ställer nya krav på folkbildningens ledarskap. I detta hänseende liknar folkbildningen andra organisationer och branscher. Efter pandemin har det nämligen visat sig att just chefer och ledare uppges höra till de som haft allra svårast att hantera sin roll i och med de ökade möjligheterna för distansarbete (Gandrita, Gandrita & Rosado, 2022). Jämfört med på den fysiska arbetsplatsen så verkar ett mer distansbaserat ledarskap ställa högre krav på kommunikationsförmåga och engagemang i medarbetarnas arbetssituation, både individuellt och kollektivt. Därtill tycks ett mer distansbaserat ledarskap göra att ledare upplever sin egen arbetsdag som längre och mer otydligt avgränsad, jämfört med vid arbete på plats (se Gandrita, Gandrita & Rosado, 2022). Att avdelningsansvariga och rektorer värnar om den fysiska arbetsplatsen går därmed både att se som ett sätt att bibehålla folkbildningens tradition av fysiska möten, och som ett sätt att inte behöva hantera de förändrade villkor för ledarskapet som digitaliseringen för med sig.

Samtidigt är den pedagogiska personalens möjlighet till inflytande över folkbildningens arbetsformer, både den egna arbetssituationen och i undervisning och pedagogiska möten med deltagare, en viktig del av folkbildningens interna demokrati. Det handlar exempelvis om hur och vem som ska ha inflytande över hur folkbildningen sammantaget ska hantera digitaliseringens dimensioner såsom digitisering genom implementering av digitala system, och digitalisering av folkbildningen som utbildningsform, arbetsplats

och samhällelig demokratiinstans. Detta är i sin tur en fråga om vilka röster och åsikter som ska bidra till att forma folkbildningens insikter både nu och i ett framtidsperspektiv.

Avslutningsvis talar därför de resultat som redovisats och diskuterats i detta kapitel för behovet av kompetensutveckling för folkbildningens chefer och ledare, eftersom dessa har en nyckelroll för hur folkbildningen utvecklas i digitaliseringens tidevarv.

6 Folkbildningen på väg mot framtiden

I detta kapitel riktas blicken mot framtiden, mot de folkbildningsmässiga möjligheter och hinder som folkbildarna upplever sig stå inför. Mer övergripande går kapitlet att läsa som svar på frågor om vad samtidens folkbildare vill med folkbildningen i ett framtidsperspektiv, vilket i sin tur utgör en del av utvärderingens fokus. För att söka besvara denna fråga disponeras kapitlet under följande rubriker: *Förfrämligad folkbildning och brott mot traditionerna?*, *En fråga om att kunna välja det bästa?* och *Mot en mytologisering av det fysiska mötet?*. Kapitlet avslutas med en summerande reflektion.

6.1 FÖRFRÄMLIGAD FOLKBILDNING OCH BROTT MOT TRADITIONERNA?

Att digitaliseringen förändrar villkoren för folkbildningsarbetet lyfts fram av många. Hittills i rapporten har detta bland annat beskrivits i termer av pedagogiska hinder och möjligheter, såsom möjligheterna till en breddad folkbildningsrepertoar eller de digitala redskapens begränsningar. Utöver det tycks delar av digitaliseringen leda till en känsla av att folkbildningen riskerar att bli ”något annat”, något som man inte helt känner igen sig i. Digitaliseringen medför på så vis ett fokus på riskerna med denna samhällsomvandling. En informant säger exempelvis att:

Jag tror att utmaningen är att vi går mot en mer digital värld och samtidigt så märker vi hur digitala världen och de digitala verktygen ger möjligheter som är positiva och som är negativa. Jag tror att utmaningen ligger i att hantera det negativa. Vi kan inte kasta ut tekniken. Vi måste ... Vi kommer leva med den. Men frågan är hur vi lär oss hantera det negativa.

I relation till ny teknik för artificiell intelligens, AI, blir riskfokuset särskilt framträdande och det är tydligt att detta är en fråga som skapar oro: ”Vad AI kommer att medföra i framtiden på alla plan i samhället är både spännande

och skrämmande”. Det skrämmande tycks framför allt bestå i att denna teknik kan skapa nya möjligheter för fusk eller andra typer av ”effektiviserade” studiestrategier som kanske inte rimmar med folkbildningens traditioner. En informant berättar om exempel från andra utbildningskontexter där studerande använt *ChatGPT* som stöd för studierna.

Samtidigt finns exempel på andra arbetsformer som omgärdas av skepsis, såsom asynkrona metoder, kring vilka en folkhögskollärare reflekterar på följande vis:

Det är klart att det inte bara kan vara asynkront. Det går inte. Sen kan vi ha vissa inspelade föreläsningar, men man måste ju ta samtalet efter eller ... Det går inte att sitta ... Då förstår inte jag att det ... Där hänger inte jag med att det är folkbildning längre i alla fall. Då förstår inte jag hur ... Eller jag förstår inte hur man menar att det kan vara folkbildning om alla bara sitter och gör själva.

Citatet belyser det pedagogiska avståndstagande som finns till asynkrona arbetssätt, i alla fall som fristående metoder. Även om det finns en dröjande tvekan i svaret ovan så tycks andemeningen vara att det är omöjligt att kalla något för folkbildning om det inte bygger på någon form av kollektiv process. Detta är ett perspektiv som delas av i princip samtliga informanter i denna utvärdering. I alla fall är det ingen som förespråkar helt asynkrona metoder eller upplägg i form av modulbaserade kurser eller liknande. Digitaliserad folkbildning i den här formen är det ingen som önskar sig.

Samtidigt diskuterar en verksamhetsutvecklare hur digitaliseringsmotstånd kan härröra från ett överdrivet fokus på folkbildningens traditioner, vilket riskerar att stå i vägen för folkbildningens egen digitala bildningsresa:

Ibland kan mina kollegor snöa in sig på fel aspekter och vad folkbildningen är. Just det här med tradition, att det ska vara synkront och det ska vara tre personer och det ska göras på ett visst sätt. Så jag tänker att folkbildningen blir lite trög, eller att det liksom inte är folkbildning. Alltså att man inte tar in kunskap längre eller liksom inhämtar kunskap utan; ”Så varför ska vi göra på det viset, va? Så där gör man ju inte.”

I citatet framträder bilden av att digitaliseringen kan vara något som vissa folkbildare håller ifrån sig eftersom den inte stämmer överens med folkbildningens traditioner. Det är intressant i ljuset av att folkbildningen samtidigt verkar för deltagarnas bildning och i hög grad förväntar sig att de ska vara öppna för förändring och växa som människor. Huruvida man känner sig hemma i relation till folkbildningens digitalisering eller inte skulle därmed i viss mån skulle kunna avgöras av de värden och känslor som folkbildarna själva – personligen – associerar digitalisering, respektive folkbildning med.

6.2 EN FRÅGA OM ATT KUNNA VÄLJA DET BÄSTA?

Uppdelningen i fysiska respektive digitala, distansbaserade möten leder till återkommande resonemang om att man inom folkbildningen just nu har möjligheten att välja de allra ”bästa” metoderna. Rektorer och avdelningsansvariga framhåller i hög grad att det fysiska mötet genom undervisning på plats är ”bättre”. Särskilt när det gäller sådant som ”reflektioner och erfarenheter i grupp” vilket ”fungerar bättre vid fysiska möten är digitala”. En cirkelledare framhåller på liknande sätt att:

Det fysiska mötet kommer att ge mycket, mycket bättre resultat. Jag tror att det är beroende på vilka resultat vi vill utforska. Introducering, sprida information eller så. Då kan digitalt möte ge bättre resultat, men relationen och om vi vill stärka personligheten kommer det bli bättre med fysisk aktiviteter. Det är min åsikt.

Många lyfter också fram att det bästa i samtiden är möjligheter till nya kombinationer av distansbaserat och på plats. Att ”än bättre lära oss arbeta digitalt” ses som ” helt avgörande för folkbildningen”. En av de intervjuade cirkelledarna talar i sin tur om att metaforiskt baka ihop en ”folkbildnings-pizza”:

För mig har det bakats ihop i en stor pizza, alla de här olika värdena och värderingarna. Och lite som du säger där att vi lär oss i ... både reflekterandet men också i diskussion med varandra i stället för att sitta på kammaren och göra någonting själv och lära oss utifrån Youtube-video. Så man kan använda Youtube-videos, eller videos över lag, som någon form av komplement. Alltså, bakar man ihop något som är cirkel med någon form av lärande men också trivsel och så vidare, allt det där som är det viktiga.

Intervjuerna tyder på att det finns konsensus om vad som uppfattas vara ”bra” folkbildningspedagogik. Argument som att ”alla vet vad som är bäst” används dock av vissa informanter även för att stärka den egna åsikten i en viss fråga.

6.3 MOT EN MYTOLOGISERING AV DET FYSISKA MÖTET?

Denna utvärdering handlar om folkbildningens digitalisering, vilket gör det särskilt intressant att konstatera att vikten av fysiska möten är ett tema som återkommer i väldigt många svar. Rektorer och avdelningsansvariga uttrycker i relation till olika delar av enkätundersökningen sådant som att ”det fysiska mötet är överlägset det digitala” eller att ” det fysiska mötet är och kommer alltid att vara viktigt”. Vissa ställer sig också frågande till hur man mer konkret ska gå tillväga för att säkerställa det fysiska mötets existens. Någon skriver: ”Hur värnar vi det fysiska mötet mellan människor i en digital era?”.

Just själva värnandet av det fysiska mötet tycks i viss mån hänga samman med en strävan efter att föra vidare sina egna positiva erfarenheter till en ny generation deltagare. En rektor gör exempelvis följande reflektion om folkbildningens framtid i relation till digitaliseringen:

Människans förmåga att läsa, skriva, uttrycka sig och kommunicera och interagera demokratiskt i grupp för att lära sig själv och av andra är enligt mig helt grundläggande egenskaper och behov som man inte kan hoppa över. Livet är nog fragmentariskt i vårt samhälle utan att även vi ska överge fysiska möten, kontinuitet, tid för lärande, sammanhållen skolgång med ett helhetsperspektiv. Vi bör erbjuda det som jag anser är en del av vår särart, det vill säga fokuset på intersubjektiv kunskapsöverföring i nuet, i rummet, över tid, mellan människor som ser varandra och upplever varandra IRL och holistiskt. Att lära tillsammans i grupp. [...] Annars riskerar vi att bli "utspädda" och "som alla andra" men framför allt att vi dumdrigt ger upp vår position som det kanske enda alternativet som kan ge människor en möjlighet att få den upplevelse som det innebär att lära tillsammans, mötas, samtala, uppleva, utforska och få vara med, utan blockerande skärmar. [...] Jag är också personligen skeptisk till skärmlärande.

Trots att frågan i enkäten riktas mot en digitaliserad framtid så är detta och många andra svar ett slags försvar av den fysiska världen och framförallt det fysiska mötet. Att överföra folkbildningsandan till en ny generation handlar för många om att hålla fast vid traditionen och arbeta aktivt för att säkerställa att fysiska möten även i framtiden förblir meningsfulla för deltagarna. De fysiska mötena behöver således ha hög kvalitet och inbjuda till mer samtal och erfarenhetsutbyte eller lärande samt socialt nätverkande än digitala studier. Precis som i citatet ovan betonar också lärare och cirkelledare, i viss mån, sina egna personliga perspektiv på varför det fysiska mötet är fortsatt viktigt inom folkbildningen. Flera beskriver sina personliga erfarenheter av att "på plats-studier" i högre grad främjar lärande genom kollektiva processer där både delaktighet och känslor upplevs kunna komma fram.

I en intervju betonar en av lärarna att "den stora massan" förhoppningsvis kommer försvara det fysiska mötet. Senare års negativa erfarenheter av sociala medier lyfts fram som ett exempel på det fysiska mötets nödvändighet även i en digital tid. Läraren ifråga framhåller vikten av att gå framåt men utan att tappa folkbildningens historiska förankring.

Ett annat argument för varför det fysiska mötet upplevs som oöverträffat har att göra med att fler sinnen inkluderas vid fysiska möten, vilket jämförs med distansbaserade videomötesprogram som inte ens skapar ögonkontakt:

Men man kan också prata om det här med bara förmågan att... För jag kommer tillbaka till det fysiska rummet. Jag satt och tänkte på det nu. Bara den här förmågan att titta andra människor i ögonen. Jag menar vi tittar på varandra nu. Jag sitter och tittar i era ögon. Men vi tittar inte i varandras ögon för kamerorna är positionerade på olika sätt och såna här saker.

Också i deltagares svar ges bilden av det fysiska mötet som överlägset det distansbaserade. Särskilt verkar detta handla om att fysiska möten ger möjlighet till spontanitet och improvisation på ett annat sätt, såsom möjlighet att knyta nya kontakter på fikarasten eller till intressanta diskussioner efter kursen eller cirkeln. De som studerar helt på distans är dock påtagligt nöjda med sin studiesituation och uttrycker att fysisk distans öppnar för en större närhet på andra sätt, bland annat genom att man får en inblick i varandras hemmiljöer. Många hoppas också på en framtid där det fysiska mötet är mer integrerat med det digitala:

Jag kanske tror tidigare, men om tio år, säger vi, så kommer den här diskussionen se väldigt annorlunda ut för den teknologiska utvecklingen. Just nu är det inte där, men snart är vi där. Det är inte bara Facebook som jobbar med det... eller Meta då, utan det är... Jag tror på riktigt att vi kommer att prata om den fysiska miljön i det digitala på ett annat sätt. Det är där vi möts digitalt på ett helt annat sätt.

Detta citat antyder att det finns en längtan bort från uppdelningen som omgärdar fysiska respektive digitala eller distansbaserade arbetsformer. Det väcker i sin tur frågan om det kraftiga försvaret av det fysiska mötet kanske framför allt är tecken på en övergångsperiod, en slags ”kris”, som synliggör skilda åsikter men som också öppnar för framtida insikter?

6.4 SUMMERANDE REFLEKTIONER KRING FOLKBILDNINGENS VÄG MOT FRAMTIDEN

Detta avsnitt har synliggjort olika perspektiv på framtiden såsom den ter sig i svaren från folkbildningens rektorer, avdelningsansvariga, lärare, cirkelledare, verksamhetsutvecklare och deltagare.

Att dra slutsatser av detta är dock svårt eftersom framtidsprofetior i allmänhet, även kvalificerade sådana, har en tendens att slå fel. När det gäller framtidanalyser kopplade till ny teknologi är dessa särskilt osäkra, i alla fall i vår tid som präglas av en så snabb teknikutveckling. Det gör att forskning och analys ofta får karaktären av att ”skjuta på ett rörligt mål”. Samtidigt brukar just pedagogiska problemställningar återkomma i samband med tekniksiften (se Säljö, 2018; 2019), vilket följande citat från 1933 om radions utveckling blir en viktig påminnelse om:

Liksom på så många andra områden har radion jämväl på detta område betytt en verklig revolution. Den har blivit ett enastående instrument för att till den bildningsintresserade allmänheten förmedla en mängd nyttiga kunskaper. Den har i eminent grad blivit en kulturbärare. Och det är min tro, att vi ännu stå endast i början av den väg som radion öppnat i detta avseende. (Artur Engberg, Radiotal 8 januari 1933)

Att på detta vis hysa förhoppningar om pedagogiska revolutioner kopplade till olika medier är något som Säljö (2019) beskriver som ett återkommande omprövande. ”Radion” i citatet ovan hade kunnat bytas ut mot ”dator”, ”smartphone” eller ”internet” och idéerna hade blivit väl bekanta i vår tid. Att olika medier uppfattas kräva anpassningar av pedagogiken antyder samtidigt att mycket energi går åt till detta ständiga omprövande, och frågan är i vilken mån ny teknik slutligen påverkar hur lärande och bildning egentligen går till.

Genom sin förankring i folkbildningstraditionen tycks digitaliseringen ha gripit in i folkbildningens undervisningspraktiker på ett mer varsamt vis än den exempelvis gjort inom den formella skolan. I och med de stora förändringar som digitaliseringen medfört inom det övriga skolväsendet, och även i och med dess implikationer för arbetsliv, kultur, medborgarskap och demokrati, framstår det som angeläget att nu diskutera vad dessa genomgripande förändringar innebär för folkbildningen. Det kan innebära att ställa sig frågor om vad folkbildningen ska vara i en digital tid? Hur man ska förvalta sin position i relation till övrig utbildning? Samt vilka bildnings- och folkbildningsbehov som digitaliseringen för med sig och hur folkbildningen kan möta dessa?

Med ett framtidsperspektiv blir det också intressant att notera att informanternas svar i denna utvärdering i hög grad liknar vad som framkommit i olika folkbildningsrapporter kring IT och digitalisering under åtminstone de senaste 25 åren. Följande citat härrör från en rapport från 1998 om framtidsinriktningen för IT och distansundervisning inom folkbildningen, men speglar precis som radiocitatet ovan också vår tids synsätt:

Man vill ”utveckla studiecirkelns arbetsformer”, bredda den pedagogiska kompetensen, finna nya kursmodeller, ”utveckla pedagogiken – en överlevnadsfråga för folkhögskolan”, finna ett komplement till traditionellt folkbildningsarbete, värdera tekniken och dess framtida och aktuella möjligheter inom folkbildningen och överhuvudtaget ”utveckla oss i tiden med den nya tekniken”. Nya tider kräver ny folkbildning, t.ex. i distansform och med hjälp av informationsteknik. Men förnyelsen och utvecklingen ska helst inte innebära att folkbildningens grundläggande pedagogiska traditioner ruckas. (SOU 1998:57, s. 89)

Samtidigt visar denna utvärdering att mycket har hänt de senaste 25 åren. Framför allt i praktiken och kanske särskilt i samhället som omgärdar folkbildningen. De förändringar som tillväxningen till det digitaliserade samhället medfört inbegriper bland annat ett visst mått av effektivisering, vilket lyfts fram i denna rapport och som torde vara ett relativt nytt sätt att uttrycka sig inom folkbildningen? Därtill tycks undervisningen i de allra flesta fall vara påverkad av digitaliseringens mångfald av möjligheter och kunskapskällor. Samtidigt finns – på samma sätt som för drygt 25 år sedan – ideologiska grubblerier om vad digitaliseringen gör med det viktiga pedagogiska mötet och de kollektiva bildningsprocesserna som kännetecknar folkbildningen.

De framtidsperspektiv som redovisas i detta avsnitt går också att tolka och diskutera i relation till mer övergripande teorier och idéer om bildning och folkbildning. Bernt Gustavsson (2007) lyfter exempelvis fram att bildning och folkbildning kännetecknas av en syn på kunskap som resultat av kritiska reflektioner och där bildning är en ständig rörelse. I relation till sådana synsätt blir det något motsägelsefullt när ledare och pedagoger uttrycker sig på ett sätt som antyder att de redan vet vad som är ”bäst”. Det är därför möjligt att sådana värdeomdömen snarare kan knytas till andra tendenser i vår samtid, såsom den mätbarhetsiver som folkbildningen inte står för i andra sammanhang (jmf Bornemark, 2018).

Att konstatera vad som är ”bäst folkbildning” öppnar inte heller för ett kollektivt utforskande av vad ett studieförbund eller en folkhögskola är och kan vara i en digitaliserad tid. Konstateranden av detta slag skulle däremot kunna ses som en inbjudan till pedagogiskt utforskande. Bör folkbildningens värde mätas i termer av bra och dålig folkbildning, och vad bidrar en sådan uppdelning med i relation till den pågående digitaliseringen? Vad är egentligen ”bäst folkbildning” och när, var, varför, hur och för vem den är just bäst? Vilka är det fysiska rummets fördelar, begränsningar och nackdelar och hur förhåller de sig till det digitala rummets fördelar, begränsningar och nackdelar?

En sådan diskussion skulle också kunna motverka tendenser till pedagogisk åsiktpolarisering som ibland syns i denna utvärdering, och skulle även kunna tydliggöra var gränserna för folkbildning går i vår tid, samt hur stor pedagogisk bredd folkbildningen kan rymma utan att riskera att bli ”urvattnad”, som en av informanterna i studien uttrycker det.

7 Insikter, slutsatser och diskussion

Syftet med denna utvärdering har varit att undersöka hur folkbildningens undervisningsformer, och folkbildningen som bildnings- och utbildningsform, påverkas av digitaliseringen. De resultat som redovisats i de föregående kapitlen diskuteras i denna avslutande del med ett bredare perspektiv. Det handlar till exempel om digitaliseringens potentiellt innovativa fördelar, om vilka förutsättningar och begränsningar som omgärdar folkbildningens digitalisering, samt om hur digitaliseringen som förändrande kraft inverkar på folkbildningens förutsättningar att leva upp till statens fyra syften med stödet till folkbildningen. För att summera hur rapporten svarat mot dessa teman är denna avslutande del disponerad under följande rubriker: *Digitaliseringen som mångfacetterad och motsägelsefull kraft, I mötet med statens fyra syften* samt *Vikten av folkbildning i digitaliseringens tidevarv*.

7.1 DIGITALISERINGEN SOM MÅNGFACETTERAD OCH MOTSÄGELSEFULL KRAFT

Digitaliseringen utgör en mångfacetterad kraft i relation till folkbildningen. I rapporten redovisas hur samtida folkbildare uppfattar digitaliseringens olika innebörder som en definitionsfråga, en rapporteringsfråga och ett komplext fenomen. Samtidigt är digitaliseringen också en del av det man gör inom folkbildningen, både i det pedagogiska arbetet och administrativt i form av digitaliserade sysslor, praktiker och system.

Därtill visar denna utvärdering att digitaliseringen ger upphov till olika *föreställningar* om vilka samtidens och framtidens deltagare är och om vad som är god (eller rentav bäst) folkbildning. Digitaliseringen utmanar också folkbildningens ledarskap eftersom nya möjligheter för exempelvis distansbaserad utbildning kräver nya avvägningar av chefer, rektorer och pedagoger. Detta innebär sammantaget att digitaliseringen griper in i folkbildningen som helhet och manar till ställningstaganden, anpassningar och förändringar på en rad områden.

Emellanåt tycks det i undersökningen som att digitaliseringen manar fram åsiktspositioner, leder till ställningskrig. Att vara mest för eller mest emot digitalisering diskuteras inom annan pedagogisk forskning som uttryck för ”teknologisk determinism”. Sådan determinism tenderar dock att rikta fokus mot vad tekniken gör med en viss pedagogisk praktik (se Selwyn, 2010). Det vore därför mer fruktsamt att proaktivt verka för ställningstaganden om hur man inom folkbildningen vill att digitaliseringen ska påverka, och om hur folkbildningen kan påverka samhället i digitaliseringens tidevarv. Som demokratiaktör bör folkbildningen ha mycket goda förutsättningar att styra bort från en polariserande och låst pedagogisk diskussion och i stället se hur folkbildningen kan bidra till att forma framtidens kultur- och samhällsliv i relation till digitaliseringen.

Utvärderingens resultat aktualiserar också mer generella samhällsfrågor, där digitaliseringens möjligheter och kritiska dimensioner – såsom kopplingen till kommersiella intressen och implikationer för deltagande och demokrati – i princip kan sägas gälla oavsett utbildningsform. För folkbildningens del får detta särskild betydelse mot bakgrund av den historiska närheten till bildningsideal, medborgarskap och folkrörelser. Frågor väcks om hur folkbildningen, som vuxit fram under en tid präglad av vissa tekniska möjligheter, ska ”översättas” i en tid präglad av andra typer av tekniska möjligheter. En viktig slutsats i denna utvärdering handlar därmed om vikten av att stärka folkbildningens ställning som demokratiaktör också i en digital tid. Inte minst framstår det som angeläget att initiera en diskussion om vad folkbildningens roll är och ska vara i ett alltmer digitaliserat samhälle.

Hittills tycks man, enligt svaren i denna undersökning, i första hand ha anpassat sig till tidsandan genom att bidra till att fler kommer med på ”digitaliseringståget”. Det innebär att man gjort betydelsefulla insatser för att fler ska få tillgång till digitala redskap och utveckla sådan digital kompetens som krävs för att klara vardagslivet i ett digitaliserat samhälle. I en tid då uppemot 96 procent av den vuxna befolkningen använder internet (Svenskarna och internet, 2023) torde, och borde, folkbildningens roll dock kunna vara betydligt mer omfattande.

7.2 I MÖTET MED STATENS FYRA SYFTEN

Statens syften med stödet till folkbildningen utgör grunden för verksamheten inom bidragsberättigade studieförbund och folkhögskolor. Dessa syften är att:

1. stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin
2. bidra till att göra det möjligt för en ökad mångfald människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen
3. bidra till att utjämna utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället
4. bidra till att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet.

I relation till dessa syften betonas i utvärderingen framför allt de möjligheter som kommer med digitaliseringen när det handlar om att bidra till att höja samhällets utbildningsnivå genom ökad tillgänglighet, och möjligheten att inkludera fler grupper av deltagare jämfört med tidigare. Ett led i att bidra till att utjämna utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället handlar om att analysera vilka bildningsbehov som finns i samtiden och som digitaliseringen för med sig. Även om andra syften aktualiseras i det samlade materialet så är det i mindre omfattning jämfört med utbildningsfrågorna. Detta beror kanske framför allt på att de frågor som ställts i enkäten och intervjuerna inte tillräckligt tydligt bjudit in till att diskutera dessa syften.

När det gäller frågor kring delaktighet i kulturlivet framstår digitaliseringen som en faktor som inte minst indirekt påverkar förutsättningarna för deltagande. Även om kvaliteten i hybrida eller distansbaserade kulturarrangemang ifrågasätts av vissa så bör dessa alltså värderas utifrån att de möjliggör för fler att delta. Kulturlivet är redan idag i viss mån digitalt, och inom folkbildningen finns de som önskar ett ännu större närmande till de kulturuttryck som växer fram på olika delar av internet. Eftersom internet är, och förmodligen fortsatt kommer vara, en viktig arena för kulturskapare och kulturskapande är frågan hur folkbildningen kan bidra till detta och hur nya former för kulturskapande kan införlivas i folkbildningen? I skrivande stund kompliceras dessa frågor av rädslan för framväxten av AI, som även bär med sig förändrade villkor för kulturskapande, inte minst genom framväxten av så kallad "AI-konst".

Det är dock viktigt att påminna sig om att bara för att en viss teknik skapar större tillgänglighet så innebär inte det att trösklarna för deltagande automatiskt sänks och konsten demokratiseras. Frågor om folkbildningen betydelse för att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet bör därmed fortsatt betonas.

Även demokratisyftet och påverkans- och mångfaldssyftet ovan har aktualiserats i relation till flera delar av denna rapport, då handlar det om hur digitaliseringen inverkar på förutsättningarna för aktivt medborgarskap och möjligheten för en ökad mångfald människor att påverka sin livssituation genom folkbildning. Här pekar resultaten från utvärderingen mot vikten av att möta människors engagemang och behov där de finns. Internet är i dag en central arena för människors informations- och kunskapssökande, men också för mobilisering, rörelseengagemang och politisk diskussion, lokalt såväl som nationellt. Hur kan folkbildningen bidra till människors bildningsresor i relation till detta, och hur kan folkbildningens kunskaper och erfarenheter bidra till att öka motståndet mot sådant som falska budskap, hatretorik, polarisering och digitala smutskastningskampanjer?

7.3 VIKTEN AV FOLKBILDNING I DIGITALISERINGENS TIDEVARV

Något som tydliggjorts genom denna utvärdering är att digitaliseringen medför en större bredd av arbetssätt inom folkbildningen. Det bidrar på en del håll till att driva på olika åsiktspositioner och ställningstaganden, inte minst i relation till hybrid- och distansbaserad undervisning som uppfattas utmana det fysiska mötets ställning. Med ett framtidsperspektiv framstår detta som en angelägen motsättning att ta tag i, exempelvis genom att initiera en fördjupande diskussion om pedagogik, bildning och kunskapssyn. Dels för att värna och utveckla folkbildningens idémässiga arv, dels för att skapa tillfällen för reflektion över hur detta arv kan omsättas i folkbildningspedagogiska praktiker i studieförbund och folkhögskolor i en digital tid.

Digitaliseringen innebär större möjligheter till pedagogisk anpassning för fler, vilket aktualiserar vikten av att diskutera just olikheter och pluralism och i vilken mån dessa får rum inom folkbildningen. Det innebär att folkbildningens styrning och ledarskap påverkas av digitaliseringen. När möjligheten till hybrida och distansbaserade arbetssätt manar till ställningstaganden finns det goda skäl att mobilisera folkbildningens tradition av kreativitet, flexibilitet och lyhördhet, för att därigenom bibehålla folkbildningsmässigheten i relation till förändrade villkor och förutsättningar.

Digitaliseringen rymmer dock inte enbart folkbildningspedagogisk potential, den står inte heller för en neutral samhällsutveckling. I hög grad är digitaliseringen sammanflätad med en allt större maktkoncentration hos vissa stora kommersiella aktörer vilket till exempel gör att de allra flesta konsu-

merar digitala tjänster, som i sin tur produceras av en krympande skara (jmf Gere, 2009). En folkbildningsdiskussion om ställningstaganden kopplade till digitaliseringen bör därför inbegripa en kritisk reflektion också av en mer övergripande karaktär. Det handlar om att ställa sig frågor som:

- Vilka förväntningar på människan är det som bärs fram genom viss teknik?
- Hur påverkas samhällsdebatt, medborgarskap och demokrati av digitalisering?
- Hur inverkar digitaliseringen på villkoren för kulturskapande och delaktighet i kulturlivet, exempelvis givet de spridningsmöjligheter som kommer med internet och sociala medier?

En sådan ingång handlar övergripande om att på ett avvägt sätt undersöka hur folkbildningen kan och bör bidra till att främja digitaliseringen, men även om hur man i vissa hänseenden skulle kunna utgöra en motkraft. Med sin demokratiska folkrörelseförankring borde just folkbildningen vara den utbildningsinstitution som är bland de allra mest rustade att skärskåda sådant som den digitala teknikens ökade möjligheter för demokratiskt deltagande, jämlikhet, frihet, bildning och medinflytande, och samtidigt det hot som tekniken kan innebära. I och med att digitaliseringen är en så integrerad del i vår samtid riskerar dess inverkan på samhället, kulturen och folkbildningen att osynliggöras om den inte behandlas med fortsatt kritisk diskussion. Att digitaliseringen i vissa sammanhang jämförs med den industriella revolutionen (SOU 2016:89) säger en hel del om de genomgripande samhällsförändringar som den digitala tekniken för med sig.

Folkbildningen har därmed en fortsatt viktig roll att spela för att, precis som man gjorde med den bokliga bildningen runt det förra sekelskiftet, bidra till att demokratisera också den digitala bildningen. Med tanke på hur långt digitaliseringen redan har gått handlar det dock inte främst om att göra insatser för att sprida teknikkunnande till den krympande skara som i dag är digitalt odelaktiga (jfr Folkbildningsrådet, 2013). Snarare handlar det om att vara en aktör som kan bidra till att människor både i dag och i framtiden utvecklar de förmågor som krävs för att kunna använda sig av digital teknik på sätt som gagnar dem, och som bidrar till att höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället. Att stärka människors förmåga att skapa med digitala redskap vore ett led i att bidra till att fler får utveckla de kunskaper som krävs för att kunna påverka den egna livssituationen.

Detta pekar på att folkbildningens praktiker inte bara påverkas av digitalisering, utan att folkbildningen också har en fortsatt viktig roll att spela för hur digitaliseringen tillåts inverka på vårt lands demokrati, yttrandefrihet, kulturliv och den allmänna bildningsnivån i samhället.

Referenser

- Betancourt, M. (2016). *The critique of digital capitalism: an analysis of the political economy of digital culture and technology* (p. 262). punctum books.
- Bjurström, E., Fornäs, J., & Ganetz, H. (2000). *Det kommunikativa handlandet: kulturella perspektiv på medier och konsumtion*. Bokförlaget Nya Doxa.
- Bornemark, J. (2018). *Det omätbaras renässans: En uppörelse med pedanternas världsherravälde*. Volante.
- Clarke, V. & Braun, V. (2017) Thematic Analysis. *The Journal of Positive Psychology* 12.3 (2017): 297-98. Web.
- Folkbildningsrådet. (2013b). *Folkbildningens vägval & vilja : om studieförbundens och folkhögskolornas roll och uppgifter i dagens och morgondagens samhälle : ett samarbete mellan Folkbildningsförbundet, Rörelsefolkhögskolornas intresseorganisation, Sveriges kommuner och landsting och Folkbildningsrådet*. Stockholm: Folkbildningsrådet. Tillgänglig: https://www.sverigesfolkhogskolor.se/globalassets/dokument_fso/vagval-vilja-folkbildning.pdf
- Folkbildningsrådet (2018). *Folkbildningens betydelse för samhället 2018*. Folkbildningsrådets samlade bedömning. Tillgänglig: https://www.folkbildningsradet.se/media/w2sbr4bo/samlad-bedomning-2018_webb.pdf
- Folkbildningsrådet (2019). *Folkbildningens betydelse för samhället 2019*. Folkbildningsrådets samlade bedömning. Tillgänglig: https://www.folkbildningsradet.se/media/1a5jh0ek/folkbildningsradets-samlade-bedomning-2019_final.pdf
- Folkbildningsrådet (2020). *Folkbildningens betydelse för samhället 2020*. Folkbildningsrådets samlade bedömning. Tillgänglig: <https://www.folkbildningsradet.se/media/fidaj0qr/folkbildningsradets-samlade-bedomning-2020.pdf>

- Folkbildningsrådet (2021a) Folkbildning i coronatider 2020 – Sammanfattning och analys av åtta delstudier Tillgänglig: <https://www.folkbildningsradet.se/media/sypp0sfe/folkbildning-i-coronatider-webbversion.pdf>
- Folkbildningsrådet (2021b). *Folkbildningens betydelse för samhället 2021*. Folkbildningsrådets samlade bedömning. Tillgänglig: <https://www.folkbildningsradet.se/media/d5vfdlah/folkbildningsradets-samlade-bedomning-2021.pdf>
- Folkbildningsrådet (2021c): *Folkhögskolan mitt i pandemin – digitalisering och nya arbetssätt*. Tillgänglig: <https://www.folkbildningsradet.se/globalassets/rapporter/2021/folkhogskolan-mitt-i-pandemin---digitalisering-och-nya-arbetssatt.pdf?epieditmode=true>
- Folkbildningsrådet (2022). *Folkbildningens betydelse för samhället 2022*. Folkbildningsrådets samlade bedömning. Tillgänglig: https://www.folkbildningsradet.se/media/otcnp23r/fbr_sb2023_webb.pdf
- Formosa, S., & Pace, J. F. Digitisation, Digitalisation, Digital Transformation: The Maltese Spatial Encounter. *Social, Spatial and Technological Spaces in Real and Virtual Domains SpatialTrain III*, 305. Fuchs, C. (2017). From digital positivism and administrative big data analytics towards critical digital and social media research!. *European Journal of Communication*, 32(1), 37-49.
- Gandrita, D., Gandrita, A., & Rosado, D. P. (2022). Overcoming Remote Leadership Challenges: Lessons Learned from Covid-19. *Journal of Business and Management studies*, 4(4), 170-183.
- Gere, C. (2009). *Digital culture*. Reaktion Books.
- Gillberg, N. (2014). *Uppmärksamhetssamhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Godhe, A. L. (2024). Swedish teachers' digital competence–infrastructures for teaching and working. In *Digitalization and Digital Competence in Educational Contexts*. Taylor & Francis.
- Gustavsson, B. (2017). *Bildningens dynamik: framväxt, dimensioner, mening*. Bokförlaget Korpen.
- Ilshammar, L. (2019). Boken, folkbildningen och homo digitalus – eller varför framtiden inte blir som vi tror. I *Folkbildning & Forskning Årsbok 2019*. Stockholm: Föreningen för folkbildningsforskning.
- Millenberg, F. (2023). *Att mötas på folkhögskola: en studie om folkhögskollärares pedagogiska hållning* (Doctoral dissertation, Linköping University Electronic Press).

- Neuding, P. (2022) *Skärmarna i skolan misslyckat experiment*. Svenska Dagbladet. <https://www.svd.se/a/bgkgJA/intervju-lotta-edholm-l-kritisk-till-skarmarna-i-skolan>
- Postman, N. (1992). *Technopoly: The surrender of culture to technology*. New York: Vintage.
- Selwyn, N. (2010). Looking beyond learning: Notes toward the critical study of educational technology. *Journal of Computer Assisted Learning*, 26, 65-73
- Selwyn, N. (2019). *What is digital sociology?*. John Wiley & Sons.
- SOU 2016:89 (2016) *Digitaliseringskommissionen. För digitalisering i tiden*. https://www.regeringen.se/4af25c/contentassets/f7d07b214e2c459eb-5757cea206e6701/sou-2016_89_webb.pdf
- Säljö, R. (2019) En digital uppväxt och en digital framtid. *Vägval i skolans historia. Föreningen svensk undervisningshistoria*. 21019:1.
- Söderman, A. (2022a). *Digital studentkultur: Om slutna grupper på Facebook som icke-formell arena i högre utbildning* (Gothenburg utvärderings in educational sciences, 468) [doktorsavhandling]. Göteborgs universitet.
- Söderman, A. (2022b). Folkhögskolan och pandemin: Om nostalgi i pedagogisk exil. *Utbildning & Demokrati-tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*, 31(2), 75-97.
- Wihlborg, E. (2018). *Tillit till staten i digitala relationer*. Tillgänglig: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1231058/FULLTEXT01.pdf>

Frågan om folkbildningens digitalisering har varit aktuell länge, men gavs extra tyngd under coronapandemin. Då behövde studieförbund och folkhögskolor ställa om sina cirklar, kurser och kulturprogram till digitaliserad folkbildning på distans, eller till olika blandformer av när- och distansverksamhet.

Men vad har hänt efter det? I rapporten *Digitaliserad folkbildning* analyseras pågående förändringsprocesser, innovativa fördelar med digitaliseringen och digitaliseringen i ett framtidsperspektiv. Digitaliseringen framstår i rapporten som en mångfacetterad och positiv resurs för folkbildningen. Den kan öka studieförbundens och folkhögskolornas räckvidd och ger nya arbetsredskap. Men den är även omdiskuterad. Vad händer med det folkbildningsmässiga mötet och de kollektiva bildningsprocesserna när folkbildningen blir digital? Hur inverkar digitaliseringen på folkbildningens identitet och arbetsformer?

ALEXANDRA SÖDERMAN är fil.dr. i pedagogik och verksam som lektor vid Göteborgs universitet. Hon forskar bland annat om hur digitaliseringen griper in i och påverkar olika bildningspraktiker och bildningskulturer.

HANS-ÅKE HÖBER är tidigare folkhögskollärare, folkhögskolerektor och bildningskonsulent i Västra Götaland. Numera är han doktorand i pedagogik vid Göteborgs Universitet.